
6
28 D
10

CHRONICVM RHÆTIÆ:

SEV

HISTORIA INALPINAE CONFOEDERATÆ RHÆTIÆ:

Vbi

Eius verus situs, politia, bella, & alia memorabilia accuratissimè ad annum M. DC. XVII. usq; describuntur.

AVTHORE

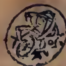
FORTVNATO SPRECHERO

à BERNECK, Eq. Aurato

& JCto.

16 22.

BASILEÆ,

Typis JOHAN. JACOBI GENATHII,

Acad. Typographi.

INVICTÆ ET POTENTI
TRIVM FOEDERVM
RHÆTORVM INAL-
PINORVM
VNITATI,
PATRIAE ET PRINCIPI
MEO SVBMISSE'
COLENDO.

ILIALIS amor, & ſtudium indefeſſum, tibi, altera mihi Mater mellitiſſima, toto animo, cunctisq; viribus, aliquo cum emolumento & fructu, ut ſoboles grata, perpetuò ſerviendi, inclinationi meæ materiam præbuit amplam: ut nunquam peritura Hiſtoricorum Veterum & Neotericorum monumenta, quâ potui diligentiâ, perſcrutari, poſt ſacræ doctrinæ volumina, inprimis mihi cordi & labori eſſe duxerim. Dum verò peregrinæ antiquitatis, propriæ laudis avidæ, ſcrinia pervolvi: pauca quædam, de noſtrorum

populorum origine, & sedis mutatione, & occupatæ regionis situ; (& hæc quidem strictim, ac sicco, ut dicitur, pede) de gubernatione verò & gestis, utì etiam de cæteris, solo virtuteq; nobis vicinis, non nisi quæ invitè, & semper ad sui, hoc est, Græcæ atque Italicæ gentis, inprimis Romanæ, exaltationem, dicere coacti sunt, pervestigando invenire potui. Nostri enim priscæ fidei homines, durorum armorum, pinguiumq; arvorum & armentorū cultui potiùs, quàm voluptatibus aut litterariis exercitiis, operam suam impendere voluerunt. Eorum hoc opus esse, quibus cura altarium concredita erat, & quos ab oneribus prædictis immunes servabāt, nescio quâ ratione persuasi, firmiter crediderunt.

Hinc factum, ut superioris seculi, nostræque ætati proximi aliqui Scriptores, variis opinionum & affectuum fluctibus agitati, subinde in diversa studia scissi fuerint. Alii namque, propter connexum rerum, ab eis ex professo tractandarum, quædam obiter & vulgari more adnotavêre: sed alpes,

nive

nive ac frigore perpetuo rigentes, nec perſpicaci vi ingenii, nec gravi corporis mole, propiùs accedere voluêre. Quidam verò rerum ignorantiâ & obſcuritate deterriti, calamum, quem jam arripuerāt, rejecerunt. Inventi ſunt etiam, qui fabuloſa quædam & ridicula, nobilioribus præſertim adulaturi, commenti ſunt.

Has verò difficultates, celeberrimus ille Glaronenſium Patritius, Aegidius Tſchudius, egregiè ſuperavit: qui in vicinis alpibus natus, & ſingulari ingenii felicitate prẹditus; nec nō à primariis Hiſtoricis & Poëtis, Henrico Lorito Glareano, Præceptore, conterraneo & affine, Ioachimo item Vadiano, Conſule Sancto-Gallenſi, Bilibaldo Birckhaimero Noribergenſi, Gerardo Noviomago, & Beato Rhenano Seleſtadienſi, aliisq; Polyhiſtoribus coætaneis, adjutus; ſitum Inalpinæ noſtræ priſcæ Rhẹtiæ, exiguo libello, ſcitè & diligenter tradidit: gubernandi autem formam, durique Martis opera, ſummis labiis in prædicto libello tantùm attigit: Quin, ut fama eſt, de

virtute,moribus & gestibus, Helveticarum & Inalpinarum gentium,uberes commentarios contexuit; qui penes ejus gentiles delitescunt.

Post hunc, meminit Conradus Gesnerus, in Bibliothecâ suâ, Alberti Bellfortensis, Rhætici Medici excellentis :qui accuratâ diligentiâ Epiphasin Rhætiæ,de antiquitate, gestis, & potentiâ Rhætorum, nihil ex Gręcis & Latinis auctoribus, quod ad hāc materiam pertinere possit,omittendo, conscripserit. Hujus tamen scripta, omni curiositate inquirens,nancisci nunquam potui.

Franciscus Niger Bassanensis, heroice & laconicè Rhætiam decantavit.

Benedictus Iovius, Pauli frater, Novo-Comensis, libro manu-scripto Patriæ suæ historiam posteritati reliquit; & Rhæticarum transalpinarum rerum crebram mentionem facit.

Illustris Ioannes Traversius, Engadinus Rhætus, Vallis-Telinæ secundò Gubernator, bellum, quod Rhæti nostri ad Clavennam, Dubinum, & Morbennium, cum Ioan-

Ioanne Iacobo Medicæo, Mussii Castellano, gessêre, exactissimo calamo, utì qui interfuit, & Dux primarius præfuit, in Rhæticâ linguâ rhythmicè annotavit.

Facundus Ioannes Stumpfius, unà cum magno Munstero, in Geographicis, secuti Tschudium, in reliquis quisque, prout institutum ferebat, diligentes se monstravêre.

Post hos apparet Vir incomparabilis ingenii, Iosias Simlerus, qui, opere de Republ. Helvetiorum & sociorum edito, studium & doctrinam suam satìs declaravit.

Vir pius pariter & doctus, Huldricus Campellus, Engadinus Rhætus, duobus tomis satìs onerosis, & quàm exquisitâ cujusque rei annotatione, Patriæ nostræ historiam ad suam usque ætatem contexuit.

Casparus Bruschius, Poëta & Historicus diligentissimus, in Episcopalibus suis, Episcopatum nostrum Curiensem, reliquaque Monasteria hujus tractûs, à fundamentis ipsis egregiè exornavit.

Martinus Crusius, Varro ille Germanus, in Suevicis suis Annalibus, cui provinciæ

ciæ Rhætia noſtra diù annumerata fuit,nos non parùm juvit.

Hoc noſtro ſeculo in theatrum producendi ſunt, Ampliſſimus Vir, Marcus Velſerus, Patritius Auguſtanus, cum Franciſco Guillimanno, Viro ornatiſſimo. Ille, octo libris,res Vindelicas Auguſtanas (ubi Rhæticis Inalpinis noſtris magnum lumen attulit) eâ diligentiâ & gravitate eſt complexus,ut divinum ejus ingenium & judicium admirari quidem, imitari non liceat: Hic, patrias, Helveticas videlicet, Rhæticas, & ſociorum antiquitates, quinque eruditis libris comprehendit.

His ſuperadde præſtantiſſimum Virum, Philippum Clüerium, Germanum. quid, quæſo, is, in Germaniâ antiquâ, Norico, & Vindeliciâ ſuâ, non perſcrutatus eſt? quid tantus Vir ignoravit?

Iſtis, ut & cæteris nominatis omnibus, multum, imò plurimum,unicuique in ſuo genere, me debere fateor. Difficultatibus tamen inſtitutum meum non caret: præſertim ſi vera & genuina Topographia,cum non-

non-fucata historica rerum narratione, in epitomen, eamque, quantum fieri potest, magis succinctam, redigenda sit. Accedit altera, non minori consideratione digna causa: quod nullum scriptionis genus, majori periculo, graviorique censura propter varias personarum, rerum, & locorum affectiones, diversasq; temporum periodos, subjectum sit, quam historicum. Democratico quidem in statu, liberum magis & populare cujusq; est ferre judicium: vivis autem, & ipsius Patrię filiis, majus impendere videtur. Inde factum, ut proverbio ferè receptum sit: Nullum verè prudentem Patriæ suæ conscribere historiam, ut eam lucis publicæ faciat, dum ipse ejus usura fruitur. Imò,

Vivere, & Historico vix licet esse bono.

Atque hinc fieri putamus, quò minùs hactenus Illustris Heros, Ioannes Gulerus à Weineck, auratæ militiæ Eques, & Rhæticarum copiarū olim Archistrategus, Dominus ac Sympatriota meus colēdus, perfectam, tantoque viro dignam, quam præ

manibus habet, Rhęticarum rerum historiam divulgare voluerit: cujus tamen primam partem, in lucem editam, summo cum fructu, in ipso vestibulo promulgationis operis mei, vidi.

Enumeratis periculis, alia quoq; obstacula & impedimenta, tenuitas nempe ingenii, parcumque dicendi genus, juventutis meæ socia, adjungenda, imò præmittenda, veniunt. Quæ omnia simul juncta, quem non ab instituto deterrere deberent?

E contrario autem omnipotentis DEI me erigit benignitas: cujus divino fretus auxilio, gloriam & honorem illius inprimis spectans, alacri studio tantum opus aggredior. Adest mihi etiam unanimis tuorum, charissima Patria, civium honesta petitio, & ardentissima cognoscendi cupiditas, quid a generosis nostris majoribus sit gestum: cujus si non, tanquam pleniore haustu, sitim extinxero; saltem eam, ceu jucundissima frigidâ, temperavero; & sic aliis, quibus felicius ingenium, facundiorq;

diorq; stilus, divinitus obtigit, incitamento esse suffecero.

Fidis etiam custodibus, ab utroque latere, Veritate & Sinceritate, (quibus Brevitatem ancillari desidero) in hanc scenam munitus prodeo. Sancte enim protestor, me has, uti Cynosuram, præ oculis habuisse semper· cùm ratio instituti, & lex historiæ (quæ lux est veritatis, sapientiæ mater, magistra vitæ, & nuntia vetustatis) easdem sedulo & unicè requirant.

Accipe ergo, Excelsa Respubl. hos qualescunq; meos labores; quos tibi, uti summo in his terris meo capiti & nutricio, ex porrectâ fronte, & humili debitaq; animi submissione, offero, dono, & dedico: tuoq; potenti patrocinio, contra Zoilorum invidos morsus, (res tua cùm sit) strenuè illos defende; atq; ab obtrectatorum theonino dente, & omni injuriâ, me fortiter vindica; &, uti hactenus fecisti, fovere perge. DEUM trinum & unum ardentibus votis, verisque gemitibus, supplex, ex intimis cordis mei penetralibus oro; ut te,

tuosq; socios, ad sanctissimi sui Nominis laudem, piorum consolationem, veræ libertatis defensionem, & tuam ipsius exaltationem, quam diutissime salvam, florentem, victricem & triumphantem, esse jubeat. Amen. DAVOSII in patria, ex Museo meo, XXIV. Mensis MARTII, Anno MDCXVII.

Inclytæ Tuæ Virtutis, & Gloriosi Nominis,

studiosissimus Civis & servus,

FORTUNATUS SPRECHERUS
a BERNECK.

IN

IN

HISTORIAM RHETICAM,

NOBILIS ET EXIMII IC.ti ET EQVITIS AURATI, D. FORTUNATI SPRECHERI à BERNECK, &c.

I.

Gratulor ex animo, pie FORTUNATE *quod alteram*
In Patriam fœlix aggrederis opus.
Gratulor & Patriæ, tanto Scriptore reperto,
Historiam & Laudes qui notet ipse tuas.
Fortunati ambo: Patriæ Tu solvere grates
Condignas poteris, illa referre tibi.
Fors Fortunatos fecit, fortisq; fovebit,
Sic fortunatos nomine, req; DEUS.
Perge pios igitur Patriæ sacrare Labores:
Nam Fortunati nomen & omen habes.

THOMAS à SCHOVENSTEIN, L.B.ab Ehrenfels, D. in Haldenstein, &c.

II.

Cur tibi Teutonicum nomen, simul atq; Latinum,
More minùs solito, Musa benigna dedit?
Nam, quis contribuit divino munere dotes,
Nominibus voluit ritè notare tuis?
Sic Fortunatus verè es fandoq; beatus;
Quippe celebres Patriæ tam benè facta tuæ.

JOANNES GULERUS à WEINECK, Eques auratus, & militiæ Rhæticæ Archistrategus, &c.

III.

Historiam Patriæ dum, FORTUNATE, retexis,
  [illegible]lius & laudes concelebrare studes:
Conatu adspirant Pimplæides, impete eodem,
  Dicens vel scribens omnia dexter agis.
Libera & antiqua stat major gloria Gentis:
  Quam decorat meritus Martis & Artis honos:
Confirmant animos concordia fœdera; fulcit
  Justitia, & Pietas cum Probitate beat.
Hæc, pius in Patriam, cum tu, SPRECHERE, recenses,
  More tuo, ingenuâ simplicitate, fide:
Ambigo, an hinc Patriæ sit major gloria gentis;
  Laudibus an Patriæ stet tibi major honos.
Macte vir ingenio, cultor pietatis & artis!
  Es fortunatus Patriæ; & illa Tibi!

M. LUDOVICUS LUCIUS, Basileensis
Academiæ Professor.

IV

IN vitam Rhætigenûm, SPRECHERE, sepultam
  [illegible] hoc, num non Rhætus es alter? Ita est.
Condidit ille rudem quondam. nova tota resurgit
  Hæc eadem, ingenii luce beata tui.
Barbarus haud raro priscam concussit: at istam
  Non vis; non veniens subruet ulla dies.
Perge ita: nec dubium, seris quin posthumus annis
  [illegible] tu vivas, vivet ut illa tibi.

JOH. PONTISELL[illegible] Curiensis,
Rhætus.

V.

REGIBUS est luxus pompa & pro lege cupido:
Primates vulgi prædia opima [illegible]ant.
Felix ast, nimium felix, Gens absq; Monarchâ
Libera, quæ dudum Rhætica nostra fuit.
Nobilis est ortu factus ac tempore prisco:
Adhuc propitio est Rhætia tuta DEO.
Gloria sit nobis, præ cunctis gentibus, ista:
Rhætica gens, hostis non superata manu.
Annales testes: testis polyhistor amandus
S[illegible]R[illegible]CHERUS Rhætis gloria rara suis:
Quem celebrant Pietas, veneranda scientia Juris,
Nobilitas generis, Historia[illegible] fides.
S[illegible] F[illegible]RTUN[illegible]A[illegible]U[illegible], nostro memorabilis orbe;
F[illegible]R[illegible]UNA[illegible]F tuis. quos memorare facis.

M. BLASIUS ALEXANDER BLECH, Rhætus.

VI.

AD RHÆTIAM.

INCLYTA Pelidis Magnus cum gesta Macedo
Vidit Mæoniâ concelebrata chely;
O fœlix, inquit, juvenis, cui mitia tantum
Præconem laudis fata dedêre tuæ!
Hoc tamen Historicum tantus si cerneret Heros,
Quod benè, tam breviter, condidit Auctor, opus;
Qu[illegible]tor in verbis, qualis prudentia dictis,
Quanta fides rebus, qualis & ordo micet:
Rhætia, crede mihi, tali præcone vocaret
Te mage fœlicem, quàm fuit Aeacides.
N[illegible]lto longè major tibi surgit Homero:
[illegible] tibi vera refert; ficta sed ille canit.

AD AUCTOREM.

[illegible] Patriam scriptis celebras; te scripta celebrant
[illegible]rum Patriæ laus tua, crede, manet.

N[illegible]C[illegible]LAUS [illegible]ARAVICINUS, H[illegible]RATII fi[illegible],
[illegible]en[illegible]s, V[illegible]re[illegible]n[illegible] R[illegible]ætus.

ARGUMENTA

DECEM LIBRORUM

PALLADIS RHÆTICÆ.

I. Thuſcorum, Duce Rhæto, in alpeſtrem tractum migratio: finium amplificatio: antiquæ Rhætiæ alpinæ intra ſuos terminos deſcriptio; ac rerum geſtarum acta, ad fata uſq; Auguſti Cæſaris.

II. Geſta ſub aliis Imperatoribus Romanis, ad Francicum uſq; Imperium.

III. Rerum geſtarum memoria, ſub Francico & Germanico Imperio, uſque ad annum milleſimum quadringenteſimum ſeptuageſimum-ſextum.

IV. Bella; Suevicum cum Maximiliano Imperatore, anno 1499. & alterum, cum Jo. Jacobo Medicæo, Caſtellano Muſsii, anno 1525. & 1531. geſtum; ſpeciatim enarrantur.

V. Bella, quibus noſtri Rhæti, uti auxiliares, & ſtipendia ſub Principibus confœderatis merentes, [illegible], ad noſtra uſq; tempora.

VI. Fœderum Rhætorum inter ſe, cum Helvetiis, aut aliis Principibus conjunctis: Sanctionum item, & juris adminiſtrandi formæ: aliorumq; bello & pace memorabilium, ad hodierna tempora, ſuccincta enarratio.

VII. Origo Fœderis Griſæi, & ejuſdem per Communitates ſpecialis deſcriptio.

VIII. Deſcriptio Cathedralis Fœderis; cum Epiſcoporum Curienſium præcedente Catalogo.

IX. Deſcriptio decem juriſdictionum Fœderis, & Dominii de Haldenſtein.

X. Deſcriptio Volturenæ, Comitatus Clavennæ, & Bormii: quorum juſta acquiſitio, & adminiſtratio, breviter præfigitur.

PRO-

PROŒMIUM.

Uàm magnum & ingens donum Dei sit vera libertas, ut rem inæstimabilem, & alteram quasi vitam, nemo perpendere poterit, nisi qui durū miseræ servitutis jugum (quod non modò tristitiæ morti cōferendum; sed & longè præponendum esse, quilibet generosus animus judicat) vel ipse fuerit expertus, vel alios sub eo viventes propius cognoverit. Ad quæ concinne Poetæ veteres sequentibus versiculis alluserunt.

Candida libertas claro descendit Olympo:
Triste at servitium de Phlegethonte venit.
Nec bene pro toto libertas venditur auro,
Hoc cœleste bonum. ---------
O' bona libertas pretio pretiosior omni!
O' summum primumq; decus! quâ procul ademtâ,
Nil gratum, nil dulce viris; & vivere mors est.

Inexhaustus hic Thesaurus, à supremâ & divina Majestate, in excelsis locis nobis concreditus fuit: utq; tutus & intactus conservaretur, eminentes montes, pro firma sede & receptaculo, assignati. Namq; si ordine omnia, & ad amussim (quatenus ratio instituti nostri ferret) examinare vellemus, inveniremus, semper veræ libertatis hospitiū fuisse montes. Creationis primorum Parentum locum, ubi sancta libertas, prope montes fuisse, ex hoc etiam colligimus: quòd quatuor fluminum scaturigine (quorum proprium est, ex montibus deorsum præcipitari) insignitus fuerit. Secura illa supernatans Noë arca, in montibus Armeniis cōsedisse fertur: ut superstites à diluvio, summam Dei clementiam, in [illegible]am eminentiore, experirentur. Legislator omnipotens in montibus servos suos allocutus est; indeq; eos ad cælos assumpsit. Salvator noster Jesus Christus gloriam

suam, ante & post ascensum ad cælos, in cacumine montium ostendit; ibiq; suis apparuit: qui etiã Ecclesiam suam, in locis montosis, & eremo, esse voluit. Sic Prophetarum & Apostolorum, aliorumq; Christi servorum habitationes deserta fuisse, testes locupletes habemus. Pagani ipsi, lumine naturæ illustrati, Diis suis eminentiorem locum attribuerunt, & proinde ibidem eis templa & sacra facere solebãt.

Has commoditates, imo hæc magnalia, etiam sentiunt omnes genio & ingenio magni Viri & Principes, qui castris & Museis suis astra magis appropinquare cupiunt. Leo, Rex quadrupedum, & huic generositate vix cedẽs Capricornus; sic etiam Aquila, alarum dominio cæteris volatilibus præposita; animalia etsi ratione destituta, hanc tamen eximii sensus habẽt partem, ut regioni aeris superiori proximiora loca, etsi aspera, sibi pro sede eligant: ita servorum imperium exercent super reliquis, in molli planitie inter cathenas, lora & caveas, servilem vitam ducentibus. Et ubi major delectatio & securitas, quam ubi [illegible] & grati spirant Zephyri? virides suavesq; rident herbæ? leniter scaturientes murmurant fontes? salubres frigescunt acidulæ? thermæ calefaciunt? aliaq; balnea utrumq; temperant? ubi modulantur volucres, saltant capreolæ, & pretiosa effodiuntur metalla? cacumina niveo colore prominent, colles Liberi muneribus superbi, & valles subjacentes aurea Cereris fœcunditate beatæ, cominus & eminus conspiciuntur? denique nihil deest, quod generosior Natura appetere velit?

Tutissimus ergo in montibus, magnanimi nostri Majores, cum furori Barbarorum essit cedendum, aut avita libertas amittenda, quo tempore & modo, cæterisq; circumstantiis, prout succincto ordine enarrare nitimur, considere.

A L-

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER PRIMUS.

ITALIA omni tempore, propter saluberrimam aeris temperiem, pinguissimorum agrorum felicitatem, & omnium deliciarū ubertatem, artium deniq; & studiorum excellentiam, seu Paradisus alter, & totius Europę ocellus, omnium ordinum & nationū homines ad se pertraxit: quos deinde non modo pulcherrimarū artium & scientiarum, quarum est ingeniosa magistra; sed & contubernii, juris & patrocinii, ob humanissimam hospitalitatem laudatissima, participes fecit. Pro quo beneficio tamen, non semper meritam gratitudinem, & Talionis sanctitudinem; sed injurias sępenumero & insidias experta est. Unde tam nobilis Regio, a variis populis, hostiliter sæpiùs tentata & afflicta fuit. Sic florida, & præ cæteris Italiæ provinciis excellens, Majorum nostrorum Patria, invidiâ & simultatibus internis (ut solent animi luxuriare rebus secundis) distracta, exteros, illecebrarum blanditiis allectos, dominos & indigenarū expulsores, sibi, suo fato, acquisivit.

Tum enim, Josia tum Hierosolymę, & Anco Martio Romæ regnante, Demarathus, potens & opulentus famosæ civitatis, Corinthi, in Græciâ, civis, seditione [illegible], salutem suam alibi quærere statuit: vicinam Italiam, & Thusciam, post Hetruriam dictam, pe-

tiit; tractumq; ejus longè optimum, ac ingente Tarquinii fœdem, & nobilé uxorem, fibi elegit. ubi postquam Lucumonem filium genuisset, rem familiarem ita auxit: ut hæredi, sub tutela relicto, ingentes etiam divitias reliquerit. Lucumo autem, animi, corporis, & fortunæ bonis ornatus, & à tutela liber factus, uxorem parem egregiam; nempe Tanaquilam, ex primis civibus natam, duxit. Omnium oculi inde, ad orientem hunc Solem conversi, radios ipsius, indies magis splendentes, diu ferre non potuêre. Ab æmulis ergo is accusatus, quòd tutoris sui Aruntis, qui ex Clusientibus primatibus non erat postremus, conjugi vitam abstulerit. Zelotypia cum invidiâ conjuncta, alas Aruntis pedibus addit: qui cum populi favorem videret Lucumonem possidere, ad exteros recurrit: rebusq; suis ad iter compositis, dulcissimi vini non exiguam copiam trans alpes secum vehit optimatesq; & plebem (quorum corda jam mero exhilarata essent) precibus & pretio, ad invadendam terram, hujus grati generis productricem, invitat: & voti compos factus, illas, quas copias ultra alpes secum duxisse fertur. De gestis autem eorum, & successu rerum, ex Auctoribus nihil aliud eruere possumus: nisi quod ipse Lucumo, invidiæ Thuscorum locum dederit, & Romæ cum uxore consederit, ibiq; principatum & regnum, quod alibi ambiverat, nactus is, mutato nomine L. Tarquinius Priscus nuncupatus fuerit. uti apud Paulum Diaconum, & plures alios, fusius adnotatum invenimus.

lib. 2. de rebus Longobardorum.

Extat alia privati cujusdam, & mechanici hominis, regionis hujus investigatio: quam superiorem paulo antecessisse aut levem esse, conjecturis probabilibus accepimus. Elico, ex Helvetiis civis, fabrilem ob artem

artem Romæ cōmoratus, ficum ficcam & uvam, oleiq; ac vini promissa, in patriam reversus, secum tulit. ut meminerunt, Plinius, Livius, & Polybius, ubi de Tyrrhenis verba facit. Stat firmum ergo, delicias Celtarum irruptionem promovisse.

Plin. natur. hist. lib. 12. cap. 1. Livius Decad. 1. lib. 1. & 5.

Tempore vero prænominati Tarquinii Prisci, anno 18. regni sui, Urbis conditæ 146. & ante Christum natum 5[illegible]7. vel, ut alii, 588. Galliæ Celticæ præerat Ambigatus, ex Senonibus: (quibus reliquæ Celticæ gentes Regem dare competebat) huic filius [illegible] ex sorore vero duos summæ spei habebat nepotes, Bellovoisum (*Baldivvin, Welivvin*) & Sigovoisum (*Sigvvyn*) hosce, ne filio aliquando, ipse regnandi, molestiam crearent, cum ingenti multitudine, quibus commode carere poterat, & quos aliter regere posse diffideret, in diversa loca emisit. Sigovoisus quidem, Hercyniæ sylvæ tractum, auguriis Deorum motus, petiit: & ibi Tectosages sedem fixisse, ex Cæsare [illegible] & a Sigovoisis ortos Bojos, Strabo asserit.

Cæ[illegible] [illegible] Strabo Geograph. lib. 7.

Bellovoisus autem (de quo noster sermo est) cum selecta turbâ ex Senonibus, Biturigibus, Avernis, Hedui[s], Ambarris, Carnutibus, Aulercis, & procul dubio non exiguo numero ex Helvetiis, profectionis & itineris auctoribus & ductoribus, superato Rhodano, ad Tricastinos, sic forte monente, rectâ tendit. qui cum præ oculis alpes viderent, commeatusq; illos deficeret; anxietas animos de montibus superandis occupat. [illegible] statim eis per nuntios innotescit, Massilienses Græcos, ex Phocide, nobilissimâ Asiæ minoris provincia, per mare mediterraneum, ad Salluvios populos appulisse, ibique sedem figere statuisse. his novis [illegible], quid & socius solum mutantes habe-

rent, ex Tricaſtinis, per Taurinos ſaltus inviaſque alpes, in Italiam tranſcenderunt. Horum irruptione per exploratores Thuſcis cognitâ quorum potentia, præ Romanis, & cæteris Italiæ populis, eminens erat (dominabantur namque intra Tyberim, Atheſim, Alpes, & utrumque mare) collectis copiis, eos a finibus ſuis arcere ſtuduerunt. Sed numero & feritate Barbarorum deterriti, & acie prima, haud procul Ticino flumine, fuſi fuerunt. Hoſtium vero, qui victoria elati progrediebantur, pars una, nempe Hedui, in eo agro & tractu, quem Inſubriam appellari audiebant, conquievere, gaviſi hoc nomine, cùm in relicta patria, provinciæ cuidam, idem nomen eſſet: & Mediolanum, ſumpto a Santonum Mediolano nomine, aliaſq; urbes, condidere. Cæteri, ulterius victoriæ ſigna ſecuti, potiunde Thuſcorum dominio potiti ſunt. Paulo enim poſt (ut hæc annectamus) Cenomani, hos ſecuti, Elitovio duce, Brixiam & Veronam poſuerunt. Tum Boji & Lingones, Pado trajecto, ſe efferentes, ex ea parte Hetruſcis & Umbris pulſis, ad Appenninum uſq; caſtra poſuere. Sic 200. poſt annos, Galli Senones, Brenno duce, poſt Appenninum ſuperatum, Cluſiumq; expugnatum, univerſam Romam, præter Capitolium, igne devaſtarunt.

Sed ad propoſitum ut redeamus: Relicta à prælijs nobilitas Thuſca, inſuetum Barbarorum jugum ferre, animum inducere haud potuit: quæ procul dubio præ cæteris, utpote quam illi victores ne rebellarent, magis timebant, duriori ſervitute premebatur. eoque modo expulſis nobilibus magis promovebant contenti infimâ plebe, & colonis, qui rura colerent: & ita lætabundi, poſſeſſionibus & opibus Magnatum, pro opimâ præda, gaudere

dere securi valebant. Assumptis itaq; eis mobilibus & supellectilibus, ad quæ ipsi viri, cum uxoribus, liberis, servis, & clientibus, dominorum fata sequentibus, perferenda apti erant, Thusci primi patriæ valedixerũt, &, de tuta sede providere volentes, ad altissimos secundos, & asperius nunc dicendę patriæ montes, duce Rhæto, ætate, gloria, generositate & imperio præ cæteris claro, se contulerunt. Jam antea hæc loca, præsertim quæ Italiam spectat, florente ipsorum imperio, dum plures in Italia & Insubria colonias deducerent, (ut Livius testatur) procul dubio ipsis innotuerant. Superatis alpibus, veniunt ad Alpinos populos, Tauriscos (ita enim omnes Alpini populi vocantur. nam, lingua Celtica, *Tauren*, mons dicitur,) interque hos primos incolas Lepontios inveniunt. Gens hęc antiquissima est; Cæsare, Strabone, Ptolemæo, & Plinio teste: qui eos ab exercitu Herculis, alpes trāsscendentis, in summis ibidem alpibus relictos & collocatos, (unde λει[illegible], quasi *Relicti*) fabulatur. Certum tamen est, eos ut cæteros hujus districtus habitatores, Celticę gentis (quę originem sibi vendicat ab Ascenaze, Noæ pronepote: qui ex transmigratione, & linguarũ confusione, Celta vocatus. Unde Judæi Germanos etiam nunc Ascenazim appellant) fuisse: ut ex ipso etymo vocabuli, (quasi *die Lieben*) aliisq; consequimur. Hi, ad itinera aperta & pervia tenenda, ad Rheni fontes; sicut Lepontii Viberi ad originem Rhodani, destinati erant. Hosce, cum spes amissi imperii, successu temporis, aliqua patriæ [illegible] operandi, animo fixo hæreret, & eorundem opera, ut aeri & regioni assuetorum, Nostri opus haberent, [illegible] sibi conciliant; & fortalitiis aliquibus fines [illegible] muniunt. Ipsi interim ad mitiora loca, uti edu-

Plin. lib. 3. cap. 20.

[illegible] & allectæ naturæ magis aptæ, tendunt. Ubi ergo Rhenum jam mitem cursum tenere vident, & regio alas suas in planitie expandebat, ipsi sarcinas suas deponunt: incolarum, quorum exigua copia, aliquos ad montana relegant; alios amica servitute sibi obligant. Pagum ibidem, ad montis pedem, (cui nomen amissæ patriæ, *Thuscia*, imponunt) condunt: & castra multa, in altissimis locis, communi manu, nullo personarum respectu habito; Dux ipse Rhætus tria, utpote Rhætiam altam, imam, & Rhætium, suo nomine insignita; erigunt: Vallem hanc à cicuritate, Domesticam (hodie *Tomiliasca* dictam) vocant. Proximis his jam accolæ & vicini erant Cotvantii & Rucantii, qui ejusdem originis cum Lepontiis sunt: prout ex etymologia verborum *(die Guotten: die Ruchen)* patet. Istos, ut feroces, & in arcibus ac natura munitis locis degentes, socios & cives assumunt. Unde clarum est, prima aliqua Rhætiæ castra, à primis indigenis ipsis, nomina Celtica, quæ hodie nostra Germanica lingua pronuntiamus, accepisse: quamvis inficias non eo, & certo constat, multa postea ab Allemannis, Gotthis, Longobardis, Francis, qui imperium Romanum invaserant, & ab Episcopis Curiensibus, aliisque eorum feudatariis, fundata, Germanica nomina etiam nunc ferre.

Rheni utramque scaturiginem, ad cujus anterioris fontes Lepontii Actuatii erãt, & ejus descensum, cum populis accolentibus, jam investigarant, sibi subjecerant, & conciliaverant: animus autem & propositum erat, [illegible] montium horum occupare omnem. ita ductu [illegible] exigentium, auxilio & consilio exploratorum, Oeni, Athesis & Abduæ, ac reliquorum

quorum fluviorum fontes inquirunt: incolas, quorum numerus exiguus, suo imperio (quod tamen benignum, imo sociale erat) adjiciunt. De hac Rhætorum expulsione, profectione, & alpium occupatione, testes locupletes sunt, Cæsar, Strabo, Justinus, Plinius, Solinus in Polyh. Horatius, Cornelius Tacitus: quorum verba formalia, ne epitome in opus excrescat, non recito; sed loca appono.

Cæsar lib. 6. Strabo lib. 4 & 7. Plinius citatis lib. 3. c. 20. & lib. 12. cap. 1. Solin. in Polyhist. cap. 7. Hor. od. 4.

Montium ergo dominos factos, Rempub. suam in hac civitate, ubi mœnia divinâ, non humana manu, structa sunt, eadem formâ, quâ in amisso imperio, (ubi duodecim erant præeminentes, Lucumones Græco vocabulo dicti; quibus decimus tertius, Laertes, præsidens addebatur) administrasse, non levibus conjecturis adducimur. Et hodie etiam, recuperata pristina libertate, in plerisque jurisdictionibus, duodecim aut quatuordecim jus dicentes sunt: quibus decimus tertius, vel quintus, Ministerio fungens, (unde *Ministralis* dicitur) præsidet.

Repub. cæterisq; rebus satis, pro more patriæ, & ex voto ordinatis, aëris asperitate acriores Rhætorum posteri sunt facti; ita ut etiam linguam corruperint, & vix sonum retinuerint: quippe magis vicini Septentrioni, proinde graviori aspiratione, ex naturali calore, verba proferunt. Olim quidem lingua hæc non scribebatur: nostro vero seculo, eruditorũ virorum opera, & scripta & impressa, in eà elaborata cernuntur, tantoque Grammaticæ concentu, ut vix alteri alicui idiomati in observatione regularũ cedant. Hoc Rhæticum Idioma, communiter Romanum (*Romanisch*) vocant, (Germanice, *Churvvaelsch.*) ut qui Romano postea imperio additi, eorum linguà uti coacti sint.

Engadini Latinum *(Ladin)* appellãt; & indè ſumptum putant: quod multi nobiles, tempore Hannibalis, furori Pœnorum cedentes, ex Latio profugi, in hoc montium diſtrictu ſecuritatem quæſiverint. cujus rei multa familiarum & locorũ monumenta hodie, præſertim in Engadinâ, apparent.

Nec tamen ſubtilitas ingenii Thuſci, & dominandi cupido, in eis extincta fuit: qui magis jam fœcundi, in ingentem multitudinem excreverãt. Populoſus itaq; numerus, extra anguſtias montium ſe extendere, occaſione ductus, ſimul & neceſſitate coactus, virtute & potentia ſuâ paulatim ad utrumque lacum, Ripanum & Acronium, (alii Potamicum & Brigantinum vocãt) & plùs ultrà, penetravêre. Cujus clara veſtigia in oppidorum, caſtrorum, & aliorum monumentorum nominibus, utpote Caſtris Rheticis, Termino Helvetiorum, & Vigiliarũ ſtationibus, Tertiâ, Quartâ, Quintâ, aliiſque plurimis à Ripani lacus latere, & infinitis aliis à Brigantini parte, extant. quæ cùm extra Primæ, priſcæ Inalpinæ, & hodiernæ Confœderatorũ Rhætiæ, nobis deſcribendæ, terminos ſint; ne ab orbita deflectam; recenſere ſuperſedeo.

Nec interim tamen etiam delicioſæ Italiæ obliti ſunt: ſed fines ſuos ultra alpes, versùs Comum, Tridentum & Veronam, eos extendiſſe, ex memoratorum auctorum unanimi conſenſu nobis apertum redditur. Et proinde Strabo, ferocitatem & petulantiam Cotvantiorum & Rucantiorum, (ut priùs monuimus) Inalpinorum Rhætorum, mirificè exaggerat. Ac veriſimile eſt, Romanos, quorum jam ampliſſimum in Italia imperium erat, Rhætorum conatibus & viribus, in proferendo dominio obſtitiſſe. Sed Scriptorum penuriâ

Strabo lib. 4.

nuriâ hac in parte premimur: ideoq; tenuibus conjecturis quædam investigare, cum magnorũ virorũ judicio, tentabimus. Cùm ergo, alii ex antiquioribus Scriptoribus, Rhætiam nostram Illyrio, cui ab Oriente cohæret, adscripserint; alii vero Galliæ, propterea quod ab Occidente illi confinis erat: Galliæ autẽ Alpinæ mentio fit alicubi: utique propter vicinitatem, Rhæti nostri populis Alpinis auxilia præstitisse putantur.

Anno ante Christum natum 143. Appius Claudius Consul, Salassos, Alpinos, Gallos, cum auxiliariis eorum Alpinis, vicit.

Anno ante C. N. 166. Claudium Marcellum Alpinos Gallos subegisse, & in Capitolinis scriptum, eundem etiam de Liguribus triumphâsse, ex Livio habemus. Quod bellum Rhætos Inalpinos etiam attigisse arbitramur. *Liv. epit. 46.*

Anno ante C.N. 168.&c. Martius Rex, Cõsul Rom. populum Alpinum, Sarnios (alii Stinos legunt) vicit.

Anno ante C.N. 195. L. Licinius Crassus, egregius orator, Alpinum bellum affectâsse, ex Cicerone in Pis. habemus.

Hoc tamen firmiter, nec levibus argumentis ducti, credimus: Rhætos nostros vicinis suis Tigurinis, Tugenis, Ambronibus, Teutonibus, & Cimbris, in bello Cimbrico, odio potentiæ Romanæ, sibi admodum molestæ, transitu & commeatu præsto fuisse; & Gessatas (hi seu à stipendio, ut vocamus, *Gesynde* seu à genere teli; quod à Varrone & Vergilio *Gesum* dictum, ita sunt appellati) concessisse. Isti enim, secundùm Polybii sententiam, juxta Rheni & Rhodani originem habitabant. Horum etiam ope usus erat antea (eodem *Polyb. lib. 2.*

Polybio teſte) Brennus, Gallorū Senonum dux, quum Cluſium & Romam, ſicut diximus, vaſtaret.

Romani, victoria de Cimbris & Teutonibus, ac cæteris eorum ſociis, in Gallia & Italiâ potiti, Rhætis noſtris magis infeſti fiunt. Noſtri contrà etiam ea, quæ ſibi à Marco Marcello, Conſule Romano, anno ante C.N. 222. per victoriam, quâ Gallis inſultarunt, erepta erant, recuperare ſtatuunt. Comum itaq; (ut Strabo ait) à ſuprà adcolentibus Rhętis afflictū, Cneus Pompejus Strabo, P. Magni pater, conſulatum cum L. Portio Catone, anno U.C. 665. gerēs, ante C.N. 89. (duodecim circiter poſt Cimbrorum adverſam fortunam annis) inſtauravit, & colonos in eam reſtituit.

Ab alterâ Alpium parte extenſis, uti ſuprà diximus, viribus, ad utrumque lacum, Acronium & Ripanum; per emigrationem Helvetiorum, & ſociorum Rauracorum, Sequanorum, & aliorum, adepti occaſionem, quæ, ut colligitur, ante C.N. 58. contigit: loca vacua, & ab incendiis libera relicta (conniventibus forte diſcedentibus Helvetiis) occupaverint. Helvetii autem, veteres hoſpites, in Gallia a Cæſare fuſi, & retroacti ad priſtinos lares redeunt: Rhæti adepta, & ſibi relicta, reddere recuſant. Illi igitur Helvetii, fabricis intenti, & viribus diminuti, ex fœdere cū Cæſare inito, opem & ſuppetias petūt: quę, auſpiciis Lucii Munatii Planci, quem Cæſar Galliæ Comatæ præfecerat, ſunt miſſæ. Hic Rhætorum vires & copias, Galliæ imminentes, & in lata planitie palantes, retudit, ac de iis triumphum, (qui tunc, & ſubſequentibus aliquibus temporibus, facile, perturbato & inverſo antiquæ Reip. ſtatu, etſi hoſtis non eſſet ſubactus, concedebatur) eodem quo Cæſar eſt mortuus anno, egit: ut patet ex veteri in-

ſcri-

ſcriptione, in promontorio Cajetæ inventâ:

L. MUNATIUS. L. F L. N. L. PRON.
PLANCUS. COS. CENS. IMP. ITER. VII.VIR.
EPUL. TRIUMP. EX. RAETIS. AEDEM. SATURNI.
FECIT. DE. MANUBIS. AGROS. D VISIT. IN. ITALIA.
BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDUXIT.
LUGDUNUM. ET. RAURICAM.

Anno præcedente, nempe ante C.N. 44. D. Brutus, Conſul deſig. & a Cajo Julio Cæſare Galliæ Togatæ præfectus, Rhætos Italiæ imminentes repreſſit: ut patet ex Cic. ubi ſcribit, ſe ad Inalpinos cum exercitu progreſſum fuiſſe, & multa caſtella cepiſſe, multa vaſtaſſe; non ſine causâ ad Senatum literas miſiſſe. *Epiſt. fam. lib. II. epiſt. 4.*

Interea interficitur Cæſar: ſequuntur pugnæ, & ultricia arma Octavii, Antonii, (qui etiam ex Alpibus, anno ante C.N. 41. triumphavit: etſi nihil dignum triumpho egerat, neq; omninò illis in locis imperium habuerat; ut Dio prodidit) & Lepidi, Triumvirum, contra occiſores. Mox cupido imperandi inter ipſos quoque diſſenſionem parit: & tandem habenæ ſoli Octavio (Auguſto nobis, poſt Actium & Alexādriam, U.C. 727. ex ſententiâ M. Plancii, dicēdo) delatæ ſunt.

Romani Imperii potentia omnibus formidabilis facta, ex quo, anteactis temporibus, ut ſuo loco monuimus, Comum Rhætis ereptum erat, vicinos etiam Vennonetes & Camunos, Alpinas gentes, ſibi adjicere ſtatuit. hi tamen Rhætis dominis ſuis fidi, contra Romanos arma ſumpſerunt; victiq; à P. Silio, & ſubacti ſunt, Dione teſte, anno U.C. 738. Gaudens hac victoria Auguſtus, cum ſuis Romanis, quorum victricia arma jam per Aſiam, Africam, Europam, Galliam & Hiſpaniam circumlata erant, *Indomitum Rheni caput,* *Dio lib. 54.*

(ut Lucanus canit.) & hactenus invictam gentem, in Alpibus suis aggredi proposuit. Huic aviditati inserviebant crebræ, Rhætiæ vicinorum, Imperio Romano subditorum, querelæ; eos, de intuto viarum transitu, quotidianis item depopulationibus, rapinis, & latrociniis, accusantium: quæ tamen apud Celtas, (uti Cæsar ait) ceu quæ extra fines cujusque civitatis fiebant, pro nullâ infamia habebantur; sed juventutis exercendæ, & desidiæ minuendæ causa fieri, prædicabant. addebant; immanitatem, quam exercerent, (nempe quod omnes masculos, quos comprehendissent, etiã in utero matrum agentes; id quod certis divinationibus pervestigabant; interficerent) sic consuetudine (afferente eodem Dione) apud Rhætos receptã esse: ut in eos, qui nullo fœdere essent conjuncti, ita statuerent. Dioni astipulatur Strabo; qui tamen hanc feritatem & rapacitatem aliquo modo temperare videtur, dum commercia Inalpinorum Rhætorum, cum gente in campis & planitie degente, commemorat: eis nempe quod pepercerint, victumq; & alia, quibus ipsi indigebant, tuto ad se deferre permiserint: Inalpini vicissim campicolis, de suis mercibus, resinam, picem, tedam, ceram, caseum, & mel retribuerint.

Cæs. lib. 6 cõment. bell. Gall.

Strab. lib. 4.

Quæ Rhætos primos Alpestres, eadem fortuna excipiebat vicinos & conjunctos Vindelicos, veteris Illyrici populos, ita à fluvio Vindone & Lyco dictos. Hi propter incursiones in proximos Sequanos & Bojos adjacentes, Imperatori subigendi videbantur. Anno ergo ante C. N. 15. M. Livio Druso Libone, L. Calpurnio Pisone Cæsonino, Coss. Rhæticum bellum motum est. Quod si non temporis circumscriptione, sed animis & obstinatione partium, metimur; inter gravissima

vissima numeremus licet. Verbi invidiam Romani Victores lenient; quorum confessione palàm est, fortissimam gentem, militaribus potissimum artibus & insidiis, non apertæ virtuti, cessisse. Nam, cùm Augustus uni huic utrumque privignum, Tib. Claudium Neronem, & Neronem Claudiũ Drusum, duces præfecisset; præstantissimosq; viros legatos, & viros doctos, unde

quid studiosa cohors struit,

addidisset; illi præfidentem, sed inconditam Rhætorum & Vindelicorum fortitudinem, eâ fregere ratione, ut bellum latè per omnem provinciam spargeret, & hostium exercitum in multa minuta agmina deducerent. quo excogitato, dispersos non admodum difficulter vicere; quorũ unitæ vires invictæ erant futuræ.

Principio Drusus, contra Rhætos, ut vias aperiret, ab Augusto cum exercitu missus est. hic eos apud alpes Tridentinas sibi obviàm factos, (ut Dio ait) prælio aggressus, haud magno certamine fudit: ejusq; victoriæ ergo, Prætorios, cùm Quæstor tantum fuisset, honores adeptus est. Dein, cùm ab Italia rejecti, nihilominùs Gallias urgerent; Tiberium quoq;, ex Armeniâ reversum, contra eos misit. *Dio citato libro 54.*

In diversas partes partitus, ut diximus, exercitus Romanus fuit. Tiberius, ex Galliâ veniens, commeatu & cæteris rebus ad bellum instructissimus, Rhætos, à Druso in alpibus sparsim profligatos, & ad planitiem tendentes, excipit; & per lacum Acroniũ navigiis subvectus, commodè utens Insula ejusdem laci, (quæ etiã nomen ab eo retinuit) Rhætos & Vindelicos ibi concussit. Drusus frater in alpibus rem gerebat: *Strabo lib. 7.*

(Videre Rhæti bella sub alpibus
Drusum gerentem, & Vindelici.) *Horat. lib. 4. Odâ 4.*

&hinc

& hinc vallis quædam, ubi commoratus aliquandiu, ab eo Drusiana etiam nunc vocatur.

Victorias hactenus Romani, arte & consilio a dispersis copiis Rhætorum & Vindelicorũ, diversis exiguis prælijs, extorserant. Quæ ergo ex cladibus alpinis, & navali pugna, superfuere reliquiæ, tamen neque generosos spiritus, neque libertatis amorem posuêre; imo hostes, toties victores, & exercitum jam conjunctum habētes, directa acie, in amplâ planitie, (in campis ad Lycum immensum patentibus fuisse, conjecturis ducimur) quæ nihil ad tegendas insidias latebrarum haberet, testandæ virtuti delectâ, aggredi ausi sunt; &, eventu minus læto, extremam fortunam tentaverunt. Inde Horatius iterum:

Major Neronum mox grave prælium
Commisit; immanesq; Rhætos
Auspiciis repulit secundis.

Incredibilia etiam facinora, Rhæticarum Inalpinarum, & Vindelicarũ mulierum, (ut Paterculus & Florus notant; & idem ab Orosio Cheruscis, Suevis & Sicambris, tributum fuit) commemorare cogimur: quæ (Amazonum instar, a quibus originem ducunt, ut Horatius innuit, & Servius ait) hoc bello, proprios filios, deficientibus telis, humi afflictos, tormenti loco, in ora hostium contorsisse dicuntur. ubi neq; patriæ, neq; libertatis amor, satìs laudari; neq, deterrima in liberos sævitia, quam nulla beluarum feritas imitetur, satis vituperari potest.

Paterc. lib. 2
Florus lib. 4. cap. 12.
Oros. lib. 6. cap. 2.
Serv. in lib. 1. Aeneid.

Verum, etiamsi Rhætis dilaudandis omnium auctorum (præsertim Dionis & Paterculi duorũ insignium adulatorum) ingenia conspirent: nullum tamen quamquam ornatius elogium excogitari poterit, quam q[illegible]s

[illegible]

Devota morti pectora liberæ

appellavit Horatius. & idem Rhætos Draconibus, Aquilę reluctantibus, comparat: quod nunc hos, nunc illos, implacidum genus, veloces, immanes, agmina ferrata, appellat. Ovidius, in carmine abjectæ adulationis, Augustum duobus bellis, Rhætico & Threicio, timuisse, haudquaquam dissimulat:

Rhætica nunc præbent Thraciaq; arma metum.

cùm de reliquis leniùs locutus esset:

Nunc tibi Pannonia est, nunc Illyris ora domanda.

Hoc certum est, eum, Rhætici belli periculo & metu, in Galliam concessisse: ubi multas, ut in Hispaniâ, colonias fundavit. Unâ æstate Rhæti & Vindelici debellati sunt. & inde sibi nomen Augusti sumpsit, à Sextili mense, propter insignes victorias. Tiberio cùm triumphus, tot rebus gestis, decretus esset: ipse Augustus, ne ageret, obstitit; triumphalia tamen ornamenta concessit. Hoc verò elogium SCto consecravit: Plin. lib. 3.

IMP. CAES. DIVI. F. AUGUSTO.
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIB. POT. XVII.
S. P. Q. R.
QVOD. EIUS. DUCTU. AUSPICISQ.
GENTES. ALPINAE. OMNES.
QVAE. A. MARI. SUPERO. AD. INFERUM. PERTINEBANT.
SUB. IMPERIUM. P. R. REDACTAE. SUNT.
GENTES. ALPINAE. DEVICTAE.
TRIUMPILINI. CAMUNI. VENNONES. VENNONETES.
HISARCI. BREUNI. NAUNES. FOCUNATES.
VINDELICOR. GENTES. IIII.
CONSUANETES. VIRUCINATES. LICATES. CATTENATES.
ABISONTES. RIGUSCI. SUANETES. COLLUCONES.
BRIXENTES. LEPONTI. VIBERI. NANTUATES.
SEDUNI. VERAGRI. SALASSI. ACITAVONES.
MEDULLI. UCENNI. CATURIGES. BRIGIANI.
SONTIONTI. EBRODUNTI. NEMALONI.
EDENNATES. ESUBIANI. VEAMINI.
GALLICAE.
TRIULATTI. ECTINI. VERGUNNI.
EVITURI. NEMENTURI. ORATELLI.
VERUSI. VELNANI. SVETRI.

Regio jam victa, in provinciæ formam redacta fuit: Rhætia nempe & Vindelicia, in unam solam; & Rhetia vocata à Norico & Pannonia distincta. Et his ferè conditionibus, ut sequitur, (ex Dione) in fidem esse receptam, autumamus. Quia verò populosa erat gens; videbanturque bellum retentaturi: maximam ejus, & ætate validissimam partem inde abduxerunt; iis relictis, qui & colendæ ei regioni sufficerent, & ad rebellandum non satis virium haberent. Reliquos, præcipuè autem Vindelicos, & planitiem incolentes, magnâ agri parte mulctavit; & tributis præterea immensis afflixit. cujus fidem faciunt Batavorum verba apud Tacitum.

Tacit. lib. 5. Annal.

Inalpini autem Rhæti, ad originem Rheni & Oeni considentes, non omninò victi; sed tantùm hinc inde palantes repressi fuerunt: uti Lucani elogio patet, qui indomitum statum Inalpinorum, tempore civilis belli, expressit. Claudianus etiam, longo post intervallo, succinit

Claud. Paneg. 1. Honor.

——— *Rhenumq; minacem*
Cornibus infractis. ———

& Suetonius, in Augusto, verbo & sermone modesto utitur. *Rhætiam,* inquit, *& Vindelicos, ac Salassos, gentes Alpinas, coërcuit.* Mitiùs illi, tum ob antiquam ex Thusciâ originem, & linguæ affinitatem; tum ut montium itinera per eos conservarentur aperta, ad quæ non quælibet natio, ob asperitatem aëris, & vastas nivis moles, ac inassuetos alpium anfractus, apta erat; tractabantur.

Rhætiæ interim devictæ jurisdictio, & procuratio rei militaris, sequenti modo constituta fuit. Augustus eam, uti Barbaris finitimam, sibi regendam sumpsit; &

Præ-

Præsidem eò (qui erant Prætores aut Consulares: &, ut rectè addit Strabo, Equites) misit. Hi jus gladii, in milites etiam vitæ necisque potestatem habebant: & militari habitu, hoc est, paludati, in provinciam proficiscebantur; ut Dio docet. Eorum Magistratus non circumscribebatur: sed quousque Imperatori collibuisset. Sedem ejus fuisse Augustæ Vindelicorum, quæ à Romanis colonia deducta fuit, conjectamus; in edito nempe loco, prope Vindonis & Lyci confluviū. Coloniæ autem in agros captivos, subsidium adversùs rebelles, & imbuendis sociis ad officia legum, deduci solebant. Voto Drusi patroni, Augusta illa vocata fuit. De ritu religioso, observato in deducendis coloniis, canit Ovidius:

Fossa fit ad solitum; fruges jaciuntur in ima,
Et de vicino terra petita solo est.
Fossa repletur humo; terraq́ imponitur ara;
Et novus accenso finditur igne focus.

Et, prout ex numismatibus veteribus, a Marco Velsero collectis, conjicere possumus; primus Rhætiæ Præses fuit, Titus Sempronius Gracchus, vir Consularis, & magnæ authoritatis. Erant deinde etiam Imperatoris Procuratores, aut Rationales: qui erant plærunque Equites, aut Liberti. His tributorum cura demandata erat, & quæ ad fiscum præterea pertinerent.

Invaluit tamen paulatim consuetudo; ut certæ provinciæ, Procuratoribus, nullo alio Præside, regendæ committerentur. Sic etiam Rhætiam, post Neronis mortem Procuratore cohibitã fuisse, perspicuum est. Et Præsidum appellationes, sub Imperatoribus, sæpius pro re natâ, mutatæ sunt. Sic Rhætiæ Procuratorem apud Tacitum invenimus: Prolegatum Rhętiæ

in lapide, vidit Velserus: inde Legatum licet colligere. imo etiam nomine Judicis, Curatoris, Præfecti, Provinciarum Rectores promiscuè appellati sunt.

De militari præsidio, (si Aventino creditur) Vindeliciam, præter auxilia, tres legiones, Martia, Quarta & Quinta Batava, custodiverunt. Velserus autem, sub Augusto, & deinceps aliquando, nullam legionem in Rhætiâ stativa habuisse, etsi quædam subinde immigraverint; firmis argumentis probat. Sic Tacitus, auxilia Rhætica, alas; cohortes, sæpe; semel, Vindelicorum cohortes, nominat: legionum nusquam meminit. Tiberius 25. legiones in armis habuit; ut ex eodem Tacito colligimus. tot enim fuêre sub Augusto; (ut Dio prodidit:) quibus omnibus tamen extra Rhætiam locum assignat.

Tacit. lib. 1. & 3. Annal.

Tacit. lib. 4.

PAL-

PALLADIS RHÆTICÆ
Liber Secundus.

Latissimam ergo hanc Rhætiam Inalpinam, & Vindeliciam, ac bonam partem Helvetiæ, potissimùm superiorem & inferiorem Duregiam, cóprehendentem, describit Claudius Ptolemæus Alexandrinus; qui vixit sub Hadriano & Marco Antonino Impp. *Occidentale latus*, inquit, *terminatur monte Adulâ*, (vulgò vocatur *der Vogel*) *unde Rhenus oritur*; *& lineâ, quæ est inter capita amnium Rheni & Danubii. Latus Septentrionale limites habet, eam partem Danubii, quæ est à fontibus, usq; ad Oeni fluvii diverticulum. Orientale verò latus, ab ipso Oeno discriminatur: Meridionale, Alpium montibus supra Italiam extensis, apud Grajas Alpes, & apud Pœnas, quæ sunt juxta principium Lyci amnis; qui in Danubium exit, & mœnia urbis Augustæ alluit, Rhætiamq; à Vindeliciâ disjungit.* *Claud. Ptol. Cosm. lib. 2. cap. 12.*

Strabo verò, qui tempore Christi & Augusti in vivis fuit, diversis locis, ubi de Rhætis & eorum cultu scribit, limites ejus summatim ita complexus est: ut ab Oriente, Veronam & Noricos, & partim Vindelicos, qui eosdem ad Septentrionem separant, posuerit; versus Meridiem, Comum, & Insubres; contra Occidentem demùm, Helvetios, & Lepontios. Isque Episcopatus Curiensis planè circuitus est. Nam ab Oriente, habet Episcopatum Augustanum & Brixiensem; *Strabo lib. 4. & 7.*

deinceps in Meridiem declinando, Tridentinum & Veronensem; & ad ipsum Meridiem, Insubres Comenses, Clavennates & Vennonetes, (qui etsi sub Rhætorum jurisdictione sint; tamen per commoditatem Diœcesi Comensi annumerantur) item Biltionenses, Helveticæ ditionis, & prædictæ diœceseos; contra Occidentem, in summis alpibus, Lepontinos Uranios Constantiensis, & Viberos Sedunensis Episcopatus. A' plaga Septentrionali, usq; ad Acronium lacum, ab utroq; Rheni latere, & castra Rhætica, pertingit.

Quicquid itaque est intra circuitum hujus Episcopatus, veræ antiquæ Rhætiæ est: & omnes incolæ, præter reliquias Lepontiorum & Viberorum, ex quibus aliqui in Rhætiam migrârunt, qui semper linguā suam Celticam retinuêre, & in summis montium partibus (unde etiam *Waldtsesser*, quasi sylvarum incolæ, cæteris, etiam-num hodie dicuntur) suas sedes habent: Rhæticâ linguâ, quam Romanam, imo etiam Engadini Ladinam vocant, usi sunt: ut ex oppidorum, castrorum, & omnium ferè locorum nominibus, perspicuè quisq; deprehendere potest.

Nos autem ut ad institutum nostrum revertamur, solam illam primam Priscam Inalpinam Rhætiam, & eos, qui perpetuo trino fœderis vinculo conjuncti sunt, (proinde à Germanis, *die Grauvv Bündtner*; sibi ipsis, & cæteris nationibus plerisq;, *Grisones*, ob habitum ex patrio panno griseum, quem gestabant, dicti) cum subditorum suorum tractu, delineare, quàm maxime succinctè, proposuimus.

Hi ergo nostri excelsorum trium fœderum Rhæti, ab Oriente, habēt hodiernos Vennones & Oenanos,

ubi

ubi mons Venuſtus eſt,*(Vetmetza,Vinſtermuntz)* unde ex altero latere Atheſis ortum habet. Ab Occidente, Comitatus Biltionenſis, & Adularum Alpium montes,Lucumonis, nunc S.Barnabæ,Criſpalta,Vepca,ac Mærcha,terminum ponunt. A'Meridie,ſunt Triumpilini,& alii lacus Larii accolæ,Vallis Saxea Mediolanenſis Ducatus,ac Bergomates & Camuni populi Venetæ ditionis. Septentrionale latus,ab unâ parte per accolas Rhæticonis montis, Valle-Druſianos nempe & Eſtiones; ab alterâ, per vicinos Reguſcos & Sarunetes,diſcriminatur.Quibus ubiq; etiam certi ſui termini extant poſiti: nos hîc, generali populorum finitimorum citatione,contenti ſumus.

Ab antiquâ ergo memoratâ Rhætiâ, hodie avulſa hæc ſequentia (quæ videlicet extra ditionem trium fœderum,& eorum ſubditorum,ſunt) numerantur. In tractu Transalpino, versùs Meridiem, pars Comitatus Tirolenſis, quæ eſt in Vennonibus, Abbatia Montis S.Mariæ,Triumpilini, Comitatus Biltionenſis,cum vicinis Lepontiis. In diſtrictu verò Ciſalpino, versùs Septentrionem, ſiniſtrâ Rheni ripâ, Urſaria, Haldenſtein,(quod trium fœderũ patrociniũ agnoſcit) Fabarium, Comitatus Sarunetum, Caſtra Rhætica,ubi Vindeck & Schennis; Vallis Duriæ, ubi S.Johannes; Comitatus Verdenberg, Gambſum, Dominium de Alto-Saxo,& Rhingovia: dextro autẽ Rheni latere,Guttenberg,Vallis-dulcis, Schellenberg, Comitatus Velcurii, Sonnenberg, Pludonum, cum valle Druſianâ, Blumeneck, Montfortium, Nunburg, Altum Amiſium, Brigantium, cum circumvicinâ regione ad lacum uſq; Acronium.

Longitudo etiã hodiernæ noſtræ Rhætiæ, ſi à Meridie

ridie in Septentrionem ſumatur, erit milliarium Rheticorum ſeu Germanicorum (8coo. paſſus pro quolibet milliari numerando) circiter quindecim; Latitudo ab Oriente in Occidentem, tredecim circiter.

Placuit etiam familiarum præcipuarum numerum, quæ antiquâ nobilitate, aut geſtorum gloriâ, in noſtræ Inalpinæ Rhætiæ circulo claruére, aut etiam nunc vigent, vel inde originem trahunt, ordine alphabetico, (ne cuiquam injuriam facere videamur) apponere. Utimur autem, pro varietate idiomatum, in multis, Germanicis & Italicis terminationibus.

A.

Aburg.
Alberici.
Alberti.
Albertini.
de Alio.
Altenſtein.
Almenium.
Amacia. Comit.
Ambria.
Amiſium altum. Com.
Amedes.
Andreoſcia.
Andriani.
Ardetium, Ger. Steinsberg.
Armanaſchi.
Arms.
Arrigoni.
Artaria.
Aſpermontium. Baron.

B.

de Balcono alto; unde Caroli.
Balbiani. Com.
Baldenſtein.
Bartenſtreit.
Barachi.
Baſelga.
Baſſi.
Bauier.
Bazoni.
Beccaria.
Belli de Belloforti.
Bellmontii Bar.
de S. Benedicto.
Bernburg.
Berneck.
Bernovii.
Bifrontii.
Bilitiona. Com.
Bironda.

Biſ-

Gruen-

Grueneck.
Gruenenfels.
Gruenstein.
Guarinoni.
Gugelberg à Moos.
Gu[illegible]ciardi.
Guler.
Guttenberg.

H.

Halde[illegible]stein.
Hartmanni.
Hasel[illegible]ein.
H[illegible]sensprung.
Hatz.
Heidenberg.
Heim.
Heintzenberg.
Hertneck.
Heuven. Bar.
Homodei.
H[illegible]spital.

I.

Jeclini.
Jenni.
Imeldi.
Intersortuli.
I[illegible]hberg.
I[illegible]
de [illegible]us.
J[illegible]
Juvalt[illegible] { *[illegible]a.* / *[illegible]a.* }

K.

Kilchmatter.
Kropf[illegible]

L.

Lambertengi.
Landolfi.
Langenberg.
Lavizari.
Lazaroni.
Leo.
Leoberg.
Leostein.
Liechtenstein.
Lindenberg.
Liuri.
Lossi.
Lucini.
Lumaga.
Lumbareni.

M.

Macii.
Major.
Malacrida.
Malaguzini.
Malles.
Malvaini.
Marca.
Marioli.
Marlianici.
de Marmore { *albo.* / *nigro.* }
Marsilinum.

Marsinoilla.
Marutii.
Mascaranici.
Matthias Ruotsch.
Matli.
Mazoni.
Meda.
Meienfeld.
Mejer.
Meli.
Menhardi.
Meruli.
Mingardini.
de Misauco. Com.
Mohr.
Molina.
Mollen.
Montalta. Bar.
Montasch.
de Monte.
Montèr.
Montfortii. Com.
Montii.
Mora.
Moreck.
Morharten.
Moos.
Moroni.
Mussii.
Mysani.

N.

Nasali.
Neuburg.
Neuensins.
Nidberg.
Nidervald.
Nigri.
Ninguarda.
Nutten.
de Nobilibus.
Nova.

O.

Oberstein.
Odescalci.
Oldradi.
Olzati.
Ortenstein.
Ortvein.

P.

Præpositi.
Pagani.
Panigada.
Panitii.
Paravicini.
Paribelli.
Parini.
Parsantii.
Pauli.
Pellizari.
Pergola.
Peri.
Phaselli.
Philipponi.
Pibetaler.

Pipe-

Piperelli.
Pirò.
Pistalozii.
Pizzinoni.
Placii.
Planta.
Plana terra. Ger. Inburg. Bar.
Platti.
Pontisella.
Porta.
Praten.
Pulinga.
Puzalii.
Pyrari.

Q.

Quadrii.

R.

Ragetti.
Randeck.
Rappenstein.
Raserii.
Rauschenberg.
Reitnovia.
Resen.
Rhætia { *alta.* / *ima.* / *ampla.* } *Com.*
Rhætium. Bar.
Richerbach.
Richenberg
Richenovia.
Richenstein.
Rietberg. Bar.
Ringg.
Rinckenstein.
Ripa.
Robustelli.
Rosenberg.
Rosensiz.
Rosenstein.
Rosenrol.
Rossi.
Rotels.
Ruchaspermontum.
Ruchberg { *alta.* / *ima.* }
Ruinelli.
Rusca.

S.

de Sacco.
Salett.
Salis.
Salutii.
Santium.
Sargans. Com.
Sathains.
Satium.
Saxenstein.
Saxum.
Altum-Saxum. Bar.
Schalgett.
Scharpatectii.

Va-

V.

Vacani.
Vackenoug.
Vaelsperg
Valckenou .
Vald.
de Val ndauno.
de Valerio.
Vandelberg.
Vanga.
de Vatio. Bar.
Vazerini.
V grı b.
Velcuria. Com.
Venosta.
Verdenberg. Com.
Vertemanni.
de Vice-Comitibus.
Vice-Domini
Vischler.
Viel ndt
Vietzel.
Vildenberg a Freudenberg.
Villi.
Vineck.
Vindeck. Com.
Vittani.
Ulmi.
Vogel erg.
Vulpera.

Z.

Zanoli.
Zenoni.
de Zuno.

Hæ familiæ sunt, quas modò habere potui. Possint etiam esse aliæ; ut proculdubio sunt, & fuere: quibus tamen hoc meo catalogo nihil derogatum volo, & quas, notitiâ habitâ, libens quoque inseram.

Jam nobis in posterum gesta nostrorum Rhætorum omni brevitate, & strictissimâ chronologia, dicenda veniunt. Proinde catalogum omnium Impp. nectere, cum hoc ab aliis in hac materia abundanter præstitum sit, hoc nostro in opusculo superfluum ducimus; sed eorum tantùm, quorum, oblata Rhætica- rum rerum occasio postulat, ut meminerimus.

[illegible] defuncto, ejusdem filium, patri cognomine [illegible] Rhætiæ rexisse produnt; & contra [illegible] Suevos, Rhætiæ auxilia ex vete[illegible]s missi-

Tacit. lib. 1. annal. misisse, retulit nobis Tacitus. isq; etiam auspiciis patrui Tiberii Cæsaris, Germanos rebellantes domuit. In exercitu suo, quem contra Arminium Cheruscorum Principem duxit, cohortes Rhætorum & Vindelicorum habuit: quæ in pugna illa memorabili, ad Visurgim, ubi Arminius fugatus fuit, vim hostium in Romanos irruentiũ fortiter sustinuere; eodem teste Tacito. ob quam victoriã, Drusus Senatusconsulto Germanicus dictus fuit. Tiberio Rhætia non solum armis adfuit; sed ligna etiam contribuit: Pons enim, ad navale prælium paratus, igne consumptus erat. Larices ergo immensæ magnitudinis in Rhætia scindi jussit, ad eundem resarciendum. Trabs inde, tempore Plinii Romæ, 120. pedum longitud. & 2. undique latitud. cernebatur.

Nero Imp. Portium Septimium Rhætis Procuratorem dedit. Post Cæsaris autem fata, mox a Galbæ imperio, à quo desciscendi initium fecerant Germanicæ legiones, & Rhætia secessit: Othonem nunquam *Tacit. lib. 1. hist.* recepit; sed in Auli Vitellii nomen præeunte P. Septimio Procuratore, incorruptæ erga Vitellium fidei, juravit.

Porro iis bellis, quæ Vitellius cum Othone & Vespasiano gessit, bonam & fidelem Rhætorum operam expertus est. Cùm enim Alienus Cæcina, partium Vitellianarum dux, per Helvetiam in Italiam iter faceret; & Helvetii, de cæde Galbæ ignari, Vitellii imperium abnuerent, & tumultuarentur; missi sunt ad Rhætica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios à tergo aggrederentur. His autẽ Rhæticis alis, & cohortibus inter auxilia conscriptis, se voluntaria provincialium *Tac. lib. eod.* Rhætorum juventus adjunxit: quam Tacitus hoc encomio

comio, nempe *suetam armis, & more militiæ exercitam*, honorat. Pugnæ præcipuus locus ad aquas Helvetias fuit. Germani autem & Rhæti, hostes per sylvas confectati sunt, & in ipsis latebris plurimos trucidaverũt. His & sequentibus temporibus, Rhætorũ haud parva fuit in armis gloria. Zosimus etiam Rhæticas legiones inter præcipuæ virtutis ponit. Flavius Vespasianus, de Imperio cogitans, sibi quoque Rhætiam, teste Tacito, occultis artibus adjungere tentavit: consilium hoc tamen frustra fuit. Rhætia enim in fide erga Vitellium perstitit. testes, duo propugnacula exstructa, in ejus honoré, in Engadina inferiori, Vitelliana *(Vitezel)* ipsius nempe nomine insignita, fuêre: quæ Vespasiani partes sequentes, occupatâ Verona, sibi magno adjumento existimarunt. ita enim se obstruxisse aditum, per Rhætiam & Julias alpes, sibi persuaserunt.

Vitellio occiso, Rhætia, cum reliquâ Repub. in Vespasiani potestate fuit; & in fide illius, Germanico bello, quod Civilis Batavus Dux (rebellionem & arma in Romanos meditans) tandem movit, perstitit. quo Sextilius Felix, Romanis ad Rhenum subsidia adducens, ex Norico, cum auxiliariis cohortibus, per Rhætiam iter tenuit.

Post multos, Hadrianus, anno Domini 119. Imperator factus, pleraque, uti doctissimus, & qui omnes sui Imperii provincias incognitus ipse peragravit, in Imperii constitutione novavit: quæ, paucis à Constantino immutatis, inde usq; perseverarunt. Et post hæc, [illegible] plurali numero ab auctoribus, ante nunquã, [illegible] animadvertit Velserus noster. Proinde [illegible], & secunda, sub singulis Præsidi-[illegible]. [illegible] Præses, in castris duobus, *Victor in Epit. & Auctor hist. miscell. lib. 10.*

Marsoilâ (*Mars in oculo*) & Spinoila, (*Spina in oculo*) unde postea in proximo planitiei situ civitas Curiensis initia sua habuit, resedit: Secunda vero, Augustæ Vindelicorum sedem habuit.

Res militaris ab uno procurata fuit in utraq; Rhætia; qui primus Comes rei militaris (ut in actis Martyr. dd. Juliani & Jovitæ, sub Adriano Imperatore mentio fit Italici Comitis utriusque Rhætiæ.) postea Rhætici limitis Dux dictus est. Hic sub Magistri peditum dispositione erat: & inter duodecim duces, quos Romani versus Occidentem habebant, numerabatur.

Fiscus a Procuratore, ex Rationalium classe, seu thesaurorum Præposito, qui Comiti Sacrarum largitionum rationes reddebat, administrabatur.

Hactenus Imperium Romanum, unum solum Imperatorem habuit. Anno autem 165. Marcus Aurelius Antoninus Philosophus, & Lucius Verus, (hos [illegible] fratres, nos socerum & generum vocamus) illud [illegible]junctim inière. Sub his fieri potest, ut Q. Cæcilius Cisiacus Septicius Pica Cæcilianus, Rhætiarum Prolegatus Augustorum Procurator fuerit: quemadmodum ex illo monumento cognoscitur, quod Veronæ legitur, in templo S. Floriani.

Q. CAICILIO CISIACO
SEPTICIO PICAI
CAICILIANO.
PROCUR. AUGUSTOR. ET. PROLEG.
PROVINCIAI RHAETIAI ET VINDELIC.
ET VALLIS POENIN.
AUGURI. FLAMINI. DIVI. AUG
ET. ROMAI.
[illegible] URIUS L. F.
[illegible]
[illegible] I. CR I[illegible] FNUOR

Cum [illegible] in Rhætiam irrupissent contra eos [illegible]

[illegible]

[illegible] Victorinus, vir Senatorii ordinis præcipuus, Marcique condiscipulus [illegible] ut apud Capitolinum legimus. *Cap. M. Ant.*

Idem Marcus, L. Vero genero, anno 171. mortuo, solus Imperii habenas administravit: & cum Barbari provinciam denuo incursarent, P. Helvium Pertinacem, (qui deinde Commodo in Imperio successit) Prætorii auctum honoribus, cum legione [illegible] submisit. Is confestim Rhætias & Noricum ab hostibus vindicavit. Animadvertens autem prudens Imperator Marcus, Allemannos seu Germanos (ut Asinius Quadratus, qui eorum res cum cura, testibus Agathia & Strabone, scripsit, non unam gentem esse, sed ex multis confectam promiscuamque, memoriæ mandavit: idq; ex ipso nomine intelligi voluit; quasi Allemanni, sint *Allerleymann*, i.e. omnis generis homines. & præcipuæ Germaniæ gentes procul dubio uno veluti fœdere animoq; conjunctæ, in Romanos [illegible]. Germaniæ nomen autem, à *Gerre*, vel *Guerre*, & *Mann*, q.d. belli virum, deductum volunt, excellentioribus [illegible] tributum) Rhætiis & Norico magis inhiare, populationibusque prohibendis, non sufficere auxilia, per præsidia disposita; nec vicinarum provinciarum copias in tempore posse adesse: novas itaq; legiones instituit duas: secundam nempe in Norico, & tertiam Italicam quæ in Rhætiis stativa haberet: ut prodidit Dio. *Dio lib. 15.*

Sub hoc nostro Marco Antonino Imperatore, anno Christi 176. Eleutherio Pontifice Soteri [illegible], vel ut alii volunt, anno 179. Lucius, Britannicus [illegible] filius, M[illegible] nepos, A[illegible] pronepos, [illegible] propagandæ fidei, regnum Britanniæ [illegible] oblit [illegible]

occasione ad Bavarios venit, inde in Vindeliciam Rhæticam ac Augustam migravit. ubi de religione differenti fidem multi habuere, qui antea Solem, Lunam, Ignem, Terram, Martem, Mercurium, ejusque matrem Majam, Cisam, Herculem, aliosque Deos, & numina vana, ut reliqui Rhæti & Germaniæ populi, superstitiose adoraverant. Cives vero reliqui, odio Christiani nominis hospitem conviciis primo, dein de lapidibus petiere, in puteum demum, male mulctatum, deturbarunt. unde piorum auxilio ægrè semimortuus extractus, in alpinam nostram Rhætiam concessit, & aliquandiu se in confinibus Rucantiorum & E[illegible] in deserto loco, continuit. inde locus ille, Clivus Divi Luci *(Sanct Lucis Steig)* etiam nunc dicitur. quo deinde superato, ad tractum Cotvantiorum venit, cum sorore sua Emerita: & ibidem, ubi Romanus Procurator in castris Spinola & Martiola residebat, distantibus forte 1000 passuum, cryptam quandam & speluncam, *(Sanct Lucis Lochlin)* quæ nomen ab-inde retinuit, pro habitatione elegit. Interim cum in annuntiando Evangelio, ut & soror, quæ Trimontii degebat, (pagus ille 4000 passus à crypta Divi Lucii distat) solliciti essent. Mox a Procuratore Romano, & incolis comprehensi, martyrii corona, D. Lucius quidē, in castro Martiola, Emerita autem soror ante, Trimontii, donantur. Et quoniam Martyrum sanguis irrigat Ecclesiam; eorum quoque ubertimos (LAUS DEO) fructus produxit. Gens enim hæc agrestis, pauca de Christo, & vera religione, ante audiebat. Quamvis alii, ex verbis Justini, Philosophi Christiani, & Martyris, in colloquio cum Tryphone habito, temporibus Antonini Pii qui imperare cœpit anno Christi 140. & huncce nostrum pro-

proxime præcesserit, conjicere velint: jam tum per Rhætias Evangelium introduxisse. At enim: *Ne una quidem natio, vel Græca, vel Barbara, vel quovis tandem censenda vocabulo, ne ex his quidem, quæ pro domibus plaustris utuntur ac tentoriis, agentes vitam pastoritiam, tam aliena est a* JESU CHRISTI *crucifixi nomine, ut nec preces nec gratiarum-actiones, in eá dirigantur ad omniũ patrem conditoremq;.*

Annus autem Christi 195. tres Impp. vidit; P. Helvium Pertinacem, M. Didium Julianum, (sed hunc paucorum mensium) & L. Septimium Severum, qui multis annis imperavit, cuique Rhætia in imperio adipiscendo, teste Herodiano, favit: quam proinde vicissim & publicè & privatim honoravit. Ex privatis, amicum singularem, & magnæ auctoritatis viru, apud milites ibi habuit, Ap. Claudium Lateranum: ut patet ex inscriptione sequenti, Anno Christi 195. facta, quæ in ædibus Peutingerorum, Augustæ Vindelicorum in lapide legitur.

MERCURIO.
CUIUS. SEDES. A. TERGO.
SUNT.
APPIUS. CL. LATERANUS.
XV. VIR. SACR. FAC.
COS. DESIGN.
LEG. AUG. PR. PR.
LEG. III. ITAL.
V. S. L. M.

Publicè autem, Severus Imp. & ejus duo filii Antonini, insigni provinciæ commodo, vias & pontes, Anno 200. (alii 203.) per Rhætiam restituerunt; lapidesq; [illegible] erexêre, quorum quisq; altitud. 8. ped. [illegible] distans ab altero distabat. Horum unius inscriptionem [illegible] existentis, instar omnium, apponimus.

I[illegible] CAE[illegible] [illegible] SEPTIMIU[illegible]
S[illegible]RU[illegible] [illegible]IU[illegible] PER[illegible]I[illegible]
AUG. ARAB [illegible]DIABEN [illegible]A[illegible]
THIC. PONT. MAX TRI[illegible] [illegible] VIII[illegible]
IMP XII C[illegible] II. P P PRO[illegible]. ET IMP.
CAES. M AURE[illegible]IUS. ANTO[illegible]INUS
PIUS. AUG. TRIB. POT. [illegible] [illegible]R[illegible]COS
E[illegible] IMP. P [illegible]EPTIMI[illegible] [illegible]
ANT[illegible]NINU[illegible] VIAS [illegible]T. [illegible]
REST. AB. [illegible]U[illegible] M. [illegible] X.

Anno 224. M. Aurelius Severus Alexander, Imperii habenas cepit: qui etiam primus inter Impp. cum [illegible] Diis, Christum, cujus imaginé asservabat, coluit. Sub ipso Germani, transgressi Danubium & Rhenum, fines Romani Imperii turbavêre: nec Rhætia ab eorum vexationibus immunis mansit. Et Imperator [illegible] cum auxiliis præsto fuit: sed cùm ad Rhenum venisset, à tumultuaria militum manu occisus est.

Anno 246. M. Julius Philippus pater, cum filio Philippo Saturnino, imperium administravit. Sub [illegible] Rhętiæ Procuratorem fuisse Titum Varium Clementem, ex quatuor inscriptionibus, ejusdem ferme formæ, in diversis locis, nempe Graici, Claudii, Celeiæ, in agro Valeriæ, & Pætovione, repertis, concludimus: quarum ultimam instar omnium, apponimus.

T. VARIO. CLEMENTI.
PROC. PROVINCIARUM.
BEL[illegible]ICAE. GERMAN. SUPERIORI[illegible]
[illegible]E[illegible]MAN. INFERIORIS RAETIAE.
M[illegible]UR[illegible]TAN. CAESARIENS LUSITANIAE
[illegible]ILICIAE. PRAEF. EQ. ALAE BRITAN-
NIC MILIAR. PRAEF. AUXI[illegible] I[illegible]R.
IN MAURETANIAM. TING[illegible]AM.
EX HISPAN. MISSOR. PRA[illegible] EQ.
[illegible]I PANNON[illegible]OR TRIB [illegible]IL [illegible] XXX [illegible]
[illegible]R[illegible]EF COH. I[illegible] [illegible]A[illegible]RU[illegible] [illegible]ACEDO[illegible]
CIV[illegible]S [illegible]ANI
EX [illegible] [illegible]ROVINC
IN R[illegible]A C[illegible]STENTES.

Anno 255. Rhæti Romano orbi Imperatorem [illegible]bium

blium Aurelium Licinium Valerianum, Colobium dictum, dedit: ut ex Orosio, Eutropio & Eusebio patet. Is enim, in Rhetia & Norico agens, ab exercitu Imperator, & mox Augustus, est factus. Senatus interim Gallienum, Valeriani filium, Cæsarem primo, & statim Augustum, dixit: cujus initia laudata, exitus vero fœdus fuit. Pater Valerianus, anno 262. a Sapore Persarum Rege captus, & ipsi loco scamni in ascendendo equo servire coactus, triginta Tyrannis Imperium invadendi occasionē dedit. Inde Barbari quinq; proximas provincias populati sunt. Germani, ut in Orosio legimus, Alpibus Rhætiæ totaq; Italia penetratā, Ravennam usq; pervenerunt. Rhætiam autē defensam putamus, præsidio legionis tertiæ Italicæ: sive à Fulvio Bojo, quem Rhætici limitis ducem fuisse, Marco Aurelio Memmio Fusco Cōsule, anno nempe Christi 261. ex Vopisco scimus: sive ab Aureolo, ex triginta Tyrannis uno; quem Victor, in historia, prodidit Imperium contra Gallienum sumpsisse: Anno Domini 269. M. Aur. Flavius Claud. quadraginta millia Allemannorum, apud Benacum, in Italiæ finibus, (teste Euseb. in Chron. & Aur. Vict. in Epit. qui numerum non addidit) interfecisse dicitur.

Oros. lib. 7. cap. 22
Eutrop. l. 9.
Euseb. in Chron.
Oros. ibid.

Anno 271. Aurelianus Imperium adeptus est. Hic etiam Rhetiam & Vindeliciam, ab Allemannorum incursionibus liberavit: & in extremis ad Istrum partibus, commisso prælio, multa Barbarorum millia delevit, ut Vopiscus & Zosimus attestantur. Marcomanni [illegible] uno latere, dum alterum defendit, in Italiam [illegible], omnia circa Mediolanum vastant. Zosimus [illegible] Aurelianum Rhætiis [illegible], ad [illegible] fuisse.

Vopisc. in Aurel.
Zos. lib. 1.

Anno

Anno 279. Florianus, eoq; ipso paulo post, Probus, Impp. dicti. Hic etiam Rhætiam a Barbaris lacessitam defendit: &, ut Vopiscus ait, Rhætias sic pacatas reliquit, ut illic ne suspicionem quidem ullius terroris relinqueret. Saturninum, Proculum & Bonosum Romanum Imperium affectantes, extinxit. Hic Bonosus aliquando Rhætici limitis dux fuit: & (si id scire interest) bibit, quantum hominum nemo.

Vop. in Prob.

Mox Maximianus à Diocletiano Christianorum hoste sævissimo, inter alios, Collega ascitus & Occidens ei demandatus fuit. Ea occasio fuit, ut Allemannos, perpetuos Rhætiæ hostes, in propriis sedibus aggrederetur; &, capto eorum Rege, ac vastatis agris, vinceret: ut produnt Panegyrici scriptores.

Sub Diocletiano, & ejus Procuratore Rhætiæ, Gajo, D. Afra, cum matre Hilaria, tribus ancillis & patruo Afro, ac viginti quinq; aliis personis, Martyrium, ob Christi nomen, Augustæ Vindelicorum, subiere.

Anno 304. Diocletiano & Maximiano abdicatis, Imperium in Constantium & Galerium est träslatum: & Constantio Italia, ubi utraque Rhætia, obtigit. His temporibus, Romanis in vincendis Allemannis ad Vindonissam, & Francis in Lingonibus, Rhæti præsto fuere.

Constantinus, ob pietatem & gestorum gloriam, Magnus cognominatus, Constantiiq; filius, patri successit, Anno 306. Urbem Romam a Maxentio liberavit. &, dum exercitum cogit, Augustæ Vindelicorum commoratus (ut manuscriptus liber prodidit) Christianis Reipub. sanas dedit. Fati functus est anno 337. Tres filii hæredes successere: maximus natu Constantinus, Galliæ, Hispaniæ & Britanniæ Imperitabat:

[illegible] medius. Constantius Asiæ & Orienti [illegible], Constans Italia, Africa & Illyrico, in cujus ergo potestate Rhætia fuit. Fratrum vero concordia non diù duravit. Constantinus enim, fidem violans, fratris Constantis provincias aggressus est: sed prope Aquileiam cæsus fuit. cui pugnæ Rhætorum equitatus interfuit. Et, Magnetii fraude, vita & imperio, paulò post, Constans exutus est; qui Magnetius Africæ, Galliæ, Italiæ & Rhætiæ etiam, jussa dedit. Anno autem 35[illegible] à Constantio Magnetius [illegible] victus tyrannidi, quam scelerate invaserat, fœda morte finem imposuit; & ad Constantium totius Reipublicæ cura fuit devoluta; quæ Allemannorum excursionibus [illegible]batur. Hi tunc per ea florentes tempora, à Mœno puta flumine ad Guntiensem usque trajectum, Rheni Danubiique ripas prætexentes, Romanis provinciis imminebant. Quumque Gundomadus & Vadomarius, illorum Reges, proximas vastassent Gallias, Anno 354. obviàm his profecto Imperatore, pacem componere non detrectabant. paulo tamen post Lentienses pagi, (partem Allemannorũ eam esse, ex Ammiano Marcellino, quem in hac historia sequimur, scimus) Romanis denuo perruptis limitibus, Rhætias populati sunt. Quâ injuriâ excitus Constantius, in campos Caninos cum exercitu progressus, indeque Arbetionem, Magistrum Equitum, cum validissima exercitus parte attributa, ad lacus Brigantini legendam oram, præmisit: qui non exploratis hostium consiliis, [illegible] in paratas insidias incidit: ut magno numero amisso, & decem desideratis Tribunis, vix ipse, [illegible] beneficio, evaderet. Allemanni, sublato [illegible], Romana castra in dies

Amm. Marcell. lib. 15. & 16.

[illegible] re: [illegible]q; in conspectu [illegible] jactare non desinebant. [illegible] Scutarii, omnium primum temere [illegible] gressi, aliquot supervenientium [illegible] pugnam vertere. reliquus [illegible] exercitus, [illegible] victoriæ paucorum [illegible], in [illegible] gem ea die ingentem edidit. Neq; Allemanni fortu- nam ulterius tentare fuerunt ausi. Constantius itaque [illegible] tus oratusq; Mediolanum, in hyberna rediit. At per- vicax, quietisque impatiens hostis, provinciam an- no 356. infestus repetit. Imperator, Romæ [illegible] assiduis nuntiis & certis, indicantibus, Suevos Rhætias incursare, terrebatur.

Ammian. lib. 17.

Anno 358. nova Barbarorum manus erupit. Juthun- gi (ut idem Ammianus scribit) Allemannorum pars, Italicis conterminans tractibus, obliti pacis & fœde- rum, quæ adepti erant obsecrando, Rhętias turbulen- te vastabant: adeo etiam, ut oppidorum tentarent ob- sidia præter solitum. Ad quos repellendos, cum e- [illegible], Barbatio, in locum Sylvani, peditum pro- motus Magister, ignavus, sed verbis effusior, alacrio- [illegible] prostravit acerrime mul- [illegible] portio, quæ periculi metu se [illegible] dederat, ægre dilapsa, res suas non sine lachrymis re- [illegible]. Huic pugnæ Nevitta, postea Con- sul, Equestri præpositus turmæ, & affuisse, & fortiter fecisse memoratur.

Anno 360. Julianus Apostata, & D[illegible] J- [illegible] Parisiis Augustus appel- latus. Anno sequenti, Allemanni, [illegible] pago [illegible] tractus [illegible] Rege, cum [illegible] Romanis [illegible] amicitiæ [illegible]

[illegible]

[illegible] Julianus deinde, [illegible] Constantium in Oriente [illegible] Equitum, Nevitta, [illegible] profectus [illegible] Ammiano [illegible]. *Ammian. lib. 21.*

Joviano, qui Julianum [illegible] Dei judicio fulmine [illegible] fuerat, successit Anno 364. Valentinianus Imp. qui Valentem fratrem [illegible] Oriente [illegible], sibi Occidentem [illegible] Mamertinum Præfectum Prætorio, Italiæ, Africæ & Illyrico, [illegible] Rhætiis, præfecit. Variæ per ea tempora, *Ammian. lib. 26. & 27.* Barbarorum gentes [illegible] Marcellinus [illegible] præruptis quæque limitibus, se Romanis super fudere provinciis: & Allemanni [illegible] publicabantur. Anno vero [illegible] eorum exarsere iræ: quod eorum Legati ab Imperatore non solita munera retulerint. Hujus causa U[illegible]cus, Officiorum Magister, homo [illegible] & iracundus, verborum [illegible]. Quas injurias gens, bello innutrita, [illegible] statuit, Gallico Rhæticoq; bello decreto. Quomodo expeditio in Rhetias ceciderit; nullis, quæ ad [illegible] memoriam duraverint, literis consignatum. Gallicæ is fuit exitus; ut Barbaros, præda & secundis aliquot prælis exultantes, demum Jovianus Equitum Magister, primo & secundo imparatos, tertio paratos [illegible] [illegible] occisis, in fugam verteret: [illegible] [illegible] captum Ducis injussu, patibulo [illegible].

Anno [illegible] Gratianus, Valentiniani filius, Cæsar [illegible] & Valentinianus [illegible] Allemannis [illegible] ingenti apparatu [illegible] [illegible] filio trajecto [illegible]

[illegible], ad [illegible], [illegible] difficile, & diu [illegible],

Amm. Marcell. lib. [illegible] [illegible] est: quia, si Marcellino [illegible] [illegible] universam gentem delere potuit; nisi paucos [illegible] perfugium [illegible]. Imperator verò prudens & cautus, edoctus [illegible] temporis experimentis, Barbaris quidem facultatem & vires decrescere posse, voluntatem [illegible] invadendi Romanas provincias [illegible], ut iis cohibendis fœderum religio, & jurisjurandi reverentia sufficiat, magna animo concipiens, & utilia, *Idem lib. 28.* Rhenum omnem, à Rhætiarum exordio, adusq; fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat.

Anno 37[illegible]. Valentianus Burgundiones in Allemannos excivit: inter quos jamdudum, propter confinia, & salis commercium inimicitia orta: neq; tamen illis, quod pollicitus, auxilio in tempore fuit. Interim Allemannos, gentis antedictæ metu dispersos, aggressus per Rhætias Theodosius, ea tẽpestate Magister Equitum, pluribus cæsis, quoscunq; cepit, ad Italiam jussu Principis misit: ubi fertilibus acceptis, tributarii circumcolunt Padum. Clades ad Nicrum illata creditur. Cum tamen quotidie adhuc Imperio Romano negotium facerent Allemanni, à partibus Galliæ; nec astu, nec viribus opprimere valeret: amicitiâ & fœdere hos sibi jungit. aliquos aulæ asciscit suæ, & militaribus muneribus honorat. Cum Macriano omnium ferocissimo, Anno 374. pacem init: &, ut omnia tuta redderet, magnum numerum juvenum ad militiam conscribit, partim ex Allemannis ultra-Rhenanis, partim verò ex populis Imperio Romano subjectis. Hi in cohortes certas distributi, & ad tuenda confinia Imperii asciti, quotidie se in functione militari exercebant.

Inter

Inter hos Rh[illegible] auxilia sua prompte [illegible] E[illegible] t M[illegible], in [illegible], his temporibus, Inscriptio [illegible] Mont[illegible] & [illegible] nobilitate in hodierna Rhætia [illegible]

ATTIO. LANI. F.
MONTANUS.
ANNORUM. XLV.
MIL. COH. RAITORUM.
STIP. XIX.
H. S. E.

Alia hujus familiæ monumenta, in ædibus Peutingerorum, Augustæ Vindelicorum, reservantur.

. . . . ARINI. MONTANI.
EX. 7. VET. POMPEIUS.
SALTUINUS. HERES.
FACIENDUM. CURA.
EX. SS. . . . . H.

Anno 377. Gratiano cum Valentiniano minore fratre imperante, Lentiensis Allemannicus populus, tribubus Rhætiarum confinis, per fallaces discursus, [illegible] fœdere dudùm concepto, colliminia popula[illegible], fiduciâ inflatus, quod Gratianum Va[illegible] patruum auxilio in Orientem profecturum, intel[illegible]. Anno enim sequente, Lentiensium & reli[illegible] pagorum, Rheno per mensem Februar. gla[illegible], quadraginta millia in Galliam trajecêre. [illegible] collectis copiis, ad Argentoratum eos me[illegible] prælio [illegible] interfecto Priario, eorum Re[illegible] [illegible] etiamrus, per Rhætiam [illegible] [illegible] & in [illegible] felicem, Bri[illegible]

[illegible] Valens, [illegible], cum Gothis congressus, misere periit.

Anno 379. cum solus imperii [illegible] ad-ministrationi regni, & fratris Valentiniani [illegible] minus idonea esset: Theodosium, [illegible] togatæ atq; armatæ eminebant virtutes, in Valentis locum substituit. Ipsemet [illegible] celeritate per Illyricum, Venetiam [illegible] ut est apud Ausonium, & in Galliam rediit, Allemannis promovere turbantibus obviam iturus. His temporibus Illyricum & Rhætia [illegible] pluribus oneribus obrutus fuit: ut patet ex epistola Gratiani, Valentiniani & Theodosii Imppp. ad Hypatium, Præfectum Prætorio. Sed Deus Opt. Max. temporibus Valentiniani, in propagationem fidei Christianæ, eam respexit: & tunc Episcopatus Curiensis, ut suo loco dicetur, fundatus [illegible].

Annus Domini 383. [illegible] præteritorum [illegible] compensavit, cum alibi, tum præsertim in Rhætia: ut ex D. Ambrosio & Solino patet. Sed idem Barbaros [illegible] Valentinianus, prudenti Bautonis consilio, Hunnos & Alanos opposuit. Hæ Allemannorum incursiones, [illegible] Maximi evenere: ut patet ex S. Ambrosio [illegible] ad eundem; *Tu fecisti incursare Rhætias*, &c.

D. Ambros. Resp. [illegible] relat. & ep. 27.
Solin. c. 34.

Theodosius initio Anni 395. obiit: & ejus voluntate Honorius, filius major natu, Occidentem; Arcadius, Orientem regendum accepit: nomine quidem tenus, ut ait Zosimus, re autem vera Occidens in Stiliconis, Oriens Rufini fuit arbitrio. Per ea tempora Stilico [illegible] cum trans-Rhenanis Barbaris [illegible], [illegible] per Rhætiam: uti ex Claudiano ad Honorium [illegible].

Claud. [illegible]

[illegible]

Hunc tamen in primis populis lenire feroces,
Et Rhenum pacare jubes. Volat ille citatis
Vectus equis, nullaq; latus stipante caterva,
Aspera nubiferas quà Rhætia porrigit alpes
Pergit, & hostiles (tanta est fiducia) ripas
Incomitatus adit. ---------------------

Et paulò post:

--------------- *Juratur Honorius absens,*
Imploratq; tuum supplex, Alemannia, nomen.

Anno vero 400, Gothorum, Alarico duce, in Italiam irruptione memorabili Rhætiæ non minus bellorum motibus infestus fuit. quod Claudianus ostendit de bello Getico:

------ *Perfidia nacti penetrabile tempus,*
Irrupere Getæ: nostras dum Rhætia vires
Occupat, atq; alio desudant Marte cohortes.

Consuetos hostes Allemannos provinciam vexasse, credibile est: quibus se Vandali junxere. Inde Claudianus iterum:

Accurrit vicina manus, quam Rhætia nuper
Vandalicis auctam spoliis defensa probavit.

Stilico, Allemannorum motus pacaturus, per Rhætiam rursum proficisci habuit. Non pigebit hic versus adscribere, quibus Claudianus, occasionem nactus, regionis situm elegãter ob oculos posuit: & partem primo, quæ Germaniæ magnæ observatur.

------------------- *Sublimis in Arcton*
Prominet, Hercyniæ confinis Rhætia sylvæ,
Quæ se Danubii jactat Rhenique parentem,
Utraq; Romuleo prætendens flumina regno.

Alteram deinde [illegible], quæ veterem Italiam respicit.

Sed

Sed latus, Hesperiæ quâ Rhætia jungitur oræ,
Præruptis ferit astra jugis, panditq; tremendam
Vix æstate viam. multi ceu Gorgone visâ
Obriguere gelu: multos hausere profundæ
Vastâ mole nives: cumq; ipsis sæpe juvencis
Naufraga candenti merguntur plaustra barathro.
Interdum subitam glacie labente ruinam
Mons dedit, & tepidis fundamina subruit austris,
Pendenti malefida solo. -------------

Anno 402. Alaricus, adversis præliis fatigatus, belli reliquias ex Italia, ultra Alpes, in Rhætiam aut Galliam, transferre cogitavit: ut innuit idem Poeta,

-------- Occulto tentabat tramite montis,
Si quas per scopulos subitas exquirere posset
In Rhætos Galloſq; vias. -------------

Verum Stiliconis consiliis exclusus, & in Illyricum, unde venerat, pedem referre coactus, Rhætiam turbine & procellis tempestatis jam impendentis, liberavit.

Mox diversis Imperatoribus, in diversis locis, nominatis, qui etiam mortui fuere. Rhætia autem ebullientibus bellorum motibus, alta & secura quiete, sub Generido, homine barbaro, & vanâ Deorum superstitionis instituto, perfruebatur. Hunc Honorius, ut Zosimus ait, diversarum provinciarum militibus, & Rhætis etiam, qui usq; ad alpes in præsidiis erant, ducem præfecit.

Anno 451. Attila, Hunnorum Rex, maximum & apparatissimum in Galliam exercitum duxit. Ex Pannonia movit: sed an per Germaniam magnam, an per Romanas provincias, Noricum & Rhætiam, iter tenuerit, inter auctores parum convenit. Conjectamus autem,

Alle-

Allemannos [illegible] sub [illegible] transitu, in Rhætia [illegible] aliquid occupasse.

Leo, Imperator anno 457. factus, Majoranum, à Martiano [illegible] designatum, ut ex Jornande colligimus, Occidentis Imperatorem dixit. Quoniam autem, Avito à Ricimere abdicare coacto, in Italiâ interregnum erat, hanc suæ cupiditatis fenestram Allemanni aperiri [illegible] provinciam [illegible] [illegible] [illegible] gressi sunt. Unde Sidonius Apollinaris: Sidon. Majoran. Paneg.

——————— [illegible] alpes,
[illegible] jugo per longa silentia [illegible],
[illegible]
[illegible] quondam [illegible] de nomine [illegible]
In prædam centum [illegible]

Sed à Burtone, quem Majoranus, ante sumptum purpuram, militum adhuc Magister, obviam miserat, repressos, & in fugam actos fuisse: ex iisdem [illegible] Sidonii ad Majoranum, cognoscimus. Allemannos nihilominus ex illo jam tempore, Romanis [illegible] Alpium parte resedisse, & pervias illas sibi fecisse, [illegible] indicat. Et sic multa, à prima & secundâ Rhætia [illegible] fuere.

Anno 476. Odoacer Rugus, Turcilingorum Scyrorum, Herulorumque instructus copiis, Momyllum Augustulum potestate exsuit: ipse primus Italiæ Rex appellatus. Quo nomine Rhætias quoq;, quæ Romanis [illegible] paruerant, rexisse intelligimus. Nam Theodoricus Ostrogothus, Theodomiro ex Amali gente [illegible] natus, eius [illegible] [illegible] [illegible] addit. Gotthorum [illegible] ostia fuit. Primis hi sedibus relictis [illegible] brumalem, ad Mon-

tim [illegible] vero regressi, versus Occidentem [illegible] malem, ad Borysthenem & Pontum [illegible] venerunt, & ibi consederunt, gente [illegible] partes distinctâ. qui ad Orientem [illegible] Ostrogotthi, alteri, in Occidentem [illegible] Visigotthi vocati: utriq; postea per Thraciam & Illyricum, in Italiam, Galliam, Hispaniam & [illegible], ac conterminas regiones [illegible].)

Allemanni sub eos dies, Rhæticis Noricisq; populationibus minùs saturati, cum Italiæ partem pervasissent: a Childerico, Francorum Rege, & Odoacre, sive Rugo. sive Saxonũ quondam Regulo, (Gregorio Turonensi teste) victi sunt. Theodoricus autẽ [illegible] Italiam, Zenonis auspiciis, aggressus, Odoacrem quatuor prœliis vicit. Itaq; Imperium Italiæ Odoacer cum Theodorico communicat: sed mox, [illegible] oppressus, fatis cessit.

Anno 495. venit Curiam, in Rhætia[illegible] Sanctus Fridolinus; qui Regis Scotiæ & Hyberniæ filius erat: & diu fidem Christianam [illegible] multorum [illegible] templum Curiæ, in honorem S. Hilarii, Episcopi Pictaviensis, apud quem [illegible]: tandem Seckingam secessit.

Anno 499. Clodoveus Francus, Allemannorũ Rege [illegible], auxilio divino, ad Tolbiacum [illegible] pugna vicit. Theodorico tamen Allemanni [illegible] incolentes, semper parebant. Clodoveo autem, qui circa Argentoratum erãt. Theodoricus Sueviæ, quæ magna erat Germania, & ab Allemannis occupata, Fridiladum quendam, (quem [illegible], Severinus, Osius & alii) præfecit. Rhetiæ [illegible] quem, cum procuratione rei militaris, [illegible]

jurisdictionem quoque [illegible], ex formulâ Ducatus Rhaetiarum, quae apud Cassiodorum legitur, comprehendimus. Extat etiā Theodorici ad Servatum, Rhaetiarum Ducem, epistola. *Cassiod. var. lib 7. ep. 4.* *Id. var. lib. 1. ep. 21.*

Anno 527. Justinianus, ille juris, quo hodie utimur, conditor, Justino avunculo successit: & per nobilissimos duces, Bellisarium, natione Germanum, & Narsetem Eunuchum, Gothos tandem vicit.

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER TERTIUS.

DUM bellum inter Justinianū Imp. & Theodatum Ostrogotthorum Regem, propter malam hujus administrationem, exardesceret: Imperator, per nuntios & literas, Francorum Regem pro auxiliis solicitat. Idem magnis promissis, & pace initâ, Theodatus facit. cui in bello & regno Vitiges succedit: qui Francos iterum, concessa illis ea parte Galliae, quae est inter Italiā & Rhodanum, allicit. Hi porro, ad omnem prolatandi Imperii occasionem parati, adsunt: ac Theodebertus, Theoderici filius, Clodovei Magni nepos, Francorum Rex, Anno 549. Italiam ingenti cum exercitu petit. In hoc rerum statu, Rhaetia etiam Francico Imperio subjecta fuit.

Nomen autem FRANCORUM primo aliquae nationes, quae proxime sedes Allemannorum, inter Rhe-

num & Albim, ad Oceanum usq; habit [illegible] postea se late adeo diffudere. Rhætiam [illegible] Alemanniæ annexere, &, instar cæterorum ejus [illegible] rum, rexere. Dux nempe præficiebatur, qué [illegible] tur Præses: sub quo [illegible] eo tempore Judices tantum, ob venerandam ætatem & aspectu (*Grauen*) a canitie dicti, ad beneplacitum Principis [illegible] autem hæreditario jure invicem succedebant.

Ex Rhætiæ Inalpinæ Præsidibus primis, quos Francorum Reges dedere, in monuméris & antiquitatibus Curiensis Ecclesiæ invenitur, Victor, vir Illustris, [illegible] antiqua nobilitate Hetruscâ oriundus: cujus, Curiæ in Ecclesiâ Monasterii S. Lucii, prope magnum altare, marmoreo in lapide, Latinis literis elegantibus, sed barbare, ut ea ferebant tēpora, hoc legitur Epitaphium.

HI[illegible] SUB ISTA LAPI[illegible]
MARMOR[illegible]A
QUEM VECTOR VE[illegible] I[illegible]
LUSTER PRESE[illegible]
ORDINABIT V[illegible]
D[illegible] V[illegible]O[illegible]
HIC REQUIE[illegible]US.

Aliud eidem [illegible], Victore scilicet Episcopo [illegible], & [illegible] Præside Rhætiæ, positum [illegible], prope [illegible]alam, quæ in chorum Ecclesiæ S. Lucii ducit.

[illegible] SUB ISTA LABI
DEM MARMOREA
QUEM VECTOR
[illegible]R ILLUSTER PRESES
ORDINABIT VENIRE
DE TRIENTO
HIC REQUIESCIT
CLARISSIMU[illegible]
PROAVUS
DOMINI VECTORIS
EPI
ET DOMINI IACTADI.

In nomine filii & successoris variant Auctores. alii Jactantiminos autem, in monimentis Episcopatus Curiensis, Vigilium reperimus, qui Comes Brigantinus, & Rhætiæ Curiensis Præses fuit. Sed & in hujus posteritate iidem Auctores discrepant. nos, eadem auctoritate qua diximus, fulti, tres filios, & filiam unam, Cessonam nomine, invenimus. Filiorum maximus natu, Pascalis dictus, Comes Brigantii fuit: & Episcopatum Curiensem adeptus, decimus quartus ordine reperitur. Uxorem habuit Aesopeiam natam ex familia Comitum ab Alta Rhætia, cujus familiæ ... partem ad eum devoluta fuit, & inde potentia Episcoporum & liberorum crevit. Hæc eadem ... propter functionem Episcopalem mariti, Episcopia vocata fuit: unde factum, ut viri ... graves & eruditi, decepti in nomine proprio & officii, diversas fuisse putarint.

Genuit autem ex ea filium unum, Victorem ... qui patri in Episcopatu Curiensi successit, & monasterium nobilium fœminarum, Cacias nominatum, in Valle Domeltica situm, ut suo loco dicemus, anno 7..., fundavit: filias item duas; Vespulam, quæ prima Abbatissa fuit ejusdem monasterii; & alteram, Conventualem ibidem, Ursicinam dictam.

Secundus filius Vigilii Præsidis fuit, Paulus Comes Brigantinus: tertius vero, Zacco, Rhætiæ Curiensis Præses: cui jam perperam Episcopatum uxorem ... Habuit is filium ..., Rhætiæ Curiensis ... qui ex uxore Salvia procreavit Vigilium 2. Comitem Brigantii, & ... Episcopum Curiensem, atq; Victorem 3. Præsidem Rhætiæ Curiensis.

Ita duo hi fratres Rhætiam totam, in temporalibus, & spiritualibus regebant. sub quo[illegible] regimine, Othmarus, ex familia Amanso, natione [illegible], in Collegio Curiensi educatus, & discipulus Vigilii Episcopi, primus Abbas Sancti Galli factus, (Monachi enim S. Galli, a Valtramo Comite, & Regum Francorum in Duregia Præfecto, Abbatem sibi dari expetierant. hic ergo à Vigilio Episcopo, Othom[illegible] consanguineum impetravit; & ad Pipinum, Caroli Martelli filium, misit: qui eum, ex patris sententia, Abbatem creavit. Atque de Monachi regulam S. Benedicti professi sunt) & postea, anno 854. in Sanctorum numerum relatus fuit.

Victor autem Præses, cum uxore nobilissima Theusida, quatuor filios habuit: Jactatum 2. Brigantii Comitem; Zacconem 2. Rhætiæ Curiensis Præsidem; Tellonem, decimum-septimum Episcopum Curiensem; & Vigilium Tribunum, qui post mortem fratrum, sub Marte Francorum Equitum Magistro, [illegible].

Sic extincta fuit, morte horum [illegible], familia, quæ ad tempora Caroli M[illegible] erat: eorumq; propinqui [illegible] ad gubernationem Reip. [illegible] postea, longo temporis successu, [illegible] Comites videlicet ab Alta-[illegible], Montfortii, Brigantii, Sarunetii, Verdenbergii, [illegible] Barones Rhætii, Bellmontii, [illegible] de Fumine: & alii infiniti, præcipuæ [illegible] x.

[illegible], sive Judicii provincialis locus, (*Land-[illegible]*) Ranckwil [illegible] erat. Præsidis mu-[illegible] Comites Montfortii. sexdecim ex Co-[illegible], Baronum, & Nobilium præcipuorum familiis Rhætiæ, assessores erant.

Tem-

Tempore Clodovei Magni, Francorum Regis, Sanctus Fridolinus, (ut ejus Legenda habet) a Baldeberto Præside, ut hæreditatem sibi ab Ursone relictam, contra Landolphum Glaronæ [illegible], fratrem ejus, quam is sibi vindicabat, obtineret. Urso enim, cum ipsius S. Fridolini precibus excitatus, e sepulchro prodiens, testimonium veritati præbuit.

Supradictis Præsidibus Episcopatum Curiensium, cum Præfectura Rhætiæ regentibus: multa in temporalibus, præsertim ea quæ nunc Fœderis Domus Dei sunt, (unde Cathedrales dicti sunt) eidem Episcopatui liberalitate Præsidum, & ipsorum Franciæ Regum munere, cessere. atq; hinc insigne eorumdem, Capricornum successores Episcopi retinuerunt.

Sed ad Reges Francorum redeamus. Theodeberto successit filius Theodebaldus. hic Gothis, confœderatis suis, contra Narsetem Eunuchum, [illegible] Ducem, Leutherem & Buccellinum fratres, Allemanniæ Duces, auxilio misit: in quorum exercitu etiam Rhæti, utpote in eorum Ducatu exsistentes, fuere. Pugna, utriusq; Ducis morte, infeliciter cessit: & Gotthi tandem, post octodecenne continuum bellum, victi sunt.

Theodebaldo, absque liberis extincto, successere patrui magni, Clodovei scilicet Magni filii; Childebertus, & Clotharius. quibus sublatis, ad Sigibertum, Clotharii filium, Ducatus Allemanniæ cum cæteris venit. Sub hujus imperio, anno 568. Longobardi e Pannonia, (unde ex antiqua sede, quæ infra Albim [illegible] erat, non ita pridem se effuderant) a Narsete, quem Imperator Justinus, cum uxore Sophia, [illegible], muliebria licentia spreverat accersiti, per [illegible] Ducem, Alboino, Italiam invadunt: Medio-

[illegible] Bergomum, Comum, & alia vicina Rhætiæ loca, occupant.

Anno 582. Saxones, qui cum Longobardis in Italiam irruperãt, patriam aliqui per Rhætiam repetunt, & plurima damna inferunt hospitibus: dum auricalcum pro auro puro expendunt, defraudantes.

Anno 586. Childebertus, Sigeberti filius, Francorum Rex, Longobardos, instinctu Imperatoris Mauritii, in Italia aggreditur. Sed muneribus à Gottlis corruptus, re infecta redit.

Sequente anno, iterum instigatus, exercitum contra eos movet: ubi Allemanni, & sub eis Rhæti castra ipsius sequuntur. Sed propter dissensiones inter Francos & Allemannos natas, uti ante dictum fuit [illegible].

Interim Autharis, Longobardorum Rex, insulam Comacinam in lacu Lario, ubi multi adhuc Imperatori adhærebant; qui, duce Francione, cum pretiosioribus suis mobilibus eo se contulerant, obsidet: & post semestre spatium, eam deditione cepit.

Sic quoq; anno 602. Agilulphus, hujus successor, Olonnam, in finibus Vallis Tellinæ, cepit.

Imperator Mauritius iratus, ad tertiam expeditionem Childericum incitat: qui prælio ab Autharis vincitur. Vindictæ igitur cupidus, etiam quartam [illegible]. Sed pacem tandem cum Agilulpho [illegible] ad tempora usq; Pipini, Caroli Magni patris, duravit.

Bellis Longobardicis [illegible] nempe Clothario, Francorum Rege, ad hoc usque tempus, Allemanniæ, Sueviæ & Rhætiæ [illegible] fuit Leutfridus. [illegible] Dominum [illegible], [illegible]tus fuit Uncelinus, anno [illegible].

Anno [illegible] temporibus Heraclii Imperatoris, & Theo-

Theodeberti Francorum Regis, initium sumpsit Monasterium Disertinum, in Rhætia situm, à Sancto Sigisberto, Sancti Columbani discipulo; uti fusiùs suo loco indicabimus.

Anno 616. diffidentibus inter se, Theodeberto Rege nostro, & fratre ipsius Theodorico, Childeberti filiis: Allemanni cum Rhætis domino suo, cum auxiliaribus copiis, præsto sunt: Ursamq; flumen superantes, & in minorem Burgundiam penetrantes, ibidem, ad montem Jurassum, incolas, qui se sub ducibus Cambeleno & Herpino opposuerant, fundunt, totamque regionem depopulantur.

Anno 618. Clotharius 2. Franciæ regnum adeptus, Paterq; Patriæ vocatus, Allemannis & Rhætis Graffrathum, virum prudentissimum, Ducem dat.

Idem Clotharius, coadjutorem & successorem habet filium Dagobertum, Magnum dictum: sub quo Rege, & antea, Allemanniæ & Rhætiæ Dux fuit Sigisbertus, Regii sanguinis Princeps. Huic Dagobertus literas mittit, ex Isenburg, anno 630. datas: ut strenuo militi, Othoni à Præpositis, nobilissimo sanguine ex Fabia gente patritiâ oriundo, regioque duci contra Arioaldum Longobardorum Regem, Castrum altum Viceprani in Breuualiâ, in alpibus Curiensibus, cum suis juribus & pertinentiis, atq; decimas, à Julio monte, usq; ad oppidum Oscellam *(Metiolam)* lacus Larii, restituat. Ex hac nobilissimâ familiâ, multi adhuc, præsertim in prædictâ Prægalliâ, virtutibus antiquis florent.

Sub eodem Rege Dagoberto, Allemanniæ, Sueviæ & Rhætiæ, præfuit Dux Conzo. In hujus præsentiâ, Johannes, vir pius, ex Rhætia Curiensi, Episcopus

Constantiensis factus est: quem honorem S. Gallus respuens, hunc suum discipulum promovit.

Variis dehinc dissensionibus inter successores Dagoberti natis, occasio Magistro Palatii, Pipino Crasso, data est, posteris suis viam ad regnum sternendi. Allemanniæ igitur, Rhætiæque Dux, factus fuit ejus agnatus, Martinus.

Anno 670. regnante Childerico, Hunni multas regiones, & inter has Rhætiam quoq;, usq; ad Disertinum monasterium, miserè ferro & igne depopulati; ibiq; tandem à collecto Rhætico exercitu fusi fuerũt.

Anno 697. Pipinus contra Gottofridum, Allemanniæ & Rhætiæ Ducem, sibi adversantem, bellũ movit: ejusq; exercitus duces, Otovinum & Arionoldum, vicit. secundò, eundem Gottofridum rebellantem Ducatu spoliavit, Arnholdo in ejus locum suffecto.

Pipino successit Carolus Martellus filius, Palatii Magister: Arnholdum verò Ducem secutus est Luitfridus, Gottofridi nominati filius.

Anno 723. Carolus Saxones domuit: annoque sequente, Allemannos, Suevos & Rhætos, ad obedientiam redegit. Ast horum dux Luitfridus, se Bavaris, libertatis ergò, contra Carolum, associat: qui proinde in eos arma, anno 725. movet; & prope nemus Ferlenforst, Luitfridum vincit & fugat; ejusque locum in Ducatu Bertholdo dat.

Anno 726. Carolus Martellus, jam Galliæ supremus Princeps atq; Dux salutatus, monasterium apud Fabarias in Rhætiâ fundavit; consilio & precibus Sancti Pyrminii, ex Galliâ oriundi, Abbatis Richenoviæ: qui etiã in novo monasterio primus Abbas est factus. Monachi Ordinis sunt Sancti Benedicti.

Lo-

Locus celebris factus est, propter saluberrimas thermas, ibidem propè, in vasto ac deformi horribilique aspectu antro, Friderici 2. Imperatoris tempore, ab Aucupe quodam *(der Vogler)* dicto, ex familiâ Alto-Balconorum nato, dum corvorum sylvestrium nidos indagaret, repertas. Has egregiè descripsit Theophrastus Paracelsus Medicus: & postea carminibus illustrarunt, Carolus Pascalius, Regis Francorum apud Rhætos Legatus; & Johannes Gulerus à Weineck, Eques Auratus.

Anno 730. Luitfridus Dux noster, Carolo reconciliatus, fortem & fidelem operam cum suis, in bello contra Eudonem, Aquitaniæ Ducem, qui Saracenos sibi associaverat, navavit. Luitfridi filii & successores fuêre, Theobaldus, & Vattilo, aliis Odilo dictus.

Carolum Martellum sequûtur filii; Pipinus, cognomento Brevis; & Carolomannus, cui Allemannia obtigerat. Hic, abdicatâ administratione, Monachus factus, Pipino omnia sua renuntiavit. Iste, favore Papæ Zachariæ 2. & ignaviâ Childerici, ultimi Francorum Regis ex stirpe Merovæâ, sceptrum & nomen regium quoq; adipiscitur.

Anno 754. Pipinus, instinctu Stephani 2. Pontificis, magno cum exercitu, (in quo etiã Allemanni & Rhæti, sub Duce suo Marsilio, erant) contra Aistulphum, Longobardorũ Regem, movet: Papiæ ipsum obsidet, & ad pacem cogit. quâ à Longobardo violatâ, anno sequente iterum contra eum proficiscitur; plurimis Italiæ oppidis ei ademtis: quæ Papæ postea donavit; inde Christianissimi titulo decoratus.

A' Pipino etiam Castrum in Rhætiâ nostrâ Alpinâ,

Trimontium altum, conditum fuit: quo postea Franci commodè usi sunt.

Pipino successit Carolus, ob gestorum gloriam Magnus dictus: cui, secundis nuptiis, Hildegardis, Hiltebrandi (qui filius Marsilii erat) Allemanniæ & Rhætiæ Ducis filia, conjuncta fuit. Nostris hic populis, in diversis bellis, usus est: contra Desiderium Longobardorum Regem, Saxones item, Bavaros, Saracenos, Aquitanos, Sorabos, Hunnos, Avaros. His in bellis, Geroldus à Pussoniâ, Caroli Magni affinis, (filius enim erat Hiltebrandi, Ducis nostri) Cõsiliarius & Vexillarius, cum suis Suevis & Rhętis, ita se gessit: ut posthàc in bellis Imperii primam aciem ducere valerent.

Sed ad Episcopos, & Præsides Rhætiæ nostræ Alpinæ, reflectamus. Carolus, post obitum Thellonis, Episcopi Curiensis, (qui incidit in annum Domini 784.) Constantium, Episcopum Curiensem, toti Rhętiæ suo nomine Præsidem, cum aliis magnis privilegiis, dedit: uti ex instrumento patet, dato x. Cal. Junii, Anno, Christo propitio, x v i i. regni inlustris Caroli Francorum Regis, Indictione i i. in Civitate Antisiodorensi.

Anno 801. Carolus, ad instantiam Leonis 3. Pont. Max. Romam proficiscitur, magno exercitu stipatus; in quorum numero erant Suevi & Rhæti: ibidemque in Vaticano, Imp. Romanus à Papâ, omnium cum applausu, coronatur.

Anno 806. Regna sua inter filios tres distribuit. Pipino Rhætia Curiensis, inter alia, obtingit: quo, quarto post anno, mortuo, Carolus ipse eandem iterum administrat.

Eodem anno 806. regnante Pipino, initium sumpsit

psit monasterium nobilium fœminarũ, ad Schennis, in castris Rhæticis situm; fundatum ab Hunfrido, Comite Rhætiæ & Istriæ. Constantium Episcopum, secutus est Remigius, Præses & Episcopus 2.

Anno 813. sub hujus regimine, misit Carolus M. Volpharium, Episcopum Rhemensem, in Rhætiam Curiensem; ut negotia quædam Imperatoris curaret.

Anno sequente, Carolus, gloriâ satur, Aquisgrani fatis cessit: quem in Imperio, & Rhætiæ dominatu, secutus est Ludovicus filius, Pius dictus. Hic, Rhetorum auxiliis usus est, anno 820. & sequente, contra Lindevitum, Pannoniæ inferioris Regem: quem etiam domuit.

In Episcopatu Curiensi, Victor 2. post Remigium sedet: cui diuturnum dissidium fuit cum Roderico, Comite à Langaro; cujus fines, circa Curiam, à Langaro flumine, ad Rhenum & Crispaltam montem, ab utrâq; Rheni ripâ, se porrigebant. Misit ergo Ludovicus Imp. Beroldum Episcopum Argentinensem, & Gottfridum Abbatem Gregorianæ Vallis, cum Ruggero Comite: quorum auctoritate factum est, ut Rodericus, quæ eripuisset, Victori restitueret. quâ de re instrumentũ exstat, Dat. VIII. Cal. August. Anno propitio Christo 825. Imperii XII. Domini N. Ludovici, Indictione III. Actum Strazeburg.

Eodem tempore moritur Victor: cui suffectus Verendarius, Ludovico charissimus. Hujus temporibus, anno nempe 829. Rhæti, Helvetii, & vicini Alpini populi, duce Guidone Pusterlâ, Marchione Lombardiæ à Ludovico Pio creato, fidelem operam Gregorio IV. Papæ, & urbi Romanæ, navavére, contra Saracenos: qui jam, capta Sicilia, Latium petierant; Vaticanum,

& templum Divi Petri, Romæ ceperant, & spoliaverant; Urbemque oppugnare volebant. sed, audito ex Cisalpinâ Galliâ copiarum auxiliarium adventu, præda onusti retrocessêre. Ludovicus propterea Alpinos illos immunitatibus donavit.

Verendarius, noster Episcopus, interim Episcopatu, & Præfecturâ, à filiis Ludovici Imp. Lothario, Ludovico & Pipino, privatur: dum patrem illi, ob nimia dona, in Carolum filium, ex secundo matrimonio genitum, collata, capiunt. Liber autem factus Imperator, Verendarium restituit; ipsiq; omnia privilegia in Rhętiâ, item de parochiâ & bonis Selestadii in Alsatiâ, & aliis, confirmat: sub dato VI. Idus Januarii, anno propitio Christo 834. Imperii XXII. Domini N. Ludovici, Indict. XIV. Aquisgrani.

Temporibus Ludovici Imp. & Verendarii, anno circiter 838. regnabat in Rhætiâ, infra Langarum & Brigantii, Adelbertus, filius Hunfridi, Comitis Rhætiæ & Istriæ: quem Ludovicus priùs, anno 822. ad Pascalem 2. Pontificem Max. legatum miserat. Contra hunc Adelbertū, aulicus quidam, Rapertus nomine, tantum adulatione suâ apud Imperatorem credulum posuit: ut Imperator eidem Comitatum Rhætiæ, neglecto Adelberto, concederet; quem ille etiam armis Imperatoris expulit. Pulsus Histriam petit; & à fratre Burchardo, ibidē Comite, auxilia obtinet: Rhætiamq; cum exercitu repetit. Ad pugnam cùm deventum esset, quæ ad pagum Cicers commissa: Rapertus cum suis superatus, & in fugâ ab equo lethaliter læsus fuit; quem Adelbertus mortuum, Lindaviæ, in cœnobio, sepeliri curavit.

Ludovico Pio, in Imperio, anno 940. successit Lotha-

tharius: quem pater etiam coadjutorem jam antè assumpserat. Hic Episcopo nostro Verendario, vectigalia in Curiâ civitate cõfirmavit; & in suam tutelam eum suscepit: ut habet instrumentum, datum XII. Kal. Februarii, Anno Christo propitio 840. IIII. Imperii N. Lotharii Pii Imperatoris in Italiâ, Indict. IV. Actum in Grundulphi-villâ, palatio regio.

Lothario Imp. negotium facessebant duo fratres ipsius, Ludovicus Bavariæ, & Carolus Aquitaniæ Rex, ob inæqualem regnorum divisionem. Ludovicus, asscitis sibi Francis, Saxonibus, Hassis, & Sclavis, per Sueviam in Galliam tendit. quibus opposuerat Lotharius exercitum in Rhætiâ; ne ille se cum Carolo conjungere posset. Sed à Ludovico, viribus magis potente, prope lacum Brigantinum, anno 841. die 10. mensis Maji, fugatur: ac prædictorum dux, Comes Adelbertus, Rhætiæ Præses, cum multis aliis, interficitur. Tandem Lotharius, 26. Junii, anni dicti, cum fratribus, in Campis Altissiodorensibus, in Ducatu Burgundiæ, congreditur; &, 100000. utrinq; cæsis, vincitur. Viribus tandem omnes tres exhausti, pacem anno 843. ineunt, divisionemq; instituunt: quâ Ludovico Rhætia nostra, inter alia, obtigit. Rhætiæ ergo Præsidem ille dedit Adelrychum, Comitis Adelberti nominati filium; Berchimairo autem, Ducatus Sueviæ gubernatio concessa: qui eam postea sponte, Carolo, Ludovici Regis filio minori, cessit.

Anno 869. Ludovicus Rex bellum, contra Vandalos & Sclavos, Imperii Germanici hostes & vastatores, decernit: sed morbo præpeditus, Ratisbonæ, filiis tribus negotium cõmittit. Carolus ergo, cum suis Rhætis & Suevis, contra Moravos & Sclavos profectus,

ipsos,

ipsos, cum duce suo Ratislao, vicit; civitates illorum incendit; & mœnia diruit.

Post fata Verendarii, factus fuit Episcopus Curiensis, & Rhætiæ Rector, Essa, seu Hesso. huic Ludovicus, Rex Franciæ Orientalis, privilegia quædam dedit; & arbitrium patris sui, Imperatoris Ludovici, inter Episcopum & Comitem Rodericum, confirmavit, sub dato 2. Idus Julii, Anno Christo propitio 849. Reg. III. Ludovici Regis, Indict. XII. Et Anno 857. alia eidem ampliora insuper privilegia concessit.

Anno 873. Ludovicus Rex, Forcheimiæ, regna inter filios dividit: ubi Carolo Suevia & Rhætia, inter alia, obtigit.

Anno 875. mortuo Ludovico Imperatore, Lotharii filio, Ludovicus noster, & Carolus Calvus, fratres, ac demortui Ludovici patrui, uterque imperium ambit. Ludovicus filios, Carolomannum, per Bavariam & Athesis regionem; Carolum verò, per Sueviam & Rhætiam, cum exercitu in Italiam mittit: ipse, cum filio Ludovico, Francos Occidentales petit; ut fratrem Carolum ex Italiâ revocaret. Imperium Romanum tandem, per mortem Ludovici supervenientem, penes Carolum Calvum remansit.

Sequitur in ordine Rotharius Episcopus: qui cum Carolo Crasso, Rege Francorum, tunc Ludovici Germanici filio, bona, quæ Episcopatus in Alsatiâ habuit, permutavit; receptis, quæ in Valle Drusianâ, & dominio de Flumine, possidebat Lutardus, Episcopus Vercellensis. Exstant literæ, datæ II. Non. Januarii, Anno Christo propitio 881. V. Regni Caroli, Regis Francorum. Actum in Regense civitate.

Eodem anno 881. Carolus Crassus, Francorum Rex,

Rex, extincto fratre Carolomanno, magno cum exercitu, (inter quos Suevi & Rhæti erant) per Rhætiam, alpes nempe Julias, unà cum uxore Richarda, Italiam petit, & ejus regnum sibi subjicit: eodemque anno, in demortui Ludovici 3. Balbi locum, ad imperium Romæ evehitur. Edicto hic publico cavit: ut tempora & anni, à nativitate Jesu Christi (non autem ab imperio Imperatorum & Regum, sicuti hactenus consuetum erat) numerarentur. Ducatum Suevıæ, post Imperium adeptū, Richario & Rudolpho, Comitibus magni nominis in Burgundiâ, concessit.

Demum Dietholphus, Episcopus Curiēsis, & Rhetiæ Præses fit. Is, cum Salomone, Episcopo Constantiensi, & Abbate S. Galli, veteres Rhætiæ antiquæ & Helvetiæ, videlicet pagorum Rhingoviæ & Durgoviȩ, limites restituerunt: præsente Ulderico à Buchorn, Comite Lentiensium, (cum quo Abbas, ob aliqua loca in Rhingoviâ, diffidebat) multaque nobilitate, ex Durgoviâ, Rhætiâ, & Lintgoviâ. cujus rei superest monimentum evidens. eodem quippe juramento & Comitatus diviserūt, terminum inter Rhingouue & Durgouue asserentes de Schuartzeneckâ; ubi aquæ adhuc ad nos vergunt, usq; ad Manen, in medium gurgitem Rheni, & inde usq; ad lacum Potamicum. qui termini adhuc hodie observantur. Acta sunt in illo loco, ubi Rhenus in lacum influit Potamicum, III. Kal. Septembris, Anno incarnationis Domini 890. Indict. VII. regnante Rege nostro Arnolpho gloriosissimo.

Cum Guido, Dux Spoletanus, Berengariū Regem Italiæ depulisset. Berengarius ad Imperatorem Arnulphum recurrit. Hic ergo, anno 893. maximo cum exercitu, per Alpes Rhæticas & Tridentum, Italiam

petit: multa oppida capit: magnamq; terrorem incutit. sed revocatur insolentia Rudolphi, Burgundionum Regis, qui etiam se in tutissima loca receperat.

Anno autem sequente 895. precibus Formosi Pontificis victus, (qui a Sergianis adversariis fere oppressus jacebat) Italiam repetit, cum exercitu, in quo Suevos & Rhętos plurimos habebat. tandem Romam capit: & ibi coronatur.

Hoc anno, Concilium Triburiense habitum fuit ab Arnolpho: cui Thietolphus, Episcopus Curiensis, interfuit.

Temporibus Arnolphi Imperatoris, Allemanniæ & Rhætiæ Dux fuit Burckardus, Rycharii filius. cui tumultuariè in comitiis occiso, successerunt Erchingerus & Bertholdus fratres.

Extinctâ autem, in Arnolpho & filio Ludovico, Carolinorum in Germaniâ prosapiâ, quæ per annos 112. duraverat, Imperiique rebus inclinantibus: ultimus ex Episcopis Curiensibus, Rhætiam, uti Præses Diethelphus, rexit. Posthàc verò Episcopi tantùm ea, quæ Domus Dei nomen habent, aliquamdiu tenuêre: cætera Duces, Comites, Barones & Nobiles, rexêre.

Anno 912. Conradus, Franciæ Orientalis Dux, fit Romanus Imperator: à quo, eodem anno, confirmationem privilegiorum suorum, Episcopus Curiensis Dietholphus impetrat.

Imperatori se opponunt Duces nostri, Erchingerus & Bertholdus: qui tandem, propter vim illatam Salomoni Episcopo Constantiensi, post longam incarcerationem, anno 917. decollantur.

Anno interim 916. tempore captivitatis eorū, Ducatus Sueviæ, qui sub Clodoveis & Carolinis diu afferviat:

vmite pressus erat, Romano Imperio adjunctus, & in feudum concessus fuit Burckardo II. nobili Suevo, ex familia Comitum à Buchorn. qui Burckardus, paulo post, Rhæticam provinciam renuntiavit Hulderico, suo ex filio nepoti. Huldericus verò eandem, anno 922. renuntiavit Bertholdo, consanguineo Episcopi nostri Curiensis Valdonis, Dietholphi successoris: qui anno 921. Vormatiæ, ab Henrico I. in præsentia Rodolphi Burgundiorum Regis, & Comitis Hulderici, privilegiorum suorum confirmationem recepit.

Rudolpho Regi Burgundo, cùm ultra præscriptos terminos, versus Allemanniæ Ducatum, evagari vellet, Anno 919. occurrit Burckardus, cum Suevis & Rhætis suis, prope Vitodurum: cumq; pugna memorabili superavit, & repressit: pace dein cum eo inita, filiam Bertham in matrimonium dedit. Atq; ita Rudolphus, consilio Suevorum & Rhætorum, Italiæ regnum adeptus est.

Burckardo paulò pòst in Italiâ per insidias occiso: Henricus Imperator, anno 929. Ducatum Allemanniæ Hermanno, Landgravio Hassiæ & Franciæ, concessit cui uxor Ducis Burckardi nupta fuit.

Sub ipso, anno 930. vixit, in Enjatinâ Rhætiæ, prędictus Comes Bertholdus, consanguineus Valdonis Episcopi; ut habet instrumentũ, Francofurti datum: cum Henricus Imperator, ad instantiam Arnolphi Comitis, Ecclesiam in pago Sindes in Entiadina, in Comitatu Bertholdi, cum decimis, & omnibus suis juribus, donavit Sancto Florino; cujus corpus Eremusii ibidem quiescit.

Anno eodem, cum Obotritæ, Vandali, Sclavi, & alii infideles, Imperium Romanum invaderẽt: Imperator

Henricus omnes Principes Imperii excitat. Suevi & Rhæti nostri, sub Hermanno duce, feliciter belligerantur. Inter alios memoria adhuc extat, Georgii Comitis Velcurii, Georgii Comitis Verdenbergici, Hugonis Comitis à Monteforti, Volphgangi & Vilhelmi à Monsauco, & Friderici Baronis ab Alto-Saxo. Addunt aliqui, anno 935. Henricum Imperatorem, recompensationis ergò adversùs nobilitatem, Magdeburgi ludos equestres celebrâsse: quibus, ut & sequentibus, multi ex nobilitate Rhæticâ interfuerint, præmiaque retulerint.

Othoni etiam I. Henrici filio, & in Imperio successori, Suevi & Rhæti fidelem operam navavêre, contra Eberhardum Comitem Palatinum, & Giselbertum sororium Othonis, Imperium affectantes: qui anno 940. victi & cæsi fuêre.

Eodem anno, Episcopo nostro Valdoni Imperator, ad instantiā Hermanni Ducis nostri, aliqua privilegia & dona liberaliter concessit: ac Disertinensi etiā Cœnobio multa, ob damna à Saracenis accepta, compensationis ergo (uti fusiùs postea dicetur) benigne largitus est.

Anno 948. Hermannus, Dux noster, Lindaviam Civitatem incendit; & Castrum Brigantinum, jussu Imperatoris Othonis, cepit: operâ suorum Suevorum & Rhætorum usus. Hermannus iste filiam unicam, Itam, ex uxore suscepit: quam Lutholpho, Duci Saxoniæ, Imperatoris filio, in matrimonium collocavit.

His temporibus, Valdo successorem habuit Hartpertum, Imperatori Othoni gratum, & familiarem. à quo ille plurima privilegia & dona, septem diversis annis, accepit.

Anno

Anno 951. Imperator Otho, instinctu Adelheidæ, Lotharii Regis Italiæ viduæ, cum instructissimis copiis, (in quibus etiã Suevi & Rhæti, sub duce Lutholpho erant) Italiam petit; sibi subjicit: Adelheidamq; uxorem ducit. Quâ re filius Lutholphus offensus, patri, cum patruo Henrico, Bavariæ Duce, bellum parat. Suevi autem & Rhæti nostri, suasu Sancti Hulderici Episcopi Augustani, & Hartperti Curiensis, cõtra Imperatorem pugnare nolebant. Imperator, filio iratus, Sueviam & Rhætiam Burckardo, Comiti ab Helfenstein, regendam dat.

Anno 955. idem Imperator Otho, cum auxiliaribus copiis Burckardi Ducis nostri, in Campis ad Lycum, Ungaros undique palantes feliciter reprimit, ac superat.

Anno sequenti, eorundem operâ utitur Lutholphus Dux, jam patri Imperatori reconciliatus.

Post fata ejusdem, Sueviæ & Rhetiæ Ducatum adeptus est Burckardus tertius, Burckardi secundi filius, & Hermanni Ducis nostri privignus.

Anno 958. vixit Victor, ex Rhætiæ Comitum familiâ oriundus, Convẽtualis Sancti Galli, vir doctus, qui invidiæ morsu male tractatus fuit à Thietone, Abbate Sancti Galli; uti & frater ejus à Cralocho, ibidem Decano, & in Abbatiâ successore. Victori adhærebat Enzelinus, Præpositus ad Fabarias. Hac eorum discordiâ motus Hartpertus, Episcopus noster Curiensis, Abbatiam ad Fabarias Episcopatui suo, à quo Salomonis Episcopi Constantiensis tempore abstracta erat, restitui petit. Enzelinus, rerum non ignarus, eam postea ab Imperatore obtinet. Episcopo nostro, plura quærenti, & jam senio confecto, Curtis regalis, in e-

vitate Curiâ, tollitur; & Luitholphus, Canonico Imperatoris, una cum Victore Archiepiscopo, regenda datur.

Anno 960. Suevi & Rhæti nostri, cum Othone, Italiam, contra Berengarium, petunt: ubi, anno sequente, Otho a Johanne XII. Pontifice coronatur.

Hartperto successit in Episcopatu Hiltibaldus: qui ab Imperatore Othone multa privilegia, Constantiæ, anno 973. accepit.

Eodem anno moritur Burckardus Dux noster: cui suffectus est Otho, Luitholphi filius, Imperatoris nepos.

Anno 976. Otho 2. Imperator, Hiltibaldo, Episcopo Curiensi, privilegia sua confirmavit: & eidem Curtem regalem, à Luitholpho detentam, restituit.

Anno 980. Imperator, intercessione Theophaniæ Imperatricis, Othonis Ducis Allemanniæ, Hildibaldi Episcopi Vormatiensis, & Gisalhargii Episcopi Mersburgensis, Episcopo nostro Hiltibaldo, telonium de ponte Clavennæ, cum suis juribus, dedit.

Eodem anno, Imperator Italiam adiit; & Othonem Ducem nostrum, Ducatu Bavariæ etiam honoratum, cum suis Suevis & Rhætis, secum habuit. Othonem secutus est Conradus sextus, Allemanniæ Dux.

Anno 995. in urbe Quindelburg, (vulgo *Quettelburg*) Otho III. Imperator, intercessione Mathildæ Abbatissæ Quendelburgensis, & Imperatoris sororis Adelheidæ, Valdoni Episcopo Curiensi, jurisdictionem in castro Clavennæ & extrà, cum omnibus juribus & immunitatibus, quibus eis gavisus est Comes Amizo, ita ut hæc Episcopatus propria sint, benigne donavit.

In

In locum Conradi mortui, Ducis Allemanniæ, ab Imperatore primum fuit Hermannus 2

Otho Romam profectus, ad Gregorium 5. Papam, cognatum suum, in comitatu suo Ducem nostrum Hermannum, cum ipsius subditis, habuit: ex quibus aliqui, fulmine tacti, periere. Hic Imperator primus Electores septem instituit; &, ut Imperium penes Germanos maneret, firmiter sanxit.

Othoni successor fuit Henricus 2. Dux Bavariæ, ex sanguine Saxonico. cui se Hermannus Dux noster opponebat: sed viribus impar, anno 1003. eidem reconciliatus est.

Anno 1004 Imperator Henricus, Sueviam & Rhætiam, post fata Hermanni Ducis, filio ipsius adhuc minorenni, sub tutela matris, concessit. Nomen illi idem, quod patri fuit.

Anno 1005. Episcopus Curiensis Huldericus suorum privilegioru cōfirmationem, in oppido Erdfurt, obtinuit: id quod duobus antecessoribus, Urbano & Ruperto, denegatum fuerat.

Anno 1012. Hermannus juvenis mortē obiit: successorem habens Comitem Ernestum, hujus nominis primum, & sororium Hermanni præmortui. cui anno 1015. successit filius, Ernestus 2.

Anno 1024. Imperator Valli Prægalliæ (quam Comitatum vocat) omnia sua privilegia confirmavit. & in tutelam Imperii recepit, eique insinuavit: Liberæ denique conditionis homines vocavit.

Henricus 2. successorem habuit Conradum, Salicum dictum: cui se noster Dux Ernestus, in vanâ confidentiâ, opposuit. Imperator, intercessione uxoris Giselæ, anno 1030. repudiato Ernesto, Ducatum

tum Sueviæ Ernesti fratri, Duci Hermanno, concessit.

Eodem anno, Imperator Hartmanno de Planterei, Episcopo Curiensi, privilegia sua, atque donationem de telonio & jurisdictione Castri Clavennæ, confirmavit. Actum in Megelendorf. Septennio post, alia privilegia eidem impertiit, in civitate Ulmâ.

Hujus Episcopi têporibus, Anno 1032. ante & post, florebat in Rhætia Marquartus, Comes infra Langarum: in cujus jurisdictione Monasteria, ad Fabarias & Schennis, erant. Ei successit Eberhardus, qui anno 1040. ibidem viguit.

Clavennæ, eodem temporis cursu, erat in flore Rudolphus: cujus sub regimine, bona Vilhelmi & Rungari fratrum, in eodem tractu, ob quædam delicta ab eis commissa, Canonicis Curiensibus, ab Imperatore, intercessione Imperatricis Gisele, donantur. Actum Beneventi, 8. Junii, 1038. Quod idem Imperator paulo post, per literas Nonantulæ datas, denuo confirmavit.

Eodem anno, in Italia, Tridenti, peste correptus obiit Dux noster Hermannus. Ducatus inde filio Imperatoris, Henrico, in Imperio successori, concessus.

Anno 1040. Thietmarus, Episcopus Curiensis, privilegiorum cõfirmationem ab Imperatore Henrico 3. impetravit, & Ulmæ recepit.

Anno 1045. Imperator Henricus 3. Othoni Palatino a Vietlispach, Ducatum Sueviæ concessit. cui anno 1048. successit Otho Marchio Schueinfurti.

Anno 1050. Nattæ, 11. Julii, plurima privilegia Episcopatui Curiensi Imperator Henricus concessit: interque alia, jus venationis & incidui, a Valle Verlamia (*Fraxinera*) usque ad flumen Langarum ab utraq; Rheni ripa, in Comitatu Othonis, Rudolphi, & Eginonis

filio-

filiorum Othonis, Eginone, Humberti, & Adelberonis: & inde, à fluvio Rhenum lrere, usq; ad Camingenam amnem cum consensu Berchtilonis Abbatis ad Fabarias, & ejus advocati Vernheri.

Eodem anno, idem Imperator, Episcopo Curiensi Diethmaro, in honorem Dei, pro redemptione animæ suæ & benemeritis Episcopi, donavit alia jura venationis, nemoris & incidui, in Comitatu Eberhardi. Termini erant: Ugonis montis summitas, ad aquam Argam usq; quæ inter Brugum & Quadrabitam (loca Comitatus Verdenbergici) fluit.

Anno 1053. Leoni IX. natione Germano, Pontifici Max. Imperator auxiliarem manum, contra Normannos, præmittit. Suevorum tunc & Rhætorum dux militaris erat, Vernerius; qui se in pugnâ, in Apulia commissa, optimè, adversâ licèt fortunâ, gessit.

Anno 1055. patri Henrico successit filius, Henricus 4. septennis, sub curâ matris Agnetis: cujus imperium diuturnum quidem, nempe 50. annorum, sed valde turbulentum fuit.

Anno eodem, Othoni à Schueinfurt, Duci Allemanniæ, successit Rodolphus à Rheinfelden, Imperatoris sororius: frustrato Bertholdo à Zeringen. cui Ducatus ab Henrico 3. annulo super eâ re tradito, promissus fuerat.

Anno 1070. Thietmaro, Curiensi Episcopo, successit Henricus: qui privilegiorum confirmationem ab Imperatore nunquam obtinuit. propterea quod Papæ, contra Imperatorem, faveret.

Anno 1075. Suevi & Rhæti nostri, sub Duce Rodolpho, se strenuè gessere in pugnâ, ad Unstratum flumen, contra Saxones: victoriam q; retulêre.

Anno 1076. a Gregorio VII. Pontifice Imperator fulmine tangitur & excommunicatur [illegible] rum seditionum ubique, etiam in Rhætia, causa fuit. Dux noster Rudolphus, affinem suum dereliquit: [illegible] etiam Episcopus Curiensis.

Anno 1077. Papa Rodolpho, Duci nostro, coronam cum hac inscriptione mittit:

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolpho.

Anno 1079. tempore Veris, Velpho IV. Dux Bavariæ superioris, Rudolphi partes defendens, magno collecto exercitu, in Rhætiam superiorem irrumpit: ferro & igne obvia quæq; præsertim quæ filii Hartmunis, seu Othonis Comitis, tenebãt, devastat: eosdemque Othonis filios invitos, utpote Imperatori Henrico fideles, ad sua vota trahit. tandem victor, super [illegible] [illegible] & insidiis structis, ex regione [illegible] secundum Oenum, relicto in ostio strictissimo montis Venusti (*Vestmenza*) præsidio, salvus ad suos redit.

Eodem anno, Uldericus 3. Abbas Sancti Galli, cum auxiliaribus copiis fratris sui Lutholphi, Carinthiæ Ducis, qui Henrico Imperatori addictus erat, Brigantium oppidum occupavit, & combussit: Marquartum [illegible] Comitem ibi cepit.

Episcopatus Curiensis annum unum vacavit: quem deinde per Simoniã, favore Velphonis, assecutus est Nortpertus Bavarus.

Imperator, Ducatum Allemanniæ Rudolpho adimit, & Friderico ab Hochenstauffen, cum filia Agnete [illegible] Ottonem, vivo Rodolpho, dominium Allemanniæ plene assequi non potuit, sed post ejus mortem [illegible]: quæ incidit in annum 1080. quando in [illegible], Volkæ, ad Ellestramum flumen, [illegible]

pro-

[illegible] Mersburgo commisso, Rodolphus ab Henrico victus, & in ipso conflictu dextra manus ei amputata fuit. Prosequentibus eum in urbem Mersburgum omnibus, Rodolpho, in lecto decumbenti, circumstantibus Episcopis, manus allata est. qua ille visa, *Heu*, inquit, *Domini mei Episcopi! hæc manus est, qua Domino meo Henrico Cæsari fidem confirmavi. ipsi nunc vos expendite, quàm pie mihi consulueritis, ut ab eo deficerem.* atq; ita gemebundus expiravit.

Bertholdus 2. a Zeringen, & Velpho Dux Bavarus [illegible] ab eodem Ducatu [illegible]. unde factum, ut Hohenstauffensium plerumq; titulo Ducum Sueviæ tantum [illegible]. Rhætiæ tamen nostræ penes ipsos mansit.

Anno 1086. Fridericus Dux noster, Velphonem Bavarum, & cæteros, Hochstetii, memorabili prælio vicit: atque ita [illegible], Rhætiis & aliis Imperatori fidelibus [illegible], usus est.

Anno 1104. Imperator Henricus [illegible] Udalricum Episcopum Curiensem consiliarium suum, cum alio Episcopis Romam, ad Pascalem 2. pro coronatione Henrici filii sui obtinenda, misit. Episcopus autem se [illegible] Imperatorem, associavit.

Anno 1105 Friderico, in Ducatu Sueviæ & Rhætiæ, filius Fridericus monoculus successit.

Anno [illegible] Rudolphus Comes a Brigantia, in [illegible], infeliciter cum Harmanno Comite a Kirchberg, prope Hungesheim, pugnavit.

Anno 1119. Vido, Episcopus Curiensis, privilegium [illegible], Basileæ, ab Imperatore Henrico [illegible].

Anno [illegible] Mediolanenses cum suo Episcopo, [illegible] bellum contra Comenses moverant,

propter mortem, à dictis Comensibus, Landulpho a Carchano, ab Henrico 4. Imperatore, per Simoniacas artes, Episcopo Comensi constituto, illatam. Voltureni, partes tunc Comensium secuti sunt: ubi virtus singularis Adelrani Quadrii emicuit. Mediolanenses undiq; prædantes, Anno 1124. pecora, cum ingenti ac varia præda, in Volturenâ coegerunt, & aliquot villas incenderunt. Collecti autem apud Berbennum rustici, & cum Mediolanensibus pugnantes, acie victi sunt: supra 30. interfectis; cæteris vero captis. Bellum tandem, postquam septennium integrum durasset, compositum fuit.

Anno 1126. Lotharius Saxo, Imperator ab Honorio Papâ salutatur. Huic se Fridericus Dux noster, cum fratre Conrado, quippe ex sanguine Imperatorio, secundùm genealogiam maternam, progeniti, opposuerunt. Lotharius igitur, ut rerum potiretur, filiam Henrico Bavaro in matrimoniũ collocat. Bavarus autem, ut Friderici vires in Rhętia imminueret, sororem suam Volphildam, Rudolpho Comiti Brigantino in Rhætiâ, elocat. Inde natus est Hugo 3. Palatinus Tubingæ, Comes Brigantiæ & Rhætiæ: qui duos filios habuit Rudolphum, & Henricum. Atque ita Rhætia scissa in diversas partes fuit.

Anno 1129. Conradus Suevus, Imperium prætendens, per Rhętiam Alpinam, Italiam petit: interim rebus ipsius in Germania jacturam patientibus. Anno 1134. Imperium Lothario renuntiat. quod tandem, post hujus mortem, iterum assequitur.

Anno 1130. & sequentibus, in Rhætia magnæ authoritatis erat Comes Hugo à Verdenberg: cujus in instrumentis crebra est mentio.

Anno

Anno 1139. Conrado à Bubrech, Episcopo Curiensi, Imperator Conradus privilegia confirmat.

Anno 1140. Fridericus monoculus, duobus præliis, ad cœnobium Ehrenheimium & Einhuffium, prope Vintpergam, Velphonem & Henricum Bavaros, fratri Conrado Imperatori adversantes, auxilio suorum Suevorum, Helvetiorum & Rhætorum, vicit & fugavit.

Anno 1146. Friderico monoculo successit filius Fridericus, in Ducatu Sueviæ & Rhætiæ, post Imperium adeptum, Barbarossa dictus. Hic, eodem anno, Palæstinam petiit: & in exercitu suo multos Rhætos & Suevos habuit.

Anno 1152. quo Imperium assecutus est Fridericus, dissensiones, inter Ardetionem Episcopum Comensem, & Clavennates, per Episcopum Conradum Augustanum, ex Imperatorio decreto, pacantur.

Anno 1153. Imperator Fridericus, Suiccardum ab Asperomonte Rhætum, Consiliarium suum, ad Mediolanenses misit: ut eos à vi & insolentia, qua Laudenses persequebantur, dehortaretur. sed literæ Imperatoriæ conculcatæ fuère: & ipse Suiccardus, ex eorum manibus, vix se eripuit. Iratus Imperator, Italiam petit; eosq; domat: septies eò exercitu moto, semper Suevos & Rhætos à latere habuit.

Anno 1164. Hugo Palatinus Tubingæ, Comes Brigantiæ & Rhætiæ, bellum gessit cum Velphone juniore Bavaro. Victoria penes Hugonem fuit. quem Fridericus, Conradi Imperatoris filius, tum Sueviæ Dux [illegible] adjuvabat. Hugo vero post, jussu Friderici Imperatoris, & coram Velphone, [illegible] humi[illegible] in [illegible] terno

procidens, veniam efflagitasset, nulla hic benignitate illum respicere voluit; sed per sesqui-annum in carceribus, in castro Neuuenburg, penes pagum V[illegible]um-Inferius, in Rhętia detinuit. Velphone autem juniore Romæ peste extincto, liberatus ille fuit.

Anno 117[illegible]. in civitate Mengâ, Fridericus Imperator, Egironem Episcopum Curiésem, Principem vocat: eodemq; tempore, filio suo Friderico, Duci Sueviæ, Advocatiam Episcopatus Curiensis concedit; quam prius Rodolphus Comes de Brigantiâ, & post illum Rudolphus à Pfullendorff, habuerant.

Anno 1176. Johannes, Comes à Monteforti, e Palæstinâ rediens, in Cyprum venit: ibique Famagustæ sepultus, postea miraculis claruit.

Anno 1179. Suevi & Rhæti, sub Duce suo Friderico, cum Friderici Imperatoris exercitu, Palæstinam [illegible] petunt. Ibi Imperator, in Comageno flumine suffocatus, periit. cui filius Henricus 6. in Imperio suffectus fuit.

Anno 1190. Sueviæ Dux factus est Conradus Imperatoris frater.

Anno 1194. Henricus Siciliam armis, à Tancredo [illegible] recuperavit: filium[illegible] Tancredi [illegible] cum multis aliis, quos oculis privari jussit, in castrum Amisium Rhætiæ Curiensis, perpetuis carceribus destinatos, misit.

Anno 1196. Suevia & Rhætia fame oppressæ jacebant. Inde versus:

Maxima tres annos pressit fames hic Alemannos.

Eodem anno, Philippus, Imperatoris frater, Sueviæ Dux factus est: qui postea ad Imperium promotus, [illegible] Zeringensi [illegible]. [illegible]

[illegible]

po[illegible]ibus, [illegible], cum Clavennatibus & [illegible], [illegible], Episcopatui Curiensi, ex tempore [illegible] Episcopalium, parebant. Comensibus, quibus a Mediolanensibus illi assignati erant, hoc non ferentibus, incipiti Marte diu pugnatum est: donec tandé, post decennale bellū, Comensibus illi cessere.

Anno 12[illegible]9. ab Imperatore Othone 4. regalia sua recepit Reinherius, Episcopus Curiensis. qui cum Imperatore, eodem anno, Romam ad coronationé profectus est. Ducatus Sueviæ tunc, Friderico Rogerio, Henrici 6. Imperatoris filio, cessit.

Tempore Lotharii, belligerati sunt inter se, maxima cum sanguinis effusione, Vernherus Comes a Kyburg, Episcopus Constantiensis, & Uldaricus Baro ab Alto Saxo, propter Reineckum castrum in Rheguscis: quod tandem ab Imperatore occupatum, neutri obtigit.

Anno 1212. Fridericus secundus, ex Sicilia Germaniam petens, per Rhætiam iter habuit: aliis viis, ab Othone Imperatore excommunicato, tunc occupatis. Illum Arnoldus de Amaciâ, Episcopus Curiensis, Abbas Sancti [illegible] & Henricus Baro ab Alto Saxo, Constantiam usque [illegible] comitati.

Anno sequente, idem Episcopo nostro privilegia confirmavit.

Anno 1220. Comenses, bello Episcopatui Curiensi illato, Solium in Prægallia comburunt.

Sequente anno, iidem Comēses Hartvigum filium [illegible], cuius maxima auctoritas in Vennonibus erat, bello [illegible] subsequutis mox pacis conditionibus.

Anno 12[illegible]8. Imperator Fridericus, Bertholdo, Episcopo Curiensi, confirmationem privilegiorum imper-

pertit. Idemque facit Ulderico Comiti à Kyburg, in Episcopatu successori.

Anno 1239. & 1249. Volcardo à Neuuenburg, Episcopo Curiensi, eadem privilegia concedit. Episcopus hic, Castra, Guardavallem in Engadina superiore, & Fridnou ad pagum Cicers, construi jussit: Castrum vero de Flumine, apud Sarunetes, recuperavit.

Anno 1252. Conradus 4. Friderici 2. filius, Romanorum Rex, Henrico Comiti a Monteforti, Episcopo Curiensi, Regalia benignè concessit.

Mortuo Conrado, Imperium per 16. annos nullum certum caput habuit. Et in ejus filio Conradino, familia Hochenstauffiana, Ducum Sueviæ, extincta fuit. Proinde ulteriore Ducum nominatione posthac supersedebimus.

In Rhætia tunc Episcopus Curiensis, Abbas Disertinus, cum aliis Comitibus, Baronibus, Nobilibus & Communitatibus, Rempubl. libere administrabant: Imperio tamē Romano debitum honorem exhibere non renuentes.

Anno circiter 1262. Rhæti nostri, Duce Marquarto Barone à Vaño, Elisabethæ ab Homberg, viduæ Comitis Rudolphi a Rapertisvila, a[illegible]enere: quam gravidam (postea namque filium, Petri cognominem, peperit) Bertholdus, Abbas Sancti Galli, prætextu dominii ad se devoluti, expellere volebat. Pugnatum fuit in terminis Helvetiorum: ubi exercitus Abbatis a Barone (cui etiam Glaronenses & Suitii aderāt) profligatus fuit. multi tum in aquis perierunt.

Hoc perturbato rerum statu, Henricus, Episcopus Curiensis, optimè se gessit: Aspermontum & Rhætium amplum, Castra, Episcopatui acquisivit: alia duo,

Furst-

Fürstnou in Valle Domestica, & Herrenberg in Comitatu Verdenbergensi, exstruxit.

Anno 1255. Longobardos idem, in Rhætiam nostram irruentes, ad pagum Amedes, fudit & repressit.

Quum patritii & populus Mediolanensis inter se diu multumq; altercati essent: anno 1264. Philippus Turrianus, populi dux, intercessione Alphonsi Comensis, apud Hugonem Fycum, Prætorem Clavennæ, obtinuit; ut hic Prægallos, ducibus, Papone à Castromuro, & Berthramo Previdâ, excitaret. Hi igitur aliquot castra Nobiliũ, in Comitatu Clavennæ, diruere: & anno 1268. alpes hostium spoliavêre, armentaque abduxere: Nobilibus Clavennensibus & Pluriensibus vicissim castrum, Castromurum dictũ, occupantibus. Tandem, anno 1272. intercessione Othonis Vice-Comitis, Archiepiscopi Mediolanensis, & Henrici Curiensis Episcopi, bellum hoc, quod octennium duraverat, compositum fuit.

Hoc tempore, civitas Velcuriensis, cui Comes à Monteforti præerat, à Bertholdo Abbate Sancti Galli, & Hugone Comite à Verdenberg, obsidetur.

Anno 1272. Conradus Baro à Bellomonte, Episcopus Curiensis, privilegiorum confirmationem à Rudolpho Habspurgensi Comite, Rege Romanorũ electo, obtinuit. Idem, castrum Fürstenburg, in Vennonibus, exstruxit: atque dominium de Flumine, ab oppigneratione redemtum, Episcopatui restituit.

Anno 1278. in exercitu Rodolphi Regis, contra Ottocarum Regem Bohemiæ, Rhæti, sub Comitibus, Meinhardo Tirolensi, & Hugone Tuberiensi in Vennonibus cum laude militaverunt.

Anno 1288. prælium commissum fuit, in planitie,

n

ad vicum Balcha, inter Fridericum Comitem à Monteforti, Episcopum Curiensem, & Comites Verdenbergicos: quorum Comitatum Episcopus hostiliter invaserat; Comites contrà, jussu Regis Romanorum, Vilhelmum Abbatem Sancti Galli, Episcopi fratrem, Abbatia expulerant. Episcopus tunc vincitur, & cum Henrico Brusnang, Domino de Griessenberg, capitur. cúmque se, tædio carceris, post biennalem captivitatem, ex castro Verdenbergico, consutis linteaminibus, demittere pararet: iisdem ruptis, ex gravi lapsu moritur. Ejus in locum, anno 1290. Bertholdus electus fuit. Caspar Bruschius hîc Uldericum quendam intertexuit: quo authore, nescio.

Anno 1291. Hugo, Comes Tuberii in Vennonibus, ad instantiam Menradi 2. Comitis Tirolis, copias suas, quas in Rhætis & vicinis collegerat, contra Ibanum Ungarum, Comitem Guntiensem, Austriam deprædantem, duxit: sed prece & precio ab hoste corruptus, re infectâ rediit.

Anno 1292. pugnatum fuit ad Vitodurũ, inter Tigurinos (duce Eglino Comite à Tockenburg) & Hugonem Comitem a Verdeberg, Alberti Austriaci ducem, qui multos Rhætos secum habebat. Tigurini, pridie, nempe 12. Aprilis, victores existẽtes, postridie, decepti strategemate militari, (commutatis vexillis hostium, ac si Episcopi Cõstantiensis & Abbatis Sancti Galli homines essent, qui Tigurinis subsidio venirent) succumbunt.

Anno eodem, Vittani, qui jam rerum Comi potiebantur, auxilio Advocati à Matio Voltureni, Volturenam ingrediuntur; castra ac loca quædam Capitaneorum Mediolanensium, hostium suorum, deprædaturi.

Ca-

Capitanei contrà, Nobiles ab Aquâ, & Petrum Quadrium, habebant: qui Comensibus viriliter obstiterunt. Pugnâ commissâ, devicti Comenses in fugam côversi sunt: qui subsequentes nihilominus hostes, ad lacum usque, pugnando sustinentes, quoquo modo licuit, in tutum se receperunt.

Anno 1294. Episcopus Bertholdus, dominium de Flumine, cum suis pertinêtiis, Nobili Ulderico à Flumine, pro quo multi ex primâ nobilitate Rhætica fidejusserant, oppigneravit.

Post mortem Rodolphi, anno 1291. Imperium ad Adolphum, Nassoviæ Comitem, delatum est. Huic opposuit se Albertus, filius Rodolphi. Devenitur ergo ad pugnam, prope Spiram: ubi Adolphus, anno 1298. victus occiditur. Albertus multos ex Rhæticâ nobilitate secum tunc habuit.

Anno 1300. Bormienses Episcopatui Curiensi, cui antea jam subjecti fuerant, iterum se dedunt. Comenses eos proscribunt, & commerciis interdicunt. quibus Bormienses tamê parum movebantur: ut qui, sine illorum ope & communicatione, benè agere possent.

Bertholdo successit, anno 1305. Syfridus à Flumine, in Episcopatu Curiêsi. quo anno Vittani, Comenses, Castrû Cosium (quod erat Vicedominorum, partes Ruscanorum sequentium) solo æquavêre.

Anno 1309. eorundem Vittanorû duces, Tignaca Paravicinus, Prætor Comi, & Advocatus a Matio, Castrum Clavennæ frustrà obsident: quod paulo post tamen intercessione Romerii Lavizzarii, Cureoni Fontanellæ, & Isaaci à Sancto Benedicto, pro certa pecuniæ summa Vittanis deditur.

Quum Imperium, post mortem Henrici 7. duobus,

Ludovico Bavaro, & Friderico Austriaco, per diversa suffragia, electis, varie dilaceraretur: à partibus Bavari, inter alios, Helvetii tunc Uranii, Suitii & Subsylvani, erant. Austriacum Papa, cum Ecclesiasticis, tuebatur. Abbas itaque ad Eremitas, cum Henrico Comite à Monteforti, qui Rhætos nobiles in exercitu ducebat, fratrem Friderici Leopoldum excitant; ut cum maximâ Nobilium catervâ, dictos Helvetios incautos opprimeret. Hi tamen præmoniti, ad ostium strictissimū, Morgartum dictum, hostibus obviàm facti, anno 1315. die 16. Novembris, Nobilitatē ex improviso adoriuntur, cædunt & fugant. ex quibus Abbas & Comes Montfortius, primi auctores, inter primos etiam fugâ salutem quæsiverunt.

Anno 1321. pugnatum fuit ad Hospitale, apud Ursellanos Lepontios; ut patrii annales, cæteris tamen circumstantiis omissis, produnt: sed proculdubio inter factiosum Abbatem Disertinum, & Helvetios, Bavaro adhærentes.

Anno 1322. propter easdem factiones Bavari & Austriaci, bellum exardescit, inter Rudolphum Comitem à Monteforti, Episcopum Constantiensem, & Curiensis Episcopatus (cui Syfridus præerat) Vicarium, Austriaco addictum; atq; Johannem Donatum Baronem a Vatio, Bavari partes tuentem. Montfortius validum exercitum, ex omni suâ jurisdictione, Turegia, Tigurino pago, & Rhætiâ Episcopatui subjectâ, sub auspiciis fratris sui Henrici, contraxerat. Vatius, in Rhætia potens, Helvetios etiam tres pagos sibi adjunxerat: cujus copias Baro a Rhætio, cōsanguineus illius, ducebat. cùm igitur se diu depopulationibus mutuis vexassent: tandem ad prælia aperta ventum est.

Pri-

Primus pugnæ locus fuit in plano, intra Alvinovum & Filisurum: ubi Montfortii succubuêre. multi, in proxima montana perfugientes, inter saxa, nives, rupesq;, regionis ignari, periêre. plurimi capti, & à Vatio blande initio excepti, fame postea, frigore, & carcerum squalore confecti, inter ululatus (quos homo tyrannicus, Vatius, cantum avium suarum interpretabatur) vitam finiere.

His ipsis diebus, Episcopales, per Engadinam superiorem, Davasianos, qui Vatianæ ditionis erant, bello & præda petunt. Incolæ exiguo numero, (multi enim apud Vatiensem erant) in Valle Disinaa, duce Lucâ Gulero, viro intrepido, illis occurrunt, ac forti animo hostes repellunt & fugant; multis desideratis. Locus pugnæ adhuc hodiè nomen, Pratum belli, retinet: & loricæ, aliaque hujusmodi arma, quandoque ibi effodiuntur.

Anno 1323. duo competitores Imperii, Ludovicus & Fridericus, ad pugnã deveniunt, inter Donspergum & Müldorffum, non procul ab Oetingâ urbe. Leopoldus, Friderici frater, magnum exercitum ex Suevis, Helvetiis ac Rhætis, fratri adducebat: qui aliquamdiu, in devastanda ditione Guilielmi, Comitis à Monteforti, Bavaro adhærentis, tardans, prælio interesse non potuit. Bavarus, post duodecim horarum pugnam, victoriam obtinuit: Friderico competitore, & fratre ejus Henrico, captis.

Anno 1327. Ludovicus Imperator, Italiam petens, Galeatium Vice-Comitem Mediolani, cum duobus fratribus & filio, carceribus mancipat. Locum-tenentem & Gubernatorem Imperii, Gulielmum Comitem à Monteforti, compensationis ergo, ibi constituit: qui

per biennium, cum præsidio Germanico & Rhætico, Reipublicæ, usque ad liberationem Galeatii, feliciter præfuit.

Anno 1333. Abbas Disertinus, admodùm inquietus, junctis sibi Actuatiis suis, aliisq; Rhætis, infeliciter cum Ursellanis, qui ab Helvetiis propinquis adjuvabantur, congreditur: 500. ex Abbatis exercitu cæsis; Duce verò & Præfecto illorum capto: qui lytro 1000. librarum postea redemtus fuit.

Eodem anno 1333. Episcopatum Curiensem adeptus Uldericus Schuldthais de Lenzburg, S. Scripturæ Magister, regalia & privilegia ab Imperatore Ludovico recepit: quibus antecessores tres proximi, Rudolphus à Monteforti, (Imperatori quidem tandem recôciliatus, sub Papæ vero excommunicatione mortuus) Hermannus Baro ab Eschenbach, & Johannes, Auditor Rotæ in Aulâ Romanâ, propterea quod Papæ adhærerent, frustrati fuerant.

Anno 1337. Episcopus Uldericus, Alberto & Othoni fratribus Archiducibus, Castrum Marschlinium, in Rhætia situm, in feudum concedit.

Anno 1339. Carolus 4. Imperator, Episcopo Ulderico, Præfecturam Imperii Curiensis civitatis, pro 360. marcis argenti, oppigneravit.

Idem Episcopus, per emptionem, Castra duo, Rietberg & Juvalta, in Valle Domesticâ sita, sibi acquisivit.

Anno 1346. Episcopus Uldericus, cum suis, apud Athesinos, à Ludovico Romano, Ludovici 4. Imperatoris filio, superatus prælio fuit, & cum multa Nobilitate captus. mox tamen, victoris benignitate, liberatus.

Anno 1348. in civitate Pragâ, Uldericus Episco-

pus,

pus, à novo electo Imperatore Carolo 4. privilegiorum confirmationem, & castrum Montani in Vennonibus, obtinuit.

Anno sequente, mandatum idem Imperator dat, ut Clavennenses, cum totâ jurisdictione, Episcopatui Curiensi pareant: omniaq; antecessorum suorum Imperatorum privilegia, super eâ re data, confirmat. teλonium item à Langaro flumine ad Luverum amnem usq; in Prægallia, benignè concedit.

Anno circiter 135 . Uldericus Comes ab Amaciâ, Advocatus Episcopatus Curiensis, bellum (cõtra voluntatem tamẽ Episcopi & Canonicorum) cum Vice-Comitibus Mediolani, Volturenam tenentibus, gerit: itaq; Bormium, Pesclavium, & Comitatum Clavennæ, Episcopatus amittit.

Eodem anno 1350. prosperiore fortunâ, Grisæi Rhæti, Comitem quendam Suitiensem, in ipsorum regionem cum exercitu irruentem, in Valle Aetuatiâ, domum prædâ onustum revertentem, fundunt, & sua recuperant.

Anno 1351. Albertus, Archidux Austriæ, Tigurum primò obsedit: in cujus exercitu Uldericus, Episcopus Curiensis, erat.

Eodem anno, prælium ad Tatuillam contigit: quo Austriaci, sub duce Johanne ab Ellerbach (qui multos Athesinos, Vennones, & Rhętos nobiles, penes se habebat) a Tigurinis victi sunt.

Anno sequẽte, Valtherus à Stadiono, nobilis Rhætus & Austriacorum Præfectus Guescha, Glaronam dominio Austriaco adjecturus, cum multis cæsus fuit.

Eodem anno 1352. die 12. mensis Maji, cõgressi sunt hostiliter in Montana, (loco alpestri supra Ilantium op-

oppidum) Rodolphus Comes Montfortius, & Uldericus-Valtherus Baro à Bellomonte, qui victoriã tunc reportavit; Montfortio cum multis capto, & aliquot præcipuæ Nobilitatis, Curiæ, in peristylio Cœnobii Sancti Nicolai, ubi etiamnum illorum arma cernuntur, sepultis.

Anno 1355. in Episcopatu Curiensi, Ulderico suffectus est Petrus de Bohemia: cui privilegia Carolus 4. confirmavit Norinbergæ, anno 1360. Biennio pòst, castrum Trimontium Episcopatui insinuatũ fuit.

Anno 1362. Rodolphus Comes à Verdẽberg, Mediolano domum rediens, & Collaterali Ducis Mediolani comitatus, intra Clavennam & Plurium, à duobus latronibus, duarum sagittarum ictu, interficitur. Ex Pluriensi Communitate 12. Mediolanum propterea citati, nomine Communitatis, carceribus mancipantur: qui tandem, re cognita, ejusdemque Communitatis innocentiâ compertâ, post longam carcerationem, sunt liberati.

Anno 1366. Petrus, Episcopus Curiensis, Rodolpho, Alberto, & Leopoldo, Ducibus Austriæ, feuda sua in Comitatu Tirolis, (qui triennio antè, à Margarita, unica Comitatus hærede, ad ipsos devenerat) & aliis locis, concedit.

Petro suffectus fuit Fridericus à Menzingen, Leopoldi Archiducis Austriæ Cancellarius: qui à Carolo 4. Imperatore privilegiorum confirmationem recepit, anno 1372.

Anno 1376. Leopoldus, Archidux Austriæ, Castrum & Comitatum Velcurii, à Rodolpho juniore, Rodolphi 4. filio, Comite Mõtefortio, pro 36000. florenis, emit.

Idem

Idem Leopoldus,eodem tempore,ab Alberto Comite à Verdenberg,oppidum & castrum Pludonense, itemque Sargans & Heilgenberg, cum suis pertinentiis,acquisivit.

Anno 1377. Episcopatum Curiensem adeptus est Johannes, Alberti Archiducis Austriæ Cancellarius: & eodem anno,à Carolo 4. Imperatore,privilegia recepit.

Anno 1386. conflictus memorabilis fuit ad Sempachium: ubi Lucernates,Uranii,Suitii,& Subsylvani Helvetii, Leopoldum 3. Austriæ Archiducem,cum multa Nobilitate,interfecere:in quibus fuęre ex Rhętiæ antiquæ tractu multi; præsertim 35. Vennones, & Uldericus atq; Egolfus ab Amisio. Ita humilitas Rusticorum,superbiam Nobilium depressit.

Eodem anno, Vescha *(Vesenium)* oppidum ab Helvetiis ex manu Austriacorum ereptum fuit: ibiq; Helvetii victores præsidium posuerunt. ex quo 180. anno 1488. festo Matthiæ, ab incolis & Austriacis, proditoriè interfectis,cęteri iterum in verba Austriacorum, præeunte Johanne Comite à Verdenberg, Sarunetum Domino, juravêre. statimq; pugna ad Navalia secuta est: quâ Austriaci succubuêre, & Vescha recepta fuit.

Anno 1387. Jacobus à Plantâ, Vicedominium in Tomiliascâ, Ulderico Bruno, Rhætii Domino, vendidit.

Anno 1388. Episcopatum Curiensem adeptus est Hartmannus, Comes à Verdenberg & Sarunegans, Eques Teutonicus:qui,anno 1396. castra Eremusium & Gryphenstceinium, quæ Comites ab Amaciâ,ut beneficiarii & feudatarii, tenuerant, Episcopatui recu-

peravit. Cum Ulderico, Barone Rhętii, propter venationum in monte Amedes prærogativam, atque decimas Caziæ & in vicino monte, diu contendit. sed tandem, per Legatos Urbium, Tiguri & Velcurii, tanquã sequestros, reconciliati fuerunt.

Infelici etiam bello Episcopus, causâ fratrum suorum, Comitum à Verdẽberg, cum Leopoldo Austriæ Archiduce, propter dominium Rhineck & confinia, implicitus fuit.

Anno 1405. Abbatiscellani, sub duce Rodolpho Comite à Monteforti, cum Abbate Sancti Galli, Cunone à Stauffen, & Austriacis ejus adjutoribus, feliciter belligerantur, plùs 60. urbibus & castellis captis.

Eodem anno, castra duo, Alto-saxum, (Baronum hujus familiæ antiquissima sedes) & Forsteccum ejusdem dominii, Abbatiscellani & Sancto-Gallenses comburunt: quorum posterius adhuc in cineribus jacet. Idem bellum biennio pòst renovatum: quo Rhegusci, Rhætiæ antiquæ populi, multa damna passi sunt.

Anno 1407. die 8. Novembris, Abbatiscellani & Sancto-Gallenses Brigantium obsedere. Obsidio autem, anno sequente, 13. Januarii, re infectâ, soluta fuit.

Anno 1408. dum Franchinus Rusca Como præesset. Dieteganus Curiensis, magnæ auctoritatis vir, inscio Episcopo, Castrum Clavennæ, per insidias, septem militibus in saxosis illis locis delitescentibus, & ad id instructis, capit. sed auxilio & commeatu illi destituti, mox ad deditionem rediguntur.

Anno 1412. Baro Huldericus a Rhætio, cum fratribus, & auxilio Friderici Comitis à Tockenburg, sui consanguinei, Episcopum Hartmannum, nõ sine gravi damno

damno civium, in urbe Curiensi obsedit: re tandem, cum jactura Episcopatus, composità.

Anno 1414. cùm Fridericus, Archidux Austriæ, Papam Johannem 23. clàm ex Concilio Constantiensi abduxisset; proindeque ab Imperatore Sigismundo proscriptus esset: Hartmannus Episcopus, damna à Leopoldo, Friderici fratre, accepta ulturus, unà cum civitate Lindaviâ, Velcuriam, quæ Friderico addicta erat, bello petere contendit. Episcopus autem, cum fratre Hugone, à Præfecto Friderici, qui ex Comitibus à Stülingen erat, in oppido ipso capitur; & vix post novimestre liberatur.

Anno 1417. Johannes Abundius, Naso dictus, Episcopus Curiensis electus, Constantiam ad Concilium, quod triennio antè cœperat, proficiscitur; & ad finem Concilii permanet.

Hoc ipso anno, Fridericus, Comes à Tockenburg, oppidum & castrum Velcuriæ, sibi ab Ernesto Austriæ Archiduce oppigneratum, vi capit. Rhętorum multi, ejus jurisdictioni subjecti, tùm aderant.

Eodem anno, in Rhætiâ & circumvicinis regionibus, primo conspecti sunt Nubiani. Cingaros & Aegyptios alii vocant; quasi ex Zeugitanâ, Africâ nempe propriâ, (illi patriam Aegyptum minorem commenti sunt) oriundi essent. gens atra & lacero vestitu erat: etsi argentum & gemmas penes se haberet. Hi, absoluto tempore exilii, quod sibi ob abnegatam à Majoribus suis religionem Christianam, pœnitentiæ loco impositum esse dicebant, domum sunt reversi. In eorum locum, successit manipulus furum, præstigiatorum & latronũ; quos nostro etiamnum tempore circumvagari videmus.

O 2

Anno 1422. Johannes, Comes Misauci, pecuniæ summam, jure sibi à Philippo-Mariâ, Mediolani Duce, debitam, efflagitat. Duci, petitionem spernenti, Comes Biltionam astu surripit. sed inferior viribus, captum oppidum, cum juribus suis, Uraniis & Subsylvanis (quos sibi conciliaverat) vendit. Hi mox etiam Suitios admittunt: variâ fortunâ postmodùm, cum Francisco Carmagnolâ, Angelo Pusterlâ, Ducis capitaneis, pugnâtes. Biltiona tandem Helvetiis remansit.

Eodem anno, dissidium magnum fuit, inter Episcopum Abundium, & Civitatem Curiensem, propter electionem Magistratus, & alias quoque causas. Cives, castrum Marsoila, sedem Episcopi, vi occupant, & spoliant. Controversię tandem, octodecim articulis comprehensæ, per tredecim electos judices, quorum quatuor Tigurini, (propter jus Civitatis, quod Episcopus & Civitas Tiguri habebat) reliqui Cathedrales erant, amicè componuntur.

Anno 1427. Fridericus Comes à Tockenburg, ultimus hujus familiæ, Abbatiscellanos, ob dissidium de reditibus, aliisque sibi ab eis præstandis, injuriam item Abbati Sancti Galli illatam, bello aggressus, bis, Gossoviæ primo, deinde ad Honeck, trium dierum intervallo, feliciter cum illis conflixit. In exercitu suo, Rhætorum suæ ditionis justum numerum habebat: quibus Henricus à Sigberg, nobilis Rhætus, præerat.

Anno 1434. Veneti, cum Philippo-Maria Vice-Comite belligerantes, ducibus Georgio Cornario & Daniele Veturio, Volturenam occuparunt. Cornarius eam, cum præsidio trium millium, tenebat. factio enim Gibellina, Philippo fidissima, ibi prævalebat. Nicolaus ergo Picininus, Philippi dux primarius, auxilio factio-

factionis suæ, hostes aggredi cogitat: ac sextâ, quæ secuta est, die, post irruptionem Venetorum, supra Sorecum, ubi lacus angustior est, ponte fabricato, utramque ripam jungit; & exercitum in Vallem, nihil tale Venetis metuentibus, traducit. Cornarius, quà fluit Abdua, quæ per vallem ipsam in Larium effertur, fossâ manu factâ, & per transversum deductâ, copias concluserat. At Picininus, juncto Johanne Ruscâ, Francini filio, fluvium & fossam, junctis ratibus, superat: moxq; commisso prælio, haud tenui accepta clade, repellitur. Postero igitur die paratior venit; ductu inprimis factiosorum, quorum caput fuit Stephanus Quadrius Pontensis. qui, magnâ indigenarum manu, desuper in hostes incubuit. Picininus enim, in primo conflictu, regionem jam contemplatus erat: mores etiam Cornarii, in discrimen præcipites, simul & exercitus victoris insolescentis temeritatem, per exploratores Clavennenses (quorum duces, Antonius Nasalis & Antonius Brochus erât) intellexerat. Ergo prælio vix tumultuariè commisso, Picininus dissipatos hostes in fugam vertit. statim enim Stephanus Quadrius, & pagani, undique supervenerant. Capti sunt, Cornarius ipse, Thaddæus Estensis, Cæsar Martinengus, Italianus Forojulianus, Baptista Capitius, Antonius Martinascus, celeberrimi ductores. Ex reliquis hostibus, vix 300. Equites, per saltus, evasêre. Exstat ibi sacellum, Divæ Dominicæ dicatum: quod Philippus reditu & sacerdote ornavit, in memoriam victoriæ eo in loco de Venetis partæ; haud procul à pago, qui Dalebium nuncupatur.

Anno 1437. Civitas Curiensis & multi ex fœderibus Rhæticis, auxilia confœderatis suis Saruncetibus,

contra Henricum Comitem Verdenbergicum & Sarunetum, adjutum ab Austriacis, præstant: castraq; Nidenberg & Freudenberg destruunt. Causa belli erat, quod Comes, Sarunetes à Tigurinis, quibus jure civitatis juncti erant, avulsos vellet.

Anno 1438. Sarunetibus, cum suis confœderatis Rhætis, quotidianas depopulationes ab Austriacis, (qui Comitem Henricum à Verdenberg, Dominum Sarunetum, adjuvabant: ad quem, post fata Friderici, ultimi Comitis à Tockenburg, ita conniventibus Austriacis, persolutâ oppigneratione, dominium redierat) ac præsertim pecudum abactiones, patientibus: Sarunetes, qui secum Rhætos vicinos aliquot habebant, ita ut illorum 800. essent, intempesta nocte, ad oppidum & castrum Verdenbergicum accedunt. His obviàm veniunt 300. ex oppido: quorum decem cæsi sunt. Sarunetes igitur victores domum, cum opimâ prædâ, redeunt.

Anno 1440. Suitii & Glaronenses, cum auxilio incolarum Castrorum Rhæticorum, (exercitus erat ex 1000. conflatus) summo silentio Vallisstadium veniũt, illudq; capiunt. inde progressi, oppidum Sarunetum intrant. quo ad eos venit Comes Henricus Verdenbergicus, cum Dominis ab Alto-Saxo, à Brandis, & à Tetnango, aliquas copias ducentibus, quas ad Rhenum collegerant. Hi omnes tantum operati sunt: ut, ad instantiam Suitiensium, Sarunetes Comiti fidem juraverint. Tantâ celeritate ista peracta fuêre: ut nec Tigurini, nec Rhęti, Sarunetum confœderati, hæc scire potuerint. Atq; ita Sarunetum cum Rhætis fœdus exspiravit.

Eodem anno, Fridericus à Rechberg, Episcopus Cu-

Curiensis, à Friderico 3. Imperatore, privilegiorum suorum confirmationem recepit.

Anno 1444. Albertus Dux Austriæ, (qui se Tigurinis conjunxerat) Sarunetum oppidum, castrum, & ditionem, cepit: Comitemq; Henricum fide sibi obstrinxit, & ab Helvetiis segregavit. Anno vero sequente, Suitienses & Glaronenses, cum auxilio Abbatiscellanorum & aliorum, oppidum Sarunetum recepêre; castro frustrà tentato, & 60. ex Helvetiis desideratis. regioni autem, in discessu, tributum imposuêre.

Hoc ipso anno, Sarunetes, damna accepta ulturi, in Vallem Duriæ, ad Sanctum Johannem (Monasterium ibi & Abbatia est, à Nobilibus de Sācto Johanne fundatum: postea à Comitibus Tockenburgicis, tanquam patronis, ditatum: ordinis hodiè Sancti Benedicti) irruptionem faciunt; 20. homines occidunt; magnamq; prædam ex armentis abigunt.

Eodem anno 1444. Henricus Baro ab Heuuen, Episcopus Curiensis, privilegia sua, à Friderico 3. Imperatore, accepit.

Anno 1446. veteri Tigurino bello, multi ex Rhætis nostris, sex veteribus pagis Helvetiis, in pugnâ ad pagum Ragatium, in Rucantiorū finibus, auxilio fuêre. Copiæ Ducum Austriacorum incautæ ab Helvetiis tunc obrutæ: multi cæsi: reliqui fugientes, in Rheno flumine submersi.

Anno 1447. cùm, post mortem Philippi Mariæ Vice-Comitis, Mediolani, publicè libertas promulgata fuisset, idem Clavennenses & Plurienses fecêre. Johannem Balbianum Comitem, non aliorū; sed Civitatis nomine, præesse voluerunt. Interim etiam cæteros Magistratus liberè ex suis eligunt: Castroq; Cla-

vennæ

vennæ Præfectum ex suis imponunt. Balbianus, rebus parùm fidens, Investituram ab Imperatore secreto accipit: & mox, asscitis sibi decem militibus, qui sub scalâ prope Castrum latitabant, intempestâ nocte, fores Castri pulsat; Sfortianos se persequi simulans. Præfecto, rerum ignaro, aperiente, Johannes cum suis intrat; & Præfectum excludit.

Anno 1454. successor Hērici Baronis ab Heuuen, Episcopi Curiensis, Leonhardus, privilegiorum quoque confirmationem, à Friderico 3. Imperatore, habuit.

Anno 1460. Ortliebus, Baro à Brandis, Episcopus Curiensis, ab eodem Friderico 3. Imperatore, confirmationem obtinuit.

Anno 1474. per Rhætiam Christianus, Rex Daniæ, Romam tendens, iter fecit.

Anno 1475. mutuo bello se vexabant Episcopi, Genevensis & Sedunensis. Pugnatum fuit ad oppidum Sedunum: ubi Episcopus Sedunensis, cum auxiliari manu Bernensium, Soladurensium, & Rhætorū, Genevensem vicit, & profligavit.

Cum variæ dissensiones, inter Sigismundum Archiducem Austriæ, & ejus antecessores, ut Comites Tirolis, cum Episcopatu Curiensi, exarsissent; quæ tamen, confœderatorum Rhætorum intercessione, anno 1465. dum propter castrum Teraspum etiam minùs inter eos cōveniret, sopitæ videbantur: Sigismundus, seu potiùs Castellani ipsius Schlandersbergensis & Enudriensis, anno 1475. copias contra Ortliebum Baronem à Brandis, Episcopum Curiensem, ducunt; Castrumque Eremusium, in inferiori Engadinâ, comburunt. Mox anno sequente, ulterius grassari volen-

tes,ab Engadinis,in ipsâ Engadinâ inferiore,quos paratos ibi inveniebant, funduntur. Hoc in conflictu, singularis virtus Gebhardi Gulielmi, Engadinorum du[c]is,apparuit: qui singulari certamine cum Johanne Martino, Tyrolensium Antesignano,congressus, victor evasit; & Vexillum Civitatis Hallensis, in Valle Oenana sitæ, in medios hostes se præcipitans, scidit: sicque gloriosè occubuit.

Cætera, quæ gens fortissima Rhætorum, sive pro patriâ libertate tuendâ, sive auxiliari manu pro Principibus confœderatis,gessère, sequentibus libris,suo quæq; loco & ordine,recensebuntur.

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER QUARTUS.

DEVENIMUS ad alia bella,& minacis Martis opera. Duo autē præcipua nobis quàm brevissimè dicenda sunt: Suevicum nempe,(quod Cæsariani Helveticum vocabāt) idque eâ tantùm ex parte, quâ nostrorum confœderatorum Rhætorum copiæ præsentes fuêre; cum Maximiliano primo Imp. seu potiùs impetuosis ejus & inquietis Cōsiliariis & Ducibus,gestum· alterum cum Jo. Jacobo Medicæo Mediolanensi,Castrorum Mussii & Leuci Larii lacus dominiū sibi vendicanti: utrumq; autem felicibus auspiciis finitum.

Ut autem rem aliquantulò altiùs repetam: Serenis-

ſima Domus Auſtriaca, adversùs Helvetios & eorum ſocios, tum ob Gubernatorum ſuorum aliquos, propter ſęvam & inauditam exercitatam tyrannidem, expulſos ac interfectos, tum ob adverſa prælia diverſa, cum dominii non exiguâ amiſſione; (in quorum uno, Leopoldus 3. Maximiliani proavus, ad Sempachium; in alio, ad Nancejum, Carolus Burgundiæ Dux, Maximiliani ſocer, ceciderant) odio, ſi minus aperto, veterano tamen & inteſtino, diu laboraverat.

Magnanimum ergo huncce Principem, Maximilianum; inſolens paraſitorum & thraſonum turba quotidiè ad vindictam (ut ajebant) excitare non deſinebat. Hujus ergo pater, Fridericus 3. Imp. cum effeciſſet, ut aliquot Principes, Civitates, & ex prima Nobilitate Romani Imperii plurimi, fœdus ad certum tempus inirent. (quod Magnum fœdus Suevicum dicebatur. cujusque finis & ſcopus eſſe debebat, ut quidem prætendebant, latrociniorum & deprædationũ, quæ tum admodum frequentes erant in Imperio, extirpatio; ſed non minus ad libertatem Helvetiorũ opprimendam ſpectabat) hoc nondum ad finem perductum, Maximilianus patre defuncto, cõtinuavit, eiq; præfuit.

Interim Sigiſmundus, Archidux Auſtriæ, cui cum Helvetiis fœdus hæreditarium erat, omnia ſua dominia, anno 1490. (annuo, viciſſim & Principe digno, recepto ſtipendio) Maximiliano, ceu adoptato hæredi, renuntiavit. Quæ renuntiatio ideo præcipue facta videbatur: ne ipſe Helvetiis & ſociis, jam oppreſſioni deſtinatis, opem, ex vigore fœderis hæreditarii, ferre teneretur.

Paulò poſt Maximilianus Helvetios, Lindaviam, Imperii oppidum, ad ſe vocat: deque fœdere Suevico ineun-

in[illegible] & Cameræ Imperialis, quæ Spiræ est, con-stitutionibus, ut se subjiciant sollicitat. Quibus petitionibus, ne avitæ libertati suæ derogarent, assentire illi recusant. Aliam ergo viam, spe hac frustratus, ingreditur: & de fœdere hæreditario secum, uti Archiduce Austriæ, & Sigismundi successore, renovando, ipsos compellat. Sed & hoc ipsi; quod in præjudicium suum renuntiatio illa Sigismundi, anno 1496 [illegible]tui, facta, jamque ipsi à fœdere liberi essent, constanter renuunt.

Accedit ultimum; quod bello tandem principium dedit. Inter Austriæ Principes, & alios, qui Comitatum Tirolis antè possederant, atque inter Curiensem Episcopatum, ejusq; Cathedrales Rhætos, de confinibus, mineralibus fodinis, teloniis, & aliis ad jurisdictionem pertinentibus, diversa dissidia fuerant: adeò ut quondam Episcopi Curiẽses, cum suis hominibus, adversus Ludovicum, Romanum nominatum, ex familia Brandeburgica, maritum Margaritæ, Comitissæ Tirolis; itemque adversus Fridericum quintum hujus nominis, & Sigismundum ejus filium, (uti suo loco enarravimus) aperta bella gesserint. Hæc tum iterum repullulab[illegible]dum novis & inassuetis oneribus atque pedagiis Cathedrales gravabantur.

Res quidem inter Cæsarem, & Henricũ ab Heuuen, Episcopum Curiensem, ejusq; Cathedrales, post multa, ad judicium Thomæ, Episcopi Cõstantiensis, (nominatis utrinque sub assessoribus) delata fuit: verum [illegible]cisa, fatis cessit. Subrogatur in ipsius locum Fridericus, Episcopus Augustanus. Et optimus quidem Imperator negotii finem (efflagitante parte adversa) ipse videre cupiebat: Curia tamen ipsius Oe-

nipontana tacitè tardabat, & obstabat. Interim angariæ adversùs Cathedrales crescebāt: & Legati ipsorum, Oenipontum missi, ut decisionem causæ (cùm Cæsaris eadem esset voluntas) sollicitarent, à Curialibus responsum ferebant ambiguum; quasi qui Mandati Cæsarei essent ignari. Cùm itaq; animum adversariorum ad bellum inclinatum viderēt Cathedrales: vicinis Helvetiis septem pagorum veterum, (quorum cum aliquibus jam antè fœderis cōditiones nonnullæ erant) die Luciæ festo, 13. Decembris, 1498. in Comitiis Tiguri celebratis (prout Grisei superiore anno, nempe 1497. in festo Joan. Bapt. fecerant) perpetuo fœderis vinculo sese conjunxêre; mutuumq; auxilium, inter alias conditiones, cōtra omnem vim & injuriam, firmiter promisêre.

De hoc fœdere certiores redditi Tirolenses, fœdus & ipsi Suevicum ingrediuntur; sibique de armis, alisq; ad bellum necessariis, provident: sicque in Vallem Venustam, (olim *Vennones* dicebātur) Rhætis Engadinis finitimam, cum exercitu veniunt; ac Monasterium Montis D. Mariæ, præsidio militari, & machinis bellicis, muniunt. Cujus rei primordia, contumeliosis verbis hinc & inde sparsis, magis magisq; accreta, exacerbabantur.

Dies rebus componendis, ad Campum D. Petri (hodie *Velcuriam* vocant) indictus fuit: ubi cantilena admodum famosa, in contemptum fœderis Rhætorum cum Helvetiis initi, publicè decantabatur: quam Magistratus post triduum demum edicto inhibuit. Fiunt tamen induciæ, ad medium usq; Quadragesimæ: ita, ut interim controversiæ, amicè judiciali disceptatione, dirimerentur. Ad has conditiones, non nisi

fraude

fraude premeditatâ, Cęsaris Curiales conscenderant. Fecialem enim Rhętorum, Joannem Veibel de Tamino, qui ad Engadinos & Monasterii Vallis incolas, per montem Arulam, cum induciarum literis mittebatur, captivum per triduum detinent: quò interim per suum, qui dies noctesq; festinabat, miles in Valle Venustâ, de voluntate ipsorum certior fieret, & irruptionem in Vallem Monasterii faceret, sub prætextu capiendi & muniendi Monasterii Monialium dictæ Vallis, cujus advocatiam sibi Cæsar adscribebat. Res autem secùs cessit. Engadini enim & Monasterienses vigilantiores, Cæsarianos opprimunt; octodecim ex eis, in dicto Monasterio, interficiunt; idque præsidio muniunt. Atq; hæc belli fax fuit. Hoc irrito rerum successu, Curiales magis commoti, majorem militum numerum conscribunt: partemque Vallis Monasterii depopulantur. pulsi inde à Rhætis, in proximis locis, Tuberii, Damalii, & Laudi cũ militari manu cõsident.

De his omnibus, Episcopus, & cæteri confœderati Rhæti, per crebros nuntios admoniti; mittunt Legatos: qui partem adversam, ad servandas inducias Velcurii factas, commonefaciant. Sed illa aure surda omnia prætermittit. Tandem, habito consilio Curiæ, 15. Jan. à confœderatorum Rhętorum Legatis, & Episcopo ac Collegio Curiensi, auxilia (invito etiam Episcopo, qui bellũ dissuadebat) Cathedralibus mittenda concluduntur. Executio prompta est: Grisæi adsunt; Episcopus ipse arma induere, & cum exercitu proficisci cogitur. Hinc miræ contra ipsum murmurationes: ita ut ad tuendam vitam, satellitio sibi, ab Henrico Ammanno, civitatis Curiensis Capitaneo dato, opus esset. Clamitq; & intempestâ nocte, cum in

Vallem Monasterii venisset, se ab exercitu subducere studet, ac versus montem Braulium tendit: sed a suis fautoribus, benignis verbis, revocatur.

Interim in Valle Scarlâ (est inter Engadinos & Vallem Monasterii sita; minis olim metallorum celebris) velitatio fit. Vallis à ducentis Cæsarianis militibus munita detinebatur: qui prædas eo deportabant. Hi semel palantes Engadinã invadere tentant: quos sexaginta Engadini viriliter excipiunt; in fugam agunt, & illorum undecim (inter quos Joannes Donna Anna, Engadinus transfuga, & eorum dux, antea Castri Terraspi Præfectus) interficiunt: nullo ex Engadinis cæso, sed his præpinguem prædam recuperantibus.

Urann Helvetii, de irruptione Cæsarianorum in Vallem Monasterii, ab Abbate Disertinẽsi statim commoniti, 600. selectis, ductore Henrico Vollebio, Curiam usq; auxilio veniunt. Reliqui Helvetii, 2. Febr. ad fines suos undiq; præsidiales copias; cæteraq; ad bellum necessaria, mittunt.

Dum miles Rhæticus in Valle Monasterii est, Cæsarianis proximus: Curiensis & Cõstantiensis Episcopi, de rebus inter Imperatorem & Cõfœderatos sedandis, agunt. Fit compositio, utriq; parti tolerabilis: qua ab armis discedere jussum. Confœderati Rhæti domum ex Valle Monasterii revertuntur. Cæsariani pacis non usque adeò studiosi, Laudo discedentes, tres domos Cathedralium incendunt, & 40. præsidiarios, in oppido Glorii, in confinibus relinquunt.

Uranii, à Curiensibus humaniter tractati, de pace certiores facti, ad suos reverti volunt: & versus Sarunetes pergunt. Lucernates autem, Suitii, Undervaldii, & Tugienses, secus sinistram Rheni ripam, ad Scalam

lam montem, patrios lares repetentes, à præsidiariis Cæsarianis in castro Guttenberg, quod trans Rhenum è conspectu est, contumeliis & tormentis bellicis petuntur. Illi igitur de his [illegible] Uranios suos apud Saruncetes, commonent: qui illico cum Sarunetibus, ad ipsos cōvolant, & eodem modo à Guttenbergicis excipiuntur. Utriq; in pago Asmatio, castra simul ponũt.

Nefanda vero Cæsariani milites jactitabãt: blasphemi in Deum, in beatissimã virginem Mariam, ac Sanctos; (ita ut animus singula referre totus horreat) & contumeliosi in confœderatos Helvetios & Rhætos, quasi quorum exanimem & mortuum ante aliquot annos unum magis, quàm nunc decem vivos extimuerint. in mutua propinatione vini, singulo haustu decem quisque Confœderatos interficiebat: imo Regi Romanorum, ad delendos Confœderatos, (mulgendis vaccis tantum aptos) sufficere solos æditos suæ ditionis, qui sono campanarum eos fugent, quidam proxeneta Austriacus, in conventu Glor[illegible], jactabat. Cui Conradus à Marmore Rhætus argute respondit: Confœderatos eisdem solos pastores alpiũ cum pedis suis oppositurus.

Tota belligerandi ars jam penes solos Cæsarianos erat: quam etiam cõtra superos exsecratissimis verbis proructabant. Confœderatis enim se veterem Deum, & Mariam apud Eremitas, cum garrulis & orgyalibus eorum precatiunculis, relinquere velle, ajebant: se vicissim Juncker Jesum (verbo *Juncker* nobiles compellari solent) in auxilium vocaturos, blasphemabant: tam vastos præterea in Confœderatorum regionibus fumos excitaturos; ut Sanctus Petrus, Coeli Janitor, portas aperire minime sit ausurus; Deumque summæ

insi-

insidentem iridi, præ sæviente æstu, pedes ad se trahere oporteat.

Flagrante bello, vitulum, Beneduri in Estionibus, baptizaverunt; illumq; *Amman Rudi* (Ministralem Rudolphum) vocaverunt: sic abominandis picturis & dicteriis (Confœderatorum cum bestiis commixtionem mentientes) impietatem suam aperiebant. Confœderati verò, postea loco potiti, & justâ irâ commoti, illum combusserunt.

Die 6. Febr. sexcenti ex Cæsarianis Rhenum tranant; Rheguscos depopulari volentes. Hi ab Helvetiis fortiter repelluntur. Mox Tigurini & Glaronenses, suis Asmatii auxilio veniunt.

Curiales interea Oenipontani, ab Engadinis & Vallis-Monasteriensibus, juramentum fidelitatis, connivente & assentiente Episcopo, expetebant: ita enim in compositione, per nominatos duos Episcopos factâ, stabilitum fuisse, affirmabant. quod tamen in transsumpto & exemplari literarum, Rhætis dato, (quod penes se Henricus Ammanus, Curiensium ductor habebat) minimè apparebat: sic ergo blanditiis aliqui Cathedrales, sub Casâ Venæ, (locus situs est inter Tuberium & Glorium; ita, quòd ibi metalla purgarentur, dictus) ab Episcopo & Cæsarianis inducti, illud præstitere. Major pars autem, cum ceteris Vallis-Monasteriẽsibus & Engadinis, viriliter recusavit. Nona ergo die post compositionem factam, Athesini Cæsariani irati, Monasterium Virginum, unde antea pulsi fuerant, vi occupant, igniq; consumũt: Abbatissam, Emeritam Plantam, cum tribus aliis monialibus abducunt.

Hæc cum viderent confœderati Rhæti; finibus suis de præsidiis providere volentes, ad Clivum S. Lucii, (locus

(locus ita dictus, quod illâc quondam D. Lucius, cùm in Rhætiam superiorem, convertendi populi, ad Christianam fidem, iret, transscenderit) ubi transitus admodùm strictus, & ad arcendas irruptiones Cæsarei exercitus commodus; aliquot milites, sub duce Schonouglio, apud Ciceronianos Ministrale, ponit.

Ludovicus autem, è familia Brandisia natus, Vallis-Dulcis Dominus, & Cæsaris dux, cum aliis nobilibus, ex propinquis locis, militem, Velcurii congregandum, conscribit. Multi tum erant ex Valle-Drusianâ, qui servitutis nomine Brandisio obstricti erant: cum quibus potiundæ Rhætiæ; præsertim Lupini oppidi, quod parebat ipsius fratri Sigismundo, recta ad S. Lucii Clivum tendit. Præsidiarios Rhætorum, cùm loco cedere non vellent, ferè omnes, unà cum eorum duce Schonouglio, cædit: & Lupinum (quorundam civium perfidiâ adjutus) statim cum castro, eâdem die, quæ erat 10. Febr. occupat. Postera die Malansiani & Gennienses, in ejus verba jurare coacti sunt. In oppido rebus suis non admodùm fisus, 400. præsidiarios, ex Valle-Drusianis & Brigantinis, ibi relinquit: ipse, cum Rhætos ex castri speculâ adventantes videret, unà cum uxore fratris, & aliquot nobilibus, assumpta potiore supellectile, ad Vallem-Dulcem secedit. Clivo S. Lucii prius, equestri & pedestri militari manu, providerat.

Fama, de capto Maiævillæ dominio, statim ad vicinos Rhætigojos & Curienses perlata; Rhætos omnes in arma vocat: qui Helvetiis, confœderatis suis, omnia veloci cursu nunciant. Tumultuariè interim ad loca capta festinant: consilio priùs ad ædem D. Volgangi, in nemore, (non procul ab oppido Lupino)

cum Helvetiis inito;cujus summa:ut Rhæti eo vespere ad Clivum S. Lucii se conferrent, & diei sequentis summo mane, hostes incautos ibidem aggrederentur;Helvetii verò superato Rheno,Cæsarianos in vico Balzares exciperent.

Rhæti, pro exsecutione consilii, ad locum destinatum veniunt: hostes jam cœnaturos, nullisque positis stationariis,inopinatos,(rati præveniendum tempori potiùs statuto,quàm talem occasionem negligendam: insuper ad vindicandam cædem suorum præsidiariorum,quorum sanguinis vestigia adhuc cernebant, cupidi) summo cum impetu, & alacri animo, adoriuntur: eos in fugam agunt: aliquot illorum trucidant. Hîc,ex Cæsarianis unus saucius, & in ipso ferè mortis articulo constitutus; cùm Rhætos insectantes videret; à subsannationibus adhuc abstinere non potuit: mugitumque tauri instar edidit. Ex Rhætis igitur miles quidam accurrit,eique genitalia abscindit; dicens: hoc modo in patriâ nostrâ tauros mugientes castrare solemus.

Mox,cùm ad fontem S.Catharinæ(locus in ipsis finibus est) devenissent; alium militum manipulum inveniunt.Acie itaque instructâ,eundem adoriuntur; & ex eo 600.cędunt.Inter hos Ulmensis Civitatis Signifer inventus fuit: qui vexillum dentibus prehensum mordicùs retinens, multis confossus vulneribus, dimittere noluerat.Reliqui fugantur,& aliis Cæsarianis adventantibus timorem & fugam communicant.Illos Rhæti, superato hostium vallo,ibidem structo, ad vicum Balzares,& ulterius ad nemus Trisiense usq; persequuntur. Opaco autem noctis præpediti, in eodém vico Balzares domum incendunt, ad se mutuo dignoscendum:

ſcendum: cœnamque ibidem, more militari, ſatis lautam, ab hoſtibus paratam, ipſi ſumunt. In hoc prælio, ex Rhætis octo tantùm cecidêre. Inter alios gloriosè ſe geſsêre, Hercules à Capaulo, Lombarenus de Lombareno, & Joannes Frantius Ilantinus.

Helvetii, audito fragore machinarum bellicarum, ex caſtro Guttenberg (cui præerat Uldericus à Ramshuag) adversùs Rhætos exoneratarum, eisdem mille auxiliarios mittunt. Sed cùm illos, qui hoſtem inſecuti erant, non invenirent: inſtructâ acie, per totam noctem in armis, penes dictum caſtrum, manent; atque Cæſarianorum manipulus, è prælio profugus, propè ipſos: utrique ita quieti, ut neuter alterius proximam ſtationem animadverteret.

Sequente die, quæ erat Martis, 12. Febr. Helvetii totis viribus, vadato Rheno (hoſtium copiis fruſtrà eos impedire conantibus) ad pagum Treiſam contendunt. Rhæti, è loco pernoctationis ſuæ (ubi Sexamienſes ſex, cum presbytero, omnes vino obruti, & in longam diem uſque ſtertentes, ab hoſtibus occiduntur; presbytero captivo facto) prorumpentes, Helvetiis ſuppetias ferunt, & ita prælium Treiſæ crevit. Ex equeſtri & pedeſtri Cæſarianorum numero, 350. occubuere: ex victoribus ne unus quidem. Reliqui hoſtium per montem Treiſienſem fugati, in manus mille illorum Helvetiorum, Rhætis auxilio miſſorum, incidêre: de quibus plurimi occiſi. E' 600. qui in templum confugerant, 200. Vallis-Druſiani erant: ad quos ſervandos, tota Vallis-Druſiana, cum incolis Treiſe, fidelitatem Helvetiis & Rhætis jurant: quam tamen mox, defectione ſuâ ad Cæſarianos, iterum violarunt.

His peractis, eadem die, Vallem-Dulcem, ubi ca-

ſtrum Ludovici Brandiſii erat, petunt Helvetii & Rhęti. Illo, de ſe dedendo, cum ducibus tractante: caſtrum interim à gregariis militibus (ut quidam ſcribunt) occupatur, ſpoliatur, & comburitur: ubi in cellâ vinariâ tredecim combibones, ignis obliti, fumo tandem pereunt. Ipſe Brandiſius, cum fratre Volgango, captivus factus; mox Rapersvillam ablegatur. 13. Febr. Rhęti, ita ſuadentibus ſociis, ad obſidendum oppidum Lupinum remigrant. cumque vi rem gerere vellent, obſeſſi gratiam implorantes, ſe dedunt. Sigiſmundus & Doricus Brandiſii, antè dictorum fratres, in caſtro ibidem inventi, Curiam ad fratrem eorum, Præpoſitum Collegii Curienſis, captivi deducuntur: Prę ſidiarii & ipſi Curiam mittuntur. Mox tamen, lytro perſoluto, liberati illi fuerunt. Quatuor (inter hos Joan. Volfius Ort, & Uldericus ab Eccleſiâ) ex civibus Lupinianis, proditionis, uti ſuprà memoravimus, accuſati, decollātur: Caſtrum Lupini, ut etiam Aſpermontum, ſupra Gennenſium ſitū, more bellico captum, & à Schlandersbergiis tunc detentum, devaſtantur.

Poſt hæc ſtatim, 16. Febr. ex Griſæis & Cathedralibus aliqui, Davoſium miſſi, quæcunque eo in fœdere ad Auſtriacos pertinebant, ſibi vindicant: caſtrumque Caſtrenſe, in Valle Rhæticonâ, occupant.

Die 20. Febr. Helvetii Ranckvillæ caſtra ponebant: Cæſarianis, quorum numerus circiter 10000. erat, Hardæ (locus eſt non procul ab oppido Brigantino) caſtrametantibus. Cumque utrinque ſe levibus velitationibus ſtationarii milites, ad Hochſtam S. Joannis (locus eminens ſic vocatur) tentarent; & Cæſariani Hardam uſque fugarentur: ibi totus hoſtium exercitus inventus fuit paratus. Helvetiorum cohortes

omnes

omnes, interim à ſuis velitatoribus admoniti, convolant undique, & cum hoſtibus pugnam ſummis viribus ineunt: quorum 5000. occidunt; omnibusque eorum ſupellectilibus ac impedimentis bellicis potiuntur.

Victores, à prælio in pago Harda commorantes, in ſuprema contignatione ædium quarundam, ubi Rapersvillani hoſpitabâtur, inveniebant ſimplicem Suevum, ex pugnâ profugum, & ibi latitantem; is in conſpectum militum productus, & in genua procidens, veniam his verbis petebat: O'chara & proba ora vaccina, (*Küemüler:* ita enim Helvetios adverſarii per contemptum vocabant) miſeremini mei miſeri! Hi verò iram cum riſu & minis miſcentes, eccur eorum gratiam ita cõtumelioſè imploret, rogitant: ipſe illachrymans, Deum & ſacra teſtatur, ſe alio eos nomine apud ſuos nunquam audiviſſe nominatos, nec de alio ſcire. Atque ita, ſimplicitati ejus indulgentes; ipſum in pace dimisêre.

Eâdem 20. die, Henricus, Epiſcopus Curienſis, Caſtrum Fürſtenburgum, ubi à tempore tractatæ pacis commoratus fuerat, blandis & largis deceptus promiſſis, Cęſarianis contra Cathedrales ſuos tradit: inanis ipſe Oenipontum ablegatur: tandemque in miſeriâ (dignâ proditionis pœnâ) diem ſuum Argentorati claudit. Hoſtes caſtrum, ablatâ ſupellectili, comburunt. His moti Rhæti, cætera Epiſcopatus caſtra occupant, & communiunt: Bellofortum (die 4. Martii) & Strasbergum (die 6.) Auſtriacorum arces, in fœdere decem Juriſdictionum ſitas, reliqua duo fœdera capiunt, & igni ſacrant.

Die 9. Martii, Rhæti, duce prædicto Henrico Am-

mano, per Engadinam inferiorem, Oenotrium (vicus amplus in confinibus est) petunt, occupant, & spoliant: ex hostibus 6. occidunt. Rhætorum tunc duo desiderati sunt.

Posterâ verò die, Cæsariani parati, eos ex inopinato, & vino obrutos, adoriuntur, & loco cedere cogũt: multis priùs domibus igne absumptis. Singularis tum virtus fuit, Herculis Pauli Curiensis; qui in ipso incendio, Cæsarianis vexillum, cui Aquila rubea coronata pro insigni erat, eripuit, & ad suos detulit.

Die 24. Mart. pugnatum fuit ad locum Sylva fratrum dictum, non procul ab urbe Basileâ. Cæsarianorum sub duce Friderico Caplero, 8000. erant: ex quibus 600. cæsi. Ex mille autem Helvetiis victoribus, unus cum gloriâ mortuus est.

Die 25. hostium ingens numerus ad 15000. Rheno superato, in Rhegušcis multa loca, ad Abbatẽ S. Galli pertinentia; duos item vicos, Ulderici Baronis ab Alto-Saxo, Helvetiorum fautoris; & Cambsum, quod Suitensium & Glaronensium ditionis est, spoliant & comburunt: atque ex Helvetiis, qui incauti oberrabant, 75. occidunt. Sed concurrentibus undique Helvetiis ex locis præsidiariis, hostes loco cedunt, 150. ex eis desideratis. In tumultuario hoc prælio, Joan. Valus Glaronensis, à suis commilitonibus casu aberrans, & à 20. equitibus hostibus circumventus, nactus locum defensioni aptum, strenuè se hastâ prælongâ defendit; eorumque tres equo dejecit. Heroicum factum miratus Joan. Nicolaus à Brandis, cum humanis verbis compellat, ut se (promissâ illi prius salute) dedat: quo facto, Velcuriam ductus, ab omnibus singulari cum laudis admiratione conspectus fuit. Post etiam libere di-

rè dimiſſus, teſtimonium hujus factipublicum ab hoſtibus in ſcriptis obtinuit.

Crebræ interim inter Helvetios & Cæſarianos, in loco Suaderloch, (nemus eſt nō procul ab urbe Conſtantiâ, quæ ipſa etiam Sueviço fœderi ſe conjunxerat) ubi Helvetii prſidia ſua habebant: itemque apud Rheguſcos, in Valle Leimiâ, & aliis in locis, velitationes erant. Tandem, undecimâ Aprilis, in dicto loco Suaderloch, ad prælium apertum deventum eſt. Cæſarianis notum erat, quod 7000. Helvetiorum in Rheguſcis eſſent. Volfius ergo Comes à Furſtenberg, Cæſarianus dux, ex urbe Conſtantiâ & Richenoviâ, 8000. ſuorum colligit: Ermatingen, Tribeltingen & Mannebach ſummo mane occupat. Ex præſidiariis Helveticis, quorum 400. erant, 73. incautos trucidat: cœteros fugat. Claſſicum inter proxima Helvetiorum præſidia canitur: quorum ad 1500. congregati, hoſtes prædâ onuſtos, & conſtantiam repetentes, inopinatos, ex proximo nemore, ſub veſperam adoriuntur: 2500. circiter occídunt. Multi in proximo lacu & Rheno ſuffocati; & ita eodem die victi & victores extiterunt. Unum ſolum ex ſuis Helvetii, in hoc ultimo conflictu, amisêre: præda tota recuperata fuit. Helvetii & Rhæti in Valle-Dulci caſtrametati erāt, & cum deſiderio copias hoſtium, quæ in Valle-Druſianâ conſtructo fortiſſimo vallo deliteſcebant, exſpectabant: ut nempe caſtro Guttenberg, à Rhætis in eum finem obſeſſo, ſuppetias ferrent. Sed, cum nemo prorumpere vellet: 20. hujus menſis, inſtructa acie, Vallem-Druſianam, ut hoſtes retrò aggeres opprimerent, petunt. Cujus rei conſcii hoſtes, claſſico dato circumvicinum populum undiq; ad aggeres ſuos, & Fraſtentiam, retrò aggeres ſuos,

ſuos, convocant. Parti exercitus Helvetici, mons altiſſimus, Lanzegaſt dictus, ſuperandus erat: id quod Henricus Vollebius, Uranius Dux, cum 2000. ſelectis, feliciter præſtitit. Hi Præſidiarios ibidem, quorum 1500. minarum foſſores, præ cæteris celebres erant, & chalybea cohors ob fortitudinem vocabantur, audacter aggrediuntur, & cædunt; ita ut 200. tantùm elapſi ſiñt: qui in manus reliqui exercitus Helvetici incidentes, trucidantur. Aggeres nullo labore occupãtur: ubi Cæſariani reliqui, in duas acies diſtributi, eâdem virtute ab Helvetiis, (qui ſe, dum hoſtium tormenta bellica exonerabantur, humi proſtraverant) funduntur: fugitivi verò in Rhætos, ad ſarcinas & impedimenta bellica cuſtodienda ordinatos, incidunt. Sic igitur ab utraque parte preſſi, plurimi in Illum flumen ſe præcipitant; quos cum cives Velcuriani à longinquo ad, cſhi aquâ viderent, rati Helvetios ſubmerſos eſſe, ſignum lætitiæ, campanarum omnium ſono, excitant: att propiùs eos conſpicientes, & pro ſuis agnoſcentes, in luctum & funebrem ſonum campanæ pulſantur.

Ex hoſtibus circiter 3000. extra aquam occiſi ſunt. Inter hos, ſtrenuè ſe defendens, occubuit Joannes Nanus a Nænzingâ. Mille circiter aquâ ſuffocati. Prædam ingentem victores adepti ſunt; & ex ſuis undecim tantum amiſerunt: inter quos fuit, nunquam ſatis laudatus & fortiſſimus Vir, Henricus Vollebius Uranius; qui cum Ulderico, Barone ab Alto-Saxo, præ cæteris gloriæ coronam meruit.

Oenotrio, ut antè monuimus, à Rhætis relicto: præſidia Caſtris, Remuſienſi & Ardetiano, ac aliis, imponuntur: quæ tamen paulatim, cum ab hoſte, alibi occupato, non premerentur, dilabuntur. Tirolenſes autem,

autem, adventu C[illegible] ex Menap[illegible]s, (qui hodie Geldrii) ad proximos H[illegible]s, (qui nunc Brisgoji) exhilarati, animosos m[illegible] se ostentant: ut qui copias etiam ingentes in promptu haberent. Conscripserant enim, ultra ordinariam totius regionis Athesinæ militiam, mille & quingentos Lanciferos: ita ut totius numerus ad 15000 se extenderet. Hos in Vallem-Venustam, Laudum usq; deducunt: ibiq; prope in Casa Venæ, intra Laudum & Tuberium, vallũ fortissimum, ex lignis contignatis, & terrâ expletis, ab uno montis pede ad alterũ tendens, (sic ut transitus clausus esset) construunt. Engadinam inferiorem ad Pontem altum usq;, occupant: resistẽtes incolas occidunt, vicos d[illegible]e deprædantur & incendunt: captivos (quorum multi erant) triduanâ inediâ templis inclusos vexant: iisdẽ, ut cæteris locis parcerent, contributio pecuni[illegible]a imponitur: quam cùm in promptu pendere nõ [illegible]erent; ex primariis regionis obsides triginta tres [illegible]ecum, donec promissa summa persoluta esset, Meranum deducunt. Populus in verba Cæsaris, præeunte Jo[illegible] Schulero Davosiano, Imperatoris in castro Castrensi prius Præfecto, & nunc inter præcipuos duce uno, jurare cogitur.

Ex Engadinis inferioribus multi, ad superiores transfugerant: qui cum aliis Rhætis auxiliaribus, Cæsarianos in monte Valderà (qui inter Zernetianos & Vallis-Monasterienses est) 11. Maji, levi prælio aggrediebantur: 27. ex hostibus interfectis; septem vero ex Rhæt[illegible]d[illegible] sid[illegible]ratis. [illegible] densitatem nemoris, à prælio apert[illegible] p[illegible]s abstinere cogebatur.

R[illegible] interim confœderati Rhæti, fata suorum miserati, (V[illegible] enim Monasterii, hostes, copiis in-

gentibus & aggeribus suis con[illegible], [illegible] igne vastaverunt) cum quatuor millibus [illegible], ipso die Pentecostes, Engadinam inferiorem [illegible]: posteraq; die in Vallem Monasterii deveniunt. Horum adventus ab hostibus, irrisoriâ potiùs, quàm militari provisione, excipiebatur. Ampullas enim & sesquipedalia verba, more cõsueto, projiciebant non solum Confœderatis, sed universo orbi, retro vallum suum securè insultantes. Unus tamen Joannes Nicolaus a Brandis, (cujus ante mentionem fecimus) Cæsarianorum Cataphractorum dux, ipso Pentecostes festo, suas ipsemet inungebat ocreas; cæteris mirabundis, deque violato festo increpantibus, respondens: Si Rhæti Grisones, ut fama constans est, adventant: (horum enim virtutem indomitam ad Clivum S. Lucii, ubi in festis Bacchanalibus sanguineam choream cum nostris duxere, & alibi quoq; cognovi) qui cras ocreas suas inunget, illi axungiam & ocreas ipse, quibus per vitæ curriculum usurus sit, ultrò contribuam. Atque ita fuga maturâ salutem suam, reliquis admonitis, quæsivit.

Die Martis proximâ, sub noctem, a Rhætis, de aggrediendo hoste, consilium capitur. Seliguntur, pro [illegible] ejus, ex toto exercitu aliquot; qui cum magna parte Engadinensium, & Vallis Monasteriensium, quibus omnium locorum anfractus ibi noti erant, Montis altissimi, Schlingæ dicti, crepidinem eâ nocte superent, & hostes, retrò memorata valla sua, à tergo aggrediantur. Monte ipso tandem, magno labore, superato: (opacum enim cœlum erat: ita ut aliqui errantes Scolium, in Engadinam inferiorem, pervenerint) sociis prout conclusum erat, stabulo incenso, & expanso velo candido, signum dant. Per descensum

sunt Montis, hostes, invocato Nomine divino, die Mercurii, 22 Maii, viriliter aggrediuntur. Equitatum primo, sibi obviàm factum, ad peditatum usque, in tres acies divisum fugant: ubi Equites cedentes, seque cum primo peditatus manipulo conjungentes, fortiter pugnabant. Ex Rhætis non pauci, præsertim tormentis bellicis petiti, occubuere. Sed tandem & illi fugantur. Secunda verò peditatus acies, a nostris etiam sternitur & dissipatur: ambigua tamen adhuc Martis aleâ, adeo ut reliquus exercitus crebris nuntiis, qui arma sanguine madida ostentabant, sollicitaretur. Statim ergo omnes, in tres manipulos divisi, quorum etiam aliqui per flumen Rhamum, lumbotenus festinabāt, (antea, utì quidam ajebant, à Theodorico Freulero Glaronensi, Castri Berenburg Præfecto, quacunque tandem intentione, præpediti) animo intrepidi, præstò sunt; ac post duram pugnam, superatis aggeribus & propugnaculis, hostes in fugam agūt. Horum alii, Glorium versus; (quos illi per oppidum ipsum, & ultrà, persequebantur) alii ad pontem Laudensem (quem hostes, per insidias, ut Rhætos præcipites darent, abscissis ferè subliciis, in damnum proprium construxerant) contendebant; plurimis ibi, in Rhamo flumine præterluente, suffocatis: alii, per descensum Montis, iter versùs Oenotrium sumebant; qui omnes prope, aut aquà submersi, aut confossi sunt. Ex hostibus tunc, præter numerum in aquâ submersorum incertum, ad 6000. occubuêre: Rhætorum verò Grisonum ad 250. cecidere. Pugnæ præcipuus locus fuit in campo Casæ Venæ; non procul a Campis Malis: unde postea nomen retinuit. Prædam ingentem, omnis generis apparatus bellici, nacti sunt Rhæti: ve-

xillum item Tirolense, & septem alia signa militaria.

Magna quidem omnium fortitudo tunc apparuit: ast heroicam laudem, præ cæteris, meruere, Conradus à Marmore, Grallator dictus; Dominus Rhætii, cum duobus filiis, Rudolfo & Joanne; Benedictus à Fontanâ; Suprasaxiensis, (qui strenue Vallum hostile superavit: cumque ab interiore sui parte cæderetur; unâ manu ilia saucia tenens, & altera se defendens, inclamasse fertur: O' macti virtute, socii estote; nec mei unici hominis casum moramini: hodiè enim, aut victores patriam, & fœdera vestra libera servare poteritis; aut victi perpetuum jugum etiam posteris relinquetis:) Lombarenus itẽ de Lombareno, Gulielmus Ringgius, Jacobus à Monte, Jacobus & Thomas Plantæ, Petrus Gulerus Davosianus, decem jurisdictionum fœderis dux precipuus. Bombardarii etiam duo; alter Gallus, a Joanne Jacobo Trivultio, cum quatuor colubrinis bellicis, missus; alter Rhætus, Uldaricus Stubenvollius; in machinis displodendis strenui fuere. Duram autem sortem subivere, obsides illi triginta tres Engadini. Cæsariani enim, ex prælio profugi, & toti exacerbati, Meranum venientes, obsides illos sibi dari petunt: secus, vim & incendium oppido minitantur. Eos igitur inermes, & qui nihil aliud, nisi arma sibi ad fortiter occumbẽdum dari, efflagitabant, (ex quibus Janus Simon Barbleta Laviniensis, & Balthasar Claudebullius Susiensis, ereptis ex manibus hostium bipennibus, diu se defendere) in frusta, manibus pedibusque abscissis, partiuntur.

Verum et Rhæti, nonnullos in Vennonibus pagos depopulati, et incendio (par pari referentes) absumunt. Et quisque, nullo post se militari relicto præsidio,

dio, prædâ onustus, (ubi multæ Engadinæ mulieres maritos & victoriam secutæ erant) domum repetit.

Cæsar interea, qui Friburgi Brisgoiorum erat, de infelicibus suorum præliis certior factus, Velcuriam venit. inde Vallem Drusianam, cum collecto exercitu, cujus major pars equites erant, petit. hinc Engadinam, 8. mensis Junii, invadit.

Omnia loca, ad fontem Merulam usque, (qui in medio superioris Engadinæ est) milites igne devastant. Incolarum aliqui, Zutienses putà & Scanfienses, visâ hostium sævitia, proprios pagos, defossis in terram prius bonis magis preciosis mobilibus, ipsi incendunt: & per montem Albulam, Curiam versùs refugiunt. Dux Equitatus erat Joannes Comes à Sonneberg: qui etiam auxilia, à Ludovico Moro, Mediolani Duce, Cæsari missa, excepit: hæc verò per Lavinium & Casannam montem, Maratius Laviniensis, faber ferrarius, homo surdus, ad Cæsarianum exercitum perduxit.

Joannes Schuolerus Davosianus, Cæsarianarum copiarum ductor, ad Rhætigoios opprimendos, destinatus erat: verùm ad confinia ubi ventum est, militi edicit: se quidem eum in Rhætigoiam, quam cernerent, ducturum; cæterum de recessu sibi quisque ipse consuleret. Sic gravius onus, reflectere gradum, quàm descendere, quisque secum reputans, ad suos in Vallem Drusianam revertuntur. Apud Cœnobitinos tamen Rhætigoios, quidam incolæ, Cæsari faventes, & cum desiderio militis adventum exspectantes, appar[illegible], de more regionis, pro excipiendo mili[illegible]aut. Quidam ex eis, cum nullum aliud signum militare ad declarandum animum suum, habe-

ret; uxoris vestem rubram dissecuit, tesseram inde Austriacam sibi texens. Hic proinde, sedatis rebus hujus belli, ab Imperatore, hominis studium admirante, liberaliter tractatus fuit.

Rhæti, de his inopinatis Cæsarianorum irruptionibus per Engadinos certiores facti, şocios undique de auxiliis interpellant; & extemplo Engadinam petunt. Cæsariani, eorum adventum & conspectum non sustinentes, celeri gradu recedunt. Adsunt Helvetii, Tigurini, Uranii & Glaronenses; ac per montem Albulam, ad Rhætorum exercitum Malii, veniunt. cæteri, Davosium usque: ubi per festum D. Ioannis Baptistæ, parochialis Ecclesiæ patroni, commorantur. Mox rumor inter eos spargitur: Cęsarem, relictis Vennonibus, per montem Arulam, cum exercitu suo alió discessisse; & ab aliâ parte irruptionem parare. Proinde, potiore suffragiorũ voto, iter eò flectunt. Rhæti interim Vennonum regionem deprędantur, ad Calvum Bellum usque, ubi aggeres Cæsarianorum erant. Tum in velitatione semel viginti sex Engadini; ex hostibus vero longè plures, occubuere. His perterriti Meranenses, cum circumvicinis pagis magnam pecuniæ summam, qua se a depopulationibus servarent, offerunt. Helvetii vero, qui Malii castrametati erant, de sociorum deliberatione, Cæsarisque profectione certiores facti, ulteriùs progredi, inscio ipsorum magistratu, recusant. atque ita re infectâ discessum fuit.

Cæsariani, de Rhætorum & Helvetiorum profectione ad Vennones plenè informati, copiis ingentibus undique collectis, per Clivum S. Lucii, (eo usque enim exploratores suos miserant) Rhætiam occupare sibi imaginantur. Sed classico per Rhætiam & Sarunetum

nctum ditionem dato, Helvetii, qui patriam repetentes, Vallenſtadium uſq; jam pervenerant, confeſtim revertuntur: quorum adventu hoſtes perterriti, pedem reflectunt: à Confœderatis tamen, ultra præſidium ordinarium, 600. alii milites, in Clivo S. Lucii relinquuntur.

Hoc flagrante bello, multæ prædę pecuariæ, à Cæſarianis, ex Engadina, Rhætigoia, nempe ex Callenſium & Acerſienſium montibus, & cõvallinorum alpe Silvapina, Valle S. Antonii, ac Sturvia, ditionis Majævillanæ, aliisque locis confœderatæ Rhætiæ, ſunt abactæ: aliquot etiam homines interfecti; alii captivi abducti. Rhæti quoq; viciſſim, præſertim Engadini, mutua deprædatione, gnaviter hoſtes vicinos ſunt ulti.

Ludovicus Maurus, Mediolani Dux, res Cæſaris minùs proſperum ſortiri effectum cernens, pacem, per Legatum ſuum, Galeatium Vice-Comitem, ſollicitat. Idem, Rex Galliæ, Ludovicus XII. per Legatũ ſuum, Epiſcopum Caſſelli, aſt alio fine, tentat: Confœderatis priùs ex vigore fœderis, bellicis tormentis, cum apparatu neceſſario Solodurum uſque, ſubſidio transmiſſis. Imperator autem, vano Aſtrologorum judicio, ſeductus, victoriam certã de Helvetiis ſibi promittit, proindeq; pacis ſtudio minùs tenetur.

Dum hæc ita tractantur: Præſidiarii Cæſariani 500. qui Pfuntii in Valle Oenanâ erât, 18. Julii, per Samnonium, (vallis hæc ad Engadinam inferiorem pertinet) ad Chinum vicum deveniunt. Populus tunc exſequiis mortui cujusdam intererat: in ædibus mortui anus quædam, Lupa vocata, prope ollas, ad parentalia paranda, relicta erat: hæc ab exploratore hoſtium, de tanto apparatu, interrogata, reſpondet: Pro adven-

tante

tante Rhætorum ac Helvetiorum exercitu parari, & interim elata voce suos è templo evocans. Hi ergo arreptis crucibus, quibus pro vexillis utebantur, hostes intrepide adoriuntur; & ex eis per nemus dicti vici fugatis, 47. occidunt. Hostium multi, de proximâ rupe, se præcipites dabant; ita ut ultra centum ex illis occubuerint: aliqui etiam captivi detenti; ex victoribus autem nullus desideratus fuit.

Ejuscemodi argutum responsum, paulò pòst, Cæsarianis exploratoribus dedit etiam alia mulier, in pago Cernetii. Cùm enim ignes in montanis, pro more regionis, ad arcendam pruinam, ne segetibus obesset, excitati essent: Helvetiorum & Rhętorum exercitum, Davosio, per montem Flolam adventare illa dicebat; hosque fumos excitare: speculatores igitur ad suos reversi, eos à proposito opprimendæ regionis deterruere.

Quotidianæ etiam Helvetiorum cum Cæsarianis erant velitationes, & excursiones in Latobrigos, Tulingos, Sequanos. Et hostes vicissim, Helvetiorum fines infestare non cessabant.

Tandem ad castrum Dornaccum, quod Solodurensis ditionis est, 22. Julii, ad prelium apertum est deventum. Cæsariani, duce primario Comite Henrico a Furster berg, (qui penes se Burgundos Equites, a Philippo, Imperatoris Maximiliani filio, cum 4000. Geldriis selectissimis, missos habebat, adeo ut totius exercitus numerus ad 15000. ascenderet) Castrum Dornaccum obsidebant. Helvetii ad solvendam obsidionem prompti adsunt, & hostes incautos obruunt. Admonitus namque ab aliquibus Comes, ne ita securè in camisiis & crepidis milites obambulare sineret,

utque

utque stationes vigilum consuetas institueret; Helvetii in aliis locis, præsertim Suaderloch, laborandum esse, respondebat; nec instar nivis ubique decidere: qui timeret, loricam induere jubebat. Multi initiò, inter suos maximum exortum rati, ad pacem conclamant: mox verò, ubi hostem adesse vident, strenuè se defendunt, Geldrii præsertim, & equites Burgundi. Supervenientibus vero Lucernatibus, & Tugianis, locum Cæsariani dedere; ex quibus ultra 3000. una cum exercitus duce, cæsi. Helvetiorum etiam plus quam centum tunc occubuêre.

Hoc ex octo prælius campestribus (post illa, ad Clivum S. Lucii, Treiiæ, Hardæ, ad sylvam fratrum, in nemore Suaderloch, Frastentii, in campis Casæ venæ seu Malii) ultimum fuit: quæ omnia intra quinque fere mensium spatium gesta sunt. Singularis Confœderatorum pietas, mutuus amor & fides, cum summa celeritate & vigilantia conjuncta, tam gloriosam victoriam paravit. Cæsarianorum in illis ultra 25000. cecidêre; Confœderatorum non ultra 800. desiderati. Pacem igitur, majori studio, quàm unquam antea, Mediolani Ducis Legatus promovet. Cæsar quoque adversitate fortunæ territus, ad eam inclinat: nec ipsi victores ab eâ alieni sunt. Tandem Basileæ, (habitis prius Comitiis Lucernæ, Scaphusii, & alibi) 22. Sept. pax utrique parti acceptabilis, præsentibus partium Oratoribus & Deputatis, concluditur.

EXPLICITI e BELLO SUEVICO, quà breviter fieri potuit, alterum quoque, cum Jo. Jacobo Mediquino, arcis Mussii Præfecto, gestû, enarrabimus. Iste, Bernardino, civis Mediolanensis, & Medicinam ac Chirurgiam exercentis, filius fuit, & inde Medichi-

s

nus dictus, quanquam moderni aliqui scriptores, ejus familiam, à Mediceorum Florentinorum domo, quorum aliqui factionibus pulsi Mediolanum devenerunt, deducant. Ab ineunte ætate, militarem ille spirabat animum: proindeque ad interficiendum Hectorem Vice-Comitem, Monsignorinum dictum, facili negotio conductus, una nocte, facinus illud perfecit. Cędis autor credebatur Hieronymus Moronus: qui, compensationis ergo, ad Præfecturam Mussii, à Blasio Mallacrida detentam, Medicæum promovit: (Castrum hoc a Jo. Jacobo Trivultio initium habuit: in cujus ignominiâ, Anno 1500. excisum, Anno 1508. eorundem impensa, qui diruendum curaverant, restitutum fuit) Mirâ autem astutiâ Mediceus, in castro hoc adipiscendo & retinendo, est usus. Cæsaris enim & Sfortiadum partes primo secutus; cum Franciscus, Galliæ Rex, qui totis viribus Papiam tunc oppugnabat, in exercitu suo sex mille Rhętos haberet: hosce ut Regi subduceret, consilio cum Cæsarianis habito, [illegible] assumit Gerardum, Comitem de Arco, quondam Comi Præfectum: quem, collecto aliquo milite, ad locum [illegible] procul a Malaguarda (Comitatus [illegible] subsistere jubet; viginti duobus selectis, duce Francisco Matto Cremonense, præmissis.

Anno 1525. 8. Jan. ad oppidum & castrum Clavennæ noctu devenerunt, & in locis illis saxosis latitant, donec Commissarius Rhætorum, Volfius Sylvester, astu, ut ferebatur, quorundam incolarum ad cœnam evocatus, alii scribunt, Commissarium, cum filio manu ducto, ad equile accedere voluisse; simulque tres proditores [illegible] ipsi reducere captivum facinorosum, qui paucis ante diebus è carceribus ei aufugisset; eoq;

nomine

nomine illum eis obviam ivisse) ad castrum rediturus, in manus ipsorum incidit; quem illi captum ante portam Castri deducunt; & mortem, admotis jugulo pugionibus, interminantur; nisi claves per familiam, quæ ex solis fœminis in arce erat, ipsi tradi curaret. Ille fortiter restitisse fertur, & familiam, ne claves dejicerent, sæpius inclamâsse. Uxor autem & filiæ, vitæ mariti & patris timentes, eas tandem tradunt. Castro hoc stratagemate capto, urbem quoque non magno labore adipiscuntur: cui Franciscus Mattus, absente Medicæo; castro vero, Capitaneus Bologna, imperant.

Hoc felici rerum successu, Triumpilinos populos, (Rhætorum ibidem Commissario, Conrado Plantâ Cernetiensi, viro strenuo, in patriâ ægrotante, & ejus vices obeuntibus filiis adolescētibus, Joanne & Conrado; qui vix Tyranni manus per Montungum, Misaucum versus, effugere) in suam potestatem redigūt. Audacioresq; facti, ponte super Lario, ubi angustior [illegible], structo, Volturenæ expeditionem statuunt. Ale[illegible] aliquot Vallis incolas fundunt: vicum capiunt & diripiunt. Mox cum equitatu ulterius progressi, cum obvium haberent Vallis Gubernatorem, Joannem [illegible], (celerrimo cursu, è castro Furstenburg, quo se Reip. causà contulerat, cùm de capto oppido & castro Clavennæ certior factus esset, in Volturenam [illegible]) cum aliquot Rhætis confœderatis, cæteris Volturenatibus, non procul a pago Talamona, (Morbenium jam captum erat) equites illos retro agunt, & ex tota valle fugant. Morbenium oppidū recipiunt [illegible] modo, ad reliquorum Rhætorum [illegible].

Rhæti [illegible] o dato, undique convo-

lant: Commissarium Castaneti, in pago Prægalliæ inventum, Plurium deducunt: eumq; per furorem, non quod proditionis convictus, sed quod rei privatæ potius, quam boni publici, studiosus, [illegible] duos famulos, (uti præceptum illi erat; & ipse [illegible] deinde exigebat) alterumq; ex eis, non semper in castro habuisset, decollari faciunt. Oppidum statim obsident urgentque ab una parte Prægallienses, cum sociis, qui per septimum montem venerant.

Hos oratione prolixá, ad impetum faciendum sub vesperam, pluvioso admodum cœlo, excitat Gubertus Castromurus Scholasticus Prægallus. Sed in ipso conflictu, ad hostes, ubi frater ejus Pauletus erat, transit. Grisæos vero, qui Betti, ab altero urbis latere, erant, cum se ad Cathedrales conferre vellent; 700. Hispani Præsidiarii adoriuntur: quos illi viriliter cædunt, & fugant, partemque oppidi Ultra-Mairani occupant, (ubi fortiter pugnando cecidit Hilarius, Antonius [illegible] miensis) hostes ad ripam usque [illegible] insequuntur, & multos trucidant: [illegible] advenientes, & de navibus descendentes, pari animositate excipiunt & occidunt: multi in lacu & Mairâ fluvio [illegible], adeo ut numerus interfectorum ultra [illegible] excreverit. Multi præterea capti, è quibus sartor quidam Clavennensis, arcis proditor, suspensus fuit. Hostium quoque supellectilibus, & vexillis militaribus, potiti sunt Rhæti. ex quibus pauci desiderati. Dies conflictus, fuit 21. Januarii.

R[illegible] interim, suasu præcipuè Ferdinandi Archiducis Austriæ, & Imperatoris fratris, (qui, Legatis propterea ad eos missis, magnam erga ipsos benevolentiam præ se ferebat) suos milites Ticino, e castris

Gallic

Galliæ Regis revocantur: qui etiam paulo pòst, liberaliter, dato trium mensium stipendio, à Rege dimissi fuerunt.

Militiæ autem Duces in Valletelina, Clavennam se contulerunt, de præsidio oppidi & arcis deliberantes. Hac arrepta occasione, Comes de Arco, cum 1500. militibus, quorum multi Neapolitani erant, Vallem (ubi milites, ducibus destituti, secure per vicos hinc inde exspatiabantur) denuo invadere statuit: [illegible] natum jam prope præsiderat: ita ut duces, per montem Berninam, in Vallemtelinam redire cogerentur.

Die ergo 2. Febr. hostium adventu & descensu ex navibus, jam cognito: omnes, sacris peractis, & cibo refecti, a Morbenio & Trahonâ, (ubi Decem-Jurisdictionum fœderis exercitus erat; & eorum dux primarius, Joannes Gulerus Davosianus) ad pontem Mantelli conveniunt: ad cujus præsidium, 60. hastatos relinquunt: reliqui ad vicum Dubinum, ab hostibus jam munitum, rapide, confertimq; currunt: in hostes impingunt: quos clivo quodam, post quem latebant, veluti vallo, tectos, & acie instructa paratos, inveniunt, eosque intrepidè adoriuntur. Illi nostrorum impetum, post displosa tormenta, non diù sustinuere: timore perculsi, terga dare cœperunt, & effusa fuga ad lacum pervenerunt; ubi à nostris, eos insequentibus, partim cæsi, partim Abduâ flumine obruti sunt: pars per pontem, Abduæ impositum, cum Comite de Arco, [illegible] Comumque petiit. Præter submersos in a- [illegible] 50. in campis mortui inventi: ex Rhætis quatuor tantum desiderari. Tribus hi signis militaribus [illegible] inter alios pugnavit Bartholomæus [illegible] Sondrii & Berbenni Archipresby-

ter: qui bipenni armata undecim hostium interfecisse dicitur.

Rhæti autem, qui prope Clavennam erant, oppido toti recuperando intenti, conveniunt cum Francisco Matto Cremonensi, Civitatis duce, qui morbum simulans (invito Medicæo) urbem dedit. Induciæ interim trimestres cum hoste fiunt: & arcis Clavennæ obsidio admodum lente procedit, multis ex obsidentibus domum profectis.

Durantibus his induciis, Rhæti Legationem Oenipontum, ad Archiducem Ferdinandum, mittunt, deq; omnibus eum edocent: & cum, ejus præsertim suasu, suos Ticino revocaverint, sibi castrum Clavennæ cum Triumpilinis restitui, obnixe petunt. Ille, cum Legatis Ducis Mediolani, inducias, quæ Calend. Maji expirabant, in quatuor alios menses, ad 14. Mensis Septemb. prorogat. Comitia Davosii indicuntur: & ad Mediolani Ducem, pro ratificatione prorogationis, Legati mittuntur.

Diu multumque interim de pace tractatur cum Rhætis, [illegible] Episcopus Verulanus, & Scipio [illegible], Ducis Mediolani Legatus: qui promittebant [illegible], omnia in restitutionem firmiter [illegible]; modo Legatos illi ad Ducem Mediolanum destinent. Nostri verbis ipsorum fidem habentes, [illegible] Legatos eo mittunt. Hos Gabriel, frater Jacobi Medicæi, (qui morbum simulabat) comprehendit. Re autem infecta, cum ad suos reverti vellet; prope [illegible] Mussum, a paratis satellitibus Medicæi, [illegible] Aegidium a Monte, Præsidem fœderis [illegible], qui Mussum petierat) capiuntur, & catenis vincti ad eum adducuntur. De fide non servata

conque-

conquerentes, contumeliis excipiuntur. Ille, nullam se eis fidem servare teneri dicebat: quotidieque illis suspendium, nisi Rhætis suis significent, ut castrum Clavennæ cibari permitterent, minitabatur. Durius autem præ cæteris, cippo constrictos, tractabat Joan. Traversium Engadinum, & Jacobum a Castromuro Turrianum, Prægallum: quòd uterq; militiæ dux fuisset. Ex decem jurisdictionum fœdere, erat Caspar Hoffing Davosianus.

Eadem ipsa die, quâ Legati capti fuere, Bologna, Castri Clavennæ Præfectus, per colloquium cum Petro Simone Traversio, Rhætici Præsidii Præfecto, se castrum inopia pressum dedere velle simulat: sed insidiis interim structis, hostes Traversium sauciant, & cum socio capiunt.

Præsidiarii ergo nostri, adverso suorum casu magìs inflammati, obsidionem, tormentis aliis bellicis, Misauco adductis, urgent. Medicæus vero, collecto exercitu ad 1500. Dalebium petit.

Rhætorum multi Trahonæ, ut diximus, castrametati erant: quos ille ex inopinato opprimere instituit. Sed magnanimo & forti gradu illi obviàm veniunt: adeo ut, si aliquantulo velocius incessissent, ipsum in fronte aciei constitutum cepissent. Fugâ itaque cum suis salutem ille quæsivit; non paucis eorum desideratis.

Eodem tempore, Marcus Grassus (ex consilio cum [illegible] composito, quo Rhætos utrinque conclusos obruerent) Vallem [illegible], per Vallem Saxeam, cum 500. scloppetariis, ingreditur. Nostri eum ad vicum Saxum excipiunt & fugant. Idem postea reversus, & eminus nostros de monte scloppetis petens, ex tota

valle

valle pellitur. Interea, per Vallem Madre, (e conspectu oppidi Berbenni, trans Abduam) Jo. Baptista della Campanea Volturenus, perfidus in Dominos suos, hostem in Vallemtelinam adducere studebat: transitus autem ipsi a Bergomatibus, Venetæ ditionis, quibus illa confinis est, inhibitus fuit: Rhætiq; ab eis statim certiores redditi, rebus suis providere.

Arx Clavennæ tandem, post diversos impetus, (aliqui 150. scribunt) commeatu & viribus destituta, à Bologna Præfecto, qui libere cum præsidio dimissus fuit, deditur; & cum castro Misauci, aliisq; in Valletelina, funditus destruitur. Strenuam cum aliis ducibus operã, in hac obsidione, navarunt, Rudolphus à Marmore; Georgius de Georgiis Spelucensis, (quẽ Joannes Traversius, in Vallistelinæ gubernatione, successorem habuit) & Petrus Simon Traversius.

Helvetiorum autem duo Legati, in tres alios menses inducias faciunt: & cum Rhętorum Legatis, ad castrum Mussii, pro liberandis captivis, qui in sextum mensem jam detinebantur, profecti, lytrum aureorum 10000. promittunt; & 5000. exprompte numerãt. Induciæ hinc per 6. alios menses producuntur.

Brevi post pax, mediante Claudio Duce Guisio, initur: qui omnes Italiæ Principes & milites, contra Carolum Cæsarem, qui Regem Galliæ captivum detinebat, ad fœdus & unionem solicitabat.

Gallorum partes jam Medicæus sequebatur: & infeliciter copias Rhætorum & Helvetiorum (uti suo loco explicabimus) ad Carathum, contra Cęsarianos duxit. Mox autem Cæsari reconciliatus, ejusq; favore confisus, Duci Mediolani, Francisco Secundo, molestus esse cœpit: neq; ejus imperium ulterius agnoscit.

Totus

Totus ferè lacus, à Nessiis suis, ipsi cessit: & Leucum additum est. Inde se Marchionem Mussii, & Leuci Comitem, vocabat: & præterea quotidie locum aliquem vicinum, homo inquietus, depopulabatur; omnesq; occasiones dilatandi fines suos quærebat.

Volturenam, ob vicinitatem & amœnitatem, mente fixam semper tenebat: utq; ea potiretur, fieri commode posse putabat, per promotionem fratris sui, Jo. Angeli (qui postea Papa factus, & Pius 4. vocatus fuit) ad Episcopatum Curiensem: jamq; annuo stipendio, Paulo Episcopo, pro renunciatione, promisso, conniventе etiam Abbate S. Lucii, rem astutè, pro more suo, aggressus erat: sed hæc irrita, detectis cõsiliis, cessere.

Franciscus, Mediolani Ducatui à Cęsare plene restitutus, cum sibi ab alio imminente periculo nihil amplius timeret; Hispanica pręsidia, ex castro Mediolani & Comi, aliisq; locis, dimisit. Medicæus itaq;, ex cohortibus Laurentii, filii Joannis Emanuelis, Hispani, Comi & Castri Mediolani Pręfecti, ad 900. veteranos, exiguo stipendio conducit: spem magnam opimæ in Valletelinâ adipiscendæ prędæ, sibi addens. Loca Larii lacus, Vallistelinæ & Clavennæ proxima, quę tenebat, communiebat: famâ sparsâ, ac si hæc jussu Ducis Mediolani gereret. Ad quod credendum Rhæti animum inducere non potuerunt: ac proinde Martinum Bovolinum, Misaucienſem Jurisperitũ, & Vicariatus munere apud Volturenos functum, ad Ducem mittunt. Hic domum ad suos reversurus, a quatuor prædonibus, à Mediceo conductis, prope castrum Mussii, in domum, cum filio unico comite, occiditur.

Spem autem victoriæ illi addebant fautores, quos nonnullos in Valletelinâ habebat. Inter alios autem

t

proditoriè se gessit, frater quidam Dionysius, Ordinis Prædicatorũ, in cœnobio Morbenii: qui postea, cum duob. Rhætis, Gaudẽtio Surasto Casatiensi Prægallo, & Joanne Andreâ Suprasaxiensi, tertioq; extero, de Larii lacus accolis, ex familia Ritiorũ, proditionis socius, in arboribus a Rhetorum exercitu, suspensi fuêre.

Proditorum istorum ope adjutus, Morbenium, anno 1531. die Sabbathi, 12. Mart. noctu cum copiis suis conductis occupat: oppidum communit; fratre Gabriele ibidem, duce Præsidii, relicto. Rhæti confœderati, classico undiq; dato, tumultuariè accurrunt; & Volturenos, Sondrii congregatos, qui ulteriorem Vallis deprædationem, cum Gubernatore Vallis, impedire conabantur, secum assumunt: ad loca capta festinãt: prope pontem S. Petri, (sub oppido Berbenni) in equites aliquot levis armaturæ, ex hostibus, incidunt; quos viriliter fugant, & cedunt: ac prælio congregatis signis, nullo ordine servato, contra ducum suorum voluntatem, (qui hostem, commeatu destitutum, brevi ad voluntariam deditionem cogendum esse, suadebant) oppidum Morbenium oppugnant. Verum impetus illi, ut qui absq; præcipuis bellicis instrumentis, ad oppugnationẽ requisitis, fierent, prorsus irriti fuere. Multi ergo ex Rhætico exercitu sclopetis, trabibus & lapidibus obruti, periere. Inter quos fuerunt Joannes a Marmore, Rhætii Dominus, Suevico bello antè clarissimus; Dieteganus Salicæus, animo & corpore magnus; & Martinus Traversius. Sauciati etiam plurimi: ex quibus fuere, Rudolphus Salicæus de Promontorio, Prægallus; Paulus Buolius Flavoltadius; & Franciscus Albertus Bornıẽsis, Eques auratus. Ex hostibus vero pauci desiderati.

Con-

Confœderatos hinc suos Helvetios nostri de auxiliis interpellant; qui (exceptis Quinq; Pagicis, contra Medicæum belligerare recusantibus) ipsis Calendis April. præsto sunt. Medicæus 3000. Lanceferos, sibi a sororio suo, Volfio-Theodorico ab Alt-Emps, promisso, & cõductos, exspectabat: hi tamen a Tirolensibus ex tenore fœderis hęreditarii, & à Christophoro Madrutio, Episcopo & Cardinale Tridẽtino, transitu prohibentur.

Cognitò Helvetiorum adventu, & impedimento suis dato, commeatu insuper destituti, & majori vi ac dexteritate pressi, obsessiq; Morbenii, post 35. a capto oppido diem, de elabendo & fugiendo cogitant: eruptionem proinde simulant profusam, & pugnam minitantur ingentem. Incolas & canes, ne ploratu & latratu eorum proderentur, cellis vinariis & intimis penetralibus includunt: & è loco prope montem, ubi nulla fugæ erat suspicio, ideoq; negligentiùs à nostris observabatur, noctu dilabi conantur. Nostri tamen, à Stationariis suis admoniti, eos insequuntur; multosq; illorum occidunt: alii lacu merguntur: alii per montẽ Colici; alii per naves ad hoc paratas, effugiunt: qui Grabedonam delati, locum communiunt.

Marcus Grassus (cujus antè mentionem injecimus) duabus navibus in superiorem lacus partem delatus, catena obducta intercluditur, & cum suis capitur. Hic à belli ducibus, præstito juramento de hoste non-adeundo, dimissus, à gregariis quibusdam militibus, [illegible] promissa, tanquam se insciis facta, improbantibus, [illegible] um in vincula conjicitur, ac Morbe-[illegible] ducitur. Constitutis ex illorum numero judicibus, ad patibulum, ut insignis latro, conde-

mnatus, suspenditur, cōclamantibus & crucem commendantibus incolis, præsertim mulieribus. deprædationibus quippe in ipsas immanissimus ipse fuerat, ac violator pacis in Legatis Rhætorum, quos catenis vinciri curaverat.

Rhæti, Helvetiorum adventu exhilarati, (ex quibus Tigurini, Glaronenses, Toggenburgii & Turgovii, per Clavennam, rectâ ad Rhætorum exercitum appulerāt: cæteri per Vallem Misaucinam, aliquantulo tardiùs venientes, ad alteram lacus ripam, Menasii castrametati erant) & à primis illorum adjuti, aggeres hostium ad ripam lacus destruunt. Mox etiam, machinis bellicis, mira dexteritate & industriâ Herculis, filii Rodolphi à Salis Prægalli, juvenis intrepidi, & postea Rhæticarū copiarum, sub auspiciis Galliæ Regis Francisci, summi ducis, adductis, Datio primum, Turri & loco munito, quo prædas suas hostes deportabant, potiuntur. Oppidum postea Grabedonam, a 600. Hispanis, & 300. Neapolitanis detentum, hostibus dilapsis, occupant: eodemq; modo cum Mosonico & Dongo agunt; ubi advenientes Confœderatos hostis exspectare noluit. Obsidio dehinc Castri Mussii deliberatur. Rhæti, cum primis Helvetiis, Adunci, sub castro Mussii; cæteri Menasii, ut diximus, ex altera lacus parte, 27. April. castra habebant.

Franciscus, Dux Mediolani, rem serio à Confœderatis geri videns, Titum Indicianum, Secretarium suum, in castra ad eos mittit; operamq; suam illis offert. Mussii ergo utrinq; cum auctoritate Legatis, conditiones 7. Maji, 13. articulis comprehensas, de hoste pellendo, ac mutuo auxilio ineunt. Summa erat: Ut [illegible] mutua amicitia inter eos vigeret & perseveraret:

raret: commeatus & commercia libera essent: Dux Franciscus, misso exercitu suo, castri obsidionem urgeret; nec ab oppugnatione prius, quam cœptum illud esset, cessaret: occupatum funditus, uti & turrim Oloniæ, destrueret; neq; unquã illud reædificaretur: omnibus prætensionibus super Volturena, Comitatu Clavennæ & Bormio, exemplo fratris Maximiliani in perpetuum renuntiaret. Helvetii, (quibus dux missus erat, Henricus Rhonius Tigurinus) & Rhæti, 2000. milites, ad bellum finiendum, darent: quorum 1200. stipendia Dux Mediolani penderet: reliquos confœderati Helvetii & Rhæti alerent. Loca, quæ occuparentur, Duci cederent: pro expensis, Dux Helvetiis & Rhætis, 30000. florenos aureos, tribus proximis, post finitũ bellum, annis, persolvendos, promitteret.

Dux ergo ut exsecutioni negotium mandaret, se ad bellũ, navale & terrestre, præparat: exercitus sui duce, Francisco Cribello, Mediolanense, creato. Neq; res suas interim negligit Medicæus: classem enim 22. navium habens, loca vicina omnia depopulatur, prædamq; Mussium & Leucum defert. Ducalis exercitus, primo castrum Domusellam occupat: inde ad oppugnationem arcis Mongutii, Alexander Gonzaga, Ducis Capitaneus, à Bentivolo Comi Præfecto mittitur: cujus primus impetus irritus fuit, 80. suorũ desideratis. Ast Præsidiarii tandem, rerum penuria coacti, noctu aufugiunt, arcemq; vacuã relinquunt. Tum Ludovicus Vistarenus, contra Medicæum cum classe emissus, apud Menasium, prope Helvetios castra ponit. Medicæo cedentis, Mandelli se continet, illudq; [illegible] inde ad opprimendum Vistarinũ, magno impetu Menasium delatus, cum in paratos incideret,

cum ignominiâ ſecedere cogitur. Turris Neſſii â Ducalibus recipitur.

Medicæus, rebus ſuis diffidens, Cæſarem & Ferdinandum, Romanorũ Regem, ut pacem inter Ducem & ipſum conſtitueret, obnixè rogat. Cæſar Ducem compellat. qui, ob conditiones cum belli ſociis initas, ſe excuſat. Regem etiã Galliæ compellaverat Medicæus, caſtra ſua, Muſſium & Leucum, illi offerens. Sed neq, hic contra Confœderatos ſuos aliquid tentare voluit.

Arcem Muſſii, (ut antè diximus) Rhæti & Helvetii oppugnare decreverant; & magno proin impendio machinas tormentarias, in montis cacumen, quod arci imminet, pertraxerant, eamq; pilis ferreis petere cœperant. Sed de die in diem auxilia Ducis exſpectantes, remiſſius obſidionem urgent. Hinc occaſionem arripit Medicæus; & ope aliquorum fautorum ſuorum, patriæ proditorum, negligentia item ſupinâ Georgii Veſtiarii, Vigilum Præfecti, fiſus, noſtros conſcenſo culmine incautos adoritur & fugat: machinas per montis præcipitia deturbat: victoriamq; perſequens, Bellaſio Varenâ & Bellano, Ducalibus per intervalla profligatis, potitur, ac vicos diripit. Mandello mox diſcedens, Leucum cum omni exercitu ſe confert.

Viſtarinus, ne Medicæa claſſis in ſuperiorem lacus partem graſſari poſſet, apud Mandellum caſtra locat. Utraq, pars ſegnius bellum proſequitur. Medicæus enim claſſem in portum deducit; partemq; nautarum dimittit. Idem etiam Dux facit. Quâ re perſpecta, hoſtis reparatâ claſſe, Muſſium denuo cum ſuis petit; & aliquot obvia loca occupat.

Gon-

Gonzaga ad obsidendum Leucum destinatus erat: qui cum ibi negligentius se haberet. eruptionem Medicæus facit, eoque capto, omnes ipsius milites dissipat: machinas bellicas in fossas dejicit.

Qua re intellecta, Ludovicus Vistarinus, summo mane Mandello adveniens, milites dissipatos recolligit: machinas erigit; pontibusq; Abduæ receptis, obsidionem renovat. Medicæus obsessus, à Cæsare, militiæ duce, 400. Neapolitanos adductos Leucum introducit: horum auxilio, Ducalem cohortem, sub Accursio Laudensi, apud Malgrate (vicum ab altera parte lacus situm) agentem, noctu, à proditoribus adjutus, profligat: Accursium cum aliis occidit.

Hæc resciens Dux Mediolani, Hieronymum Cribellum, Clanatum cum copiis, ad tuendum agrum Comensem, mittit. Hostes cum classe per lacū interea prædantur: quæ ubi è conspectu Mandelli venit, à Vistarino tormentis petitur: ubi inter alios Gabriel, Jo. Jacobi Medicæi frater, cadit. Paucis post diebus, Alovisius Borserius Comensis, Medicæi intimus, Mussio Leucum cum classe proficiscens, à Vistarino supra Mandellum obruitur, & scloppeto trajicitur: naves quoq; ipsius capiuntur.

Medicæus his duobus fidis Achatibus privatus, animo abjecto, conditiones acceptabiles offert. Ita pax, mediantibus Augustino, Episcopo Vercellensi, Marino Caracciolo Legato Cæsareo, Jo. Angelo, Me[illegible], ac duobus militiæ ducibus, uno Rhæto, altero [illegible], concluditur. Ditionem ille omnem [illegible] al[illegible] pecuniæ summa, & supellectili [illegible] sibi quoq; & commilitonibus rapinarum & [illegible] impunitate impetrata; ipse in agrum

agrum Vercellensem, qui dominii Sabaudici est, concedit.

In decimum usq; mensem, bellum hoc, perfidiâ & negligentiâ quorundam, protractum fuit. Castrum verò Mussii, in exsecutione promissionis factæ, statim funditus destruitur.

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER QUINTUS.

DIUTIÙS opinione, in his duobus bellis enarrandis sum commoratus. Nunc ergo, quàm maximè succinctè, & chronologicè tantùm, recensere animus est, quibus in bellis nostri confœderati Rhæti, Principibus sibi fœdere & amicitiâ junctis, auxiliares manus præbuerint, ac stipendia, cum sociis suis Helvetiis, plerunq; demeruerint.

In bello igitur Burgũdico, (ut inde exordiar) anno 1476. contra potentissimũ Carolum Burgundiæ Ducem, &c. Pugnacem dictum, ab Helvetiis & eorum belli sociis gesto, Rhætorum nostrorum multi, sub auspiciis Confœderatorum, militavère, & liberaliter tractati, in patriam sunt reversi.

Anno sequenti 1477. cùm Ludovicus XI. Galliæ Rex, Helveticæ & Rhæticæ gentis confœderatus, Ducatu Burgundiæ potiretur, illius milite & auxiliis in eâ expeditione usus est. Burgundi, suo Duce cæso, propriâ

priâ & ultroneâ voluntate, imo supplices, Helvetiis se dedere volebant. Verum hi, nescio qui sinceritatis aut simplicitatis numine tacti, Galliæ Regē, jura quædam prætendentem, adjuvare maluerunt.

Anno 1480. idem Ludovicus cohortes Helveticas & Rhæticas conscribit: cui 7000. præsto sunt: quos in campis Catalaunicis Galliæ, quàm humaniter & liberaliter exceptos, cum pro hac vice opera eorum ulterius non indigeret, ad patriam remittit.

Anno 1488. Sigismundus Archidux Austriæ, contra Venetos bello implicitus, milites ex Rhætis, præsertim Decē jurisdictionum fœdere, penes se habuit: quorum eximia fortitudo, in prælio Rovereti ad Athesim habito, exinde apparuit; quòd victoriam insignem ab hostibus reportarunt.

Anno eodem, à Carolo octavo, Galliæ Rege, bellum contra Franciscum, Britanniæ citerioris Ducem, gerente, ex confœderatis Helvetiis & Rhætis 8000. conducti fuerunt: qui strenuè se in prælio ad fanum S. Albini gesserunt, victoresq; exstiterunt.

Anno 1494. hic idem Carolus, Regno Neapolitano, aliisq; dominiis in Italiâ, potiturus, selectissimam turbam, ex prædictis suis Confœderatis secum duxit. Quorum tria millia, sub Antonio Bassæo, Ballivo Divionensi, Genuæ; tria item milla in regno Neapolitano, reliquit. Hi viriliter se gerētes, sub Duce de Obigny, Calabriæ Gubernatore, à Ferdinandi Regis Neapolitani exercitu, quem Consalvus Magnus Capitaneus ducebat, victoriam ad Seminaram, prope mare, obtinuerunt: Iidem etiam, sub auspiciis Domini de Persi, Gallici ducis, Comitem de Matalona, Ferdinandi Regis ducē, ad lacum Pizzolum vicērunt.

u

Alii, quos secu Neapoli reducebat, anno 1495. 6. Julii in conflictu illo gravi ad Fornovçum, prope flumen Tarrum, de Confœderatis Italię, qui Carolum trãsitu prohibere conabantur, summam laudem, personam Regis tutando, viasq; cum aliis audacter aperiendo, reportarunt.

Eodem tempore, Ludovicus Aureliæ Dux, à Confœderatis Italiæ in oppido Astensi obsessus, confœderatos Helvetios & Rhætos secum habuit: ultra quos Rex Carolus, sub eodem Ballivo Divionensi, 10000. alios conduxit. Sed mox, pace initâ, Novaria, Ludovico Duci Mediolani; Astum, Ludovico Duci Aureliæ, cedit.

Eodem anno 1495. Ferdinandus, Rex Arragoniæ & Castiliæ, cum exercitu suo, (ut Carolum diverteret) Parpenianum usq; venit; & in Galliam Narbonensem excurrit. Huic Comes Foissæus, se cum 3000. Confœderatis, opponit: quorum dux Henricus Vulebius Uranius fuit.

Anno 1496. Carolo, Italiam iterum ingredi volente; Ludovicus Maurus, Dux Mediolani, Imperatorem Maximilianum, & Papam Alexandrum, in auxilium, contra illum vocat: qui, sub prętextu, ac si contra Ursinos iis opus haberet, 4000. Confœderatos conscribit.

Anno 1497. Carolus, Galliæ Rex, Jo. Jacobum Trivultium, cum exercitu, in quo 4000. Confœderati erãt, Genuam & Savonam usq; mittit: cumq; ipse etiam ad iter in Italiam se pararet, morte prævenitur.

In turbis & bellis illis, quibus Ducatus Mediolani à Gallis occupatus fuit, varia Helvetiorum & Rhætorum, quippe in diversa studia scissorum, fortuna erat.

Utriq;

Utriq; & Gallo & Sfortiadæ domui, fœdere illi juncti erant. Eorum opem utraque pars efflagitabat: quam etiam ex vigore fœderum (quæ tamen recte considerata invicem non erant contraria) contribuebant.

Anno 1499. Galliæ Rex Ludovicus, Confœderatos suos Helvetios & Rhætos, de milite interpellat. Galeatius Vice-Comes, Ducis Mediolani Legatus, intercedit: & ne illi contra Ducem suum Regi serviant, instanter petit; imò ipse auxilium efflagitat.

Gallus tamen, 12000. Helvetios, etsi eis (jam enim Ducatum Mediolani occupaverat) non admodum indigeret; tantùm ut à servitio Ducis ipsos abstraheret; per Legatum suum Antonium Bassæum, Ballivum Divionensem dictum, conducit: quorum ope, quod reliquum erat in Valletelinâ, præcipuè oppidum Tiranum, in cujus castro 500. Lanciferi, à Ludovico Duce relicti erant, occupat. Helvetii tamen, malè quoad stipendia tractati, domum mox revertuntur: quorum 2000. cum quibus Rhæti etiam concurrebãt, Cęsari Borgię, Duci Valentino, Alexandri Sexti Põtificis filio, in occupandâ provinciâ Flaminiâ, inserviũt.

Anno 1500. 17. Jan. Galeatius Vice-Comes, Ducis Legatus, Curiam Rhætorum venit; & ex Rhætiâ, atq; etiam Helvetiâ, præsertim ex iis, quibus stipendia à Ballivo non erant persoluta, 5000. (contra severa tamen magistratus edicta) conscribit: horumq; & Cæsarianorum ope, in recuperando majore Ducatus partem, potitur.

Ballivus interim Confœderatos, ex tenore fœderis, de milite sollicitat. Imperator Maximilianus, & Ludovicus, Mediolani Dux, omnibus modis obstant: sed frustra. Militem Gallus obtinet; ac potente col-

lectâ manu, per Veragros, in Vercellensem agrum ad Regem suum venit: qui etiam illos 2000. Duci Valentino concessos, ad se revocat.

Dux Ludovicus Novariæ, ubi penes se Confœderatos illos 5000. habebat, obsidetur. Confœderatis à Rege liber abitus, ex urbe conceditur. In horum agmine Dux Ludovicus, Helvetico habitu & bipenni armatâ, instar gregarii militis incedés, effugere parat: sed à Petro Turrmano, simplici milite, cui à latere ibat, (ex composito tamen, ut fama erat, quorundam ducum) proditur; & cum aliis in Gallias captivus abducitur: ubi in carceribus diem suum obit.

Eodem anno 1500. ex confœderatis Helvetiis & Rhætis aliquot, à Florentina Republicâ, contra Pisanos conducti, magnâ cum laude militârunt.

Anno 1501. duo mille circiter ex Helvetiis, quibus aliquot Rhæti milites se conjunxerant, stipendia sibi in bello Neapolitano retenta, à Rege Galliæ eflagitant, & obligationes super eâ re sibi in scriptis datas ostendunt. Sed diù vanâ spe retenti, ex Biltiona erumpétes, Lugani Gallos obruunt; & obvios quosq; occidunt. Horum aliqui in castrum se recipiunt: quod tamen & ipsum mox deditur. Eodem modo etiam Lucarno potiuntur. Illis copias suas Trivultius opponit: qui a magistratu revocati, Biltionam usq; noctu recedunt: & montibus Lario imminentibus superatis, ex Adunci & Grabedonæ regionibus pecora abigunt. Porletiam quoq; depopulâtur, & Corlatium incendunt. Verùm res tandem, judicibus constitutis, decisa fuit.

Anno 1503. Ludovicus, Galliæ Rex, recuperando regno Neapolitano intentus, 1400. ex Confœderatis

(imi-

(invito tamē Magistratu, inter quē & Regē, ob Biltionā ab Uraniis, auctore Ammano Berolingero Uranio anno 150[illegible]. receptā, dissidium erat) cōducit. Horū sub duce Nemoursio, cum Gallico peditatu, Cirignolæ in Apuliâ, sub vesperā, 17. Apr. cum hostē in castris, curribus munitis nimis audacter aggressi, & ab equitatu Neapolim versùs refugiēte, derelicti essent, ad 5[illegible]o. cæduntur: reliquis ferè omnibus captivis factis; quorum aliqui à Lanciferis venditi, & ad triremes condemnati; alii mitius tractati. Rex de adverso prælio per Legatos summoperè conqueritur; & militum a Confœderatis efflagitat: qui suos, utpote inobedientes, dignas luisse pœnas, respondent, neq; ullam veniam aliis concedere volunt: sicq; Legatos discedere jubent. Hi tamen, pecuniis post se relictis, 4000. clanculum conducunt; qui prælio infelici, ad flumen Garilianum postea interfuerunt, 1500. illorum desideratis.

Eodem anno 1503. cùm Ludovicus Rex commeatum ex Italiâ Biltionam deferri prohiberet, & cuique licitum esset, eos, qui fines Regis attingerent, impunè occidere: assiduis incolarum & Uraniorum, qui dominium ibi habebant, querimoniis, moti Helvetii, ex duodecim pagis (soli Abbatiscellani non aderant) magno cum exercitu suis auxilio veniūt: castrum Locarni obsidēt: hostiumq; copias profligant; quę cū festinatione naves turmatim cōscendentes naufragium fecerunt. A' Castellano Jo. Jacobi Trivultii, qui in castro Misauci erat, bombardas majores jam antè petierant: quo recusante; Misaucum vicum (cum castro potiri non valerent) devastant. Pacem mox cum Rege, prætensionibus suis super Biltionā renunciāte, ineunt.

Anno 1504. Imperator Maximilianus Bohemos (qui Ruperto, Philippi Electoris, & Comitis Palatini filio, hæreditatem soceri sui Georgii, Ducis Bavariæ, adituro, contra Albertum & consortes, Bavariæ Duces, quos Maximilianus tuebatur, auxilio venerant) ad Ratisbonam urbem, notabili prælio vicit. Ejus in exercitu multi Rhæti, præsertim ex fœdere decem Jurisdictionum, erant: quorum dux Joannes Schuolerus Davosianus, jussu Imperatoris, exercitui gratias egit, eumq; pro militiæ more collaudavit.

Anno 1507. Ludovicus Galliæ Rex, in occupandâ urbe Genuâ, Confœderatorum copias secum habuit.

Anno 1508. Maximilianus Romanorum Rex, Romam, accipiendæ coronæ imperialis, petiturus, in exercitu suo 2000. Rhætos habuit: quorum dux primarius Conradus à Plantâ, Zutiensis Engadinus fuit. Verum illi cùm ad Ripam lacus Benaci venissent, nec stipendia eis persolverentur; mox domum sunt reversi.

Anno 1509. cùm plerіq; omnes Europę Monarchæ fœdere Cameriaci facto, contra Venetos moverent, Confœderati etiam aliqui Gallo serviebant: qui in memorabili illa, ad Rivoltam in Glerâ Abduanâ, contra Venetos, pugna, fortem operam navantes, à Gallo liberaliter dimissi sunt.

Anno 1510. post fœdus inter Julium 2. Pontificem Max. & confœderatos Helvetios & Rhætos, operâ Matthæi Schineri, Cardinalis & Episcopi Sedunensis, initum, 6000. ex istis (contra Alfonsum, Ferrariæ Ducem, ut ille agebat) in Italiam educuntur: sed eorum operâ Gallos Mediolano pellere conabatur. Galli, dolo cognito, se muniunt. Confœderatorum exercitus,

tus, absq; jussu magistratus, & præter tenorem fœderis, ulterius progredi recusat: moxq; à superioribus suis revocatus, nullis receptis stipendiis, domum revertitur.

Anno 1512. multi ex Confœderatis, Pontifici Max. ob non soluta stipendia, irati, Gallicas partes sequuntur; prælioq; ingenti ad Ravennam, ipso die Paschatis, intersunt: & cum Gallis de victoriâ gaudentibus, opimâ prædâ onusti, domum redeunt.

Eodem anno, 20000. Confœderati, auspiciis summi Pontificis, in Italiam veniunt: & cum Venetis, qui Papæ jam reconciliati erant, conjuncti, Cremona & Ticino urbibus, primo impetu captis, Gallos toto Mediolanensi Ducatu ejiciunt; sic, ut preter arcē Mediolani, nihil illis reliquum mãserit. Helvetii, Cisalpinas provincias, Luganum, Locarnum, Mendrisium & Vallem Madiam; Rhæti, Volturenam, Comitatum Clavennæ & Bormium, Pontificis jussu, recuperant.

Anno 1513. 6. Jun. 4000. Confœderati non exspectato auxilio Ulderici Baronis ab Alto-Saxo, & aliorum 8000. Confœderatorum, Gallicum exercitum, ex primâ nobilitate & selectâ turbâ conflatum, (sub ducibus Ludovico Trimolio, & Jo. Jacobo Trivultio, contra Maximilianum, Mediolani Ducem, cui Confœderati ex fœdere inserviebant) ad Novariam, ingenti prælio superant: hostium circiter 8000. occisis, gloriâ perpetuâ cum prędâ opimâ, exinde reportatâ. Confœderatorum 1800. tunc cecidere; plerique tormentis bellicis, contra quæ audacter currebant, petiti. Præ cæteris, virtus & consilium Jacobi Mottini, ex Valle Lepontina oriundi Helvetii, & gloriosa ipsius mors, celebratur.

Eodem

Eodem anno, Maximiliano Imperatori in obſidendà urbe Divione in Burgundia, Confœderati cum exercitu præſto fuêre.

Anno 1515. 13. Sept. pugna cruenta ad Melignanum (non procul ab urbe Mediolani, ad S. Donatum, major conflictus erat) inter Franciſcum Galliæ Regem, & confœderatos Helvetios ac Rhætos, Maximilianum Mediolani Ducem tutantes, exſtitit: biduo pugnando conſumpto. Confœderati pridie victores, poſtridie ſuperveniente in Regis auxilium Venetorum exercitu, non tam victi, quàm deſtituti qui latera tegeret, equitatu, nuſquam interruptis ordinibus, tormentis etiam bellicis conſervatis, & ſauciis ſecum aſſumtis, loco ceſsêre, 5000. ſuorum deſideratis: & fruſtra expectato, Cæſaris Maximiliani, cum ſummi Pontificis promiſſo auxilio, domum tandem rediere. Ita Mediolanum, & cætera Inſubriæ loca, in Gallorum poteſtatem venêre. Ex Rhætis, inter alios, ſtrenuè pugnando, tunc occubuere, Rudolphus à Salis, Longus ob proceritatem vocatus, & longa militià clarus; Lucius item Gugelberg à Mooſs, Conſul Curienſis, qui anno 1499. in bello Suevico, pro patriâ multa prudenter geſſerat.

Anno 1516. Cæſar Maximilianus Mediolanum recuperare tentãs, per juga Rhætica ac Volturenam iter inſtituit. Helvetiorum tunc quidem & Rhætorum copias, magno numero ſecum habuit: ſed cùm exercitui Cõfœderatorum minùs fideret, & nervo etiam belli deſtitueretur, re infectà ad ſuos rediit.

Anno 1521. Leo Decimus, Pontifex Rom. odio Gallorum, Franciſcum 2. Sfortiam, Ludovici filium, Mediolanenſi Ducatui reſtituere conatus, aſtutiâ Cardi-

Cardinalis Sedunensis, Confœderatos de milite interpellat, eo ad oppidorum, Parmę, Placentiæ & Rhegii, custodiam se usurum simulans: (contra Gallum enim, ne pacem perpetuam, anno 1516. initam, violarent, magistratus militem denegabant) eum tamen in Italiam perductum, occupando Ducatui Mediolanensi destinat: (aliis extra fines ditionis Papæ proficisci constanter recusantibus) Gallos expellit: Franciscum Ducem restituit: & voti compos factus, præ nimiâ lætitiâ moritur.

Anno 1522. Gallus, cum Confœderatorum copiis, recuperationem amissorum tentat. Sed hi infeliciter, sub duce Lautrechio, contra Prosperum Columnam, summum hostium ducem, ad Biccocam, in Ducatu Mediolani pagum, pugnant, & spe superandorum hostilium aggerum frustrati, loco cedere coguntur. Multi tunc ex ordinum ductoribus, globis ferreis læsi, occubuêre.

Anno 1523. Gouffierius, Galliæ Admiralius, & exercitus ductor, magnas copias in Insubriâ ducit. Rhętorum 5000. duce Dietegano à Salis, ad Fridericum Gonzagam Pozzulum, Gallicum ducem, qui Laudæ Pompeję residebat, per Bergomatum ditionem, tendentes, à Joanne Medicæo, Cosmi, Magni Hetruriæ Ducis patre, continuis velitationibus defatigantur; & viis undique occupatis domum redire coguntur.

Anno 1524. Franciscus, Gallię Rex, infelici successu & reditu Admiralii in Galliam commotus, ipsemet bellum maximo cum exercitu, in Insubriâ restaurat. In eo, ordinum ductore eodem Dietegano, 6000. Rhætos habet: qui tamen mox à magistratu, propter inopinam Castri Clavennensis, à Jo. Jacobo Medicęo oc-

cupationem, stipendiis à Rege persolutis, domum revocantur. Apud Regem tamen aliquot Rhæti permansêre: è quibus Florius Taccius, & Joannes Sceccius fortiter ad Ticinum, anno 1525. 24. Febr. pugnantes (Rege ipso etiam capto) occubuêre. Petrus etiam de Zuno, de Ardetio dictus, cum aliis ibi captus fuit.

Anno 1525. Pontifex Max. & Veneta Resp. ex tenore fœderis cum Gallo initi, Helvetiorum & Rhætorum copias conscribunt: quibus Octavius Sfortia & Jo. Jacobus Medicæus duces dati. Hi cùm in statum Mediolani pervenissent, mox iterum dimissi fuêre.

Anno 1526. auspiciis Confœderatorum Regni Galliæ, Helvetiorum & Rhætorum cohortes Florentiam usque proficiscuntur: ut Clementi VII. summo Pont. cōtra Cæsarianos & Columnēses, auxilio essent.

Anno 1527. Jo. Jacobus Medicæus, Principum Confœderatorum Galliæ & Italiæ partibus addictus, ex Rhætis, quibus Dieteganus à Salis Præfectus erat; & Uraniis Helvetiis, milite collecto, ducatum Mediolani petit. Antonius de Levâ, Hispanus, Cæsarianorum ductor, Mediolano egressus, incautos, summo mane, ad Carathum, prope flumen Lambrum, obruit & profligat. Medicæus tunc primus in fugâ fuit.

Anno 1528. Lautrechius Gallorum primarius dux, Neapolim cum Confœderatis infeliciter obsidet: ipso duce, & majore parte exercitus peste absumtis.

Anno 1531. Rhæti Tigurinis auxilia mittunt: quæ ubi in regionem, quę à castris Rhæticis nomen habet, pervenissent: Quinque Pagici Helvetii, certiores de adventu Rhætorum facti, eos hoc strategemate militari tardant. Vestem nempe fecialis Tigurini, ad Capellas

pellas interfecti, unum ex suis induunt; additis insuper literis, quasi à Tigurinis scriptis, quibus eis pro auxiliis gratias agerent; ac ne ulteriùs progrederentur, monerent, cùm de pace tractetur; quæ mox etiam secuta fuit.

Anno 1536. Confœderati, Regi Galliæ inservituri, Avenionum petunt: ibiq; summam Regis benevolentiam experiuntur.

Anno eodem, cohortes aliquot Rhæticæ, in Ducatum Mediolani, Carolo Cęsari servituræ, proficiscuntur. sed mox à Magistratu revocati, multi ex intenso frigore in nivibus, cùm montem Aviculam (Adulæ membrum) superare vellent, periêre.

Anno 1543. Rex Galliæ cum Confœderatorum copiis, (Rhęticorum ordinum ductores erant, Antonius & Hercules à Salis) instante hyeme, suis in oppido Landresii obsessis, renitentibus Cæsarianis, commeatum & recẽtem militem, pro voluntate, immittit: inq; Galliam, paucis desideratis, incolumis revertitur.

Anno 1544. strenuam operam Confœderati Galliæ Regi, copias ducente Francisco Angujano Borbonio, regii sanguinis Principe, cõtra Cæsarianos (quorum ductor Alfonsus Davalus, Marchio Vasti erat) in memorabili illâ pugnâ ad Cerisolã, apud Subalpinos, navarunt. Carignianum tunc deditione receptũ fuit.

Eodem anno, ad impediendum iratum Cæsarem, totis viribus Parisios per Campaniã petentem, 20000. Confœderati Regi Galliæ promptè inserviunt: paulò post pace inter Cæsarem & Galliæ Regem initâ.

Anno 1545. Galliæ Rex, ingenti cum exercitu, terrestri itinere, (cùm Anglicana classis maris oram legeret) Boloniam, superiore anno ab Anglis ereptam,

petit; duodecim cohortes Rhæticas, duce Antonio à Salis, secum ducens; cumq; urbis capiendæ ob frigus intensum spes non esset; propugnaculum fortissimum, ad excursiones Anglorum prohibendas, erigit. Sed mox anno sequente, pacis conditionibus, urbs Gallo restituenda obligatur.

Anno 1553. Rex Galliæ cum Confœderatorum exercitu, Cæsaris irruptiones in Picardiam avertit.

Anno 1554. Rhætorum 3000. ductore Antonio à Salis, in Italiâ, Henrico 2. Galliæ Regi militant: qui Senenses in libertate assertâ cõservare cupiebat. His Papa Julius 3. Imperator Carolus, & Cosmus Dux Hetruriæ, copias suas sub Jo. Jacobo Medicæo, belli duce, opponunt. Venitur ad prælium, 1. Aug. intra Marcianum, Lucinianum & Folianum, in Valliculâ; ubi fossa erat, quæ aquam pluvialem colligebat, & in proximum flumen Chianam deferebat, nostro exercitui summo impedimento: 3000. Rhæti (in quorum acie Furcovallius, celebris Gallicę militię dux, pugnabat; illisq; post fugam equitum, Petrus Strozzius, Florentinus, exul, & Gallici ęxercitus dux, virtutem eorũ admiratus immiscebat) unà cum Aquitanis, fortiter hosti jam fugam cogitanti, restitêre. Destituti autem tormentis bellicis majoribus, (quæ Folianum & Lucinianum versùs pręmiserant) & auxiliari equitatu peditatuq; Italico, qui fugam statim ab initio pugnæ, (ex composito, ut credebatur, cum hoste) arripuerat; victi sunt. Ex Rhætis ductoribus, & primis militibus occubuêre ferè omnes. Antonius à Salis, ordinum primarius dux, Jacobus à Saxo, & Martinus Belinus, exorto pridiè inter Rhætorum & Italorum gregarios milites tumultu, cùm se interponere vellent, ab Italis sclop-

ſcloppetis diſploſis ſauciati, ſequente nocte moriuntur. In prælio ipſo, ex ducibus cecidêre, Martinus à Capaulo, proceritate, quâ omnes ſympatriotas ſuperabat, maximè conſpicuus; Ambroſius à Monte; Bartholomæus Jacobus Stampa; Volgangus Salettus; Joannes Gulerus, Joannis ſenioris filius; Jo. Jacobus Finerius; & Joannes, Lucii filius, Gugelbergius à Mooſs. Ex præcipuis militibus, Jacobus à Schovenſtein; Gaudentius & Fortunatus à Plantâ; Martinus Cramerus; Joannes Schegius; Rudolphus Matthias, longâ militiâ clarus; Florius Sprecherus; Ambroſius Lieta; Bartholomæus Jegenus; Joannes Muntſchius Bergunienſis; Antonius Trojanus Routſchius; Adamus Graſſus Cernetienſis; alii multi capti; & à Medicæo, dato inſuper viatico, domum liberi remiſſi ſunt.

Anno 1555. Gallorum exercitus, Confœderatorum auxilio, Ulpianum in Pedemontio expugnat.

Anno 1557. Galliæ Rex, per Franciſcum, Ducem Guiſium, qui Confœderatos in exercitu ſuo habebat, Paulo IV. Pont. contra Hiſpanos, quos Albę dux ducebat, in Italiâ belligeranti, ſuppetias mittit.

Anno 1558. idem Galliæ Rex, auxilio Confœderatorum (in quibus Rhæticarum cohortum Chiliarcha, Rudolphus à Schovenſtein erat) ante 211. annos amiſſam urbem Caletum, ab Anglis recuperat.

Anno 1562. Confœderati, Carolo IX. Galliæ Regi, auxilio profecti, in prælio ad Plovillam, vicum apud Druydas, ita viriliter ſe geſsêre, ut etiam ab hoſtibus conſtantiæ & fortitudinis bellicæ laudem meriti fuerint. Gallicus quidem atque Germanicus Proteſtantium equitatus, magnâ tunc vi in Confœderatorum

phalangem impressionem fecit; & plerosq; ex primariis Centurionibus concidit: hi nihilominùs tertiâ vice aciem suam restaurarunt, & ordines conservarũt.

Anno 1567. à Carolo, Galliæ Rege, iterum vocati, eumque tutati sunt: prælioq; ad S. Dionysium, prope Lutetiam, commisso; biennio postea in Galliâ perseverarunt, & Regis signa sunt secuti.

Anno 1569. ad Bassacum & Montconturum pugnatum fuit: ubi Regius exercitus victoriã reportavit.

Anno 1574. prope Diam, Delphinatus oppidum, Helvetiorum & Rhætorum aliquot cohortes, Regis Galliæ partes secuti, à Domino de Monbruno, Protestantium ibi duce, ex inopinato, loco angusto, opprimuntur, ac cæduntur.

Anno 1585. Rex Galliæ, Henricus 3. Confœderatorum copiis, contra Henricum 2. Navarræ Regem in Aquitania usus est.

Anno 1587. auspiciis Henrici 2. Navarræ Regis, 15000. Helvetiorum & Rhetorum Evangelicorum, sub Clarevantio Gallo, militare cupientes, morbis & insidiis plerique absumpti sunt; neque ad exercitum Navarræi pervenire potuerunt: reliquis, impetrato à Galliæ Rege libero transitu, in patriam reversis.

Anno 1588. Henricus 3. Galliæ Rex, insidiis Ligæ, (ita Unionem rebelles subditi, contra regium sanguinem initam, vocabant) Parisiis fermè oppressus, anno sequente exercitũ ex Confœderatis conscribit. Rhęticarum tùm cohortium dux primarius erat Rudolphus à Schovenstein: in cujus demortui locum successit Hartmannus ab Hartmannis, Eques auratus.

Rege autem à Monacho nefariè perempto, ad Coronam Galliæ legitimè vocatus fuit Henricus Borbonius,

nius, Navarræ Rex; qui Henrico tertio, contra Ligam, auxilio priùs venerat: posthàc Quartus hujus nominis dicendus. Hic animo intrepido rem & regnum est aggressus: annoque 1590. sequente, memorabili prælio cum exercitu suo, in quo nostri Confœderati erant, hostes suos, quos Carolus Lotharingus, Dux Maynius, magno numero ducebat ad Ivrium, prope fanũ Druydum, feliciter vicit, & plurima oppida recepit.

Anno 1593. idem Galliæ & Navarræ Rex, ad compescendos in totum rebelles Ligistas, & Hispanos ex Galliâ expellendos, Confœderatorum copias novas conduxit.

Anno 1600. pugnatum fuit in Flandriâ, intra Neoportum & Ostendam: ubi Confœderatorum cohortes aliquot sub auspiciis Principis Mauritii, Comitis à Nassau, & Ordinum unitarum provinciarum Belgicarum summi ducis, contra Albertum, Austriæ Archiducem, militarunt; & à Principe Mauritio victore laudem præmiaq; reportarunt: inter quos Christianus Juonius à Sontio Rhætus, in medio hostiũ interfectorũ, tredecim vulneribus saucius repertus, & sanitati restitutus, cohorti postea præfectus, in defensione Ostendæ, triẽnio pòst, strenuè pugnãdo occubuit.

Anno 1610. Henricus 4. Galliæ & Navarræ Rex, Magnus digno cognomine dictus, Confœderatorum copias iterum in Galliam evocat: quo nefariè & proditoriè (heu facinus!) per Franciscum Ravilliacum occiso, illę in Ducatum Juliacensem, favore Brandenburgici & Neoburgici Principum, mittuntur: Juliaq; urbs cum reliquo toto Ducatu capitur.

Anno 1614. Ludovicus 13. Galliæ & Navarræ Rex, Henrici Magni filius, cũ matre Reginâ Maria Regẽte,

exer-

exercitum ex Confœderatis in Galliam conſcribit: Rege mox, annum 14. ingreſſo, majorenni ab Ordinibus declarato, regniq; habenas moderante.

Anno ſequente, Rex idem, iisdem copiis uſus eſt ad ſedandas turbas, à quibusdam Regni Principibus excitatas.

Anno 1615. bello inter Venetos & Sengianos, Liburniæ populos (vulgò Uſcochi dicuntur) ſub Ferdinandi, Archiducis Auſtriæ & Carinthiæ, tutelâ degentes, magis magisq; exardeſcente, multi ex Rhæticâ & Helveticâ juventute (etiam contra ſevera Magiſtratus edicta) Venetorum partes ſequuntur: quorum aliqui Heſperiæ urbibus, quæ ditionis ſunt Venetorum, præſidio dati; alii ulteriùs profecti. Veneti interim Rhætos de renovando fœdere ſolicitant; quo ſucceſſu, tempus docebit.

Multi præterea ex Rhętis noſtris, præſertim Nobilibus, auſpiciis Caroli V. Ferdinandi, Maximiliani 2. Rudolphi 2. Romanorum Imperatorum, & aliorum Principum in Germaniâ, Italiâ, Ungariâ, & aliis locis ſummâ cum laude militârunt; atque etiam Ordinum ductores aliqui fuerunt, & ſecretioribus conſiliis adhibiti. Quoniam autem illi non integras Rhæticas cohortes, ſed plerunq; Germanicas, duxêre: ne aliis famam præripere velle videar; ulteriore narratione nunc ſuperſedebo.

LIBER

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER SEXTUS.

FOEDERIBUS, & inde dependentibus, utpote generali & particulari justitiæ administrandæ rationi, conventuum publicorum (ubi res forenses subditorum etiam tractantur) aliarumq; constitutionum & judiciorum formæ & modo, liber hic dicatus est. Fœderũ autem, uniuscujusque inter se, vel unius cum alterutro, aut omnium trium simul, ut etiam cum vicinis Helvetiis, ad omnem æternitatem initorum, argumentum summarium (quoniam omnia articulatim enarrare institutum nostrum non fert) hoc est: Ut omnis pietas, justitia, synceritas & fraternus amor, inter eos perpetuò regnet; ad tuendam libertatem communem, jura item & privilegia, generalia & specialia. Confœderati sibi auxilio & consilio mutuo sint; omnemq; vim & injuriam unitis viribus repellãt. Commeatus & commerciorum exercitium liberum & absq; impedimẽto inter eos vigeat. Controversię ex æquo, & certâ juris, ac in fœderibus præscriptâ formâ, (prout latiùs infrà dicetur) inter eos decidantur.

Hæc itaq; nunc præcipua, successivo & strictissimo ordine enarrabimus.

Grisæi ergo, ut in ejusdem fœderis descriptione fusius diximus, ex primis fuere, qui se per Dominia & Communitates conjunxerunt.

Anno 1424. medio mensis Martii, Troni, celebre illorum fœdus scriptis exaratum est.

Cathedrales aliquæ Communitates, circa Annum 1400. & postea 1419. se certâ formulâ invicem obstrinxerunt.

Anno 1425. Ilantii aliquæ Communitates ex Cathedralibus, nempe Suprasaxũ, Vatium, Aversa, Biviũ, Bergunnium, Furstenovum, Grisæo fœderi se jungũt.

Anno 1428. Fridericus Comes à Tockenburg, qui Decem-Jurisdictiones tenebat, se ad viginti annos, cum Engadinensibus inferioribus, à Ponte alto ad vallem Tasnam, & claro Conrado Plantâ Cerneticnsi, fœdere obligavit.

Decem-Jurisdictionum homines sub Vatiensibus & Toggenburgiis, uniti vixêre. Extincto autem Friderico, Comite Toggenburgi, hujus prosapię ultimo, cùm hæreditas ejus variè distrahi videretur, Anno 1436. die Veneris ante festum corporis Domini, fœdus perpetuum inivêre.

Subsequenter Decem-Jurisdictiones cum Cathedralibus, Anno 1450. Curiæ, & paulò pôst cum Grisæis, Anno 1471. die Jovis ante festum Conceptionis D. Virginis, mense Martio, se junxêre: de quibus omnibus suæ fœderales extant literæ.

Eodem anno 1471. omnia tria fœdera indissolubili nodo, diplomate super eâ re confecto, in perpetuum se colligavêre, in loco Bellfortensis jurisdictionis, Vatzerolo dicto.

Anno 1524. in festo divi Matthæi, & Anno 1544. fœdus illud juratũ, ampliori formâ comprehẽsum, ac singulis duodecim annis ut renovetur, pręceptum est.

Episcopis porro Curiensibus, & Cathedralibus, ac Gri-

Grisæis, cum aliquibus Helvetiorum pagis, uti confinibus, antiquæ conventiones fuêre. Sic etiã Decem-Jurisdictiones, cum Sarunetibus vicinis, à longo tempore, pacta conventionalia habuêre.

Anno 1282. Fridericus, è Comitum Montifortium familiâ, Episcopus Curiensis, fœdus cum Petro Episcopo Sedunensi iniit.

Anno 1400. Joannes, Abbas Desertinẽsis, cum Capitulo & Cõmunitatibus Abbatiæ; Uldericus Brunus, Baro Rhætii, cum filiis, Joanne, Henrico & Uldarico; Albertus à Saxo; Joannes & Donatus fratres, Barones Misauci, Leguntinæ Vallis & Foveæ, pro se, & suis hominibus; & homines de Valle Rheni; cum Ministrale, & hominib. de Glaronâ, perpetuum fœdus sanciunt.

Anno 1402. pax & unio fit, inter Episcopum Hartmannum, & ejus Cathedrales, ex unâ; & Glaronam, Suitiam, homines de Agriâ & Entlibuoch, ex alterâ parte.

Paulò pòst, Anno 1407. cum eisdem Glaronensibus & Uraniis, pacta priùs inita, Grisæi ampliando confirmant.

Anno 1419. Joannes Abundius, Naso dictus, Episcopus Curiensis, cum Capitulo suo, fœdus & Civitatis jus apud Tigurinos, per quinquaginta & unum annos, iniit.

Anno 1437. post mortem Friderici, Comitis à Tockenburg, Sarunetes fœdus cum civitate Curiensi, & multis Communitatibus ex tribus fœderibus, fecêre.

Anno 1497. in festo Joannis Baptistæ, Tiguri, cum septem veteribus Helvetiæ pagis, Tiguro, Lucernâ, Uraniâ, Suitiâ, Undervaldiâ, Tugio, & Glaronâ, se fœdus Grisæum jungit perpetuò.

Anno 1498. Tiguri, in festo Luciæ, fœdus Cathedrale cum iisdem septẽ pagis, & iisdem fere, utì priores, conditionibus, perpetuum fœdus init: & abinde Rhæti omnes à toto fœdere Helvetico, Confœderatorum nomine appellati, & mutuo amore & auxilio se invicem amplexi sunt.

Anno 1590. Decem-Jurisdictionum fœdus, cum Tigurinis & Glaronensibus, (utì cætera duo fœdera juncta erant) amplo fœdere, in perpetuum se jungit.

Anno 1600. tria Rhætorum fœdera, cum vicinis Valesianis, perpetuum fœdus, decimo quinto quoq; anno renovandum, feriunt.

Anno 1602. cum Amplissimâ urbe Bernâ, iidem æternum fœdus pangunt.

Fœdera verò, & pacis conditiones, quas Rhæti nostri cum Principibus habent, sequentis sunt tenoris.

Inimicitiæ, contentiones & diffidia, si quæ fuerint, per pacis vigorem radicitùs exstirpãtur. Amicitia sincera & nõ simulata initur. In hostibus arcendis & petẽdis, auxilia mutua, & certus militum numerus, promittitur. Stipendia & pensiones certæ à Principibus penduntur. Commeatus & mercimonia tuta & libera sunt. Controversiæ jure & judicio (cujus certa forma traditur) disceptantur. Et hæc generaliora sunt.

Anno 1478. Helvetiorum fœdus, Sixtus quartus, Pontifex Maximus, ambiit & obtinuit; ac Rhætorum amicitiam magni fecit. Successores ejus, ad Julium secundum in eâdem perseverarunt.

Hic denuo Anno 1510. operâ Matthæi Schineri, Cardinalis & Episcopi Sedunensis, cum Helvetiis & Rhætis, ad certum tempus, fœdus iniit; & eorum, utì suo loco diximus, operâ usus est: quapropter eos titulo

tulo Defenſorum Eccleſiæ ornavit, & vexilla nova Rhætis tria donavit; Univerſæ autem genti Helveticæ & Rhæticæ, duo majora vexilla, pileum, (libertatis ſignum) ac gladium, dono dedit.

Cum ſucceſſore, Leone decimo, fœdus continuatum fuit; quo extincto, cum reliquis in Pontificatu ſucceſſoribus, nulla Rhætorum fœdera extant.

Gallorum Regum primus fuit Carolus ſeptimus, qui ſe Helvetiis junxit, Pariſiis, Anno 1453. 4. April.

Anno 1463. 27. Novembr. Abbevillæ, hanc ſanctionem confirmavit filius ejus, Ludovicus undecimus, patris in regno ſucceſſor.

Hic Anno 1444. Helvetiorum virtutem, cùm adhuc Delphinus eſſet, in memorabili prelio, prope Baſileam, expertus erat: quorum operâ, ad reſiſtendum Carolo Burgundiæ Duci, etiam uſus eſt.

Anno 1474. cum eis, eorumq; ſociis, articulos fœderis ampliores iniit: qui cum omnibus ejus ſucceſſoribus hactenus continuati ſunt.

Anno 1484. cum Carolo filio, & ſucceſſore, renovatum eſt hoc fœdus.

Anno 1499. cum Ludovico XII. idem ad decennium initum eſt.

Anno 1508. 24. Junii, idem Rex cum Rhætis illud Cremonæ renovavit.

Anno 1516. Friburgi, prid. Calend. Decembris, Franciſcus primus, Ludovici gener, & in regno ſucceſſor, Pacis perpetuæ (ut vocant) cum Helvetiis & ſociis conditiones & pacta iniit.

Anno 1521. 7. Maji, Lucernæ, Helvetii (Tigurinis exceptis) ut & fœdus Griſæum, cum Franciſco, Galliæ Rege, fœdus inière.

Anno verò 1523. 5. Februarii, Curiæ Rhætorum, fœdus Cathedrale & Decem-Jurisdictionum, in illud etiam ingressi sunt. Tunc Rex Galliæ omni prætentioni, quam super Triumpelinos habebat, renunciavit: inter alia, 3000. Francicas libras cuilibet fœderi, 2000. videlicet ex vigore pacis perpetuæ, & 1000. ex fœdere inito, Abbati Disertino 100. aureos, quotannis pendit, & ita successores quoque continuarunt.

Anno 1549. Henricus II. Francisci filius, illud renovavit. Huic cùm duobus antè annis, initio nempe regni sui, filia nata esset; Helvetiorum & Rhætorum Legatos, sponsores pro eâ in sacro baptismate habere voluit, eosque summo amore & liberalitate complexus est.

Anno 1564. Carolus nonus, & Anno 1582. Henricus tertius, Henrici secundi filii, & Reges Galliæ; utì etiam postea, Anno 1602. Henricus quartus, Gallię & Navarrę Rex, (qui Delphinum filium, & successorem, eidem simul inclusit) illud renovarunt.

Inter serenissimam Domū Austriacam, Comitatus Tirolēsis possessorem, & Episcopū Curiensem, ejusq; Cathedrales, ut diversa dissidia; sic multæ cōtrà pacis conditiones fuêre: quarum sequentes sunt pręcipuæ.

Anno 1471. inter Sigismundum Archiducem Austriæ, & Ortliebum Baronem à Brandis, Episcopum Curiensem, & Cathedrales, pacta, quæ non diù duravêre, sunt inita.

Anno 1499. Basileæ, 22. Septembris, post Suevicum bellum, inter Cæsarem Maximilianum, & Helvetios ac Rhætos, eorumq; socios, pax, per Galeatium Vice-Comitem, Ludovici Mariæ Sfortiæ, Mediolani Ducis, Legatum, constituta fuit.

Anno

Anno 1500. idem Cæsar, fœdus hæreditarium, ad viginti annos, cum Paulo Episcopo Curiensi, & tribus Rhætiæ fœderibus, percussit.

Anno 1518. 15. Decembris, illud fœdus, nondum finitum, ad perpetuum optimus Imperator & Princeps renovavit: quo, ex dominiis serenissimę Austriacæ domus, Comitatus Tirolensis, & quatuor dominia cis montem Arulam, nempe Velcurianũ, Brigantinũ, Hocheneck, & Pludonense; ex alterâ parte, Episcopus Curiensis, & Rhæti trium fœderum, cum suis ditionibus, comprehenduntur. Inter alia pacta, etiam hoc est: quòd cuilibet fœderi ducẽtos florenos Rhenenses quotannis dat. Hoc inter serenissimos Austrię Duces & Rhætos, hactenus inviolabiliter observatum fuit.

Anno 1534. 23. Januarii, cùm quædam dissensiones, inter Domum Austriacam, ceu Comites Tirolis, & Rhætos aliquos, ortæ essent, illæ amicè, cum Ferdinando Romanorum Rege, Tirolis Comite, decisæ fuêre.

Possessoribus Status Mediolani, ab antiquo cum aliquibus Communitatibus fœderis Grisęi & Cathedralibus, tanquam vicinis, certæ capitulationes (utì vocant) fuêre. Primò cum Vice-Comitibus: postea, Anno 1466. cum Galeatio Mariâ Sfortiâ Duce; & subsequenter cum ejus filio, Joanne Galeatio Mariâ, & Matre Bonâ, cæterisq; ex familia Sfortiade successoribus. Unde Maximilianus & Franciscus secundus, Ludovici filii, ab Helvetiis & Rhætis, Ducatui bis sunt restituti.

Anno 1531. 7. Maji, cum Francisco secundo Sfortiâ, Rhæti & Helvetii, de amicitiâ mutuâ colendâ, &

Joan-

Joanne Jacobo Mediceo Mussii Castellano, repellendo, (uti suo loco fusiùs diximus) certa pacta & conditiones iniverunt.

Inter serenissimam Rempub. Venetam & Rhæticam, semper, tùm propter vicinitatem, & Reipub. affinitatem; tùm etiam quod Rhæticorum auspiciis aliquando militaverint, sincera amicitia viguit: proinde etiam certæ conventiones inter eas sunt tractatæ.

Anno 1579. mense Augusto, in Venetiarum Civitate, certæ capitulationes, propter bannitos, & propter commercia, ac mercatorum nostrorum, qui eò armenta ducebant, à teloniis exemptionem, sancitæ sunt.

Anno 1582. consimiles propter liberam armorum in dominio Veneto gestandorum licentiam, & telonium in Domo Germanicâ Venetiis cum certâ moderatione à nostris solvendum, initæ fuêre.

Anno verò 1603. mense Augusto, in Comitiis publicis Davosii fœdus ad decennium cum Venetis pactum fuit: quo, præter alia, Veneti, cuilibet Rhætorum fœderi, quotannis 1200. coronatos Venetos, & tribus fœderibus communiter sexaginta scloppeta, quas muscetas vocant, contribuerunt.

Anno 1616. hoc fœdus renovandum conditionibus amplioribus tractatur.

Fœdera paucis absolvimus: proximum nunc est, ut justitiæ administrandæ formam stricto etiam calamo tradamus.

In capitalibus seu criminalibus ergo, hunc ordinem servari videmus: ut persona detenta, (ad cujus capturam & inquisitionem, nonnisi legitimis præcedentibus indiciis proceditur) postquam totus processus,

cessus, tàm in examine de plano, quàm rigido & quæstionali, secundùm facti exigentiam est finitus, (id quod brevi temporis spatio plerumq; fit) publicè universo populo, custodiâ adhibitâ, proponatur, & ibidem à Fiscalibus, coram consessu judicum, sub dio congregato, (qui cõstans ex peritioribus jurisdictionis illius, numerum tricenarium nunquam excedit) actio, cum succinctâ totius processus offensivi enarratione, per unum ex jus-dicẽtium numero, ad hoc delectum, instituatur. Reo Curatores postulati, ut vocant, dantur: qui unà cum consanguineis rei, si qui sunt, Advocatum seu Procuratorem ex eodem consessu sibi assumunt: per quem dein defensiones accusati proponuntur. Maturè itaq; processu toto, offensivo & defensivo, cum suis circumstantiis perpenso, secundùm resultantia, juraq; patria & Cæsarea, fertur judicium; quod executioni mandatur. subinde etiam rigor in casibus favorabilibus, pro intercessione & deprecatione, prout ubivis locorum est consuetum, contemperatur.

In Civilibus, judicium in omnibus fermè locis ex Præside, & quatuordecim Assessoribus cõstat. Matrimonialia, pauciores in plerisq; locis assessores (quales in toto fœdere Decem-Jurisdictionum, in quâlibet jurisdictione, septem cum Præside sunt) dirimere solent. Parochos tamen, utì juris Ecclesiastici peritos, plerumq; consulunt.

Habet præterea quælibet jurisdictio suum Scribam, Apparitorem, Quæstorem & Aedilem. succinctè pariter & summariè proceditur.

Auditâ utrâque parte in voce, per Procuratores suos, ex Assessorum numero sumptos; scripturis simul

& testibus, si qui sint, cæterisq; partium juribus, quà fieri potest, diligentiâ ponderatis, ad sententiam descenditur, ita ut ferè semper eodem die, si pars utraq; parata accedat, (unus enim vel alter probationis & defensionis terminus nemini negatur) principium & finis liti detur.

Atque ut trina fœdera & quodlibet eorum seorsim, certas suas habent constitutiones: sic una ferè quæq; Communitas seu jurisdictio, sua habet scriptis comprehensa statuta; quæ in administrandis rebus suis diligenter observat. Verùm non multùm illa inter se differunt: & ad eundem scopum, salutem nempe populi, tendunt.

Cæterùm æquas consuetudines, usu approbatas, pro legibus recipiunt; & mirâ dexteritate (etsi literis non omnes sint exculti) sua ferunt judicia. Personarum & munerum acceptatio est nulla.

Appellationes in fœdere Grisæo, quolibet festo D. Georgii, Troni (utì suo loco memoravimus) a Deputatis audiuntur. In Cathedrali, extra jurisdictionem magnam, raræ sunt appellationes: si quæ tamen sint; plerumque ad proximam jurisdictionem deferuntur.

In fœdere Decem-Jurisdictionum sunt nullæ; (exceptis Majævillanis; ut suo loco dicemus) solentque subinde aliqua graviora ad fœdus pro consultatione deferri. Si tamen nova reperiantur & resultent jura, ita ut actio redintegrari possit: in integrum partes, per totam Rhętiam, restituuntur. Sic litium dispendia, & mala inde provenientia, vitātur. Cuilibet enim jus-dicenti, plerumq; quarta pars aurei, pro symbolo solvendus, per integrum diem, (quo plures feruntur senten-

ſententiæ) loco mercedis contingere ſolet: ſicq; vera amicitia conſervatur.

Quod ſi controverſia aliqua inter tria fœdera oriatur: ex quolibet fœdere tres aut quatuor judices deliguntur, hi ſoluti juramento, quo ſuo fœderi obſtricti ſunt, cauſam vel amice componunt, vel ex æquo & bono dijudicant: Si paria fuerint ſuffragia: Arbiter, communibus trium fœderum ſuffragiis, eligitur. Sin vero inter duo fœdera lis oriatur: ad tertium fœdus eam deferūt: quod judicium utriq; parti æquum conſtituit, litemq; dirimit. Si deniq; duo fœdera contra tertium in judicio procedere velint: ſex judices plerumq; ex parte actrice, nempe duobus fœderibus, ſecernuntur; & ex tertio fœdere reo, totidē nominantur, qui ſi votorum paritate cauſam dirimere non valeant: trium fœderum ſuffragiis Arbiter deligitur.

Dato etiam caſu, quod Conventus ſeu Communitas aliqua controverſiā habeat cum ipſis fœderibus, vel cum uno tantùm: tres, quatuorve ex ſingulis fœderibus, aut eo cum quo res eſt, nominantur. Et in his enarratis, judices etiam à juramento, quo fœderibus obſtricti ſunt, relaxationem habent.

Ubi vero diverſorum fœderum Conventus ſeu Communitates inter ſe contendunt: Senatus trium fœderum, ex cæteris neutralibus Communitatibus judices conſtituit. Sin duæ juriſdictiones ejuſdem fœderis, controverſiā aliquam habeant, judicio proximæ Communitatis in eodem fœdere utuntur, partibusque necesse est, eam ex duabus proximis eligere.

Controverſiæ vero, ſi quæ inter noſtrum populum Rhæticum, & confœderatos Helvetios, oriuntur, amicabili & æquo judicio, tribus plerunq; ab utraque

parte constitutis judicibus, (quibus discrepantibus, septimus à parte reâ, ex actricis ditione, nominatur) disceptantur.

Nec dissimilia sunt judicia, quibus lites, si quæ nascuntur cum Christianissimis Galliæ Regibus, Serenissimis Austriæ Principibus, Comitibus Tirolis, & aliis confœderatis Principibus, dirimuntur; ubi non armis & Marte; sed egregiâ juris formâ, decertatur.

Apud omnes autem generalis juris regula, ut actor in litibus particularibus rei forum sequatur, trita & recepta est.

Aggredimur jam etiam Comitiorum & Conventuum publicorum formam, quibus ea, quæ ad totius gentis Rempubl. pertinent, (qualia sunt de pace & bello, de fœderibus, de legationibus, de legibus & edictis patriæ) tractantur: & horum conventuum primus Ilantii; (quod oppidum fœderis Grisæi est) secundus Curiæ: tertius rursum Ilantii; quartus iterum Curiæ; & quintus Davosii, celebratur.

Verùm singulis annis (ex tenore Reformationis, Anno 1613. institutæ) in festo Joannis Baptistæ, generalia Comitia, [*Bundtstag*] recipiendis rationibus ab Officialibus Præfecturarum (quibus etiam bienniô quôq; novis electis, in publicis Comitiis, juramentum, de legitimè & justè administrando officio, deq; observatione decretorum & statutorum, ac fideli ratione reddendâ, defertur) subditorumq; gravaminibus & appellationibus audiendis, aliisq; rebus publicis, pro re natâ, cognoscendis, habentur.

Gravamina à Caussidicis, qui illuc magno numero confluunt, coram Senatu proponuntur: & ab Oratoribus ex æquo & bono, secundum statuta subditis lata,&

ta,&

ta,& optima recepta jura ac consuetudines, feliciter, & promptè decidũtur. Ex hisce Comitiis, ut & biennalibus, tertium quodq; Davosii celebratur; Dominiis enim acquisitis & acquirendis, cum eorum juribus, accessoriis & emolumentis, tria fœdera, æquis portionibus (ex tenore literarum fœderis) fruuntur.

His & superius enumeratis Comitiis, ex Grisæo, viginti octo; ex Cathedrali, viginti quatuor; ex Decem-Jurisdictionum fœdere, quindecim legati, seu Oratores, una cum Cancellario & Apparitore cujusq; fœderis, conveniunt. Præses illius fœderis, ubi conventus celebratur, postquam considere omnes, salutatis aliis, & de se ex more pauca præfatus, exponit quid proximo conventu legati in recessibus deliberandũ acceperint: siq; aliæ senatus habendi causæ sint, eas similiter succinctè proponit. Ordine postea ab eodem Præside rogati, singuli senatores seu legati, non proprio arbitratu, sed mandato suæ quisq; Communitatis seu jurisdictionis, sententiam, scriptis plerumque comprehensam, (*Instructionem* vocant) dicunt, & ad eandem acta referunt. Atq; eo, quod major Senatus pars decreverit, reliqui tenẽtur. Extrema autem provocatio, est à Senatu ad Communitates. Actum causæ in singulis Communitatibus proponuntur: quarum sententiæ, in scriptis relatæ, colliguntur.

Frequentiora autem sunt Subcomitia (*Beytag* vulgo dicta.) Hi conventus plerumque Curiæ celebrantur; ubiq; præcipui tantum Magistratus, Præsides seu Capita (ut vocant) trium Fœderum, cõveniunt, subinde etiam pro gravitate rerum tractandarum, alii ex singulis Fœderibus convocantur; qui tamen plenam statuendi potestatem non habent. Proposita enim &

acta, recessibus comprehensa, si cujus momenti sint, ad Communitates fœderum separatim referuntur. quodque major harum pars statuerit, ratum est. Hæc juris pacisq; studia sunt.

Ad disciplinam militarem, omnes sponte, & naturali quodam armorum studio, à pueritia se assuefaciunt. Magistratus, singulis bienniis, populum armatum lustrare solet: ac quælibet jurisdictio, suum militiæ Ducem, Vexillarium, & reliquos officiales, habet.

Legibus omnes arma habere jubentur: quæ, pro facultatum ratione, sibi comparare, & domi conservare coguntur. In tractandis scloppetis, singulis fere festis diebus, propositis etiam præmiis se exercent publicè. Armorũ genera eadem, quæ Helvetii habere solent. Pleriq; loricâ induti, hastam fraxineam prelongam; alii scloppeta majora [*muschettas*] gestant. Pauci nunc bipennes seu halabardas, aut hastas tantum, & scloppeta minora, [*archibusos* vocant] portare volunt: & hi caput tamen galea muniunt. Lateri prçlongum & latum ensem singuli accingunt. Tesseris albis cuncti, uti etiam galea ejusdem coloris, plumis exornata, conspicui comparent. Vexilla cruce albâ rectangula insigniunt: hæc enim omnium Helvetiorum est militare signum: Tympanis & tibiis utuntur: pulsus & sonus cum Helvetiis idem est. Phalangem suam etiam Helvetiorum more, si commoditas loci ferat, instituunt: & equitatui cum densatis hastis, ad formã Erinacei, optime se resistere posse, in prçliis experti sunt.

Leges militares (quas *Ordinantiam* vocant) bonas, & çquas habent. & ad harũ observationem, per sacramentum militare obstringuntur. Earum summa est: ut DEUM timeant & colant, neq; ejus sanctum Nomen in va-

venū sumant: ab omni blasphemia abstineant; ebrietatē, fornicationem, & aleā, vitent: Patriæ cōmunis libertatem, leges, & commoda, ad extremum usq; halitum, defendant, & promoveant: Ducibus, & Officialibus militiæ, debitam obedientiam præstent: nullam seditionē excitent: castra, signa, & stationē, nullus absq; venia, deserat: nec alter alterum ulla injuria, verbi aut facti lacessere, aut vetera odia, si quæ sint, renovare, audeat: exortas rixas, quisq; pro viribus, vinculo pacis interposito, separet, ac dirimat: lites, si quæ oriantur, judices deputati decidant: nec cuiquā prędandi causa, ex acie excedere liceat; donec hostes prorsus profligati fuerint: postea verò, ubi prædandi potestas facta est a Ducibus, quicquid partū fuerit, id omne in publicum conferatur, & viritim distribuatur: deniq;, Ecclesiis, locis sacris, personis Ecclesiasticis, mulierib. gravidis, virginibus, senibus, infantibus, annonā & arma subministrātibus, molendinis, pistrinis, aratris, vitibus, segetibus, & arborib. frugiferis, omnes parcāt.

Supersunt nobis Rhęticę Reipub. Constitutiones, quæ secundùm incidentes & urgentes casus sancitæ fuere, Laconico stylo adumbrandæ.

Anno ergo 1500. Rex Galliæ Ludovicus, & Ludovicus Sfortia Mediolani Dux, diffidentes, & super Mediolani Ducatu pugnantes, Pensionarios suos (uti etiam Imperator Maximilianus primus) semper in Rhætiâ aliquos habebant. Proinde ad conservandā libertatem Rhætiæ intactam; assiduis quoq; B. Nicolai Eremitæ apud Subsylvanos Helvetios, adhortationibus, ad quem frequens ex Rhætia concursus erat, unanimi communi omnium voto, sanctio constituta fuit: ne cuiquam Rhæto, cujuscunq; generis, gradus aut con-

conditionis, liceret, sub gravissimâ pœnâ infamiæ, & arbitrariâ, ulteriùs judicibus deligendis, ab ullo Principe extero, munera & pensiones (ita enim stipendia Principum vocant) accipere. Constitutio hæc, Literarum Pensionalium nomen retinuit.

Anno 1524. Dominicâ Quasimodogeniti, certi articuli, propter absentes, & Curtisanos, (ut vocantur) ne eis præbendas possidere liceret; itemq; propter decimas sunt constituti.

Anno 1526. die 13. Januarii, celebris disputatio Ilantii habita fuit, inter Evangelicos Reformatos, & Catholicos cum Missâ, in quâ articuli controversi argutè tractati. Ab Evangelicorum parte primas tenebat Joannes Comander, cum Philippo Salutio. ab alterâ parte aderat Theodorus Schlegel, vir acutus, Abbas D. Lucii, & Vicarius Episcopi, cum D. Bartholomæo à Castromuro, Protonotario Apostolico, multisque aliis Canonicis & sacerdotibus. Post illam septem sacerdotes missifici Reformatis se addixêre Aliæ, (nempe Anno 1538. Susii, in Engadinâ inferiori; Anno 1595. & 1596. Tirani, in Valletelinâ) etiam in negotio religionis, habitæ sunt in Rhætiâ disputationes; quas hoc libello, cùm typis exaratæ sint, tractare supersedeo.

Eodem anno 1526. in festo Joannis Baptistæ, certi articuli, numero viginti, inviolabiliter observandi, fuêre sanciti. Summa eorum est: Ne Episcopus Curiensis, aut quisquam alius Ecclesiastici ordinis, civilem Magistratum, & Præfectum seu Ministralem, Côventui & judicio alicui præponat; sed populus, suos Magistratus, propriis suffragiis creet: Nec Ministri & Officiales Episcopi, quamdiu illi serviunt, Comitiis & Se-

& Senatui Rhæticæ intersint: Ministros Ecclesiarum singulæ parochiæ sibi deligere, ab officio removere, & eis stipendia solvere possint.

Decumas minores nullas posthàc solvit Rhætia: majores, ubi jus exigendi est, non in agro; sed collectis vino & frugibus domi, & quidem decimam quintam tantum, alibi etiam minus, secundùm conventiones, pendunt.

Anno 1530. die Lunæ ante festum Purificationis Mariæ: cùm tria fœdera Rhætiæ, graves expensas & jacturam rerum, cum internecione multorum fortium virorum, in oppugnatione civitatis Clavennensis, præsertim autem obsidione Castri ibidem, & bello Dubinensi, a Joanne Jacobo Medicæo, & ejus socio, Comite Gerardo de Arco, anno 1525. passa fuissent; Episcopus verò, cui antea quarti cujusq; Volturenę Capitanei & Gubernatoris electio competebat, nec militem, nec commeatum, aut quicquam de suo contribuisset: ad certa pacta (quæ sub sigillo Joannis Ebli, Landtammani apud Glaronenses, descriptæ sunt) deventum fuit: ut nempe Episcopus jus suum, quod in Volturenâ, Comitatu Clavennæ, & Bormio, haberet, tribus fœderibus liberè renuntiaret. Vicissim illi, certam pecuniæ summam, nempe quolibet anno 1000. libras imperiales illi darent. Hodiè itaq;, singulis bienniis, ex telonio Clavennensi, ipsi 573. florenos & 6. bacenos, pendunt.

Constitutionum transgressoribus semper suæ erant pœnæ, & proinde certa ordinata judicia: quæ deinde furore populi, subindè plusquàm Radamanthea fuere.

Anno 1529. Theodorus Schlegel, Davosio oriun-

dus, Abbas D. Lucii, in civitate Curiensi, à trium fœderum judicibus, processu longo instituto, morti adjudicatus fuit, & capite mulctatus. Criminationis summa erat: Quòd Joanni Angelo Medicæo (qui postea Pontificatum Romanum adeptus fuit, & Pius quartus vocatus; frater Joannis Jacobi, Mussii Castellani) favorem, opem & consilium, in adipiscendo Episcopatu Curiensi, promiserit: à quâ civitate sedem suam Paulus Zieglerus, Episcopus Curiensis, ob articulos ante triennium sancitos Episcopatui præjudiciales, iratus, Fürstenburgum transtulerat. Joannes igitur Angelus, prætextu comitandi sororem suam, quæ Volfio Theodorico ab Alto Amisio tùm nupserat, Curiam aut Fürstenburgum, in lecticâ, tanquam valetudinarius, deferendus erat, Episcopo verò Paulo, conditio alia digna obtingere debebat. Abbatis autem detentione, omnia detecta & præpedita fuere. Gubernator etiam Vallistelinæ, Georgius Belinus Davosianus, Abbatis consobrinus, qui Conspirationis etiam socius putabatur, Zuzium, in Engadinam superiorem, captivus ductus, & rigide examinatus est, innocentiâ vero ejus deprehensâ, liber iterum dimissus fuit.

Anno millesimo quingentesimo quadragesimo secundo, Curiæ, aliqui Pensionarii, & Regis Galliæ stipendiarii, à judicibus ibidem congregatis mulctati fuere, & ad tempus accessu Senatus Rhætici, privati.

Sic etiam anno 1550. Davosii, fœderis Decem-Jurisdictionum homines convenere. Pensionarios Coronæ Christianissimæ graviter mulctavere. Tumul-

multuarius admodùm processus erat. Sæviebat populi pars maximè adversus Joannem Gulerum, Davosianorum Præsidem, & Valentinum à Vazerino, aliàs Vallistelinæ Gubernatorem: quasi qui fœderis Gallici, cum Henrico secundo Rege renovati, articulos aliter populo proposuissent, ac Tabulæ ipsæ Confœderationis haberent. Tandem, re totâ cognitâ, intercessione Helvetiorum & Ulderici Philippi Baronis ab Alto-Saxo, integritas horum & aliorum, pecuniariâ mulctâ affectorum, perspecta, ipsique pristinis dignitatibus restituti fuêre.

Hoc ipso anno, die 23. Februarii, judicio fœderis Decem-Jurisdictionum, reliquis duobus fœderibus inter se de præcedentiâ certantibus, ea Grisæo adjudicata fuit.

Anno 1561. inter alias leges, Ilantii in Comitiis latas, Ordo Jesuitarum (quorum aliqui, Ponti, in Valletelinâ, virtute Legati cujusdam, sibi ab Antonio Quadrio Equite relicti, sedem figere volebant) proscriptus fuit.

Anno 1565. Fortuna Radamanthæorum judiciorum excepit Rodolphum à Salicibus, (postea Sacri Romani Imperii Baronem factum; ornamentum Helveticæ & Rhæticæ nobilitatis, in armatâ, & togatâ militiâ, splendidissimum) ac alios munerum & pensionum à Principibus exteris acceptarum accusatos. Judicii locus Zuzii erat, in Engadinâ superiori; hi enim cum inferioribus Engadinis, hoc præcipuè judicium exercebant.

Militiæ Ducis Rudolphi Salicæi, præcipua criminatio erat: quod Venetorum Reipubl. subreptitiis

trium fœderum diplomatibus, militem promisisset. Miserè is tortus, purgatisq; tandem suppositis indiciis, expensarum persolutione, dimissus fuit. Gallici etiam Pensionarii mulctati, & omnia in expensas sunt conversa.

Eodem anno, post fata Thomæ Plantæ, Episcopi Curiensis, discordia nata est in electione successoris. Beatus à Portâ Davosianus, potioribus Canonicorum suffragiis eligitur. Bartholomæus à Salis Prægallus, jam tertiò Episcopatum ambiens, aliquot Canonicorum vota habet; & simul à Communitatibus fœderis Cathedralis expetitur. Res diù multumq; acerbè disputata, tandem consensu partium, ad Pontificis Max. judicium defertur: qui pro Beato pronuntiavit. Rhætorum deinde legati eos, anno 1568. amicabili decisione, ad concordiam deduxêre.

Cùm in adipiscendis officiis, tam in patriâ & jurisdictionibus Rhætiæ, quàm apud subditos, mira varieties introducta esset; ita ut prehensationibus, quę per crebras comessationes, & pecuniæ ac aliorum munerum distributiones, fiebant, (*practicas* illi vocant) pleraque pessimo usu administrarentur; anno 1551. die 24. Januarii, severum edictum super eâ re à tribus fœderibus, publicatum fuit: utì etiam, ne quis seditiones in Communitatibus excitaret: sed cùm hæc temporis progressu negligerentur: Anno 1570. die 25. Octobris, in publicis Comitiis Davosii, eadem, majori studio, & comminatione pœnæ, inhibita fuêre: Ne cuiquam, cujuscunque gradus & conditionis esset, liceret, directè nec indirectè, per se aut alios, in ambiendo aliquo Officio, sive Ministralis aut Oratoris, sive Præfecturæ apud subditos, vel cujuscunq; alterius.

terius nominis, prece pretióve ullo modo uti; idque ille juramento post promotionem suam, confirmare valeret.

Anno 1572. Status Rhætiæ nostræ admodùm turbatus fuit. Conradus à Plantâ, J.U. Doctor, Decanus & Canonicus Curiensis, filius Joannis à Plantâ, J.U. Doctoris, & Rhætii Domini, homo ambitiosus, habito consilio cum Vincentio Quadrio, Equite Pontensi, Voltureno, & aliis: à summo Pontifice, Pio quinto, Anno 1570. Breve Apostolicum, fruendi reditibus Ecclesiæ D. Ursulæ, in Volturenâ Tilii, sitæ, obtinuerat: qui reditus, consensu Senatus Rhętici, ab aliquibus Nobilibus ex familiâ Guicciardâ exigebantur. Mox, ad majorem corroborationem, eo ipso anno 1570. prid. Cal. Martii, mittitur ab eodem Pontifice Bulla: quâ; Motu (ut sonabant verba) proprio, non ad alicujus instantiam, (ad Nobilem virum Joannem Plantam, quem Syndicum & Procuratorem suũ, Epistolæ antè missæ mentionẽ faciens, constituebat) ut omnia bona in Rhętiâ, Clavennâ, & Volturenâ, ad Abbatias & Prępositur as pertinentia, & à personis inhabilib. occupata, possit recuperare, eaq; etiã propriis filiis concedere; judices vult esse, Episcopũ Curiensem & Comensem, pro placito Syndici: Præterea injungit Patriarchæ Alexandrino & Constantiensi ac Basiliensi Episcopis, faciant præmissa ab omnibus, quos illa concernant, inviolabiliter observari; rebelles & contradictores, per censuras, sententias & pœnas, aliaque opportuna juris & facti remedia, appellatione postpositâ, compescendo: invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis.

Cùm rumor ergo, de Brevi Apostolico & Bullâ, in-

Præfecturarum apud ſubditos, quòd muneribus & precio eas adepti eſſent, mulctati fuêre; majorq; pars iis privata. Aliquot etiam ex Rhætis, & ſubditis, in exilium misêre: multos non exiguâ pecuniæ ſummâ condemnavêre.

Helvetii confœderati, his & ſuperioribus tumultibus, per Legatos ſuos, ſtrenuam & fidelem operam, in componendis & conciliandis animis, navavére. Tandem eorum operâ, hoc eodem anno, deferven te jam populi furore, Curiæ in Triclinio Epiſcopatus, judicium aliud, ex trium fœderum aſſeſſoribus, conſtitutū: ubi aliqui ex jus-dicentibus, Thuſciæ antè congregatis, ob exceſſus, & proprii lucri ſtudium, caſtigatis plerique, Curiæ & Thuſciæ, antè, ut memoravimus, proſcripti & mulctati, auditis illorum defenſionibus & perſonalibus comparitionibus, patriæ, & priſtinis honoribus ac dignitatibus reſtituti fuêre.

Ut tumultus & furioſus concurſus popularis imposterum evitarentur, ſuaſu etiam Helvetiorum, ſanctio conſtituta fuit, hoc ipſo 1573. anno, trium fœderum ſigillis (unde *Tabulæ Trium ſigillòrum vocatæ*) communita: Nempe, ut poſthàc non armorum terrore; ſed placidâ juris formâ, omnia decidantur. Si quis ergo in jurisdictione contra avitam libertatem patriæ aliquid commiſiſſe, aut molitus eſſe, aut quovis modo hujuscemodi crimine contaminatus, deprehenſus fuerit, ab ejus jurisdictionis hominib. judicio præfectis, meritas pœnas recipiat. Si oſcitantia jurisdictionis pateat: fœdus, cui illa annumerata, rem, juris ſervata forma, aggrediatur: & hoc languente, trina tunc fœdera, ne malum creſcat, inultumque maneat, auctoritate

ritate suâ supremâ, provideant. Si aliquis verò alterum injuriâ, proditæ patriæ libertatis, (frequentissima hæc tumultuantium cantilena est) aut alio quovis modo insimulaverit; & in probatione defecerit: ex lege Talionis reus ipse fiat.

Anno 1575. magni motus intra Engadinos superiores, qui infra & supra Fontem Merulam sunt, propter jurisdictionalia, aliaque inde dependentia, excrevêre; ita ut ferè ad arma devenissent: tandem verò Legati Gallici in Rhætiâ, Helvetiorum, & trium fœderum intercessione, & juridicâ decisione, controversiæ decisæ fuerunt.

Publicam novem annorum quietem in Rhætiâ denuò turbant machinationes Rinaldi Tectoni Mediolanensis mercatoris; sed ejus, qui foro cesserat. Hic, cum junctis sibi duobus aliis ejusdem farinæ sociis, Joanne Ambrosio Rubiatâ, & Carolo Balcono, à Cardinale Carolo Borromæo, Archiepiscopo Mediolani, & postea à Papâ Paulo quinto, anno 1610. mense Novembri, canonizato, (ut fama constans erat) adjuti, connivente & assentiente Ducatus Mediolani Gubernatore, D. Carolo Taleaviâ de Aragonâ, Duce Terræ novæ &c. milite, quâ possunt tectâ silentii arte, conscribere incipiunt; & præsertim subditos ad defectionem, & conspirationem, si quos possint, solicitare satagunt: cujus causâ Gleram, in Triumpilinis Lacus Larii, veniens dictus Joannes Ambrosius Rubiata, casu ibidem invento Andreâ Morono Sondriense, homine plebejo, alioqui satis arguto, illi institutum suum aperit; & de Volturenensibus aliquibus, conspirationis sociis, gloriatur. Hic magno quodam gaudio, propter religionis scilicet Catholicæ pro-

propagationem, se effusum simulat: & suo, & aliorum Sondriensium amicorum suorum nomine, tractatui subscribit. Mox amicis suis Sondrium scribit; ut rem totã Vallistelinæ Capitaneo, Rudolpho à Schauuenstein aperiant: ad quem, ne suspicionem Rubiatæ moveret, ipse scribere non audebat. Hinc benigne à Rubiata, cum plurimis pollicitationibus, dimissus, Joannem Enderlinum Morbenii, & Joachimum a Jochberg Trahonæ, Prætores, ipsumq; etiam Capitaneum adit, ac rem totam aperit, qui veloci calamo Dominis suis omnia significant. Statim subditi aliqui, de quibus Rubiata sermones habuerat, Vincentius Maria Quadrius, Vallis Cancellarius, Fabius Quadrius, ambo Pontenses, & Joannes Baptista Torellus de Villâ, unà cum ipso Morono, capiuntur. Torellus, quem Moronus cum Rubiatâ collocutum fuisse asserebat, majoribus proin indiciis aggravatus, mense Januario, Curiæ constituto judicio, acriter torquetur. In eâdem civitate etiam custodiæ mandantur, Nicolaus Venosta Grosiensis, Præpositus Curiensis, & Vincentius Quadrius, ibidem Canonicus, Cancellarii Vallis filius, qui etiã eodem tempore tortus fuit. Hi omnes tamen absoluto processu, ordineque judicii servato, indicia purgavêre: nec infidelitatis aut criminis læsæ Majestatis, ullo modo rei inventi, absoluti fuere.

Mense Novembri, Anno 1584. Cardinalis moritur, illi nihilosecius, Cardinalitæ pecuniæ nervis, ad extirpandam (uti vocabant) hæresin, in Italiæ finibus, destinatæ aliquatenus corroborati, in proposito suo pergunt. Propositum autem erat: Vallemtellinam, cum Comitatu Clavennæ deprædari; &, si valerent, occupare, omnemq; ad Romanæ sedis obedientiam per-

B

trahere. Res vero aliquamdiu dilata fuit: quod non satis inter Gubernatorem, & Cardinalem adhuc vitâ fruentem, de summo militiæ Duce exercitui proponendo, conveniret: quem uterque ex suis habere volebat.

Mox, anno 1585. mense Februario, milites aliquot confinibus Vallistelinæ appropinquare incipiunt. Insidiis itaq; planè detectis; Rhæti undique ad Clavennam & Volturenam, sub signis suis militaribus, convolant. Fœdus Grisæum, Gaudentium à Casâ novâ, fœderis Præsidem; Cathedrale, Joannem Paucrium, civitatis Curiensis Pretorem & Capitaneum; Decem-Jurisdictionum, Florium Sprecherum, Equitem auratum, Davosianæ regionis Capitaneum, patrem meum, summos belli duces elegerant. Gubernator Mediolani se nostris Legatis excusat: Rinaldum Tectonum cum sociis, alio etiam prætextu, cùm res minus prosperè cessisset, proscribit: diligens interim perquisitio, judicibus à Rhætis ad hoc delegatis, de conspiratione aut collusione apud subditos suos, instituta fuit, & certi articuli, quos Clavennates vocant, de eventu circa Reipub. administrationem, maximè Vallistelinæ, (ut, qui officium habuisset, eo in posterum abstineret) conditi.

Incepta à Tectono & sociis perficere tentat, Anno 1591. Comes Scipio Gambera, Brixiensis, patria patruelis ob cædem exul; spe magnorum præmiorum, Gubernationis nempe ipsius Vallis adipiscendæ, allectus. Hic in Volturenâ se continens, quotidianis literis solicitabat, & solicitabatur ab Sfondrato, & aliis Cardinalibus, & Romanæ Ecclesiæ devotis Inquisitoribus; qualis erat ille à Monte Sancto. Tractatus,

mox

mox e[illegible]equutioni m[illegible], miro modo Volturene Offi[illegible]libus, J[illegible] Plitæ, R[illegible] Domino, & Valli Gubernatori; Herculi à Salicibus, Tirani Prætori, in cujus ju[illegible]dictione Comes degebat, quique proinde primus in cognoſcẽdis inſidiis fuit, & Antonio à Sonvig, ejusdem Vallis Vicario, & Maleficiorum judici, (omnib. tribus poſtmodum, Anno 1603. auratæ militiæ Equitibus creatis) innoteſcit. Capitu[illegible] J[illegible] Maria Lazaronus Tiranẽſis, cõſpira[illegible]cius, & quo pro ſuo ſecretario utebatur, Comes: mox ipſe Comes cuſtodiæ datur: aſſcitisq; triũ Fœderum Præſidibus, aliisq; ad hoc deputatis, morti adjudicantur. Comes ipſe, gratiâ factâ, menſe Auguſto Tirani decollatus; alter vero, in quatuor partes diſſectus fuit.

Anno 1603. ultimâ Januarii, Curiæ, Reformatio Status Reipubl. (qui, propter enormes præhenſationes, corruptiones & Practicas, admodum corruptus erat; præſertim in ambiendis Præfecturis apud ſubditos) anno priore cœpta, fuit continuata; Summa rei eſt: ut, quemadmodum antè ſancitum fuerat, omnis corruptela, in electione cujusq; officii, Legationis, aut quocunq; alio nomine dici poſſet, ſub graviſſima pœna, vitaretur: Ex officiis & Præfecturis apud ſubditos, æqua diſtributione, cuiq; Communitati ex quolibet fœdere, legitima ſua portio, obtingeret; ſervatâ tamẽ, in Cathedrali, eâ diſtributione, prout inter eos jamdudum conventum eſſet: Electio officialium non, ut [illegible] Senatu trium Fœderum, in Comitiis publicis, quovis [illegible]ennio celebratis, fieret: ſed ab ejus jurisdictionis hominibus & populo, cui ſecundum diſtributionem [illegible] competeret: ſelectis nempe quatuor ex jurisdictione aptioribus, qui provectioris eſſent æ-

taris, annum nempe vicesimum quintum excessissent; inter quos sorte deinde certaretur, ita ut, super quem ea ceciderit, Officialis fiat. Qui semel officio functus fuerit apud subditos, in posterum non amplius admittatur. Salarium quoque Officialium triplo auctum fuit. Comitia posthàc (ut alias etiam innuimus) singulis annis celebrentur. & Syndicatorum, qui ad subditos singulis biennis antea mittebantur, vices subeant Legati trium Fœderum, in iisdemq; Comitiis: qui diligentem administrationis rationem ab Officialibus exigant. Et alia præterea; quæ hîc recensere nimis longum foret. Ut autem hæc observentur: Censores eligantur, qui transgressores pro meritis castigent. Ad puniendos maximè excessus Officialium, (uti consuetum est subinde, post leges latas, ad sumptuum compensationem) Judices trium Fœderum conveniant. Sic variam ibi censuram varii subiere.

Eodem anno 1603. D. Petrus Henriquez Azevedo, Comes Fontium, pro Rege Hispaniæ Ducatus Mediolani Gubernator, & Capitaneus generalis in Italia, Rhæticæ nostræ genti (quæ se aliis quidem fœderibus suo autem Regi hactenus jungere nunquam voluit) infensus, in ipsis confiniis Volturenæ, (neglectis pactis inter Franciscum secundum, Mediolani Ducem, & Rhætos, anno 1531. initis, quibus cautum, ut Turris Oloniæ, cum Castro Mussii, destruerentur; nec unquam in illis confiniis, in æternum aliud quicquam hostile erigeretur) loco eminenti, *Monteccio* proinde dicto, & quo Joannes Jacobus Medicæus, Volturenam infestans, commode usus fuerat, cùm prope Turrim Oloniæ sit, (ubi etiam munimentum minus, *Forticellum* dictũ, fabricari hoc tempore idem Co-

Comes Fontium curavit, quo naves transeuntes ad consignationem urgerentur) Castrum (propugnaculum ipse vocabat,) Fuentes, nomine suo insignitum, erexit. Diversæ propterea Rhætorum & Helvetiorū ad eum legationes missæ, ut ab instituto desisteret, nunquam obtinere poterant. Rhætis se jugum imposuisse, ipse gloriatus est. Nostri verò illud postea, sepulturam Hispanorū, ob aëris intemperiem, quâ multitudo plurima præsidiariorum absumpta esset, vocavere.

Anno sequenti, omni commercio publico & commeatu Rhæticæ genti, cum Ducatu Mediolani, (uti anno 1544. post pugnam ad Cerisolam apud Subalpinos Marchio Vasti, Gubernator Mediolani, iratus, fecerat, quò Rhętos à Regis Galliæ amicitia avelleret: sed cum hęc parum illi curarent, decretum mox suum revocavit) interdixit: Cum autem neq; hac viâ nostros, ad acceptandas certas capitulationes, quæ tractabantur, pertrahere posset: etiam hoc interdictum, quod Ducatui Mediolani non parum incommodi afferebat, post sex menses iterum sublatum fuit.

Anno verò 1607. cùm in confiniis Rhætorum miles undique ferè conscriberetur, (motus enim magni inter summum Pontificem & Venetos erant) Rhæti nostri, pro præsidio, sex signa (mille & octingenti hi erant, selecti milites) in subditorū Volturenæ & Clavennæ tractum mittunt. Mox tamen militiæ nervus (pecuniâ dico) deficit. Confœderatorum certæ quidem erant suppetiæ sed admodum tardæ. Veneti interim ex pacto fœderis, sex cohortes Rhæticas, mille nimirum & octingentos milites, conscribere volunt. Inde occasionem nacti, qui Capitulationes certas cum Statu Mediolani Rhætis incundas, aliquamdiù

jam, sed irrito conatu, tentaverant, populi concursu excitato, extrema quæque moliuntur.

Primi ergo illorum sunt homines, ex jurisdictione Bellofortensi; qui nempe ab altero Castri Bellofortensis latere, Vatium versus, habitant. Hi, anno 1614. Davosii, judicio super eis, à fœdere Decem-Jurisdictionum, in quo sunt, instituto; propterea quod, contra tenorem tabularum fœderis ipsorum, insciis & renuentibus cæteris jurisdictionibus, Capitulationes Mediolanenses iniissent; à fœderis communione suspensi fuêre. Mox illos sequuntur Coriovantii, statim Scanavicenses; inde Quatuor Pagici. Et sic undiq; emissis nuntiis, necessariam patriæ defensionem prætendentibus, contra adventantes Lotharingos, a Venetis conductos; (quorum tamen nullus hac de re ex patria se moverat) omnes Rhętiæ jurisdictiones, præter Misaucos, (qui, cùm in confiniis Insubriæ essent, Legatos suos habebant) erectis signis militaribus, armataque manu Curiam convenere. Hi miris modis in Senatum quindecim virorum, quod Concilium secretum vocabatur, non multo ante, pro securiori & secretiori Reipublicæ (quę ob Fontejum fortalitium, subinde & Mediolanenses Capitulationes, admodum turbabatur) administratione, & quidem consentiente populo, ad tempus, institutũ, fuit debacchatum. Hos quindecim, vox populi erat, Principibus confœderatis transitum itinerum, in certâ mensurâ, uti addebant, longitudinis & latitudinis, vendidisse.

Congregato Consilio Curiæ: potioribus suffragiis (insuper his tamen etiam fœdera in omnibus, rata volentibus) statuunt: Principibus cõfœderatis se transitum nullum, per suas regiones, concedere velle, eò quod

quod in propositione articulorum fœderalium, non fuerit plena ejus rei coram populo facta mentio: & proinde hanc fœderum moderationem quandam vocabant: cujus monimentum, una cum aliis non inutilibus constitutionibus, colorem & fucum negotio addentibus, publicis obsignatis literis, posteritati commendaturi essent.

Georgius Belinus à Belloforti, Cæsareæ Majestatis &c. Consiliarius, & Castri-Castrensis Præfectus, tunc Curiæ residens, unà cum Capitaneo Casparo Baselga, apud Suprasaxenses quondam Præfecto, & aliis nonnullis, custodiæ dantur. Helvetii interim suos Legatos, ad sedandos animos, & res amicè componendas, mittunt; sed nihil efficiunt: imo furiâ agitati aliqui, contumeliosis verbis eos incessere non verecundantur. Judicium statim (uti moris semper fuit) instituitur, & satellitio magno stipatur: cęteri domũ redeunt.

Joannem Gulerum à Veineck, Equitem Auratum, & Præsidiariorum in Valletelinâ & Clavenna Archistrategum, (quo juris fundamento, illosmet ignorare puto) cum bonorum publicatione, perpetuo proscribunt. Sic & alios quàmplurimos Rhætiæ magnates, qui cum Gulero, populi furori cedentes, ad vicinos Helvetios se contulerant, tumultuosissimo processu, maximâ pecuniæ summâ condemnant, honoribusq; (ut ajebant) & dignitatibus privant.

Supererant adhuc (uti diximus) multi boni viri, quibus illa fœderibus derogans sanctio, & inauditus hic procedendi modus, displicebat. horum animos erigebat adventus aliorum generosorum, ex præsidio Valltelinæ & Clavennæ: qui illa tamen loca, honesto præsidio, & aedilis constructis, munita reliquerant.

Itaq;

Itaq; communicatis consiliis, erectisq; iterum vexillis forti & intrepida manu Curiam repetunt: Literas illas Moderationis fœderũ & aliorum, in frusta discissas, abolent: Constitutiones alias honestas, & fœderum confirmatorias, erigunt.

Georgius Belinus à Belloforti, & Caspar Baselga, adhuc custoditi, gravi torturæ examini & quæstioni subjiciuntur: mox etiã præcipuè ob pecunias & munera à Ministris Hispaniæ Regis accepta, morti, per capitis obtruncationem, adjudicantur. Tumultuaria admodum erat exsecutio: quam tamen illi intrepidè & piè adiêre.

Alius etiam judicii locus, Oppidum Ilantium nominatur. Otiosi interim Curiæ, præter morem, erant judices veteres, cum suo satellitio. Quid igitur fit? Davosii jam mense Julio celebrabantur ordinaria Comitia, Rationibus ab Officialibus exigendis, & subditorum appellationibus & gravaminibus audiendis, destinata. Mittunt ergo illi, ex satellitibus suis, circiter quadraginta: qui (ut aliquid, quod agerent, haberent) Franciscum Paravicinum Volturenum captivum faciunt. Davosiani verò, cùm judicii locus, pluribus Cõmunitatum suffragiis, denuò, in his ipsis Comitiis, Ilantii nominatus esset, & Curiç congregatis potestas ulterius procedendi sublata; Helvetios etiã, ut amicabiles compositores, (salvis semper privilegiis & jurib. patriæ libertatis) audire vellent: eundem captivum eis, & arma, dum securi in hospitio comessantur, duce Joanne Sprechero, fratre meo, Vicariatus munere apud Volturenos modò functo, viro intrepido, eripiunt, ipsumq;, donec ulteriùs in Cõmunitatibus deliberaretur, custodiunt: vicinis jurisdictionibus, ipsi, apud

&ju-

& judicio Curiæ, facti sui causam, amico scripto indicant. Vacua autem, totaq; irata hæc turba, Curiam diversis itineribus, ubiq; populum, dira quæque contra Davosianos evomens, concitando, redit: mox ulturi, ut ajebant, injuriam. Judices cum custodibus suis, ascitis etiam multis ex civibus Curiensibus, Quatuor Pagicis, & toto Decem-Jurisdictionũ fœdere, (præterquam ex dominio Majævillano; unde quadraginta tantum, defervescente jam tumultu, bono & sedato animo adventabant) Davosium, sub noctem, armatâ manu veniunt. Davosiani, classico & signo per totam suam jurisdictionem dato, subitò exciti, in curia suâ, loco pro more regionis amplo, & ad resistẽdum apto, trabibus & saxis undiq; comportatis, quo valent modo, se communiunt: turri etiam templi, & aliis contiguis curiæ ædibus, scloppetarios aliquot imponunt.

Postero die à prandio (cùm animi vino magis incaluissent) consilium ineunt: mox ad curiam veniunt, & literas Curiæ ultimò conceptas, Confirmatorias nempè fœderum, quarum exemplar, quod erat fœderis Decem-Jurisdictionum, penes alias scripturas Davosii, de cõsuetudine & jure, asservabatur, unà cum aliis rebus, & privilegiis, quorum custodia ad illos minimè spectabat, ingenti excito clamore, & minis, expetunt. Davosiani literas illas ex curiâ, per Cancellarium suum, eis prælegere consentiunt. Vix jam lectio cœpta erat: cum totis viribus, & summo armorum impetu, fores curiæ infringere tentant. Davosiani intrepidè vim repellere parant. Singulari autem dexteritate & fortitudine, Capitanei Florii Sprecheri, Equitis aurati, Davosianorum tunc Præsidis, parentis mei colendi, atq; etiam D. Prę̨sidis, Salomonis Buolii,

(quos illi omnes, etsi exacerbatissimis animis essent, propter canitiem & sinceritatem, venerabantur) res aliquantulum sedata fuit, & ab armis discessum. Re infecta ergo (Davosiani enim ipsi captivum Curiam deduxerunt) domum illi remeant.

Mox in plerisq; locis, alii jus-dicentes à Communitatibus, loco priorum, eliguntur: armata & sæviens custodum cohors tollitur. Isti ergo, Ilantii congregati, & potiore populi voto, Curiæ per tumultum condemnatos, & absentes à patriis laribus, in integrum restituunt; ac denovo, libero accessu omnibus per fidem publicam dato, audiunt. Tum Gulerus, cum aliis præclaris viris, qui populi furori priùs cesserant, pristinis honoribus ac dignitatibus sunt restituti: quos nihilosecius, ad ingentes expensas dissolvendas, non exiguam pecuniæ summam contribuere oportuit.

Alii, (sive Communitates, sive privati essent) qui, contra potiora trium Fœderum vota, Capitulationes Mediolanenses inierant, haud parvo expensarum discrimine mulctati fuêre: aliqui in exilium acti: aliqui honoribus & dignitatibus privati; quibus tamen successu temporis, venia & indulgentia data est. Atq; ita seditio, cum præterlabente anno, detumescit.

Historiam hanc Rhæticam, septem annorum proximorum, sequentibus versiculis comprehensam, apponere libet:

1602. 3. 4. *Fœderi junguntur: consurgunt mœnia: frustrà*
5. 6. *Tentatur cum Fonte reconciliatio: miles*
1607. *Præsidio Vali datur. Expetiêre cohortes*
Mens. Feb. *Rhætiæ Veneti. Hinc Hispanica factio signa*
& Martio. *Excitat, & coeunt furiosâ mente coloni.*
Aprill. *Belinus capitur. franguntur fœdera. vexat*

Hinc

Hinc censura patres. Fugere maliq́, boniq́.
Rustica turba redit. tunc vires fracta resumunt Junio.
Fœdera. cum socio medius cadit ense Belinus. Julio.
Rhætia tota fremit · Magnatibus ultima quæq́,
Intentat vulgus. Mutatur mox locus & mens:
Jusq́, datum est alibi. Redeuntq́, boniq́, maliq́,: Septemb.
Mulctanturq́, simul, magno haud discrimine cuncti.
Plebs luit impensas, pretiumq́, ob stulta reportat
Facta suum. Inficiare, malum hoc generale fuisse?

Numerale Distichon.

ConsVrgVnt VeXILLa, trVCe & CaDIt ense BeLInVs:
DIffVgIVnt proCeres: rhætIa tota fVrIt.

Aliud.

rVstICa tVrba fVrIt: Magnates rhætIa pellit:
eXposVItqVe ensI tVnC CoLLa BeLInVs aVaro.

Anno

DeMentIa rVstICa.

Anno 1612. in Comitiis publicis Curiæ habitis, Ordo Jesuitarum, qui in partibus Volturenæ & Clavennę nidum figere volebant, (utì jam antè, anno 1561. constitutum, & anno 1600. reiteratum fuerat) in perpetuum proscriptus est; citra ullam libertatis religionis Catholicæ, cum Missæ exercitio, derogationem: tantum ne status politicus turbaretur. Et mihi quidem, tunc optionis munere apud subditos Transalpinos fungenti, unà cum Officialibus Rhætis ibidem, provincia exsecutionis data fuit.

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER SEPTIMUS.

CùM Pontificatum Martinus Quintus, Imperium Romanum Sigismundus Augustus, & Episcopatum Curiensem Joannes Abundius Naso, regerent: fœdus Grisæum initium suum sumpsit. In regione ejusdem Fœderis, rerum tunc potiebantur, Petrus Pultingerus, Abbas Disertinensis; Joannes Henricus & Uldericus Bruni, Barones à Rhætio; Joannes à Sacco, natus Comes Misauci; Hugo, Rudolphus, & Henricus, Comites à Verdenberg.

Status plebis subjectissimæ calamitosus & miserandus erat. Domini pleriq; juvenes, venationibus, aucupiis, & aliis libidinosis exercitiis dediti erant. Prefecti, & Consiliarii non nisi deglubendo gregi studebant, si quas ædes, prata, armenta, aut alia rustici haberent, quæ Præfectis placerent, injuriâ aut vi eis eripiebantur: &, quod atrocissimum erat, uxores in conspectu maritorum, filiæ in præsentiâ patrum, funibus alligatorum, violabantur: esum cum suibus & gallinis sumere cogebantur. Hæc lamentabilia si ad Dynastas deferrentur: ipsorum alii in eodem luto hærebant, alii surda alioquin aure præteribant. Petulantia autem Præfectorum Henrici Comitis Verdenbergici cæteros anteibat. Nec solum se intra cancellos suæ jurisdictionis quisq; continebat: sed etiam præ-

prædam ex alterius jurisdictione abigebat. Sic etiam ab Episcopatus Curiensis hominibus multa iniqua perpetrabantur: ut ne quidem ab uno ad alium locum, ob raptores, tutus accessus esset. Nullus enim facile, qui jus proinde diceret aut administraret, inveniebatur.

Provectiores itaq; aliqui ex Communitatibus, memores adhuc antiquæ libertatis, & exemplo vicinorum Helvetiorum erecti, aliquoties nocturno tempore, (summopere enim actus eorum observabantur à tyrannis, quorum animus nunquam est tranquillus) in sylva, non longè à pagum Tronum cōveniebant, consilium captantes, de securiore statu adipiscendo, tyrannicoque impetu & violentia per legitimos modos refrænandis. Unanimis itaq; votis deliberant (ut qui non solum Magistratui, quantúmvis improbo, obediendum; sed eundem quoque officii admonendum esse, ex divinis oraculis accepissent) Dynastas ipsos quemq; in suâ jurisdictione, per Deputatos, ætate & canitie, griseoq; amictu, venerandos, iterum interpellare. Illi, officio diligenter functi, injurias ac vim Præfectorum minutim enarrare; simul etiã, quæ à vicinis nonnullis prædatoribus paterentur, adjungere: obnixè à Dominis petentes, ut his calamitatibus & oppressionibus tyrannicis, unione initâ, provideant; judices, certamque juris & justitiæ administrandæ formam constituant, paratum vicissim animum suum, ad mutuum auxilium, libere aperientes.

Abbas itaq; Disertinensis, vir pietate, doctrina & probitate conspicuus, & ibidem ex bona familia natus, (qui etiam antea hac vim & injustitiam passa erat) libero animo negotium promovet, ac juvenibus Pa-

ronibus Rhætii, sibi à tumultu timentibus, persuadet. His interea cum Episcopatu Curiensi varia dissidia fuerant, ut etiam ad apertum bellum (uti libro tertio diximus) res devenerit: quæ nec dum sopita erat.

Joannes, Misauci Comes, etsi Philippo Mariæ, Mediolani Duci reconciliatus videretur, cum ꝑ in fœdere exciperet: tamen nec ab eo, nec ab Helvetiis, quibus Biltionam vėdiderat, firmam sibi amicitiam promittere poterat: Episcopo Curiensi autem, & Henrico Verdenbergico, infensissimus erat. Subditi insuper à Castellanis pressi, constantissimè instabant. Misaucinam autem Vallem ille sibi reservabat, horum ope refrænandam: quæ posteà anno 1496. sub Joanne Jacobo Trivultio, in fœdus etiam recepta fuit.

Hugoni Comiti Verdenbergensi, cum agnato Henrico, non usque benè conveniebat, proinde & ipse, licèt invitus, votis subditorum annuit. Henricus autem, Comes Verdenbergæ, nihil nisi vindictam & minas spirans, & ab Episcopo Curiensi, aliisque libertatis avitæ inimicis, instigatus, fœdus & omnem animorum conjunctionem respuit, imo durius adhuc subditos tractat.

Medio itaque mense Martio, Anno 1424. Troni, sub arbore Tilia, ubi sacellum Sanctę Annæ est, in nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis, fœdus perpetuum, decennio quôque renovandum, sancitum, ac decem articulis comprehensum est. quorum præcipui sunt: Ut mutuus & individuus amor, auxilium, liberumque commercium vigeat; itinera à prædatoribus tuta reddantur; uniuscujusque jurium & privilegio-

legiorum publica, privatáque defensio ineatur; nemo, nisi communi consilio, in fœdus recipiatur; æqua manubiarum, justo bello acquisitorum, divisio fiat; formaque juris, in controversiis decidendis, certa præscribatur. Locus Congregationum ordinariarum fœderis, Tronum statuitur.

Fœdus hoc ingressi sunt; prædictus Petrus Pultingerus, Abbas Disertinensis, cum Disertinensi & Vertiensi jurisdictione; Joannes Henricus & Uldericus Brunii, fratres, Domini à Rhætio, cum suis jurisdictionibus, Rhætiensi, Superſaxensi, Stuſſaviâ & Tenna; Comes Joannes à Sacco, natus è Misauco, & ejus jurisdictiones, Ilantium nempe oppidum, & Fovea tota, Vallis Leguntina, Vallis Sancti Petri, & Flemium; Hugo Comes à Verdenberg, & ejus jurisdictiones, Trimontium altum, cum Taminio, Leuuenberg, & Schlevenio; Liberi de Laaxio, qui sub Rodolpho, Joannis filio, Comite à Verdenberg, erant; ex Henrici Verdenbergici Comitis jurisdictionibus, domino non consentiente, Ministralis & Communitas in Valle Rheni, Sexamnio, Thusciensi, Montana & Cepinensi jurisdictione; omnes pro se-ipsis, & hæredibus, ac successoribus suis.

Abbas reservavit in fœdere, Uranios, Suitios, & Subsylvanos Helvetios: Domini à Rhætio, & Joannes Misauci Comes, Dominum Mediolani, & quæ suum honorem & juramenta concernerent, ante hoc fœdus præstita.

Henricus Verdenbergicus interim, auxilio Episcopi Curiensis & aliorum, à Pontifice Romano, & Imperatore Sigismundo, excommunicationem, ac proscriptionem contra subditos suos, tanquam rebelles

belles obtinet: quæ duo fulmina, eadem die, populo denuntiantur & intimantur, sed cum neq; sic eos deterrere atq; ab inita unione segregare posset; illiq; castra ac loca sua, ab ipsius Castellanis derelicta, communirent, cum adjuncto sibi Henrico Barone à Rhætio, (nam Barones etiam fœderis initi, quo ceu fræno aliquo cohibiti, pro libitu grassari in subditos non possent, pœnituerat) de opprimendo populo conjurat; nomine conjurationi huic, Nigra liga, (tesseras enim nigri coloris habebant) indito.

Anno itaq; 1450. Comes Henricus Sexamnienses opprimere statuit; apud quos munitissimum castrum Berenburg erat: misso, ex Comitatu Saruncetum, Joanne à Rechberg, duce suo, cum instructissimis copiis, per montem Gongelium. Hæ nocturno tempore, per Tamminium & Rhætiensem, Montanamq; jurisdictionem summo silentio, transeunt. Baro Rhætii Henricus, omnium conscius, subditis suis dicit, ut ne si quid strepitus audirent, proinde moverentur: se enim, cum aliquibus Nobilibus, venationi indulgere velle. Cùm sic jam in Sexamniensem tractum venissent: vias ubiq;, in strictissimis ostiis, Viamalæ, & alibi, obsident; ne quis auxilio Sexamniensibus esse posset. indè se ad castrum Berenburg conferunt; insidiisque structis illud occupare tentant. sed in actu ipso produntur, & statim ad arma undique conclamatur.

Sexamnienses Confœderatis, celerrimo cursu, per Stussaviam, ubi iter apertum erat, nuntium mittunt: hi, per eandem viam, cæteris omnibus præclusis, intrepidâ manu adsunt, & conjunctis viribus, Rechenbergicum exercitum trepidantem cædunt, & fugant: è quo

è quo multi versùs Vallem-Rheni salutem quærunt; ibique ab incolis trucidantur. Berenburgum itaque illi & itinera liberant, & statim recta via Rhętium tendunt: Henricum doli consciũ, ex improviso capiunt; & Valeudaunum deducunt: jamque communi judicio, uti fœdifragum & proditorem, capitis damnant. Carnificem, ab eo veniam petentem, vicissim captivus (cum prępinguis esset) orat, ut uno ictu sibi caput amputet. Ille agilitatem suam ostentans, gladio semistricto capillum, lenioris halitu, in illum impellit & discecat: Baro totus horrens & oscitans, à servo suo salutare consilium accipit: ut nempe militibus, in mortis solatium, prandium parari jubeat, Cerere & Baccho maximè ditatum, id quod statim exsecutioni mandatur. Exhilaratus jam militum animus erat: cùm interim ille familiaris, de mensâ in mensam, illos benignis verbis interpellat; & culpam Baronis juvenili furore agitati, quà ratione potest, excusat; ac pro illius redemptione solicitat. Animi leonum, naturam agnorum (quam multis vinum tribuit) induunt; & vocibus elatis vitam Baroni condonant; qui coram eis semimortuus adductus, & in genua prolapsus, supplices gratias agit: fœdamq́; illam & atram conjurationem abnegat ac detestatur.

Henricus Verdenbergicus, spe omni ex sinistro eventu frustratus, fatis mox cedit. Hujus ergo filius Georgius, postmodum jura sua, in Thusciensi, Mon-[illegible], Cepinensi, Sexamniensi, & Vatiensi superiore jurisdictione, Episcopo Curiensi, vendit: Vallé-Rhenanam & Stuffaviam (hanc à Dominis Rhætii acquisiverat) Joanni Jacobo Trivultio cedit: ipse tantummodò Ortensteinium retinet.

D

Correcto ita per fœdus Reipublicæ statu juris publici administrandi forma certa, communi consensu sancitur, & articulis quibusdam comprehenditur. Inde nomen, Literæ Articulorum (*Artickelbrief*) Caput & Præses fœderis, quem judicem Provincialem (*Landtrichter*) vocant, eligitur. Hujus autem electio hodierno tempore ita fit. In festo Georgii, Oratores totius fœderis, triginta nempe duo (computato etiam Abbate Disertino, Domino Rhætii, & electo, quem illi Caput vocant, quiq; nomine Communitatum, Comitibus de Misauco initi fœderis tempore parentium, comparet) Troni congregantur judice Provinciali superioris anni his adjuncto. Primo anno Abbas Disertinensis, ex jurisdictione Disertina, tres plerumq;, raro plures, nominat. Altero anno, Dominus Rhætii, ex jurisdictionibus, Rhætiensi, Vortiensi, & Supralaxiensi, totidem eodem modo nominat. Tertio vero, jurisdictiones ipsæ, Leguntina, Fovensis, & Flemiana, certo inter se ordine, ut Flemiani quintam partem; cæteræ duæ æqualem portionem habeant, Unum eligunt, qui loco Comitum à Misauco, (quibus Episcopatus Curiensis successerat, a quo tamen illæ pecunia se redemêre) ut prædicti suis annis fecerant, ex dictis jurisdictionibus aliquem nominet. Et hi sunt tres antiqui Dominatus, ex quorum jurisdictionibus judices Provinciales esse oportet. His ita suo loco & ordine propositis, suffragia Oratorum à judice Provinciali superioris anni, colliguntur, & potioribus agitur Quod si quis ex Oratoribus congregatis nominatur, suffragari prohibetur. Paribus autem votis existentibus, Præses concludit. Magistratus Præsidis annuus est. Ab eisdem Legatis, deinde

Can-

Cancellarius, & Apparitor fœderis eligi ſolent; appellationesque totius fœderis audiuntur; ac controverſiæ dirimuntur.

Fœderis totius Conventus magni octo ſunt: Jurisdictiones autem minores viginti duæ; tot enim Miniſtrales numerantur. Ordinem in Comitiis publicis trium fœderum, quoad præminentiam, hunc ſervant: Diſertinum, Vallis Leguntina, Fovea, Flemium, Vurtium, Rhætium, Superſaxum fœderis Griſæi, Laaxium, Vallis-Rheni, Sexamnium, Thuſcia, Montana, Sclevenium, altum Trinum ſeu Trimontium, Taminium, Vallis Sancti Petri, Stuſſavia, Cepina, Tenna, Miſaucum, Rogoretum, & Calanca.

Nos jam, ſitus ratione, ſingulas breviſſimè deſcribemus.

Diſertinum, à Cœnobio ibidem, in deſerto loco fundatum, nomen adeptum eſt: de cujus principio & fundatione hæc accepimus.

Temporibus Dagoberti, Francorum Regis, Columbanus, vir pientiſſimus, natione (ut creditur) Hybernus, Chriſtianæ fidei propagandæ, Hyberniam cum multis diſcipulis reliquit; & in Burgundiâ, poſtquam diù in Galliâ commoratus fuiſſet, monaſterium Luxovium fundavit. Relicto ibidem Euſtaſio diſcipulo pro Abbate, in Helvetiam venit: ubi Sanctum Gallum diſcipulum quoque reliquit; Poſtea, per Rhætiam, in Italiam profectus, & ab Agilulpho Longobardorum Rege adjutus, Cœnobium Bobii fundavit. In Lepontiis autem, apud Urſellanos, Anno 614. reliquit diſcipulum Sigisbertum, ſolitariæ vitæ deditum. Ab Urſellanis ſuperato monte Criſpalta, ad Aetuatios venit: ibique in loco ſylveſtri, & maximè

tunc opaco, proinde Disertinæ dicto, cellulam sibi quoquo modo parat. Mox à populo circumvicino, ob vitæ sanctimoniam visitatur; & sectatores atq; discipulos alios nactus: inter quos conspicuus erat Placidus, cis in regionibus clara familia natus, vir fortis & vitiorum acerrimus reprehensor.

Erat Rhætiæ tunc Præses, Victor Comes, homo tyrannicus, injustitiæ, libidini, omniq; vitiorum generi deditus. hunc Placidus, tanquam alter Baptista Herodem, ad pœnitentiam vocabat. mortem itaq; ei minatur tyrannus. cujus iram ut effugeret Placidus; iter ad Sanctum Sigisbertum Præceptorem parat: sed à satellitibus Victoris captus, decollatur. Caput, (uti Sanctus Gaudentius Casatii in Prægallia) velo mulieris sibi obviàm factæ involutum, ad Sigisbertum, truncus ipse, (ut antiquitates Monasterii tradunt) defert; ibiq; humatur: ubi templum in ejus honorem erectum, & à multis Imperatoribus ac Principibus, etiam Tellone Episcopo Curiensi, prædicti Victoris tyranni filio, (quum Victor, post facinus in Placidum perpetratum, de Ponte in Rhenum decidens, miserè justo Dei judicio, periisset) ditatum fuit.

Abbatia est Ordinis Sancti Benedicti: cujus primus Abbas Sanctus Sigisbertus, uti fundator, numeratur. Reliquorum catalogum, prout habere potuimus, (multa enim monumenta hujus Cœnobii igne absumpta periere) nudè ascribemus. Adelg[illegible] seu Adelgortus: Uldaricus, anno 1048. Val[illegible], 1140. Hugo, 1[illegible]80. Albertus, 1207. Rudol[illegible] Ry[illegible], 1283. Doricus Baro ab Atting[illegible] 1[illegible]4. Jacobus a Buchorn, 1314. Conrad[illegible] [illegible], 1321. Martinus à Saxo; Joannes, 13[illegible] Con-

radus,

radus, 1393. Petrus à Pultinges, 1404. Nicolaus à Marmore, 1456. Joannes a Schneck, 1472. Joannes Brugger, 1497. Andreas de Falera, 1510. Martinus Vinckler, 1526. Josias Kreien de Rasemo, 1535. Leonhardus Fiere, 1536. Paulus Nicolaus, 1551. Christianus a Castelberg, 1567. Nicolaus Dironus de Trono, 1584. Jacobus Bundius de summo Vico, 1593. Sebastianus à Castelberg, de Disertino, 1614.

Inter alia vetera privilegia hujus Cœnobii legitur Instrumentũ: in quo, Anno 940. Otho primus Imperator, donavit monasterio Disertinensi in Aetuariis, Villam Pfaffingove, in Ducatu Allemanniæ, & in Comitatu Hattonis Comitis, cum decimis & juribus omnibus ad illam pertinentibus: item Curtem Amedes, in provinciâ Rhætiæ Curiensis, in Comitatu Adelberti Comitis, cum suis juribus & pertinentiis.

Abbas privilegia sua, in electione Judicis Provincialis, uti diximus, atq; etiam in jurisdictionibus Disertinensi & Vortiensi, ut audiemus, retinet: præterea jus cudendæ monetæ habet. Apud proximos Urselanos certis juribus & immunitatibus utitur. Ministralis ibidem electus, Abbatem accedere; ab eo officii exercendi jus recipere; & in signum ejusdem, Abbati chirothecas albas offerre, tenetur.

Ursellani, anno 1410. perpetuo juris municipalis vinculo, cum Uraniis se conjunxere, cœnobio Disertinensi jura sua reservantes.

[illegible] in quatuor (ut vocant) Curtes divisa fuit.

1. D[illegible] ubi Cœnobium, quò vici [illegible] spectant: Sanctus Joannes, Sergium, Saxum, [illegible]

ubi castrum ejusdem nominis, & in proximo eodem tractu Castrum Rigisium, fuit.

2. Vallis Aetuatia: ab Aetuatiis populis, hujus regionis antiquissimis incolis, (quorum Strabo lib. 4. meminit; & qui postea corruptè Tuverasci dicti sunt) nomen habet. Fuit ibi Castrum Pultmenga, & Vicinia, Sylva, Sanctus Jacobus, S. Vigilius, Cumabilium, & Cimuntium, *(summum montis)* ubi Rheni anterioris, nobilissimi fluminis, in monte Crispalta, origo est, prope summas alpes, sive montem Gotthardum & Ursariam; quam ab altero latere Bicornus, seu Furca mons claudit; assurgente in medio supra omnes Gotthardo. Ex Bicorno Rhodanus oritur; & ex Grimselio, Bicorni parte, Arula, quæ mediam Helvetiam secat. Et sane inter trium horum clarissimorum fluminum fontes, vix 20000. passuum intervallum est. Inter Arulam, Rhenumq; ex capite Gotthardi, Ursę scaturigo est; & ex opposito, Italiam versùs, Ticini. Atq; ita hæc quinq; flumina, pentagoni in modũ, ad diversas Mundi plagas diffundũtur. In Valle Aetuatia, multa crystalla effodiuntur: & ibidẽ in sylvâ, Seisa vocatâ, signa salis in lapidibus apparẽt, qui facilè excoquũtur.

3. Brigelia parœcia, cum Darpagauso, Danisio, & Vallis Medela. Huc spectant viculi: Curallia & Platta. Trita hic via est, per Lucumonem montem, (hic nomen accepit à Lucumone Thusco, qui cum Rhæto in hęc advenit loca) sive Sancti Barnabę, ut hodiè vocãt, in proximam Vallem Pleniam, seu Breuniam Ex eodẽ monte, qui Adulę membrum est, Rheno tertium fontem, quem medium vocant, aliqui assignant: qui se, prope pontem Disertinum, cum anteriori jungit.

4. Tronium locus ob congregationes fœderis celebris.

lebris. Ibi prope Castrorum Crestatiæ & Fryberg rudera cernuntur. Illi annumerantur hi pagi: Summus vicus, (ubi castrum Altum-Balconum fuit) Cingiacum, *Rinckenberg*, (ubi castrum ejusdem nominis, & aliud, Hirtellum dictum, stetit: eodem loco fodinæ etiam argenti & cupri feraces sunt) Compallium, Tironum, & Daruella.

Senatus major, Disertini ex 40. viris, & insuper Ministrali constat. hi etiam cum Conventualibus ad electionem Abbatis concurrunt: & Criminales causas administrant. In civilibus & matrimonialibus, quidem ex his jus dicunt: in matrimonialibus tamen, (uti per totam Rhætiam) suos Ecclesiasticos consulere solent. Dimidia mulctarum pars Abbati cedit: altera Communitati, per jus ab Hugone Comite a Verdenberg acquisitum; qui emptionis contractus, à Ruperto Romanorum Imperatore, Heidelbergæ, Anno 1408 approbatus & confirmatus fuit: detractis semper priùs expensis judiciariis.

Secundum conventum magnum, ratione situs, Vurtium, Suprasaxum, & Laaxium, constituunt.

Vurtium *(Valtenspurg)* ad sinistram Rheni ripam positum est. Quatuor ejus præcipuæ Viciniæ. 1. Vurtium ipsum, ubi propè in parvo circuitu castra fuere, Mons Sancti Georgii, Vogelsberg, Gruenfels, & Cropfenstein. Supra Vurtium, in statione alpestri, Balneũ frigidum est: cujus aquæ tanta frigiditas, ut nemo per sexagesimã horæ partem, in eo manere, multi ne quidem ingredi possint; lippientibus & surdis maximè conducere dicitur. Via ibi trita, per montem, ad vicinos Glaronenses est. 2. Ruenium, cum Pingiano. 3. Ancelium. 4. Septum, ubi arcis Fridberg vestigia

gia cernuntur, & Schlans, ubi arx ejusdem nominis fuit.

Abbas Disertinensis, præminentias, ex commutatione cum Baronibus Rhætii, quibus jura sua in Hugo Amedes cessit, adeptus est. In electione Ministralis, Abbas quatuor ex consilio proponit, ex quibus populus unum seligit. Criminalia à 25. (quatuor enim adjunctos à proximis Disertinensibus habent) administrantur.

Civilium & Matrimonialium judicium, tredecim exercent. Mulctæ detractis expensis, Abbati cedunt; expensas, si bona personæ, contra quam criminaliter proceditur, deficiant, ipse Abbas solvere tenetur (ita in Rhætia, ubi Dominus aliquis præminentias habet, recepti juris est.) Quæ festalia, incidua & pascua, aliaque hujusmodi concernunt, à Communitate (ut in aliis locis) imponuntur & exiguntur. Certas etiam conditiones & pacta, anno 1479. Joannes Abbas cum Communitate iniit; quæ utrinque observantur.

Supersaxum, *(Uberſax)* in montis frigidiore tractu jacet: ædes etiam hinc inde dissitæ. Quatuor Vicinias habet, à ratione situs templi nominatas: 1. Exterior; ubi castrum Moreck dirutum. 2. Interior; ubi ex illæ arces, Saxenstein, & Heidenberg. 3. Superior, seu Montana: & 4. Majoris-villa seu Inferior. Hic castri Schuarzenstein rudera cernuntur.

Rhætii Dominus, ex tribus à populo propositis, unum Ministralem nominat. In Civilibus & Matrimonialibus, ultra Præsidem, quatuordecim judicant. In Criminalibus, ad hos ex Rhætiensi jurisdictione, duos adjunctos sumunt. Mulctæ, detractis expensis, Domini Rhætiensis sunt.

Sequun-

Recensentur illæ jurisdictiones, quæ tempore initi fœderis, sub Joanne a Sacco, Misauci Comite, fuere: nempe Vallis Leguntina, Ilantium, cum Fovea, & Flemnium. Hæ primitus sub Baronum a Bellomonte dominio vixere. Inde hæreditario jure ad Misaucos sunt devolutæ. ex his, Joannes Petrus, Henrico ab Heuuen, Episcopo Curiensi, affini suo, jura sua pro 4000. florenis vendidit. Ab Episcopatu autem illæ se, anno 1538. persolutis 1800. florenis, redemere.

Vallis Leguntina ad dextram Rheni partem sita est. Concilium magnum, cum Valle Sancti Petri constituit. Octo Vicinias habet, in interiori Vallis parte incipientes: ubi ex monte, Adularum alpium membro, amnis Glennerus prorumpit, qui se prope Ilantium oppidum Rheni miscet. 1. Frainum cum Curtibus. 2. Lombarenum. ubi arx munita fuit. 3. Fientium, & Supracastrum, ubi ejusdem etiam nominis arx fuit. 4. Villa; locus principalis Vallis. 5. Igels; ubi Blumenthall, & non procul inde Solœrum, castra fuère: cum Rumeino & Fetix. 6. Mauriſſenum, cum Marciagà. 7. Cumbelum, Baidenum, (ubi pro febricitantibus admodùm salubria balnea sunt) & Camontium. 8. Tersnaus, Fuortum, & Duuinum. In principio Vallis, arx Castelberg stetit.

Politiæ hæc forma est:

In Matrimonialibus & Civilibus, Ministralis & octodecim assessores sunt. In Criminalibus, ad hos, septem alios ex eadem Valle assumptis, duos item ex Valle Sancti Petri, tres è jurisdictione in Fovea, & totidem à Flemniensibus adjunctos habent.

Vallis Sancti Petri (*Vals*) quatuor Vicinias habet: 1. Ad Ecclesiam: ubi balneæ celebres sunt, febri ma-

E

ximè medentes. 2. Campus. 3. Falè. 4. Leiser. Civilia Ministralis, cum duodecim assessoribus, dirimunt. In Matrimonialibus, ad hos, duos adjunctos assumunt è Leguntinis. Criminalia, in Valle Leguntinâ, dirimuntur.

Jurisdictio, seu Conventus magnus, Fovea est, (propter rotundam & cavam illius loci planitiem ita vocata) cum Schleuuenio & Tennâ. Fovea Vicinias octo cum dimidiâ habet. 1. Est Ilantium, inter oppida supremum, ad Rhenũ situm, ubi comitia publica trium fœderum suo ordine, celebrari solent. Frequentes etiam fœderis Grisæi, uti & jurisdictionis Foveanæ, conventus omnes ibi habentur. Anno 1484. miserum in modum, & irreparabili rerum jactura, conflagravit. a quo tempore, portæ & mœnia collapsa, in cineribus, jacent. Habẽt Ilantiani in levioribus quibusdam rebus suum tribunal: *(Burgergricht)* cæterum, cum reliquis Viciniis jurisdictionis, res publicas administrant. Ad oppidum pertinent, Flondum, & Strada. Castra in circuitu proximo fuère, Leuuenstein, Grueneck, & Bruneck. 2. Valendaunum, ubi castrum ejusdem nominis fuit: cui certæ annumerantur Curtes. 3. Castrisium. ubi castrum hujus nominis, & aliud Engelberg dictum fuère. 4. Segaunum: ubi castri Schydberg ruinæ cernuntur. 5. Falera. 6. Ruscheinum: ubi castrum Fronsperg erat: ex quo nobilissimi milites a Fronsperg originem ducunt. 7. Ladirum & Schnaus. 8. Rigeinum, (ubi arx Montalta in ruinis jacet) Luvium & Pitasium. ibi prope arx Aspermonta fuit.

Matrimoniales & Civiles causæ, à Ministrale & octodecim Assessoribus administrantur. In Criminali-

nalibus,ad dictum numerum, tres ex Valle Leguntina,totidemque è Flemianis adjunctos assumunt. Tribunalis locus in oppido Ilantii est.

Schleuuenium pagus est, cum adjunctis aliquot ædibus, in proximo circuitu suis: à lævo Rheni litore, non procul ab Ilantio distans. Dominium ejus in diversas manus pervenit. Primos Barones à Vatio invenimus. inde ad Comites de Verdenberg devolutum est. Postea ad Aegidium à Monte pervenit: cui filius Gaudentius successit. hunc sequutus est Christophorus à Capaulo, ejusque filius Joannes, & gener Rodolphus Planta, Jacobus Ninguarda, Gallus à Monte; cujus hodiè filius Gulielmus præest. Castra in eo circuitu, præter Leuuenberg, ubi Dominus residet, fuère; Spilberg & Vildenberg. Populus ibi tres nominat: ex quibus Dominus unum Ministralem seligit. Civilia, Ministralis cum quatuordecim dirimit. In Matrimonialibus & Criminalibus è proximis Laaxensibus tres plerunque, aut plures etiam, pro gravitate rei, adjunctos assumunt. Mulctæ, præter expensas, Domino cedunt.

Tenna, locus in altissimo monte est, maximè sylvestris ac angustus. Ministralem ibi liberè eligunt: qui deinde à Domino Rhætii juramentum, in castro Rhætiensi, recipit. Ministralis cum duodecim assessoribus, Civilem & Matrimonialem jurisdictionem exercet. In Criminalibus, tres adjunctos è Rhætiensibus assumunt. Mulctæ, detractis de jure detrahendis, Rhætii Domini sunt.

Laaxium, situm est à sinistrâ Rheni parte; sed aliquantulo altiùs, in monte. Castrum Laugenberg ibi

fuit. Huic adjungitur Savicinum, quod in secundâ Rheni oram situm est, in planitie concava, Fovea dicta, non procul à Castrisio. Incolæ olim sub Baronibus à Vatio, deinde sub Verdenbergicis Comitibus vixere, (unde nomen etiam Comitatus jurisdictio adepta est) qui aliquas ibi Dominii præminentias, sed parvi momenti habebant. Liberi enim de Laaxio semper vocabantur. Anno 1424. die Sabbathi post festum Jacobi, Rodolphus, Joannis filius, Comes à Verdenberg & Sargans, omne jus & prætensionem suam, quam habuit in Comitatu & Dominio de Laax, honestis viris ejusdem jurisdictionis, pretio 300. Ducatorum aureorum vendidit, ex quo liberam juris administrandi formam illi habent. Laaxium duas jurisdictionis partes, & Sevicinum tertiam constituunt. In Civilibus & Matrimonialibus, Ministralis cum duodecim assessoribus judicat: in Criminalibus, e proximis Scleuuenianis, tres adjunctos, aut etiam plures, pro gravitate rei, asciscunt.

Et hæ quatuor jurisdictiones seu Conventus magni, supra sylvam, quæ Laaxium & Flemium separat, siti sunt: proinde Suprasylvani dicuntur.

Flemium, quod cum proximis Alto-Trinianis, seu Trimontanis, Taminiensibus, & Rhætiensibus, jurisdictionem seu Conventum magnum constituit, ad lævam Rheni oram situm est: ubi castrum nobilissimorum Baronum a Bellomonte fuit. Ad pagum certæ villæ, Fitatæ dictæ, pertinent. In Matrimonialibus & Civilibus, tredecim assessores cum Ministrale judicant. In Criminalibus tres ex valle Leg[illegible], totidemque ex jurisdictione in Fovea, assumunt.

Dominium de Alto-Trino seu Trimontio unum

ex [illegible]-

ex antiquissimis est. Castrum enim hujus nominis, tempore Regis Pipini, Caroli Magni patris, ab ejus Præsidibus exstructum erat. Proprii deinde hujusce nominis Nobiles fuere: quorum familia extincta, ad Episcopatum Curiensem dominium venit, inde ad Barones a Vatio, hinc ad Comites Verdenbergicos, & ab his, ad familiam Baronum ab Heuuen. Defuncto autem Alberto Arbogasto, Volphgangus Comes a Leuuenstein, illius e sorore nepos, in derelicto dominio successit. Jure pignoris, illud aliquamdiu E[illegible] & Joannes Villius possedêre. Martinus item Sægerus, & ejus heredes, Martinus Florinus, ac Petrus C[illegible]rus. Deinde Joannes Planta, J. U. Doctor, Rhætii Dominus, illud tenuit: cui successit gener Bartholomæus Stampa, Rhætii Dominus. Tandem & directum dominium, & pignoris jus, Rudolphus de Schouuenstein ab Ehrenfels, Eques Auratus, cui vidua Bartholomæi Stampæ nupserat, acquisivit.

Alto-Triniani, qui in Dominio ex tribus partibus duas constituebant, anno 1616. pro 7000. aureis, se in libertatem vindicavere; proinde Magistratum suum liberè eligunt. Fuit etiam prope Trinum arx Bovisia; quæ nunc cum castro Alto-Trino in ruinis est. Ministralis, cum duodecim assessoribus, Matrimonialia & Civilia tractat. In Criminalibus, è proximis Taminianis & Rhætiensibus, adjunctos pro rei gravitate assumunt.

Taminium, ubi prope in planitie Pons teloni est, & [illegible]enou, quæ prope confluentiam [illegible] & [illegible] Rheni [illegible]. Ex illa, jurisdict[illegible] ad F[illegible]arianos, [illegible] [illegible]runctum, [illegible]. Ministralis electio ita [illegible]. [illegible] anno,

Dominus tres nominat: ex quibus populus unum sibi Ministralem asciscit. altero anno, vice versa, populus nominat, e quibus Dominus eligit. Civiles & Matrimoniales causas, cum duodecim assessoribus Ministralis judicat. In Criminalibus ad hos, è proximis Trinianis & Rhætiensibus, adjunctos habent. Mulctę, persolutis expensis, Domini sunt.

Rhætiense Dominium, Barones primum ejus familię habuit ad familiam deinde Brunorum delatum. Ex his ultimus, Uldericus Brunus, Baro Rhætii, anno 1459. extremum diem obiit: hæreditatem adeuntibus, Jodoco-Nicolao Comite à Zollern, & uno ex Liberis Baronibus à Lympurg; qui Zollerensi postea jus suum cessit.

Anno 1490. Itel-Fridericus, Jodoci-Nicolai filius, consensu fratrum, Dominium de Rhætio & monte Sancti Georgii, cum pacto tamen luendi, Conrado à Marmore de Novodegeno, pro 7000. florenorum precio, vendidit. Maximilianus indè Imperator, a dicto Itel-Friderico, Cubiculario suo, directum jus retentum, seu gratiam luendi, coëmit. Anno itaq; 1549. Ferdinandus Imperator, Maximiliani ex filio nepos, dominia à Joanne-Georgio à Marmore, persolutis 7000. florenis, redemit: quæ deinde, pignoris jure, 14000. florenis datis, Joanni Plantæ, J.U. Doctori, a Ferdinando concessa fuère. Huic anno 1573. successit gener, Bartholomæus Stampa. Quo defuncto, anno 1580. ad Joannem Plantam juniorem, Equitem Auratum, Joannis filium, pervenere. Post cujus fata, anno 1615. Bartholomæus Planta filius illa possidet.

Rhætiensis jurisdictionis, quatuor præcipuæ Viciniæ

niæ ſunt. 1. Rhætium: ubi caſtrum ejus nominis eſt, à Rhæto Thuſcorum Duce nomen trahens, quo Dominus reſidet. 2. Bonaduzium: ubi arx Vackenou fuit, cum Sculems. 3. Amades: quod, caſtrum ejusdem nominis, jam dirutum, tulit. 4. Fagonium, *(Veldtſperg)* quod arcem cognominem habuit. In Miniſtrale creando, plebs tres nominat: ex quibus Dominus unū ſeligit; qui in Civilibus, & Matrimonialibus, cum duodecim aſſeſſoribus judicat. In Criminalibus, octodecim ex Rhætienſi ditione ſunt, cum ſex præterea ex dominio Alto-Trinano. Conjudicem, *(Byrichter)* unum ex Supraſaxenſibus Griſæis, alterum à Tenna, habent. Mulctæ, præter expenſas judiciarias, Domino cedunt; qui decimas præterea in Rhætienſi jurisdictione (præterquam in pago Amedes, cujus incolæ ſe redemere) habet.

Vallem Domeſticam *(Tomliaſcam)* ingredimur. Quæ vero ad lævam Rheni oram ſita eſt, ad Fœdus Griſæum pertinet.

Thuſciana itaq; jurisdictio, cum Montanâ, Cepinâ, & Stuſſaviâ, Conventum magnum ſtatuunt. Hæ antiquitùs ſub Baronum à Vatio dominio fuerunt. ab his, jure hereditatis, per Catharinam, Donati à Vatio, ultimi hujus ſtemmatis filiam, ad Rodolphum Verdenbergæ Comitem, cum aliis pervenêre. Georgius, & uxor ejus Barbara à Sonnenberg, interventu ipſius Curatoris Henrici à Brandis, jurisdictiones hasce, (excepta Stuſſaviâ, quæ ad Rhætii Dominos jam pervenerat; iisque iterum in Georgii Verdenbergii manus [illegible] ab eo Joanni Jacobo Trivultio vendita) Ortlebo [illegible] Collegio Curienſi, à Cathedralibus, vendidit, anno 1475. in feſto Sancti Bar-

Bartholomæi, pro 3000. florenorum pretio, in quorum potestate etiamnum hodierno tempore sunt.

Jurisdictio Thuſcienſis in plano, quatuor Viciniæ habet. 1. Thuſcia: quam Thuſci, a Gallis Senonibus pulſi, condidere, eiq; amiſſæ patriæ nomen indidere. Pagum alluit torrens Nolla, ex profunda Valle prorumpens. In proximo monticulo, Roncalia eſt Caſtrum, Superius-Tagſtein, in rupibus fuit. 2. Mazeinium: ubi arx Tagſtein-inferior fuit. 3. Tartarum. 4. Cacium. Hîc Cœnobium nobilium fœminarum fuit.

Paſcalis, Rhætiæ Curienſis Comes, & ibidem decimus-quartus Epiſcopus, ex uxore Aeſopoea, Comitiſsa ab Alta Rhætia, quæ ſe Antiſtitam Curienſem ſcribebat, filium victorem procreavit: quem, adhuc presbyterum, pater hæredem omnium bonorum in Tomiliaſca, & aliis locis ad Rhenum, fecit. Hic idem deinde patri, in Epiſcopatu Curienſi, ſucceſſit, & decimus-quintus in ordine fuit; Monaſteriumque hoc fundavit: ut habet inſcriptio vetus, in choro Eccleſiæ ibidem ſuper ejus tumulo, in pariete picta: *Victor Epiſcopus Curienſis, unà cum matre ſuâ, fundator hujus monaſterii, & cum eâ Paſcalis Epiſcopus Curienſis, genitor & anteceſſor ejus.* Victoris ſorores illud primo ingreſſæ ſunt: Veſpula Abbatiſſa, & Urſicina monialis ficta.

Sub Epiſcopatu Thomæ à Plantâ, Fœdus Griſeum, deficientibus ferè Conventualibus, reditus Monaſterii per Communitates ſuas diſtribuit, ut Eccleſiis & Scholis ſuis inſervirent.

Inſuper Cacio, futura Montera dicta: habet præterea vicina loca, Summa prata, ubi arx Schowenſtein fuit.

fuit. Ruſticu ibi prope Caſtrum, Rhætia ima vocatum, ſtetit: itemque Callies.

Magiſtratus creatio hæc eſt. Præfectus Epiſcopi Curienſis, (cujus ſedes in caſtro Furſtenou plerumq; eſt) ex tredecim, in Civilibus & Matrimonialibus, jus-dicentibus, unum Miniſtralem nominat. In Criminalibus Præſidis munere Præfectus fungitur; pro Conjudicibus habens Miniſtralem Thuſcienſem, & Montanum: & ad duodecim illius loci judices, ſex aliis adjunctis e proximis Montanis, atque tribus ex Cepinà aſſciis. Mulctæ, detractis expenſis, Præfecto cedunt. Hæc autem mulctarum ratio eſt: ut decem libris mulctato infamia irrogetur; quòd ſi quis morti adjudicetur, viginti libræ, ſi bona Rei ferant, Præfecto debentur. Confiſcatio bonorum aliàs nulla eſt. Inciduorum, paſcuorum, feſtorum, & aliorum hujusmodi mulctæ, à Communitatibus imponuntur & exiguntur.

Juriſdictio montana (*Heinzenberg*) quinque Vicinias habet. 1. Durmeinum. 2. Flerden. 3. Purteinum. 4. Saren. 5. Delinum & Pretium: ubi Caſtrum Heinzenberg erat. Præfectus Epiſcopi, ex tribus à populo propoſitis, Miniſtralem unum nominat. Cæterùm in Civilibus, Matrimonialibus, & Criminalibus, ac mulctis, eandem rationem, quam Thuſcienſes in plano ſervant. Adjunctos enim ſuos à Thuſcienſibus & Cepinenſibus aſſumunt.

Cepina, in ſolitario & ſylveſtri loco eſt, ſupra Thuſciam. Ædes, ut in ſolitudinibus pleriſq; fit, hinc inde diſſitas habet: atq; in tres cenſus dividi ſolet, qui ratione ſitus templi & plateæ nominantur. 1. Vicinia ſuperior. 2. Inferior: ubi Glaſum & Maſſugum. 3. In-

fra templum. Populus tres proponit: inde Præfectus Episcopi unum Ministralem nominat; qui, cum duodecim jus-dicentibus, Civilia & Matrimonialia judicat. In Criminalibus, quinq; ex Thuliciensibus, & totidem è Montanis adjunctos habent. Mulctæ, præter expensas, Præfecto, nomine Episcopi, cedunt.

Stuffavia, retro Cepinam in alto loco sita, ædes etiam ab-invicem distantes habet: quæ Viciniis quatuor constituũt. 1. In Comannâ. 2. Salernâ. 3. Gunnâ. 4. Salpennâ. Arces dirutæ in ejus districtu fuere, Rosenberg, & ad Burgum. Magistratus libere eligitur. In Civilibus & Matrimonialibus, Ministralis cum duodecim sedet: in Criminalibus, adjunctis sibi e Valli-Rhenanis petitis. Mulctæ, si pœna sanguinis non irrogetur, Communitati cedunt: reliquæ, hæredum Joannis Jacobi Trivultii sunt; qui jus istud à Georgio Comite à Verdenberg, anno 1493. sibi & posteris suis emit. Hodiè Augustinus à Trivultiis illud possidet.

Descendimus in planitiem & per Viam malam, (nomen conveniens rei: strictum enim & periculosum ostium est) Sexamnium ingredimur: quod cum Valle-Rhenanâ, conventum magnum constituit. Ejus dominium, à Baronibus Vatiensibus ad Comites Verdenbergicos, ut alia, per hæreditatem, devolutum fuit. Georgius à Verdenberg, anno 1456. Sexamniũ & Vatium-superius, pro 3600. florenis, Leonhardo Episcopo Curiensi vendidit. à quo deinde Sexamnienses, anno 1458. pro 3200. florenis se redemêre.

In quattor partes (*Directuras* vocant) dividitur; quarum quælibet suum Ministralem civilem, cum novem

vem Assessoribus habet, usque ad summam 50. florenorum judicando procedentes. 1. Siles est cum Rascino: ubi castrum Halelstein fuit. 2. Anderum, cui annumerantur Pignolum, (ubi balneæ bonæ sunt) Berenburg, (cui pago castrum, ibidem in munito loco situm, nunc destructum, nomen dedit) & Ferrara Vallis. Hic ditissimæ minæ argenti, cupri, & plumbi, sunt, quæ a Thoma, Libero Barone ab Ehrenfels, Domino in Haldenstein excoluntur: nec procul dissitæ, Spelucam versus, ferri etiam fodinæ inveniuntur. Atque hæc loca ad secundã Rheni ripam jacent. A' parte altera, 3. Danetum est: cui annumerantur, Bazen, Fardunum, (ubi ejusdem nominis Castrum erat) item Castellum, (nomen ab arce dirutâ Rinckenstein habens) Cluginum, & Castellatium. 4. Lonum in monte, cum Mattono & Vergerstein; quod arcis ibidem destructæ nomen fert. muri etiam collapsæ Turris Oberstein ibi spectantur.

Tota jurisdictio Ministralẽ habet: qui cum duodecim Assessoribus, de Civilibus, ultra 50. florenos, ubi sanguinis pœna non irrogatur; atque etiam de Matrimonialibus judicant. In Criminalibus, Præside Ministrale regionis, viginti jus dicunt.

Proxima est jurisdictio Vallis-Rheni: quæ sex Vicinias habet. In ingressu Vallis, 1. Sucrum est. 2. Speluca: ubi arx stetit ejusdem nominis. locus ob transitum (indè enim ad Clavennates tritum iter est, per Ursulerum montem, Adulæ partem) celebris factus. 3. Medelum. 4. Planura. *(Aebi.)* 5. Novena. 6. Ad Rhenum posteriorem. Ibi enim, ex monte Aviculâ, *(Ocelo)* qui pars Adularum alpium, Rheni posterioris origo est. In loco scaturiginis, quondam sacellum

fuit, Nymphis dicatum; cujus adhuc vestigia cernuntur.

Anno 1277. in festo Sancti Galli, Valtherus, Nobilis a Vatio, in tutelam suam homines Teutonicos Sexamnienses & Speluccenses, recepit. Inde in Verdenbergicorum Comitum potestatem devenere. ab his, nempe Georgio, anno 1493. ad Joannem Jacobum Trivultium transivere: a cujus posteris, videlicet Renato Trivultio, anno 1616. numeratis 2500. florenis, judiciali super ea re coram Sexamniensibus, indeque per appellationem coram Fœdere Grisæo, disceptatione habita, se redemere.

Magistratus suos libere eligunt. Civilia & Matrimonialia, Ministralis, cum 12. jus-dicentibus, administrat. In Capitalibus, viginti-quatuor assessores habet.

Jam montem Aviculam transcendimus, & in Vallem Misaucinam venimus: quam amnis Muesa, ex monte Aviculâ (quem Sancti Bernhardi montem etiam vocant) prorumpens, præterfluit, indeque se in Ticinum effundit. Regio satis ampla: & quamvis loca multa sterilia habeat; tamen in multis etiam vini, & aliorum domesticorum fructuum, ferax est. Dividitur tota Vallis in duos Vicariatus: Superiorem, comprehendentem Squadram unam & dimidiam; (totius enim Vallis quatuor Squadræ, & cujuslibet Squadræ plerumque octo Viciniæ sunt, quæ suos Consules habent) & Inferiorem, cui reliquæ duæ Squadræ, cum dimidiâ annumerantur.

1 Prima Squadra, cum suis Viciniis, seu Communitatibus, est: Gabia, Lesum, Cremetum. (ubi propè castrum munitissimum, Misaucum, Comitum ejus familiæ sedes, quod Valli nomen dedit, & anno 1526. jussu

jussu Dominorum Rhætorum, destructum fuit) Andersla, Doira.

2. Squadra: Soatia, Cabiolum, Sortum, Lostalum, (hic congregationes generales Vallis & Centenæ, ut vocant, habentur. & hucusq; Vicariatus superior, & Ministerium Ministralis Misauci, se extendit) Noranthula, (ubi arx Sancti Lucii stetit) Cama, Legia, & Vertabium.

3. Squadra: Grunum, (ubi arx Florentiana fuit) Rogoretum, (hic palatium Comitum erat, à Joanne Jacobo Trivultio sumptuose exornatum) item Turris de Bessano, & Turris del' Aua, seu de Bogiagno dicta. Sanctus Victor, cum Turre ejusdem nominis, ibi Præpositura est, ab Henrico Comite Misauci instituta. Monticellus in confinibus, & quædam Turris rudera ibi spectantur: Castellatium fuit. Sanctus Julius, Sanctus Fidelis, Toueda, & Campionū. Ministerium hucusque Ministralis Rogoreti est.

4. Squadra est: Vallis Calancha; à flumine Calanascâ perluente, indeque se Mueſę immiscente, sic dicta. Viciniæ sunt; Sancta Maria, (ubi arcis Calanchæ muri collapsi cernuntur) Dasca, Rauagnum, Caprina, Castaneta, Nadrum, Busenum, Aruigum, Landerenca, Sancta Dominica, Caocum, Dabinum, ad Sablonum, & Vallis bella. Ministralis Calanchæ civilem jurisdictionem exercet.

Vallis antiquitus Comites habuit: ex quibus Joannes Petrus, Henrici filius, Anno 1494. dominium suum Joanni Jacobo Trivultio Mediolanensi vendidit, qui postea cum Valle, anno 1496. fœdus Grisæum ingressus est.

Anno 1549. Vallis se a Francisco Trivultio, vigin-

ti-quatuor millibus aureis liberavit. Magistratuum ergo libera illis electio est: tres Ministrales in Civilibus sunt: qui Misauci quatuordecim, Rogoreti decẽ, &Calanchę octo, Assessores habent. Criminalia judicant triginta, ex totâ Valle delecti. In superiore Vicariatu, præsidet Ministralis Misauci: in inferiore vero Ministralis Rogoreti. Matrimonialia, ad Vicarium Episcopi Curiensis, in Valle residentem deferuntur.

Hujus fœderis jurisdictiones, Vallis Rheni videlicet, Stussavia, Tenna, Supersaxum, Cepina, & Vallis Sancti Petri, perantiqua Leponti-Celtica linguâ utũtur. apud reliquas jurisdictiones (præter Vallem Misaucinam, cujus incolæ corruptè Italicè loquuntur) Rhætica, seu Romana, uti vocant, in usu est.

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER OCTAVUS.

CATHEDRALE fœdus, ab Episcopatu Curiensi, unde nomen sumpsit, ordimur.

Hic ex antiquissimis Germanię Episcopatibus est. De cujus fundatione, certum nihil hactenus, ex Diplomatibus ejusdem Ecclesiæ Curiensis perquirere potuimus. Arguimus tamen, Valentiniani 3. Imperatoris tempore, cum religio Christiana ubique jam vigeret, Episcopatum Curiensem, anno circiter 440. principium sumpsisse. Clarum & indubitatum nostro argumento testimonium pręber liber primus Con-

Conciliorũ, pag. 362. Sub eodem enim Valentiniano & Marciano Imperatoribus, Herculano Consule in Occidente, & Pontificatum Romanum tenente Leone I. Papâ, anno 451. Concilium 4. Chalcedonense habitum fuit: cui interfuit Abundantius, Episcopus Comensis; mentionem faciens Asimonis Episcopi Curiensis, in congregatione ab aliquibus Episcopis Mediolani habita. Ejus subscriptio talis est: *Ego Abundantius, Episcopus Ecclesiæ Comensis, in omnia suprascripta, pro me, ac pro absente sancto fratre meo Asimone, Episcopo Ecclesiæ Curiensis primæ Rhætiæ, consensi, & subscripsi; anathema dicens eis, qui de incarnationis Dominicæ sacramento impiè senserint.*

Asimoni ergo primum locum tribuimus; reliquorum catalogum, cùm rerum gestarum mentio suo quoque loco facta sit, simpliciter apponemus. 2. Puritius. 3. Claudianus. 4. Ursicinus. 5. Sidonius. 6. Eddo. 7. Valentianus. 8. Paulinus. 9. Theodorus. 10. Verendarius. 11. Constantius. 12. Ruthardus. 13. Baldebertus. 14. Pascalis: qui cum quatuor proximè subsequentibus, ex Comitum Curiensis Rhætiæ, ut alibi memoravimus, familiâ fuit. 15. Victor, Pascalis antecessoris filius. 16. Vigilius, Pascalis Episcopi ex fratre pronepos. 17. Tello, Vigilii Episcopi, antecessoris, ex fratre Victore nepos. 18. Constantius. 19. Remigius, seu Remedius. 20. Victor secundus. 21. Verendarius. 22. Esso, vel Hesso. 23. Ro[illegible], qui etiam Luutardus. 24. Dietholphus. 25. Valdo. 26. Harpertus. 27. Hildiboldus. 28. Valdo. 29. H[illegible]ricus: alii Uldericum; alii Urbanum vocant. 30. Rupertus. 31. Uldericus. 32. Hartmannus. 33. Thietmarus. 34. Henricus secũdus. 35. Notpertus ab

ab Hochenvart. 36. Odalricus. 37. Vido. 38. Conradus primus, Comes à Bybrech. 39. Conradus secundus. 40. Analgotus, seu Adelgottus. 41. Egino, primus Princeps vocatus; ut alibi diximus: hicq; ex familiâ Baronum ab Ehrenfels fuit. 42. Odalricus secundus. hic natus erat Comes à Tagerfeld: cumq; simul etiam regeret Abbatiam S.Galli, Episcopatui renũtiavit, ex reformatione Alexandri 3. P.P. 43. Bruno ab Ehrenfels, dictus à Schouuenstein. 44. Henricus tertius. 45. Reinherius. 46. Arnoldus, Comes ab Amaciâ. 47. Henricus quartus, Comes à Rhætiâ altâ. 48. Albertus. 49. Rudolphus, Baro à Guttingen, qui etiam Abbas S.Galli fuit. 50. Bertholdus. 51. Uldaricus Comes à Kyburg. 52. Volcardus à Neuuenburg. 53. Henricus Comes à Monteforti. 54. Conradus Baro à Bellomonte. 55. Fridericus Comes à Monteforti. (hîc Caspar Bruschius intertexit 56. Uldericum quendam, cujus alibi mentio nulla fit.) 57. Bertholdus. 58. Syfridus Baro à Flumine. 59. Rudolphus, Comes à Monteforti, antecessoris Vicarius, & Episcopus Constantiensis. 60. Hermannus Baro ab Eschenbach. 61. Joannes, Auditor Rotę Romanæ. 62. Uldericus Schulthais à Lenzburg. 63. Petrus de Bohemiâ. 64. Fridericus à Menzingen. 65. Joannes. 66. Hartmãnus, Comes à Verdenberg. 67. Joannes Abundius, Naso vocatus. 68. Conradus à Rechberg. 69. Henricus Baro ab Heuuen. 70. Leonardus. 71. Ortliebo Baro à Brandis. Præcedentium Episcoporum plerorumque electionem, & privilegiorum confirmationem, ab Imperatoribus habitam, libro 3. recensuimus. Sequentium nunc breviter annotabimus. 72. Henricus alter, Baro ab

Heuuen;

Heuuen; qui anno 1491. à Friderico III. 73. Paulus Ziegler, anno 1503. à Maximiliano I. 74. Lucius Iterius, anno 1541. à Carolo V. 75. Thomas Planta, anno 1549. ab eodem Carolo V. 76. Beatus à Portâ, anno 1576. à Maximiliano II. 77. Petrus Raſerius, anno 1582. à Rudolpho II. 78. Ioannes Flugius à Rauch-Aſpermonte, anno 1601. itidem à Rudolpho II. privilegia recepit.

Amplum Epiſcoporum, ut ſuo loco pro occaſione enarravimus, fuit dominium; ſed paulatim, uſque ad hodiernum ſtatum, imminutum. Quædam bello amiſſa fuêre: jurisdictiones & Communitates aliquot pecuniâ ſe redemere; quædam libertatem, remiſſione, aut alia juris viâ, obtinuêre.

In aulæ Epiſcopalis Curienſis circuitu, ſuam in Civilibus & Criminalibus jurisdictionem, per Officiales, Epiſcopus adminiſtrat. Caſtro Fürſtenburg, in Vennonibus, Præfectum imponit: qui certas ſuas præeminentias, in jurisdictione Vallis Monaſterii, exercet.

In Engadinâ inferiore, partem mulctarũ aliquam in Criminalibus etiam ſibi vindicat. Caſtrum Eremuſium ibidem ejus feudum eſt. In valle Domeſticâ, Fürſtenoviæ, in Caſtro, ejusdem Præfectus eſt: qui in jurisdictione Thuſcianâ, & Montanâ-Transrhenanâ, ac Cepina fœderis Grisei, & ſuperiore Vatio Cathedralis fœderis, in Civilibus & Criminalibus, Epiſcopatus jure retinet. Extra etiam hodiernæ noſtræ Rhætiæ ſitum, feudalia bona & jura habet eximia: non ſolùm in circuitu Epiſcopatus, ſed etiam in Alſatiâ. Certam pecuniæ ſummam de reditibus Vallis Telinæ, quæ ex telonio Clavennenſi, quolibet biennio illi perſolvi-

tur, (uti suo loco diximus) recipit. Jus & privilegium cudendæ monetæ, ut Princeps Imperii, habet. Cæterùm hoc opusculo ejus privilegia singula enarrare, nostri instituti non est.

Sedes ejus Episcopalis, est in arce Marsoilâ, *(Mars in oculis)* quæ politiori structura exculta hodiè cernitur; multoties licèt igne devastata fuerit. Propè Castrum Spinoila *(Spina in oculis)* in ruinis jacet. Hæc quondam duo munita loca, Præsides Rhætiæ pro sede elegerant: inq; arce Marsoilâ, D. Lucius, uti suo loco enarravimus, martyrium subiit.

In aulæ Episcopalis circuitu sunt, Præpositura Ecclesiæ Curiensis, & habitationes Canonicorum contiguæ. Opulentæ huic Præpositura initium & reditus primo contribuit Rudolphus junior, Rudolphi 4. hujus nominis, filius, Comes a Monteforti, cùm nullos adhuc liberos haberet, anno 1476. Comitatum enim Velcurii, Leopoldo Archiduci Austriæ vendidit: quò liberaliùs Præposituram hanc donare posset.

Alia turris propè, intra cancellos aulæ, stat, Amburg dicta: ubi Canonicorum Triclinium est.

Aulæ Episcopali adhæret Cœnobium S. Lucii. Hic primo cellula tantum & oratorium, in honorem D. Lucii, exstructum fuerat: deinde vero, anno circiter 540. a Valentiniano, Episcopo Curiensi incrementum cepit: cujus tumulo in cryptâ Ecclesiæ S. Lucii tale marmoreo lapidi inscriptum Epitaphium cernitur.

SCEM. EPCS.
HOC IACET IN TOMOLO QUEM DEFLET RETICA TELLUS.
MAXIMA SUMMORUM GLORIA PONTIFICUM.
ABIECTIS QUI FUDIT OPES NUDATAQUE VEXIT
AGMINA CAPTIVIS PRAEMIA LARGA FERENS.
EST PIETAS VICINA POLO NEC FUNERIS ICTUM
SENTIT OVANS FACTIS QUI PETIT ASTRA BONIS.
HIS POLLENS TITULIS VALENTINIANE SACERDOS
CREDERIS A CUNCTIS NON POTUISSE MORI. QUI VIXIT IN HOC SAEC.
C. ANN. PLS. MN. LXX. DPS SUB D 7. ID. IAN.
SEPS. PCS. BASIUCCS IN DXI. PAULINUS NEPOS IPSIUS HAEC FIERI ORDINAVIT.

Monachi primi, qui ibi vixère, Ordinis erant D. Benedicti. Anno autem circiter 1140. Conradus Comes à Bybrech, Episcopus Curiensis, (qui multa beneficia, ante adeptum Episcopatum, in Rhętiâ, apud Rhętigoias ad ædē D. Jacobi, apud Corvantios, Beneduranos & S. Lucii Præposituram, possidebat) ibidem ordinem Monachorum, qui admodùm indecenter se gesserant, & proinde expulsi fuerant, reformavit: assumptis in ipsorum locum aliis monachis, ex conventu Rockheuburgensi, qui regulam Præmonstratensium observarunt. Anno 1194. Rutgarus Nobilis à Lympach, in præsentia & interventu Imperatoris

Henrici 6. Henrico Episcopo Curiensi, ad manus & commodum Monachorum Cœnobii S. Lucii Curię, donavit Parochiam suam, Beneduri in Estionibus sitam: & hoc pro exsecutione voti facti. Filium enim unicum, adhuc infantem, tempore messis, apud manipulos aliquot frumenti obdormientem, & accrescente mergitum congerie suffocatum, amiserat. Pater igitur votum facit: quo die filium invenerit, eidem Sancto, cui dies ille sacratus esset, se bona sua donaturum. Die autē festo S. Lucii, filium mortuum invenit: quem proinde in Cœnobio S. Lucii sepeliri curavit, & voto satisfecit. Diù sub Prioribus rectum Monasterium, anno circiter 1350. in Abbatiam conversum fuit.

Anno 1529. Theodorus Schlegel Abbas, ob delicta, è vivis (utì suo loco exposuimus) sublatus fuit. Monachis etiam dilabentibus & deficientibus, Monasterium corruit. Pars redituum Nosocomio ibidem, tandem etiam Scholæ Cathedrali, quæ est Curiæ, in Cœnobio S. Nicolai, dicata. Titulum Abbatiæ S. Lucii, Parochia Beneduri, in Estionibus, adepta est.

Sed ad fœdus ipsum revertamur. Quædam Communitates, circiter annum 1400. conjunctionis articulos aliquot sanxêre. Anno verò 1419. certâ formâ, cùm admodùm inquietus & turbatus, ob varium Episcopi Nasonis ingenium, Cathedralium status esset, ut se ab omni injuriâ & vi tuerentur, sese conjunxêre. Tandem à Grisæis confirmatæ, firmiori vinculo mutuo, ut in libro Fœderum fusiùs dictum est, coaluêre.

Conventus magni totius fœderis, undecim sunt: jurisdictiones verò, viginti & una. Ordinem, in Comitiis publicis, & suis, quoad præeminentiam, hunc servant:

servant: Curia Civitas, Vallis Prægallia, Fürstenoviensis jurisdictio in Tomiliascâ, Supra-saxum cum imo Castro, Engadina superior, Ortensteiniana jurisdictio in Tomiliascâ, Engadina inferior, Bergunium, Vatium superius, Quatuor Pagici, seu Viciniæ, quondam Dominii de Aspermonte, Pesclavium, Eremusium cum Celino, Bivium, Aversa, & Vallis Monasterii. Singulas, pro ratione situs, & instituti nostri, breviter percurremus.

Civitas Curia, in amplo, fertili & jucundo agro Corvantiorum (qui ex primis Celtis harum regionum incolæ sunt) sita est. A' Rheno, ad cujus secundam ripam jacet, & Plessurâ, civitatem alluente, ejus territorium irrigatur. De ipsius incrementis, variæ auctorum sunt conjecturæ. Hoc certum apud me stat, successiva ejus fuisse incrementa: & quidem à Castris Marsoilâ & Spinoilâ, Præsidum Rhætiæ sedibus; tùm etiam ab arce egregiâ, quæ in planitie erat, Planterrâ; [*Imburg*] (jam centrum Civitatis hoc est, emporio ibidem exstructo: domus etiam Turrita exstat, versùs portam inferiorem, ubi illi inde à Planaterrâ postea habitaverant) quædam sumpsisse. Aucta deinde fuit; quum ibidem in Caninis campis, Imperator Constantinus, anno 455. contra Allemannos Lentiensis pagi, hyberna sua haberet; & inde, intra Urbem & Rhenum, adhuc locus est, qui Tumba Equorum insignitur: quod ibidem equi, tempore hybernorum pereuntes, sub terram defossi fuerunt.

Antoninus Augustus, qui hisdem temporibus vixit, in suo Itinerario, Curiæ mentionem facit. A' Brigantio enim, Curiam usque 50. milliaria Italica numerat.

Alii, Cl. Ptolomęum Alexandrinum, qui sub Adriano & Marco Antonino Imperatoribus vixit, ejus fecisse mentionem, & sub Ebroduro comprehendisse, constanter affirmant.

Civitas hæc, gravia damna, ab igne & peste perpessa est. Anno 1350. Monasterium Prædicatorum, ad ædem S. Nicolai, in urbe Curiensi, igne vastatum fuit. Urbs autem, anno 1358. terræmotu concussa. Anno 1361. dimidia civitas igne & peste absumpta. Anno 1383. Castrum Marsoila, cum maximâ parte Civitatis, igne consumptum fuit. Sic etiam Vulcanus sequentibus temporibus ibidem sævijt: anno videlicet 1479. 1511. 1574. & 1576. Pestem autẽ pertulit maximam, anno 1550. (ubi 1600. mortui.) & 1566.

Anno 1412. obsidione, ab Ulderico Barone Rhætii, uti diximus, pressa fuit.

Hodierno tamen tempore, auxilio divino & industria civium, egregiis ædificiis exornata, spectatur.

Maximus hûc populi concursus est, cum propter nundinas ordinarias, quarum 3. (1. Mense Jan. post festum Conversionis Pauli: 2. Septimanâ proximè sequente Dominicam Trinitatis: 3. Mense Novemb. ipsis Martinalibus) præter hebdomadarios mercatus, annuatim celebrantur: tùm etiam ob commerciorum copiam. Cathedrale quoq; fœdus, ceu loco principali fœderis, suas hic habet congregationes. Consul Civitatis, totius fœderis Præses est: Cancellarius, Curiensis Archigrammatęus. Præconis munere fungitur unus ex apparitoribus Urbis. Privilegia fœderis ibidem in Archivo conservantur. Comitia etiam publica trium Fœderum, suo ordine, hic habentur. Subcomitia *(Bytag)* in eadem urbe, ceu metropo-

tropolitano loco, & propter magnam commoditatem, omnia peraguntur. In Cœnobio S. Nicolai, ubi olim Dominicani erant, nunc trium Fœderum junctim, & Cathedralis, gymnasium est literarium.

Ad Civitatem spectant loca, ad Malesanos, [*Massans*] (ibi enim Leprosorium est) Lauribalneum, *(Lurlibald)* & Erasca. Templum S. Hilarii, anno circiter 495. à S. Fridolino in honorem Hilarii, Episcopi Pictaviensis, Præceptoris sui, ibidem exstructum fuit. Ecclesiæ & cellulæ contiguæ vestigia adhuc visuntur. Item S. Antonius: ubi Conventus olim Monialium fuit; cujus rudera adhuc supersunt.

Civitas hæc urbibus Imperii antiquitùs annumerata fuit, & egregiis privilegiis dotata: quorum aliqua succinctè enarrabimus.

Anno 1464. in urbe Neostadiâ Austriæ, Fridericus 3. renovavit Civibus Curiensibus privilegia incendio absumpta; & jus constituendarum tribuum, aliasq; immunitates, concessit. Anno 1487. Antuerpiæ, Maximilianus Rex, Curiensi Civitati privilegia, à patre Friderico data, confirmavit. Anno 1489. Oeniponti, Fridericus 3. Imperator, facultatem Civitati, se à Præfecturâ Imperii liberandi, concessit: quæ Episcopatui Curiensi, anno 1339. à Carolo 4. Imp. oppignerata fuerat. Anno 1514. declaratio à Senatu Velcuriano, super privilegiis Curiensi Civitati, à Friderico 3. & Maximiliano I. datis, facta est. Anno 15[illegible]. Brugis in Flandria, confirmationem privilegiorum à Carolo 5. Civitas recepit. Eandem anno 1558. Viennæ à Ferdinando Imp. obtinuit.

Cum Episcopatu propter electionem Magistratus, & al[illegible], [illegible] lites & controversias habuit: uti

ex

ex parte libro 3. diximus. Anno nempe 1422. cum Joanne Abundio Nasone. Anno 1477. Vilæ in Turgoviâ, controversiæ inter Ortliebum Episcopum & Civitatem, per Uldericum Abbatem S. Galli, arbitrum, decisæ sunt. Anno 1489. aliæ, cum eodem Episcopo natæ dissensiones, per arbitros diremptæ fuêre.

Sua quoque privilegia vetera cudendæ monetæ Civitas habet. Ejus autem libera gubernatio, à Friderico 3. Imp. concessa hodierno tempore hęc est. Cives per quinque tribus distributi sunt. Nomina tribuum ab Opificiis vocantur: Sartorum, Sutorum, Fabrorum ferrariorum, Pistorum & Vinitorum. Quælibet tribus duos Tribunos plebis, seu Magistros superiores, *(Ober zunfftmeister)* habet: qui alternis annis officio funguntur. Sunt etiam inferiores Tribuni plebis, *(Under zunfftmeister.)* Duo deinde omnium quinque tribuum supremi Magistri *(Oberste zunfftmeister)* eliguntur: & hi alternis annorum vicibus prę-sunt. Quatuordecim (in quorum numero etiam Tribuum Magistri sunt) ex quâlibet tribu ad Consilium magnum, qui consessus septuaginta virorum est, assumuntur: exinde cæteri magistratus creantur. Consilium minus, quindecim viris constat; ex singulis tribubus ternis selectis. Hi Senatores vocantur: & Reip. secretiora ac Matrimonialia quoq; administrãt. Huic Senatui duo præsunt Consules: quorum annuum per vices est imperium. Ad hos quindecim alii, ęquali servato per tribus numero, seliguntur; qui causas Criminales dirimunt. Præsident huic judicio, duo Præfecti urbis, *(Stattvogt)* & alternis annis hoc munere funguntur, ut Consules. Consessus judicum in causis Ci-

vilibus,

vilibus,ex quindecim conſtat: decem nempe ex conſilio triginta virorum, & quinque tribuum Magiſtris. Qui his præſidet, Prætor Urbanus *(Stattrichter)* vocatur. Provocatio inde ad minorem Senatum datur. Eſt etiam Judex, *(Præfectrichter)* qui cum ſex Aſſeſſoribus controverſias, de ſervitutibus urbanis & ruſticis oriri ſolitas, decidit. Urbis Miniſtralis eſt, *(Stattamman)* qui annonæ curam gerit. Suum Vexillarium *(Banerherr)* habent: (Anno 1512. à Papâ Julio, peculiari vexillo donati fuêre) item Quæſtorem, Aedilem, Cancellarium, & Scribam rerum civilium, cum Apparitoribus. Magiſtratuum electio, circa ſacra D. Martini, menſe Novembri, fit.

Secunda à Civitate Curiâ, versùs Rucantios, ad ſecundam Rheni ripam, jurisdictio magna eſt Quatuor Pagicorum, *(Vierdôrffer)* tot enim Viciniæ ſunt. Hæc olim ſub dominio Aſperimontis fuit: inde ad Epiſcopatum Curienſem pervenit; à quo poſtmodùm ſe redemerunt.

1. Pagus Ciceronium eſt: übi ruinæ caſtri Fridnou cernuntur. Huc ſpectat mons Maſtrils dictus, & pons telonii. Caſtrum ſuprà erat, Frueaus dictum.

2. Igis pagus: cui imminebat caſtrum Facklaſtein. In planitie propè eſt arx Marſilinium, quondam magni nominis: adeò ut eam Archiduces Auſtriç in feudum, ab Epiſcopatu Curienſi, uti libro 3. diximus, acciperent.

3. Trimontium, à tribus imminentibus montibus dictum, & pagus eſt, & caſtrum ſuprà locatum, nunc deſtructum. Curiam versùs arx fuit Superior-Ruchenberg. Pertinet huc Curtis Epiſcopatus Curienſis, Molinæra, (ſupra quam Caſtrum Ruchaſpermon-

tium erat) montis vicini incolæ Seyes, Valtanna, Teleinum; itemque pars Vallis Sanæ.

4. Vatium inferius, ad ſiniſtram Rheni partem jacet: ubi propè ſalubre Balneum eſt. Arces habuit, quarum veſtigia adſunt, Rappenſtein, in Valliculâ ſitum, & Neuuenburg ad Rheni ripam. In adminiſtratione cauſarum Civiliũ, quilibet pagus ſuo Miniſtrali, cum duodecim Aſſeſſoribus utitur. Criminales verò & Appellationum cauſas, Miniſtralis regionis, *(Landtamman)* cujus ſedes Ciceronii eſt, cum duodecim jusdicẽtibus ex Quatuor-pagicis delectis, dirimit. Idem etiam ſex Aſſeſſores ex totâ jurisdictione habet, qui in Matrimonialibus jus dicunt.

Vallem Domeſticam *(Tomiliaſcam)* à dextro Rheni latere, ubi Cathedrales ſunt, ingredimur. Prima ibi, ſecundùm regionis ſitum, jurisdictio Ortenſteiniana, nomen habet à Caſtro, quod prope Tomilium adhuc illæſum ſtat: & unà cum jurisdictione Fürſtenovianâ proximâ, magnum conventum efficit. Sex autem Viciniæ ſunt: 1. Tomilium: quo ſpectat Duſſium. Ibi propè Turris Neuuenſins *(Caſa Nova)* eſt: item fons rubeus. Nõ procul inde rudera Caſtrorum, Ima-Juvalta, & Alta-Juvalta, cernuntur. 2. Rotelium. 3. Paſcualium: prope quod caſtrum eſt dirutum Altenſins. 4. In proximo monte, Tranſum. 5. Scheidium. 6. Fœldis. Barones à Vatio olim hîc juſſa dabant: quibus Verdenbergici Comites, ut hæredes, ſucceſsère. A' Georgio autem, jus in Barones à Valdpurg trãslatum. Hi Ludovico Tſchudio, Patritio Glaronenſi, Equiti aurato, vendidêre: a quo homines jurisdictionis hujus, anno 1527. ſe pecuniâ redemêre. Magiſtratus libera electio eſt. Miniſtralis, cum duo-

decim

decim Aſſeſſoribus, Civilia & Matrimonialia adminiſtrat. In Criminalibus, ſex adjunctos, è jurisdictione Fürſtenovianâ, habent.

Jurisdictio Fürſtenoviana, nomen habet à Caſtro Epiſcopali ejusdem nominis, cum pago adjuncto. Viciniæ quatuor ſunt: 1. Fürſtenovia. 2. Scharanſum: ubi Turris ejusdem nominis erat. 3. Silium: in cujus circuitu ſtant caſtra, Ehrenfels, Baldenſtein, & Campellum. 4. Almenum: cui arx diruta nomen dedit. In ejus vicinia Caſtrum Haſenſprung, prope vicum Praduallum, dirutum etiam jacet: ſtat autem arx Rietberg.

Præfectus *(Landtvogt)* cum duodecim jus-dicentibus, de Civilibus & Matrimonialibus, judicat. In Criminalibus, vice versâ, ab Ortenſteinianis adjunctos habent.

Per anguſtum oſtium, & periculoſam viam, Murum *(Schyn)* dictam, ex Valle Domeſticâ ad Vatienſes ſuperiores venimus.

Vatienſis jurisdictio celebris propter ſedem nobiliſſimorum Baronum hujus ſtemmatis, facta eſt. Cum Bergunienſibus, ſeu dominio de Gryphenſtein, magnum facit conventum: & in quatuor Quartas, ſeu Squadras ſubdividi poteſt: 1. Almennum, Zurtenum: quo ſpectat Nivallum, (ubi caſtrum munitũ ejus nominis fuit, quod Barones de Vatio aliquando inhabitavêre) & Soles; qui locus etiam, ab arce ibidem exciſâ, nomen trahit. 2. Lainum. 3. Muldainum & Dalium. 4. Sturviſium, & Collis, ſeu Motta. Hic uterque poſterior locus, in Civilibus Miniſtralem habet. Appellationes autem ad Vatienſem jurisdictionem deferuntur.

Paruit olim jurisdictio hæc naturalibus suis Dominis, Baronibus à Vatio: inde ad Verdenbergicos Comites devoluta est. Georgius Comes Verdenbergicus, anno 1456. Episcopo Curiensi Leonhardo, Sexamnium & Vatium pro 3600. florenis vendidit: à quo deinde incolæ pecuniâ ex parte se redemerunt.

Creant illi Ministralem: cui electo juramentum Præfectus Episcopi, Fürstenoviæ defert. In Civilibus, undecim Assessores sunt: in Matrimonialibus, sexdecim. In Criminalibus, Præfectus Episcopi præsidet: sedecim Vatienses jus dicunt. Hi quatuor ex Fürstenovianâ jurisdictione, & unum è Parpano, qui in territorio Vatiensium habitet, adjunctos habent. Torturam Fürstenoviæ, in castro, maleficis inferunt: exsecutio autem apud Vatienses fit. Mulctarum minorum dimidium unum Ministrali; alterum, Communitati; mulcta vero major, Præfecto Episcopi (qui etiam, deficientibus malefici bonis, expensas solvit) cedit.

Proximum est dominium de Gryphenstein; quod Nobilium hujus familiæ fuit: inde ad Episcopatum Curiensem venit. Ut feudatarii & beneficiarii, id aliquando possederũt Comites ab Amaciâ. Anno 1396. die 2. Febr. Hartmannus Comes à Verdenberg, Episcopus, illud redemit. Anno 1537. die 16. April. dominium de Gryphenstein se, ab Episcopatus Curiensis subjectione, persolutis 2300. florenis Rhenensibus aureis, liberavit.

Viciniæ hîc sunt: 1. Bergunium, unde ex monte Albulâ, Engadinam superiorem attingente, flumen ejusdem nominis prorumpit; quod se non procul à Castro Baldenstein, Rheno posteriori jungit. 2. Felisurum: ubi castri Gryphenstein rudera, in monte cernuntur.

nuntur. Sunt ibidem multæ minæ argenti, plumbi, cupri & ferri; quæ à Joanne à Salis, quondam Vallistelinæ Vicario & sociis diligenter excoluntur. 3. Latium. & 4. Stulium. Pertinet etiam ad jurisdictionem Vicinia montis Ionii.

Bergunienses, Ministralem regionis habent: qui civiles quæstiones, cum sex Assessoribus dirimit. Sin controversiæ sint extra Bergunium, de servitute prædiorum: Latium Assessores duos, & Stulium unum contribuit.

Felisurum, Ministralem quoq; habet: qui in Civilibus, ad summam 20. florenorum, cum sex Assessoribus, pronunciare potest: quòd si dictam summam controversia excedat; Ministralis Bergunii, cum assessoribus, eò accersitur. Matrimonialia & Criminalia, à Ministrale regionis Berguniensi, & undecim Assessoribus, (6. videlicet Berguniensibus, 2. Felisuranis, 2. Latiensibus, & 1. Stuliano) deciduntur.

Ad hanc jurisdictionem pertinet Quartus, ut vocatur, de Lantio, Brienzolo, & Vazerolo: qui Cathedrales dicuntur. Etsi autem territorium decem jurisdictionum fœderis sit; & in Civilibus, Matrimonialibus & Criminalibus, ejusdem judicibus illi Cathedrales pareant: quę tamen functiones militares, creationem Officiorum apud subditos, & Comitia trium Fœderum, concernunt; Cathedrales ex dictis pagis suam contingentem partem apud Bergunienses habent.

Vergimus ad Suprasaxum, olim Ministerium in Impedinis, quasi in imo pedis alpium, in antiquitatibus Curiensibus dictum: quod cum Imo castro magnum conventum constituit. Regio tota in 5. plebes distributa est: 1. Tinitionum: cujus Antoninus Augustus,

in Itinerario, meminit. Turris ibidem Nobilium à Marmore fuit. Miniſtralem in Civilibus, cum octo Aſſeſſoribus, (ut in omnibus ſequentibus locis) habet. Ad hanc plebem pertinet Rovena, Livizonum: item Surum & Molendinum, (ubi Turris Spludatium ſtetit) cum Valle Falerâ. Et hi ſuum Civilem Miniſtralem habent.

2. Savogninum. Inter hunc pagum & Contrum, Turris Petnale in ruinis jacet.

3. Reambs *(Rhætia ampla)* Caſtrum hujus nominis eſt. Et hic pagus ſuum Civilem Miniſtralem habet. Item Contrum, (quòd ex adverſo ſitum ſit) cum Brueinio. Miniſtralis Civilia adminiſtrat.

4. Salucum, Delum, (infra quod Turris Vallaca fuit) & Preſantium; prope quod rudera Caſtri Rauſchenberg cernuntur.

5. Lnum Caſtrum: cui arx deſtructa, & ſitus, nomen dedit. Ejus meminit Antoninus Auguſtus in Itinerario ſuo. Quo ſpectant, Prata, & Alfaſeinum; eis Miniſtralis in Civilibus præeſt. item Monum, in proximo monte ſitum; ubi etiam Miniſtralis civilis eſt.

Criminalia à Præfecto regionis *(Landtvogt)* cum 18. Aſſeſſoribus judicantur. Mulctæ, detractis expenſis judicialibus, Præfecto cedunt. Matrimonialia, à Præfecto, & quatuor Aſſeſſoribus, dignoſcuntur.

Bivium, *(Stalla, Stabulum)* ita dictum, quòd ibidem duo itinera montes ſcindant: alterum, per Septimum montem, in Prægalliam ducens; alterum, per Julium, (uterque enim mons Juliarum alpium pars eſt) in ſuperiores Engadinos: cum proximâ jurisdictione Aversâ, & Eremuſio, ac Celino, apud Engadinos inferiores, Conventum magnum conſtituunt. Flumini

etiam,

etiam, ex Septimo monte scaturienti, Rheni nomen dant: qui se ad Imum Castrum Albulæ miscet.

Viciniæ hic sunt: Bivium cum Nalaco, Stabulum vetus, & Marmorea; cui vico vicinum Castrum destructum, hujus nominis, nobilissimæ familiæ à Marmore prima sedes, celebritatem addidit. Ministralis, in Civilibus & Matrimonialibus, cum 12. jus-dicētibus, pro tribunali sedet. In Criminalibus, Præfectum Suprasaxiensem, cum duobus aliis, accersunt. Mulctę minores, Communitati; majores, nempe Criminales, Præfecto Suprasaxiensi, cedunt.

Aversa, uti & Bivium, in aspero loco sita est; parte mōtis Septimi à Bivio segregata. Viciniç sunt septem: 1. Madrisium. 2. Crottum. 3. Campsuptum. 4. Platta. 5. Casale. 6. Cresta. 7. Curtes. Quondam Nobiles à Marmore, tanquam beneficiarii Episcopatus Curiensis, jura ibidem exercebant. Ipsi vero incolæ tandem se liberavêre: & hinc Ministralem liberè eligunt; qui cum 12. Assessoribus, Civilia, Matrimonialia & Criminalia administrat.

Superato Septimo monte, Prægalliam, quæ in orâ Galliç Cisalpinç est, ingredimur. alii PręJuliam, quod ad pedem Juliarum alpium jaceat, nominant. Multis Imperatorum privilegiis, pręsertim Henrici 2. utì suo loco diximus, decorata est; & libera Imperii regio dicta. Conventum magnum sola efficit: qui in duas Civiles jurisdictiones, Portâ (ubi Castrum & Oppidum Muri erant) terminum statuente, dividitur. Supra-po[illegible] jurisdictionis septima pars, Casatia vicus est, ad pedem Septimi & Maloii montis jacens; ubi etiam itinera [illegible] ob S. Gaudentii corpus, ibi sepultum, quondam celebris. Truncus Gaudentii, caput

etiam

etiam amputatum ad locum hunc detuliſſe, uti de S.Placido diximus,narratur. Turris ibidem fuit. Pertinet eo Caprile, & mons Maloius, Juliarum alpium membrum. Inde,uti ex ſeptimo monte, Maira fluvius, qui Lario ſe miſcet, ſcaturit. Suum incolæ in Civilibus Miniſtralem habent.

Cæteri Supra-portani in quatuor Squadras dividi ſolent: 1. Platea eſt. 2. S.Caſſianus. 3. Burgus novus cum Stampâ. 4. Cultura. Vicorum nomina ſunt: Vicoſupranum, (ubi Subcaſtellum, & Turris alia fuit) cum Rotitio & Pontiſellâ, Burgus novus, Stampa, Cultura,cum Montacio,& aliis Curtibus, Miniſtralis, de Civilibus,cum 12. Aſſeſſoribus judicat.

Sub-portani tres tertias habent: quarum duas, Solium, (locus celebris,ob antiquam nobiliſſimę Saliceæ familiæ ſedem, in monte eſt) cum Caſtaſegnâ & Promontorio;tertiam,Pondum ſtatuit. Miniſtralis, cum 12. jus-dicẽtibus Civilia adminiſtrat. Criminalia vero totius regionis Vicoſuprani tractantur: à totâ regione electo Prætore,& huic 18. Aſſeſſoribus datis. Matrimonialia à judice Matrimoniorum,cum 6. conjudicibus dirimuntur.

Superato monte Maloio, Engadinam ſuperiorem, quæ conventus magnus eſt,ingredimur. Nomen Engadinæ inde eſt,quod in capite Oeni *(in co d' Oeno)* ſitum habeat. Multa,per totam vallem nomina Urbium Latii & Campaniæ ſunt. Inde namq; aliqui, jugi Pænorum,ſub Hannibale pertæſi, ad tuta hæc montium receptacula, (ut aliàs dictum) ſe contuliſſe dicuntur; nominaq; amiſſæ patriæ ſedis hîc renovâſſe. Aſpera quidem, & frigido cœlo eſt; ſed amœnitate, & fructuoſis pratis, campis,& alpibus felix.

Anno

Anno 830. Bertholdus Comes, in Enjatina fuit.

Anno 1139. Oedalricus, Comes de Cameringen, & frater ipsius Adalbertus, cũ matre sua, & per volũtatem suorum liberorũ cum manu Advocati sui Eberhardi de Sacco, vendiderunt Conrado, Sanctæ Curiensis Ecclesiæ Episcopo, jura sua in Engadina superiore (locis & pagis enumerandis supersedeo) pro 800. marcis argẽti, & 60. unciis purissimi auri. Extat & alia venditio Oedalrici & Conradi, cum sororibus suis, liberorum Oedalrici Comitis suprascripti, cum voluntate patris, & patrui Adelberti, & manudicti Advocati, eidem Episcopo Conrado, eodem tempore facta, aliquorum in Engadina superiore locorum pro 260. marcis argenti. Iidẽ, eodem momento, Episcopatui Curiensi, pro remedio animarum suarum, propria sua bona ad Ponteresinam donaverunt.

Anno 1492. cum Episcopo Henrico ab Heuuen, & Capitulo Curiensi, certas conventiones, pro libertate sua iniere.

Anno 1494. eidem Episcopo, pro exemptione, 900. florenos dederunt: & hinc liberam Reip. administrationem habent.

Tota regio superior, in duas partes, per fontem Merulam, divisa est. Superioris, ut situm illius sequamur, supremi versus Prægallos sunt: 1. Silium, Vallis-falz, & Cryptæ albæ. Hic primus Oeni ortus, ex Malogio, (Juliarum alpium membro) & ex ipso monte Julio, qui propter excellentiam nomen obtinuit, certum est. In monte Julio, columna lapidea quondam stetit, ab Imperatore aliquo aut Rhætiæ Præside erecta: ex tribus frustis consolidata erat: quorum duo ulnæ unius quodq; magnitudinis, decidere. Lacum Si-

I

lienfem Oenus, primò efficit: in cujus orâ, Caftri diruti rudera cernuntur, à Caftromuris olim habitati. Silienfes fuû civilem Miniftralem, cum fex Affefforibus, habent: (uti & in cæteris vicis fequentibus) qui more Miniftralis apud proximos Sylvaplanenfes, de qualibet fummâ pecuniariâ, & controverfiâ civili, confentientibus partibus, judicare poteft.

2. In defcenfu, pagus Sylva plana eft, cum Supralaco, qui locus à lacu ibidem nomen habet. Hic Miniftralis Civilis eft.

3. Sanctus Mauricius: prope quem acidulæ funt, à Theophrafto Paracelfo fummoperè celebratæ. Lacum etiam pifciferum habet. Miniftralis Civilis hic, (uti apud Celerinenfes, Pontarefinenfes, & Biverenfes, qui proprios etiam fuos Miniftrales habent) ad fummam viginti duorum cum dimidio florenorum, pronunciare, cum Affefforibus poteft.

4. Celerina: ubi etiam lacus eft.

5. Pontarefina, versùs montem Berninam fita. Turris ibidem diruta cernitur: & inde trita via eft ad Pefclavienfes.

6. Samadenum, quafi *Summum Oeni*. Fluvius inde ex monte prorumpens, alteram Oeno fcaturiginem dat. Egregius eft pagus, ubi Miniftralis Civilis eft, qui cum 16. Affefforibus, ex regione collectis, controverfias majores Civiles, fupra pontem Merulam, decidit.

7. Beverum, cum loco ad Augias *(alles Angies.)* Hic conventus & congregationes totius Engadinæ fuperioris habentur.

Infra pontem, venimus 1. ad Pontem: unde per montem Albulam ad Berguñanos iter eft. Viciniam cum pago Campovafto, conftituit. Miniftralis Civilis

(uti

(uti & Scamfiensis) ad summum 15. floren. jus dicit.

2. Madulenum, cui diruta arx, Guarda vallis dicta, imminet. Ministralis hujus minima jurisdictio, trium nempe tantum florenorum est.

3. Zutium, sedes Ministralis totius regionis est; qui aut ipse, aut locum-tenens, ex familia Plantarum desumitur. Sedes enim antiqua est nobilissimæ familiæ Plantarum: qui quondam diversis immunitatibus gavisi, quasdam etiamnum retinent. Turris ejusdem nominis ibi est. Pagus ornatus ædificiis, pro more regionis, fultus est. Viciniç sunt; Dorta, & supra Oenum. Ministralis regionis, civilia in pago peragit: quæ vero graviora sunt, & dictam summam in aliis pagis, infra Merulam excedunt, 16. judices, quorum 8. à Suprafontanis accersuntur, decidunt.

4. Scamfium: infra quem pagum, olim aggeres exstructi fuerunt, qui nunc diruti sunt. Inde iter per montem Casannam, in Luvinium, quod Bormiensis ditionis est. Pertinet eo Capella ubi nosocomium est, Cinuscal prope pontem altum, qui Engadinam superiorem ab inferiore dividit; & Susana, unde per Scalettam ad proximos Davosianos via ducit.

Matrimonialia, in loco Augiæ, à Ministrali, & 16. Assessoribus regionis, dijudicantur. Criminalia vero totidem administrant. Si supra fontem Merulam; Samadeni judicii locus est. si infra; Zuzii tribunal est.

Quilibet pagus deinde suos Covicos habet. Ad electionem Ministralis regionis, Cancellarii & Assessorum Criminalium; uti & ad creationem Officialium apud subditos, & Oratorum ad Comitia trium Fœderum foederum Deputati, in loco Augiæ congregati, conveniunt: quorum quatuor dat Zutzium, cum

Madulaino; duos Scamfium; totidemq; Camporastum & Samadenum: Biverum, Celerina, Puntaresina, S.Mauricius, Sylva plana,& Silium, quilibet vicus unum,mittunt.

Descendimus in Engadinam inferiorem: qui Convétus insignis, in duas minores jurisdictiones, (quoad Criminalia, monte Fulono, quoad Civilia, Valle Tasna) distinguitur: ita nempe, ut Fetanum, in Criminalibus ad superiores; in Civilibus ad inferiores spectet.

Vicinie superioris jurisdictionis Civilis,sunt quinque: 1. Cernetiũ: ubi turris Vildenberg fuit; habitatio nũc Capitanei Rudolphi Plantę, Equitis aurati, & maleficiorum ibidem judicis: alia item turris Mautorum familiæ, quæ diruta est Huc spectant,Brailum, & mons Pesfalarius, *(Puffalora)* cum furno, ubi ferrum coquitur. 2. Susium: ubi in tribus diversis collibus, turrium collapsarum ruinæ cernuntur. 3. Lavinum. 4. Guarda,cum Boscâ. 5. Ardetium. Castrum hujus nominis,ibidem in ruinis jacet. Hi pagi suum in Civilibus Ministralem, cum 15. Assessoribus habent; & una cum Fetano, ut diximus, judicem in Criminalibus. In matrimonialibus, præsidet Ministralis cum Assessoribus tribus: qui Ecclesiasticos etiam consulere solent.

Inferior jurisdictio, Vicinias quatuor habet in Civilibus: 1. Fetanum: ubi arx Ortuestia destructa cernitur. 2. Scolium: ubi Portarum turris fuit, & quondam Monasterium, quod inde Burghusum translatum. Fons etiam acidularum optimus ibi exstat. Pertinet eo Vallis Scarla, ob minas argenti & ferri olim celebris. ubi & Princeps Austriacus, Comes Tirolis adhuc

adhuc suum primarum judicem habet. 3. Sentum: ubi Burgus S. Petri, [illegible].

Castrum Taraspum, non procul à Scolio situm est: ubi Castellanus, nomine Principis Austriaci, Comitis Tirolis, residet. Hodierno tempore, Mohri à Liechtenegg, jure pignoris illud tenent, cum vicinia ejusdem nominis. Ibi fons salsus est, a Conrado Gesnero, Medico excellentissimo, & Joanne Fabricio Montano versibus celebratus. Etsi autem Taraspum in fœdere non sit: tamen in omni judicio Civili, Matrimoniali & Criminali, jurisdictioni Scoliensi paret. Ministrales Civiles, in hac jurisdictione quatuor sunt: 1. Cathedralium qui cum 9. Assessoribus judicat. 2. Signoriæ, (Austriacorum nempe) ut vocant: in cujus electione Præfectus Taraspi duo fert suffragia, & juramentum dat. 3. Abbatiæ montis Sanctę Mariæ. 4. Cœnobii Monialium Vallis Monasterii. In Matrimonialibus, præsidet Ministralis Cathedralis cum Assessoribus duobus Ecclesiasticis, & uno Politico.

Eremusium autem, cum Celino & Samnitio, etsi conventum magnum cum Bivio & Aversa constituat: in Criminalibus tamen ad hanc jurisdictionem spectant; suam verò Civilem jurisdictionem habent: quibus Ministrales præsunt.

Viciniæ sunt: Eremusium; cui Castrum, Canities olim dicta, imminet. Episcopatus Curiensis feudum & multa egregia prædia ibi tenet. Hartmannus, Episcopus Curiensis, illud anno 1394. à Comitibus ab [illegible], ut beneficiariis, recuperavit: quibus anno 1368 à Zuanzingero, ex familia Eremusiensi, oppignoratum fuerat. Ibidem, infra pagum, ex Valle Tas[illegible], prorepit fons, ex luco natura concamerato: qui certis

diei horis deficit; ac unius horæ spatio iterum largiter accrescit. Huc spectant; Crux, *(Creusch)* Menaum, *(Mnau)* & S. Florinus, qui ibi sepultus est: quo magnæ quondam peregrinationes fiebant.

Ministralis de Civilibus, cum 3. Assessoribus judicat: &, si opus, adjunctos assumunt a Scoliensibus. Matrimonialia (ut etiam Celini & Samnitii) Ministralis, cum duobus Ecclesiasticis, & assessore politico dirimit.

Sequitur Celinum, ubi arx Vitelliana *(Ser vuezel)* stetit: Receptiuncula, *(Retsfella)* Sanctus Nicolaus, Sylva plana, Pons Martis & Torrens Cerius, *(Tschuergenbach.)*

Ibidem in confinibus & territorio Comitatus Tirolis, ex mõte Venusto, scaturit Athesis, quæ Pado se tandem miscet. In ostio strictissimo, Vestmetia *(Vinstermuntz)* dicto, quâ iter in Germaniam per Vallem Oenanam est, Principes Austriæ, Castrũ habent, & telonium opulentissimi proventus. Duos Ministrales habent in Civilibus: unus Cathedralium, qui cum tribus Assessoribus judicat: alter Signoriæ est.

Superest Vallis Samnitia, seu Samnonum: quæ etiam suum Ministralem in Civilibus habet: in gravioribus Eremusianos etiam adeunt. Judicum Criminalium,' infra & supra montem Fulonum, electio ita fit. Communitates quatuor personas dignas nominant: ex quibus Prẹfectus Oenotrianus, nomine Principis Austriæ, possessoris Comitatus Tirolis, cum consilio Præfecti Fürstenburgini, unum eligit. Hi duo Præsides electi, quilibet in sua jurisdictione, una cum 12. Assessoribus, Criminalia judicant. Mulctarum dimidiũ utuntur, detractis expensis judiciariis, Præfecto

Oeno-

Oenotriano, alterum, in duas partes æquales divisum, Episcopo Curiensi, & Communitatibus cedit. Cæterum, omnium bonorum nulla confiscatio apud ipsos est.

Superato monte, in vallem Monasterii descendimus. Nomen hæc à Conventu monialium sortita est: & magnum conventum tota efficit. Dividitur in duas jurisdictiones: quarum superior, in quatuor Vicinias distincta est.

1. Versus montem Valderam (unde amnis Ramus profluit, & in Athesin influit) est Cervium, cum Luio & Valdera, interiore & exteriore: Vallis item cava, Vallis Pesona, & Lusseium.

2. Sancta Maria, (unde tritum iter, per juga Rhætica, ad proximos Bormienses est) Sylva, Campus, Cresta, Puceium, & Terza.

3. Monasterium: ubi Cœnobium monialium est, à Carolo Magno Imp. fundatum: ei præest Abbatissa, & suum Civilem Ministralem in Valle habet: item Ruinatia & Gualdum. 4. Tuberium; (Comites hujus nominis quondam hic sedem habuêre) Rivera, & Bonilium. Sunt propè & infra Tuberium, in Comitatu Tirolense, diversa castra, Curiensis Episcopatus feuda: nempe Terra Rotunda, *(Rotund)* Schroffenstein, Rychenstein, Rychenberg, Helf mir Gott, *(Deus me adjuvet:)* & supra Schluderium, Castrum Churberg. Tuberiani, in Criminalibus, Austriaci parent. In Civilibus, hęc jurisdictio duos judices habet. Ministralem, (qui ipse non judicat; sed locum-tenenti committit) unà cum quatuor Assessoribus; & Ammandum *(Vicem-gerentem)* cū quatuor Assessoribus. Uterque duabus Viciniis præest: & Magistratus eorum annuus

annuus eſt, per Vicinias alternatim diſtributus. In Criminalibus, præſidet Anualdus, cui ſex Aſſeſſores adſunt. Miniſtralis, cum Caſtellano Epiſcopi Curienſis, qui in caſtro Furſtenburgii reſidet, accuſationem inſtituunt, & fiſci partes agunt. Mulctę & expenſæ Caſtellano cedunt. Confiſcatio autē bonorum omnium, locum non habet. In Matrimonialibus, judicant 8. peritiores deputati, Eccleſiaſticorum quoq; conſiliis admiſſis.

Inferior jurisdictio, nempe infra Caſam-Venę, per vicos ſparſa eſt. Territorium cum cauſis Criminalibus, Auſtriaci Principis, Comitis Tirolis ſunt. Cathedrales namq; aliqui, Malii, Laudi, Tartii, in valle Stilviâ, Borghuſii & alibi habitant. Præſidem, judicem Cathedralem *(Gotshaus richter)* vocant. Ibi prope Borghuſium ſtat Caſtrum Fürſtenburg, quod Epiſcopi Curienſis eſt: & parvâ inde diſtantia, Abbatia Monachorum montis S. Mariæ; de cujus fundatione hęc accepimus.

Anno circiter 1104. Eberhardus, frater Hulderici, Epiſcopi Curiēſis, ex bonis propriis Monaſterium Ordinis S. Benedicti, Scolii, in Engadina inferiore, fundavit: quod fulmine abſumptum, anno 1131. ab Epiſcopo Conrado iterum conſecratum fuit.

Anno 1146. Huldericus de Taraſpo, pro redemptione animæ ſuæ, (in juventute enim prædator fuerat) illud ad S. Stephanum, in Vennonibus, ubi latrocinatus erat, trāſtulit. Muris autem ibi corruentibus, viſione (ut ſcribitur) trium facium ardentium admonitus, in loco montis S. Mariæ, idem fabricari curavit; & monachalem habitum ipſe, cum uxore Uthâ, aſſumpſit. Ejus effigies, habitu militari, in tumulo picta eſt,

cta est, manu schedulam tenens, cui hi incompti versus sunt:

Mundanis spretis, summa pro parte quietis,
Prædia signata donat Uldericus & Utha.

Olim erat etiam Curtis Schanza apud Athesinos: ubi Cathedrales aliqui sedem & jurisdictionem Civilem, præside judice (*Richter*) habebant: eis autem deficientibus, illa paulatim avulsa fuit.

Situs ratio postremò ad Pesclavium nos ducit: quod ultra montem Berninam, (unde fluvius Pesclavinus, qui in Abduam influit, ortũ habet) versùs Vallemtellinam jacet. Conventus magnus est: & sub Episcopis Curiensibus diù fuit: inde avulsum, Mediolani Vice-Comitibus & Ducibus paruit: tandem Episcopatui restitutum, & in fœdus receptum est.

Populus se pòst ab Episcopatu redemit: & proinde Rempub. suam liberè administrat.

Subdividi potest in quatuor partes: 1. Pesclavium, amœnus & benè excultus locus, jurisdictionis maxima pars est: ubi etiam Typographia viget.

2. Contrata (hoc enim verbo utuntur) interior: ubi loca, Ainum, Cavallia, Piscatellum, & Campellum: ibi Castrum de Olzate in ruinis cernitur.

3. Contrata exterior: ubi Prata, Campilionum, Motta de Pedenale. Ibi arx & sedes Præfecti Episcopi erat.

4. Brusium: cujus sex Cantones: 1. Brusium; ubi Ecclesia. 2. Campastium. 3. Salendæ. 4. Le Presc. 5. Lacus pulcher, amœnus, & piscifer. 6. Viannus mons.

In Civilibus, Ministralem habent, cum sex Assessoribus. Horum judicium ad triginta floren. se exten-

K

dit: exsecutio autem a Prætore Pesclavii petenda est.

Pesclavii, res Civiles solus judicat Prætor; (*Potestatem* illi dicunt) qui unà cum Cancellario eligitur a 12. Consiliariis. Et hi, Præside Pretore, Criminalia & Matrimonialia dirimunt. Consiliarii autem, cum Accolateris, a Decano & Officialibus duobus. hi autem, Decanus & Officiales, quorum munus idem quod Quæstorum est, sorte eligi solent. Appellationes ad 5. Accolateros referuntur.

In hoc fœdere, Civitas Curiensis, Quatuor-Pagici, Motta vicinia, in Vatiensi superiori jurisdictione, & Aversa, Germanicâ linguâ utuntur: reliquæ jurisdictiones, Rhæticâ; Engadini L[a]dinum vocant. Prægalliensium tamen, & Pesclaviensium, Italicæ linguæ admodum consona est.

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER NONUS.

DECEM jurisdictionum fœdus ita dictum est: quod, cum septem tantum Conventus magni sint; ex his tamen, trium posteriorum quilibet in duas minores jurisdictiones dividatur: quarum Alvonovana hodiè in duas quoque alias subdivisa est.

In hoc fœdere, antiquitùs nobilissima familia Baronum a Vatio, non quidem absolutum, sed certis terminis circumscriptum & moderatum, imperium habuit. Ultimus autem hujus prosapiæ, Joannes Do-

[illegible],armis (ut suo loco recensuimus) clarus,duas filias hæredes, Cunigundam nempe,Comiti Friderico à Tockenburg,& Ursulam,Rodolpho Comiti à Verdenberg,matrimonio junctas,reliquit: atque ita successu temporis, totum hoc dominium, in Comitem Fridericum Tockenburgicum, (cujus avia Cunigundis erat) & ipsum suæ familię postremum,derivatum, iterum coaluit.

Hic anno 1436.ultimo Aprilis die,Ruteni,in pago Tigurino,fatis cessit;uxore Elisabethâ ab Amaciâ hęrede ex asse instituta: quę sibi Curatorem,Fridericum Baronem ab Heuuen,assumsit. Ast anno sequente ista quoque Elisabetha,Velcurii, solenniter omnia bona, hæredibus prædicti Comitis, mariti sui, renuntiavit. Unde postea variè ampla ejus dominia distracta fuere.

Octo jurisdictionum dominium(de dominio enim Majævillæ mox ex ordine sermo fiet) sibi, tanquam ex parte hæredes, vindicabant duæ sorores Comitissæ à Verdenberg: Cunigundis, quæ Gulielmo,Comiti à Monteforti, nupta erat;& Catharina,cujus maritus,Henricus à Sacco,Comes Misauci,erat; ex quo illa filium ejusdem nominis suscepit. Jurisdictionem hi Davosianam, Alvonovanam (ab altero scilicet Castri Bellofortis latere, Davosium spectante; quod per pontem altum terminos ibidem statuit) ac Scavicanam, ad Pratum longum sitam, multis privilegiis & immunitatibus, anno 1438. in festo S. Agathæ, die 5.Februarii,ornaverunt.

Post Gulielmum,Comes Montfortius, solus dominium sex jurisdictionum adeptus, illud, cum pacto luendi, anno 1459. consanguineo suo, Hugoni à

Monteforti, Rottenfelsii Domino, vendidit: qui anno 1460. Davosianorum & cæterorum privilegia confirmavit. Hugo jura sua Sigismundo, Archiduci Austriæ, tradit: jure etiam recuperandi, anno 1471. à Comite Gulielmo Verdenbergico, empto. Archidux autem hæc omnia, ante præstitum homagium, cum pacto tamē luendi, Ulderico Comiti ab Amaciâ vendit: qui duas prius jurisdictiones, Castrensem & Acerlensem, in Rhætigojâ, post fata nempe Friderici Comitis à Tockenburgh, propter matrem suam Margaritam, è familiâ Baronum à Rhætio, ex parte hæredem, jam adeptus erat. Pater Uldericus omne jus suū Gaudentio filio resignat: qui eodem anno 1471. omnes has octo jurisdictiones, inter alia, etiam hoc libertatis munere donavit: ut nec ipse, nec successores ipsius, Præfectum dare valeant; nisi cum consilio & voluntate prædictarum jurisdictionum.

Anno 1477. Gaudentius jus suum Sigismundo, Archiduci Austriæ, celebratis propterea Comitiis fœderis Davosii, vendere constituit. Sex autem jurisdictiones, super eâ re duo reliqua fœdera consulunt: quæ alienationem dissuadent; & Legationem proin ex tribus fœderibus, ad Archiducem mittunt, eumq; de statu rerum informant; & ut hanc denegationem æquo animo ferat, causis in medium adductis, rogant.

Anno 1478. Archidux Sigismundus, ex virtute pacti luendi, dominium totum, solutâ oppignoratione, recuperat; sex jurisdictiones jurare, justis de causis, renuunt. Gaudentius Comes ab Amaciâ, & Lucernates Helvetii, ut mediatores, illos ad juramentum præstandum exhortantur. Sic illi tandem; Sigismundo privilegium exemptionis teloniorū, eodem

anno,

anno, per omne dominium ſuum, pro ſe & ſucceſſoribus, benignè ipſis concedente; conſensêre.

Anno 1489. idem Gaudentius, duas jurisdictiones, Caſtrenſem & Acerienſem, hæreditarias, & quas ſibi retinuerat, eidem Sigiſmundo tradidit: quæ tamen ſuis privilegiis fretæ, Sigiſmundo & ipſius ſucceſſori Maximiliano, niſi poſt pacem, Baſileæ, inter Maximilianum Imperatorem, & Helvetios ac Rhætos, anno 1499. initam; parére recuſarunt: Præfectum caſtri Caſtrenſis, nomine triũ Fœderum, agnoſcentes. Sed donati poſt pacem Baſileenſem, privilegio exemptionis telonii, exemplo aliarum jurisdictionum, fidem juravêre.

Et ita deinceps ordine Sigiſmundi hæredes & ſucceſſores, ex ſereniſſimâ domo Auſtriacâ, omnibus octo jurisdictionibus, quæcunque eorum privilegia, immunitates, exemptiones & ritus, ſive ſcriptis comprehenſos, ſive bonâ conſuetudine receptos, plenè confirmârunt: uti ex Maximiliani primi, Caroli quinti, Ferdinandi Imperatoris, & ejus in Comitatu Tirolis ſucceſſoris filii, Ferdinandi Pulchri; Rudolphi item ſecundi Imperatoris, & Maximiliani Archiducis, fratris hodiè regnantis, diplomatibus videre licet.

Præfectum, in caſtro Caſtrenſi reſidentem, Principes Auſtriaci, Comites Tirolis, de conſilio & voluntate populi, vi privilegiorum, utì diximus, cõſtituunt. Hic plerunque à populo etiam juramento obſtringitur: ne ſe Reip. negotiis, præterquam eis, quæ ſuę ſunt functionis, ullo modo immiſceat. In Capitalibus & Criminalibus, perſona rea, à jurisdictione, in qua deprehenſa eſt, capitur. In Rhætigojâ, ad caſtrum Caſtrenſe, ſi jurisdictio ita juris eſſe decernat, deducitur.

in aliis locis sui proprii carceres sunt. Præfectus asſciſcitur; & judex maleficiorum, (quem Princeps Auſtriacus deſignat; cui ſcriba etiam additur) cum decem Aſſeſſoribus, ex qualibet jurisdictione uno electo, (ex dominio Majævillano etiam duo interſunt) convocantur: proceſſus deinde (præviis ſemper, antequam ad capturam deveniatur, legitimis indiciis) tàm in plano, quàm rigido examine, plerunq; in præſentiâ Præfecti, inſtruitur: judicio publico, & quidem ſub dio, contra perſonam detentam inſtituto: Præfectus Procuratorem, ex conſeſſu illorum decem, aſſumit; & actionem perſequitur. Rei partes, ex eodē conſeſſu unus aſſumptus, defendit. Sententiam poſtea, à judicibus conſcriptis latam, Præfectus mitigare quidem, (adhibito plerunq; eorum conſilio) aggravare autem minimè poteſt. Judiciales ſumptus, ex bonis rei, ſi quæ ſunt, fiunt: quibus deficientibus, Præfectus, nomine Principis pendit. Cæterùm confiſcatio omnium bonorum nulla eſt.

Minarum metallicarum jura; quarum magna in octo jurisdictionibus copia eſt, Princeps certis circumſcripta terminis, habet; ſuumque judicem conſtituit, qui decimas ex eis exigat.

Quod ſi Principi Auſtriaco, Tirolis Comiti, cum unâ vel pluribus Communitatibus, ex octo jurisdictionibus, aliqua diſceptatio intercedat: coram alia jurisdictione fœderis decem jurisdictionum proxima, à competente judice, jus dicitur; neque extra fœdus judicium trahitur.

In Civilibus, in jurisdictione Cœnobianâ, Miniſtralem, *(Landtamman)* quaſi dicas, Regionis Officialem, (quo titulo Præſidentes omnium jurisdictionum

num in isto fœdere, præterquam in dominio Majævillano, appellari solent) Præfectus nominatur. Ita enim inter Sigismundum Archiducem, & hujus jurisdictiones homines, convenit: ut ipsi ab expensis quas graves, ob dissidia inter Teutonicos, & Rhætica lingua utentes, ob Ministralis electionem, & alia, faciebant, liberarentur, & immunes conservarentur.

In reliquis duabus Rhætigojæ jurisdictionibus, ex tribus a Præfecto propositis, populus unũ sibi deligit.

In Alvonovana, (quam nunc Lantianam vocare libet) nempe ab exteriore Castri Bellfortensis parte; ut etiam in Corvantiana, & ad S. Petrum in Scanavica Valle, tres populus nominat: ex quibus unum ipse Præfectus secernit. Jus-dicentes autem, ubiq; populus libere eligit.

Mulctæ, quæ juris & fori Ecclesiastici sunt, ut adulteriorum, & aliorum inde dependentium; atq; etiam pœnæ; quas jurisdictiones ipsæ, circa observationem festorum, inciduorum, pascuorum, & aliorum hujus generis, imponere valent, iisdem illis cedunt. Cæteræ autem mulctæ, ultra decem asses Rhæticos, in Valle Rhætigojâ, detractis expensis, à judicibus jurisdictionis factis, (quibus etiam potestas est, eas nominandi & exprimendi) Præfecto actori cedunt. In reliquis tribus, Belloforteńsi nimirum, ab illius castri parte exteriore, Corvantianâ & Scanavicanâ ad S. Petrum, jurisdictio, quæ illas exprimit, si ultra decem asses sunt, (infra enim solius jurisdictionis sunt) dimidiam illarum partem Regioni, alteram Præfecto adjudicat.

Davosiani autem, Longopratani in Valle Scanavica, & Alvonovani, ab interiore Castri Belloforteńsis

parte,

parte, (qui Bellofortenses, ex vigore privilegiorum veterum, sibi à Catharinâ & Cunigunde, Comitissis à Verdenberg, anno 1438. concessorum, anno 1611. in contradictorio cum Legatis Principum Austriæ, Tirolis Comitum, judicio, in eandem libertatem, quâ regio Davosiana fruitur, vindicavêre) suos Magistratus ipsi eligunt: omnisque generis mulctas, etiam graves, utpote carcerationis, privationis & restitutionis honoris & famæ graduum, & alias quascunq; , præter sanguinis pœnam, liberè, absque Præfecti, aut aliorum interventu, quælibet in suâ jurisdictione, imponunt & exigunt.

Causas Matrimoniales, in toto decem jurisdictionum fœdere, septem delecti judices, secundùm certas constitutiones & articulos, anno 1561. die 7. Febr. Davosii constitutos, dijudicant. Personas tamen Ecclesiasticas, (ut in trium Fœderum generalibus Constitutionibus diximus) consulere in gravioribus solent. Controversiis & litibus de confinibus terminis, inciduis, & pascuis, aliisque ad jurisdictionem pertinentibus, aut inde dependentibus, inter duas pluresve Communitates, aut etiam inter personas privatas, & Communitatem aliquam, obortis: Oratores decem, (*die Zehen gericht*) ex toto fœdere, plerunque conscribi solent; hi in loco litis congregati, Præsidem inter se eligunt: litemque summario judicio dirimunt. Quòd si in aliquâ jurisdictione, ordinariorum jus-dicentium major pars, vel ipsi actores aut rei, vel partibus litigantibus sanguine aut affinitate juncti fuerint; ut jus dicere ipsi non debeant: pro judicio integro, à proximis jurisdictionibus, tàm interiore, quàm exteriore, quinque adjunctos assumere

solent;

solent; & hi quinque Peregrini *(die funff Frömbden)* vocantur.

Jurisdictionum autem hujus fœderis, secundùm præeminentiam & situm, hic ordo est.

Prima Davosianorum regio se offert. Nomen hoc *Davós*, quod Rhætica linguâ *Retrò* sonat, inde habet; quod retro nemora opaca, in alto & solitario loco sita sit. Valtherus senior Baro à Vatio (cujus dominium amplum erat; atq; inter alia etiam Rhætigojam, Scanavicam & Bellofortensem Vallem, quæ Davosio a tribus partibus conterminæ sunt, tenebat) situm horum locorum, fluminis etiam, quod se in plano Alvi-Novi, cum Albula jungebat, scaturiginem, cognoscere volens, cum venatoribus suis, quorum aliquot etiam ex Viberis, Valesiæ populis, habebat, quotidiè (uti tunc moris erat) etiam præruptis quibusque in locis, se exercebat. Horum aliqui, fluminis vestigia sectati, ad planitiem satis amplam, laricibus & abietibus undique refertam, deveniunt: moxque progredientes, lacum admodùm amœnum, & pisciferum inveniunt. Inventa læti domino suo referūt. Baro, dilatandi imperii & finium cupidus, duodecim ex Viberis, frugalioribus, & aëri frigidiori magis assuetis, muneris loco, solitudinem hanc excolendam, jure feudi, (nulla tamen super eo factâ scripturâ, quæ extet) donat. Horum igitur villicorum quisque locum magis sibi aptum, cum familiâ ascita, occupat. Prima hæc regionis habitatio, circa annum Domini 1250. contigit. Crescente vero ibi populo, & aliis ad eos migrantibus, cum regio magis magisque excoleretur: Hugo Comes à Verdenberg, & Joannes Donatus, ac Valtherus junior, fratres, a Vatio; Hugonis avunculi, & præ-

L

dicti Valtheri senioris omnes tres legitimi hæredes; Vilhelmo (quem illi Ministralem præfecerant, quiq; officio eo fungeretur, donec sociis suis collibuisset: in posterum quoq; liberâ eligendi potestate populo concessâ) & sociis ipsius, in perpetuum feudum, bona Davosii, prout eos patruus Valtherus in possessione collocâsset, concedunt: reservato & constituto sibi annuo censu, qui ex caseo, panno patrio, & ovibus, constabat; vel horum loco, certâ summâ librarum mezanarum. Hodiè exactor Principis, judex Maleficiorum & Minarum, exigit. Viginti quatuor libræ Rhæticæ sunt; quæ viginti septem florenos Rhenenses, & sex bacenos circiter, faciunt: ita certis prædiis impositus census est: quo non soluto; nullus tamen caducitatis aut devolutionis locus est: sed à Præside regionis pro summâ non solutâ, de pecudibus suis, pignus acceptum servatâ juris formâ, exactor Principis (ut privilegium feudale sonat) existimare debet. Qui lacum tenuissent, certam piscium summam, mille videlicet, tempore Bachanaliorum quotannis solvere tenebantur; aut pro quibusque centenis, libram unam mezanarum luere. Hodierno tempore, Princeps Austriæ & Comes Tirolis, utile dominium lacus, etiam ex jure emptionis, ab Archiduce Sigismundo acquisito, possidet. Super his enarratis monumenta exstant tabulis consignata, anno 1298. in festo S. Bartholomæi.

Situs hujus regionis, etsi excelso & frigido admodùm loco sit; ita ut, aspero hyemis tempore, duo tantum itinera (unum, quo ad Rhætigojos, [*Stuz* dictum, quasi Clivus] alterum, quo ad Alvonovatios [*Zug*, i.e. Sylvæ descensus] tenditur) sint pervia: cætera

tera undique altissimis montibus cincta; unde labinæ (niveam molem, ex monte præcipitem ruentem, ita vocamus: quarum lib. 2. in versibus Claudiani, mentio facta est) plurima damna, adeoque mortem ipsam, hominibus, ac pecudibus, inferre solent: lętus tamen, excultus & jucundus est, ob amœnos duos lacus, piscibus præcipuè auratis (Tructæ minores sunt) refertissimos; pulchra item prata, & fœcundas in alpibus pecudum stationes; quæ maxima populi merces est. Sunt etiam in hac regione fodinæ metallicæ, argenti, cupri & plumbi, frequentes; modo rectè excultæ essent. Regio tota, quàmvis eodem Parocho, Magistratu & jure utatur; commoditatis tamen ergo in duos census, *(Schnidt.)* superiorem & inferiorem, Templo parochiali, D. Joannis Baptistæ, (ubi Curia & congregationum omnium locus est) terminum statuente, dividi solet. Sunt deinde tria alia templa, in superiore censu, S. Theodori, cui vicus aliquot ædium (qui pagi nomen habet) propè adest: in inferiori, B. Virginis Mariæ, & S. Nicolai. Viciniæ totius jurisdictionis viginti sunt: habitationes enim pleræq; sparsim pro commoditate prædiorum fabricatæ, visuntur. Convalles à Meridionali latere quatuor habet, hyberno etiã tempore habitatas: 1. Dismaa est: unde ex monte Scalettà flumen oritur; quod graves viri ex Rheni fontibus unum esse contendunt: & ædes aliquot, ad ejus ripam sitæ, ad Rhenum etiamnunc vocantur. 2. Vallis Flocla est. Hæ duæ census superioris sunt. 3. Sertiga: ubi balneæ salubres sunt, utì etiam in loco Spini dicto. 4. Monsteina: ab alterâ parte, solitudo, Erosa appellata, monte interposito, jacet; quæ Davosianæ jurisdictionis est.

Hæc juriſdictio magna, cum Caput totius fœderis ſit; cujus congregationes omnes (ubi omnium trium Fœderum, ſuo ordine) ibidem celebrantur; omniaque privilegia generalia fœderis cuſtodiuntur: proinde etiam Præſidem, Vexillarium, Cancellarium & Præconem fœderis, ſola eligit. Electio Magiſtratus in feſto Georgii fit. Senatus, quod Conſilium magnum vocant, octoginta duobus conſtat: ad quos etiam, in electione Landtammani, (ita Præſes vocatur) & Magiſtratus, triginta octo ex populo, ad ratam & contingentem partem, ſecundum vicinias, aſſumuntur. Hi ergo centum & viginti, vota ſua primum ferunt: poſtea tres pauciorésve, plurium ſuffragiis deſignati, populo proponuntur. itaque quilibet ex populo, ad Landtammani, judicis Matrimoniorum, Vexilliferi, & Officialium apud ſubditos; ſuffragium ſuum conferre poteſt. Senatum Majorem & Minorem, Cancellarium, Vice-Cancellariũ, & Apparitores, ſoli illi 120. viri auctoritatem eligendi habent.

Ex Senatu majore, deliguntur quindecim, qui Conſilium minus conſtituunt; & res Civiles, præſidente Landtammano, dijudicant. Conſiſtorium Matrimoniale (ut monuimus) ſex Aſſeſſores cum Præſide, ex numero 82. ſelectos, habet. Appellationes nullæ ſunt: ſed in cauſis gravioribus ſubinde Conſilium majus conſulitur.

Davoſianos proximi ſequuntur Rucantii, (hodiè, qui a Clusa Caſtri Fragſtein interius habitant, Rhætigoji dicuntur) qui cum Corvantiis (teſte Strabone libro 4) inter Rhætos, ſicut inter Vindelicos Licatii, Clautinatii, & Vennones, omnium ferociſſimi habiti ſunt. Rhætico mons, (Pomponio Melæ, libro 3, memora-

morabilis) hic incipit: indeque vallis Rhætigoja, ex Rhætico & Germanico conflato nomine, dicitur. Extendit se mons iste, secundum longitudinem, usque ad Estiones: ab altero illius latere, Vallis Drusianæ incolæ habitant. Mediam hanc Vallem secat flumen Langarus: quod in summitate & cornu altissimo Rhęticonis, (*Selvâ-Rhætâ,* quasi Sylva Rhætiæ, dicto) retro Vallem Montis-Belli, exortũ, Rheno, prope pontem inferiorem telonii, in confinibus Rhætiæ confœderatæ, se miscet.

Secunda ergo fœderis hujus jurisdictio magna, est Cœnobiana, Vallis Rhætigojæ; à Monasterio Ordinis Præmonstratensium, ad ædem D. Jacobi olim sito; nomen adepta. Anno 1526. Bartholomæus Bilgerus, hujus Cœnobii Præpositus, Reformatæ religioni se addixit; & uxore ductâ, Curiam, in patriam concessit. Monachi etiam dilapsi sunt. Dividitur in duos census: Interior est ille, qui Davosio magis vicinus est: hicque in tres iterum tertias, seu vicinias, subdivisus est. Primam, à Monasterio infrà habitantes (ubi mons Bellus; & in descensu collis, à proximis Davosianis balneæ admodùm salubres sunt) cõstituunt. Secunda, Ganda dicitur: ubi Vallis Sylva-pinea est; iterque tritum ad proximos Vallis-Drusianos. Valliculæ hæc iisdem privilegiis & immunitatibus, quibus regio Davosiana, uti potest: prout super eâre monumenta in scriptis extant. Tertia, est Serneusium vicus, ubi balnea bona sunt: item Fo-ea; ubi Turris, Badusio dicta, in ruinis cernitur: Gulfia & Media sylva.

Exterior census tria loca præcipua habet: Saxium, quò spectat Prau; Contrium, quod è conspectu situm sit, quo pratum rubeum pertinet; & Convallium,

(Kublis) ubi turris ejusdē nominis ſtat: quò pertinent loca Delphſium, prope quod Caſtri Sontii rudera cernuntur;& Plaveginum; pars item Vallis S. Antonii, quæ eſt à flumine Dalvatiâ interior. Landtammanus eorum (qui cum 16. Aſſeſſoribus res Civiles adminiſtrat) alternatim per cenſus; ſicut & in ſequentibus duabus jurisdictionibus hujus Vallis, ſecerni ſolet.

Tertia in ordine, eſt Caſtellenſis jurisdictio magna, per flumen Dalvatiam à priore diſtincta. Nomen habet à Caſtro ibidem, (quod vulgo *Caſtels* dicitur) prope vicum Puteum ſito: habitatio, uti diximus, eſt Præfecti ſereniſſimi Archiducis Auſtriæ, Comitis Tirolis. Duos cenſus & iſta habet; flumine Langaro terminum faciente. Ad ſecundam ejus ripam, tres præcipuæ Communitates ſunt: Prima eſt Lucianum; *(Lutzein)* prope quem vicum, Caſtrum Stadionum in ruinis jacet, unde celebres Germaniæ Nobiles orti ſunt: item Pinetum. *(Pany.)* Secundā conſtituunt; Puteum & Puſcana, ſeu Fagetum. *(Zur Buchen.)* Tertia, eſt pars incolarum Inalpinorum Vallis S. Antonii; nempe à flumine Dalvatiâ extrorſum.

Translangerani, ſunt aliæ tres Cōmunitates: 1. Genatium pagus, ubi rudera arcis Caſtellini cernuntur. 2. Fidriſium; ubi Caſtrum Valerium fuit, cum Stralecco pago; cui alia arx dirupta nomen dedit. In proximâ Fidriſii valliculâ, acidulæ ſunt; quæ nomen pagi retinent; cardiacis & ictericis, aliisque internis morbis maximè conducentes, & à tota circumvicinâ regione frequentatę. De illarum viribus, elegans ſcriptum Jacobus Eckholdus, Medicus Lindavienſis, edidit. In planitie etiam, Ovia dictâ, balnea ſulphurea fuere. 3. Eſt locus montanus, cui Furna nomen, ab aquâ præter-

terluente; sive à furno, cujus formam refert. Ministralis in rebus Civilibus, tredecim Assessores habet.

Adest quartus Conventus magnus, Acerienſis & Lacupratenſis appellatus: cujus duo etiam census sunt.

Acerienſis in se comprehendit, Acerium *(Schiers)* ubi torrens Schraus præterluit. Castrum fuit supra Montasium; In monte est Mariæa, Montanea, Fiona, Pussereinum, Schuderium: & in planitie, pagus Crucium; cui destructum castrum Sola-versa olim imminebat.

Lacupratenſis verò census, in monte situs est: ubi pagus Lacupratum. *(Seevvyß.)* Est ibi etiam locus in alpibus, Cany' dictus, balneis admodùm salubribus, fœminis præsertim sterilibus, celebratus.

Sequitur Fenasium, & in tractu Trans-Langerano, ad sinistrâ ejus ripam, Vallis sana; prope cujus ingressum fuit Fortalitium, Castellonum dictum. Ministralis illic, cum quindecim jus-dicentibus, controversias Civiles dirimit. In hoc Conventu magno, Collegium Curiense Curtem habet: cujus homines Capitulares vocantur: his Ammanum, seu Ministralem, in Civilibus, ex ipsismet, Præpositus Collegii Curiensis præficit: cæteros Assessores ipsi inter se eligunt. In Criminalibus vero & Matrimonialibus, eodem jure, quo reliqui jurisdictionis homines, utuntur.

Vallis Rhætigojâ asperrimis montibus undiq; circumdatur: in cujus exitu, ad proximos Malansianos, Clusa est, (ita enim propriè vocatur) ostium sanè strictissimum: ubi quondam fortalitium, Fragstein dictum, fuit.

Superata Clusa, in dominium Majævillanum venitur.

tur. Hoc antiquitùs etiam Barones à Vatio Dominos agnovit: inde per hæreditatem, uti diximus, ad Fridericũ Toggenburgicum, uxoris Cunigundis nomine devolutum; Post fata autem Friderici, Comitis à Toggenburgh, hujus familiæ ultimi, ad Volfgangum Brandisium, per uxorem suam, Verenam à Verdenberg, dicti Comitis ex parte hæredem, devenit: a cujus posteris, Joanne Brandisio, Præposito Curiensi & Canonico Argentinensi, atque Rodolpho Comite à Sulz, tria Fœdera Rhætorum, hocce dominium, anno 1509. persolutis 20000. florenis, émêre; ac eodem tempore illi privilegia sua confirmavêre. Minorem autem jurisdictionem, cum ad eam pertinẽtibus, quæ Malansii & Geninsii est, eadem tria Fœdera, à Joanne à Marmore, Rhætii domino, anno 1537. pretio circiter 10000. florenorum, comparavêre. Præfectum *(Landtvogt)* in castro Majævillæ residentem, tria Fœdera, sicut in alias præfecturas, quoque biennio destinant: unde nec ipse Conventus magnus dominii Majævillani, suo ordine exclusus est. Mulctas ille & reditus publicos exigit; aliasque etiam præeminentias, ut posteà dicemus, habet. Regionis tractus amœnus & fertilis est: ejusque vina, præsertim Faliscensia, præ omnibus Cisalpinis palmã ferunt. Dividitur in duos census. Prior, Malantiũ; ubi proximo in monte, trium Castrorũ, Imi Ruchenberg, Clingenhorn, & Vineck, rudera visuntur. Malantiani vero suum judicem [*Richter*] cum 12. Assessoribus, in Civilibus habent: quem ex tribus à populo propositis, Præfectus nominat. Et Geninsium (supra quod in monte Castrũ Aspermontum adhuc stat) suum in Civilibus judicem, cum 12. Assessoribus, habet; cujus electio eadem, quæ Malansii

lansii est. Mulctam de pascuis & inciduis, usque ad libram Rhæticam, statuere possunt: ac de mulctis novis dimidium accipiunt. Mulctæ vero veteres Præfecto, trium Fœderum nomine, cedũt. Alter census, est oppidum ipsum Majavilla: quam sic à Majâ, Mercurii matre; quæ apud paganos ibi colebatur, dictam ferunt. Antiquitates Episcopatus Curiensis, Lupinum vocant. Ad oppidum pertinet Faliscum, (ubi balnea) Rovena, Mons-vicus; item Guscha, Sturvis, & Clivus S. Lucii: ubi in monte fuit castrum Graffenberg.

Civitas suum Senatum habet; qui graviora negotia publica administrat. Huic præsidet Prætor Urbanus: *(Stattvogt)* eique assident duodecim Senatores. Prætorem autem annuatim Præfectus trium Fœderum, ex Senatu, seligit. Causæ civiles, ab eodem Prætore, & 12. jus-dicentibus, dirimuntur. Ac sæpenumerò fit, ut quis unus & in Senatu, & in judicio Civili, locum habeat. Appellationes Civiles ad Præfectum deferri possunt: ita ut brevi temporis spatio exsecutioni mandentur. Habet deinde Civitas Quæstorem, qui Aedilis etiam munere fungitur; & Ministralem urbis, qui livellorum oppidi curam gerit. Mulctæ de pascuis & inciduis, Urbis sunt: siquidem decem asses Rhæticos illæ non excedant. In reliquis etiam, quibus sanguinis pœna non irrogatur, certam suam portionem habet. In Criminalibus, captivi ex toto dominio in Castro Majevillæ custodiuntur. Prętor Urbanus, cum 12 ejusdem Senatus, quinq; item Malantianis, tribus Geniniensibus, ac duobus Faliscensibus, convocantur; qui capitales causas dijudicant. Præfectus sententiam latam mitigare potest. Confiscatio bonorum, trium Fœderum est.

M

Sexta jurisdictio magna, est Alvonovana, cum Corvantianâ. Alvonovana dicta est, propter alveum, sub vico Alvinovo, in planitie scaturientem: ubi balnea sulphurea optima sunt, mulieribus & febre diuturnâ laborantibus maximè conducentia. Cæterùm, in quinque Sortes, ut ipsi vocant, subdivisa est. Ex eis Alvinovum pagus, (ubi turris ejusdem nominis fuit, quæ concidit) cum Vicinantiâ Ciefsâ in planitie, duas; Ferrara & Tainum, *(an den Wysen)* unam constituunt. Tres hæ sortes, suum Ministralem, & septem Assessores, in Civilibus habent. Castrum Bellofortum proximum est, inter Alvonovum & Brienzolum situm; & hanc jurisdictionem distinguit.

Brienzolum porrò, ubi turris Portarum fuit, cum Vazerolo: quo loco quondam schola literaria extitit; unde etiamnum hodiè Scholare dicitur: ibidemque tria Fœdera (ut suo loco cõmemoravimus) primo juramento sese conjunxêre: & Supra-aqua seu Molendina etiam sortem unam faciunt; & pagus Lantium, alteram constituit. Hæ duæ sortes, suum quoque Ministralem, cum 12. jus-dicentibus, in Civilibus, habet. Atque in his pagis habitabant multi, Cathedrales dicti; quorum apud Bergunienses facta mentio: eodemque foro Civili, Matrimoniali, & Criminali, cum hac jurisdictione utuntur. Per Planuram Lantii (ut appellant) venimus in Corvantianam vallem, quæ quatuor Vicinias habet: 1. Parpanum, seu Partipanum, (ut habent antiquitates.) 2. Vicinia Monasterii Corvantiensis, cum Montanis accolis. Hic Conventus Ordinis Prẹmonstratensium fuit, temporibus Imperatoris Friderici primi Barbarossæ, & Conradi secundi Episcopi Curiẽsis, anno videlicet Domini 1167.

fun-

fundatus, à Rodolpho ab Aqua-rubeâ Rhæto: qui cum militiam exercens, vitam dissolutam diu egisset; tandem Eremusium, in Engadinam inferiorem, ad S.Florinum, venit: quo magnæ tunc peregrinationes fiebant. Ibi mulierem, à Dæmone obsessam, vidisse scribitur; quę per sonum fidicinis liberata fuerit. Pœnitentia & ipse ductus, per septennium se asperitate vitæ maceravit: & octavo anno, Hierosolymam adiit. In reditu, Brundusii, comites nactus, Gerardũ, Ebem & Adelonem; cum illis se in sylvam hanc opacam, (ita insomniis monitus) ubi multi viatores à latronibus spoliabantur ac trucidabantur, contulit; transeuntibusq; auxilio fuit: tandem Elvangæ mortuus est, cùm bona quædam, à milite, è Thuringorum gente, qui in Monasterio obierat, testamẽto legata, repetere vellet.

Sub Priore primùm Monachi vixêre: pòst in Abbatiã conversum Monasterium fuit: quod anno 1407. igne absumptum; per Abbatem Ludovicum restitutum est. Anno 1616. primo ibi Reformatæ Religionis ministri concionari cœperunt.

3. Vicinia, pagus Umbelicum est: hodiè corruptè Malix vocant: ibi propè Castrum Strasberg, jam destructum; unde jurisdictio olim, dominium de Strasberg, appellata fuit.

4. Schiersa est, in monte versùs vallem Scanavicam sita. Flumen, quod Corvantianam vallem præterfluit, Bu[illegible]olus dicitur; seque Plessuræ miscet. Ministralis, Civiles causas, cum duodecim Assessoribus, dirimit.

Septimus Conventus magnus, Vallis Scanavicana est, in jurisdictionem ad S.Petrum, & Pratum longum distincta. Prior illa, octo Vicinantias habet: quarum prima, in ingressu vallis, est Maladrium: proxima,

Capresium, ubi Castrum Berneck stetit: tertia, Castellum, seu ad ædem S. Georgii: quarta, Leuvenum: quinta, ad ædem S. Petri; ubi Parochia est: sexta, Pajicum; sub quo rudera Castri Sumeroviæ cernuntur: septima, Molendinum: *(Malines.)* octava, Peistum; ubi quondam arx Subvia *(Undervegen)* stetit. Civilia Ministralis, cum 12. Assessoribus, judicat.

Altera jurisdictio Longa-pratana est: & hæc in quatuor vicinias divisa: 1. Longum pratum; ubi Parochia est. 2. Fæntejum; solitudo amœna. 3. Sepunũ & Cupæ: ubi ex monte Strelâ (qui Davosium & Vallem Scanavicanam intersecat) flumen oritur, Plessura, Vallem hanc præterfluens, & Curiam civitatem alluens; posteaque se Rheno miscens. 4. Prata, seu Pradella est, à cæteris dissita: nam Molendinensium, Scanavicanæ anterioris, & Schiersiensium, Corvantianæ jurisdictionis territorium, interjacet: causas Civiles Ministralis, cum duodecim Assessoribus cognoscit.

Totius Fœderis decem jurisdictionum Incolæ, Germanicâ, & verâ antiquâ Celtica linguâ utuntur: præterquàm in Bellofortensi jurisdictione; ubi tamen Ferrara & Tinum etiam Germanice loquuntur.

Liberum Dominium Haldenstein, *(pendens petra)* a Castro ibidem nomen habet: intra confœderatæ Rhætiæ fines situm est, ad sinistram Rheni ripam, vix decem stadiis ab urbe Curiensi distans. Trium Fœderum Rhætorum patrocinium agnoscit.

Nobilitas prima, quæ hic cum Imperio viguit, ab Haldenstein dicta fuit. Postea vero etiam vicino Castro Liechtenstein acquisito, aliqui hujus familiæ nomen & cognomen ab utrâque ista arce traxere.

Mascu-

Mascula progenie exstinctâ; in Annam Ulderici filiam unicam, jus totum dominii devolutum fuit: quæ, licèt ad secunda etiam vota transiisset; liberos tamen nullos peperit. Posterior ejus maritus, Christophorus a Hertnegg, cum hæredibus uxoris, anno 1404. coram Joanne Comite à Lupfen, Landtgravio Stülingæ, Austriacorum Velcurii Præfecto, aliisque Nobilibus, super prætensionibus suis, in judicio egit, cui 600. libræ, quas ex patrimonio ibidem habebat, adjudicatæ: dominium autem ipsum cæteris hæredibus liberum dimissum fuit. Hæredes vero erant: Valtherus ab Hallvila, Annæ ab Haldenstein frater uterinus; Gottofridus ab Amisio, cujus uxor Margarita ab Haldenstein erat; Burckardus à Schovenstein, hujusque soror Anna, Itelii Plantæ uxor.

Sed & inter hos controversia mox orta est. Valtherus enim Hallvilius, solus, tanquam frater uterinus, hæreditatem prætendebat; juraq; dotalia matris suæ petebat. Anno ergo 1419. à judicibus utrinque delectis, dominium hæredibus fœminis adjudicatū fuit: Valthero verò, pro omnibus juribus & prætensionibus suis, 400. floreni dati. Hartmannus quidem Episcopus Curiēsis, dominium, tanquā feudum Episcopatus, sibi vindicare contendebat: sed possessionem nunquam adiit. Tandem vero, successu temporis, per juridicam disceptationem, coram judicibus trisii Fœderum institutam, à prætensione feudali Episcopi, dominium absolutum fuit.

Gottfridus ab Amisio, ex uxore Margaritâ, duas filias habuit. Ursulam, Petro à Gryphensee nuptam; & Gutam, Diderici Venatoris, à Matrano dicti, uxorem. Petrus primum a Gutâ glore sua, omne jus quod

illa in dominio habebat, anno 1415. Velcurii, emit: deinde etiam hæredum Itelii Plantæ, & Burchardi à Schovenstein jura, anno 1424. acquisivit: atque ita solus dominium possedit. Huic filius Rudolphus successit: quem secuti sunt tres filii; Joannes, Joannes-Huldericus, ac Joannes-Rudolphus. Post horum obitum, cum debitis immensis bona ipsorum gravata essent, Curatores dati, qui in Comitatu Sarunetum erãt; (fratres enim à Gryphensee apud Flumianos sedem habuerãt) dominium Haldenstein, anno 1494. Henrico Ammano, Civi Curiensi, & Episcopi ibidem Cancellario, vendiderunt. Cujus hæredes, jura sua Rodolpho à Marmore tradiderunt. Hic nepoti suo, Jacobo à Marmore, anno 1529. illa dedit: à quo ad Joannem Jacobum Castilionæum, Regis Francorum in Rhætia Legatum, dominium pervenit: qui magnificum ibidem palatium exstruxit. Illi, anno 1565. successit frater Franciscus, Mediolani degens; cujus hæredes fuerunt, Cornelius & Vitellianus de Bossus, Mediolanenses: qui jura sua pro 3200. florenis, Capitaneo Gregorio Carolo ab Alto Balcono, renunciavere. Hic, anno 1568. die 5. Febr. dominiũ hoc trium Fœderũ patrocinio insinuavit: quod, post ipsius fata, nepos ejus ex fratre Franciscus possedit: iste dominiũ Jo. Henrico Heinzelio à Daegerstein vendiderat; sed cum hic in solutione deficeret; Francisci hæredibus illud restitutum fuit: qui omnia jura sua, Thomæ de Schovenstein, ab Ehrenfels, J.U.D. & Equiti aurato, vendiderunt: atque ita dominium ad familiam Schovensteinianam rediit.

Thomas, ob eximias virtutes, ab Imperatore Matthia, anno 1612. Liberi Baronis titulo, pro se & posteri-

steritate suâ, quo majores ejus ab Ehrēfels antè fruebantur, decoratus fuit: multaque alia privilegia & jura, asyli nempe, nundinarum celebrandarum, & monetæ cudendæ, accepit.

Cæterùm, territorium ipsum fertile est: pagus olim Lantium inferius vocatus, ab imminente castro, Haldenstein nomen recepit. Non longè ab eo, in ruinis cernuntur arces, Liechtenstein & Crottenstein: sunt etiam in hoc dominio, vicinia Oltis, & duo montes cum incolis: unus, Solatium, quem Baro ipse tenet; alter, Sevils; & propter familiam quandam, Battagna etiam dictus.

Liberum Domini imperium est: isque decimas, tàm majores, quàm minores, exigit. In Magistratu inferiore creando, hic ordo servatur. Subditi tres illorum, qui servitutis corporalis vinculo Domino obstricti sunt, nominant: ex quibus ipse unum eligit, quem illi Præfectum *(Vogt)* vocant. Hic, cum decem Assessoribus, causas Civiles & Matrimoniales dirimit. Appellationes ad Dominum deferuntur. In Criminalibus, adjunctos ex civitate Curiensi, & proximis Trimontianis, plerunque assumunt. Gratiam, in mitigandâ sententia, impertiri Dominus valet.

PAL-

PALLADIS RHÆTICÆ
LIBER DECIMUS.

POST succinctam trium Fœderum Rhætiæ dominantis adumbrationem, amœnum quoq; Subditorum ipsorum Transalpinorum tractum pari brevitate describi, series historiæ requirit. Prima ergo, propter pulcritudinem & feracitatem, Orbi notissima est Vallistelina; sic à Castro eminentissimo, Tilio, denominata: quanquam aliis etiam derivationibus nomen hoc à quibusdam deducitur. Vallem enim hanc primo habitatam tradunt, anno post diluvium 675. sub Cambo Blascone, & aliis Principibus Hetruscis; Vallemq; Tyrrhenam, à Tyrrhenis Hetruriæ populis, dictam fuisse: à quibus Civitas eximia, Volturena nomine, in infimâ Vallis parte, ipsisq; faucibus Lacus Larii, (quæ Hetrusca etiam vox est. Larius enim ipsis idem, quod nobis Princeps) ædificata sit, indeque illustres ejus habitatores, Volturrheni Patres, in historiis vocati. Plinius eos Vennonetes libro 3. cap. 19. indigitat: unde corruptè posteà Veltolini dicti. Lingua eorum propriâ, (quæ Italica est) *Valtelina*, regioni nomen est.

Rhætorum Inalpinorum Imperio primo adjecta fuit; cum illi fines suos, Comum & Tridentum versus, dilatarent: eorumdem incolarum, contra P. Silium & Drusum, opera etiam usi; uti primo libro diximus.

Impe-

Imperio post Romano, cum Rhætiâ in provinciam redactæ fuerunt, etiam Volturenam esse.

Sed cum ipsa Italia, Imbarbaris essent Volturenæ: ab irrumpentibus Barbaris & Allemannis multa perpessi, paulo post Gothorum furori expositi; mox Langobardos imminentes sunt experti: quibus per Francos dejectis, quietiorem sub his vitam ducere à Saracenorum tamen devastationibus, immunes esse non potuêre.

Imperii Romani rebus in Italiâ nutantibus, pestiferis factionibus Guelphorum & Gibellinorum plurimum etiam vexati fuere. Comensium inde, Vittanorum & Rusconorum, dissidia, Mediolani Turrianis & Vice-Comitibus se invicem lacerantibus, statum Volturenæ, quæ Comensi Civitati annumerabatur, admodum miserabilem reddidêre.

Post multa tandem Vice-Comites rerum potiti sunt: eosque subsecuti Sfortiani. Horum sub regimine, Capitaneus Vallis, Trixivii sedem suam habebat, qui medio Tertiario præerat; Vicariumque Legum peritum, Assessorem, & Cancellarium, (sicut etiam duorum aliorum Tertiariorum Prætores suos sibi assidebant) atq; Collateralem, cum quindecim satellitibus à latere ducebat: atque ita res Civiles & Criminales, quemadmodum Prætor Tirani, in superiore Tertiario: Prætor Morbenii, cujus sedes primum Colli erat, in inferiore, administrabat. Appellationes Mediolanum ad Senatum deferebantur. Si quæ super [illegible] administratione subditorum essent gravamina, [illegible] Censores & Syndici adibant. Magistratus [illegible] annuus erat.

[illegible]

[illegible] dicebantur, quæ donatione Mastini, Barnabæ filii, aucta erant. Res ita se habet.

Joannes Galeatius, Galeatii 2. filius, Vice-Comes, patruum suum Barnabam carceribus addixit, & ejus dominia occupavit. Barnabæ filius [illegible] Mastinus, (cui pater anno 1379. [illegible], Ripam Salodii, Vallem Camonicam, Vallemtellinam, Comitatum Clavennæ, & Bormium, ante captivitatem [illegible], cum partem dominiorum inter filios distribueret, dederat) Curiæ Rhætorum, in exilio se apud Episcopum Hartmannum continuit. Anno itaque 1404. die penultimo mensis Junii, in Civitate Curiensi, donabat Mastinus, Vice-Comes Mediolani, gratitudinis ergo, Ecclesiæ Divæ Virginis Mariæ quæ Curiæ est, & ejusdem Episcopo Hartmanno, Vallemtellinæ, (ita verba habent) Commune de Bormio, Commune de Peschlavio, Castrum, oppidum & Vallem Clavennæ & Plurii, cum omnibus suis hominibus, rebus, [illegible] juribus, &c. Possessionem autem, quamvis [illegible] juris remediis adhibitis, Episcopus & [illegible], ob potentiam Joannis Galeatii & successorum, obtinere tunc non valebant.

At anno 1486. cum Joannes Galeatius Sforza, [illegible] Ludovici Mauri patrui Ducatui Mediolani præesset, Rhæti nostri, occasionem sua repetendi, præsertim Bormium & Peschlavium, anno 1450. ab Ulderico Amatio [illegible] amissum, arripientes, bellum eis per Legatum suum, Hilldericum Massolum [illegible] Bormii C[illegible] [illegible] se nihil curare, [illegible] bellum [illegible]. Triduo igitur post [illegible] adest. Bormienses trepidantes fugaunt

giunt, loqui [illegible] dant. [illegible] Bormio, Engadini & [illegible] Clavennam petunt, quo cæteri quoq; [illegible] Fœderum Rhætiæ, per Vallem Sancti Jacobi, tendunt. His Comes Antonius [illegible], cum Lancelotto, [illegible] in dictam Vallem obviam ire conati, [illegible] sed statim a Rhætis supervenientibus fugantur & cæduntur: e quorum numero erat Joannes Grandonius Clavennas, vir magni inter suos nominis. Clavenna igne devastatur. Idem cum Plinio [illegible] fuisset, nisi Bernardus a Ponte [illegible] precibus intercessisset, [illegible] frater Benedictus, [illegible] fuerat. Magnam prædam Rhæti ex pecoribus, & aliis [illegible] & per hyemem se in Valle Sancti Jacobi continent. Vere imminente, in Volturenam impetum faciunt, obvia quæq; capiunt, & ultra viginti pagos, a Bormio Sondrium usque devastant. Ludovicus ergo Maurus, tutor, cum eis pacem init, persolutis 14 [illegible] florenis, & insuper Pesclavio libere dimisso.

Anno 1499. tandem, per Ludovicum XII. Galliæ Regem ejectus Dux Maurus, (qui, post fata nepotis [illegible] 1495. Ducatus Investituram acceperat, ab Imperatore Maximiliano; cui prius neptem ex fratre Galeazio Maria, Blancam-Mariam, anno 1493. per [illegible] Rhætica, maxima cum pompa [illegible] desponsaverat) Oenipontum ad Imperatorem Maximilianum, cum duobus filiis, [illegible] Tiranum [illegible], 500. [illegible] missos, relinqui, qui [illegible] per Ga[illegible] oppidis, [illegible] Mauro [illegible]. [illegible] Antonius [illegible] maximo [illegible] exercitu, [illegible]

[illegible] tormentis [illegible] majoribus adductis, eo se [illegible]. Oppido igitur jam oppugnato [illegible] deduxit, & inermes dimittuntur. [illegible] duos, Aloysium, Militem Auratum, & [illegible] Quadrio, abducunt; [illegible]

Maurus, cum auxiliis [illegible] sus, facile partes istas recuperat. [illegible] Bedinum Paravicinum de [illegible] dicunt) collectis paucis militibus, [illegible] Prægalliam mittit. qui ibidem centum sibi alios associat. [illegible], quæ erat 2 Februarii, anno 1500. ad C[illegible] Clavennæ pervenit, ibique cum milite subsistit: civibus incendium ac direptionem comminans, nisi statim sibi portæ, nomine Ducis Mauri, aperirentur. & [illegible] lia Germanorum se ducere asseverans, [illegible] bus paucis, (ut dicto fidem illi haberent) quos [illegible] habebat, militibus, sic intromissus est.

Annibal interim, Comes Clavennæ [illegible] Mauro aufugerat, Turrim Olon[illegible] tam occupat; & istorum locorum [illegible] te perterritus [illegible] qui tamen [illegible] suorum proditus, [illegible] it; Rege iterum rerum [illegible] sub [illegible] annum usque 1512. ad modum [illegible] subdidi. Anno enim 1503 juventus Prægalliensis injuriis lacessita, Plurium [illegible] ubi [illegible] Galliæ Bastardus, a Guberto a Ca[illegible]

Anno 15[illegible] Malherba (nomen condignum [illegible] per [illegible], intra [illegible] Valcomasius continebat: [illegible]

[illegible] per [illegible] & [illegible], secus ferro & igne minabantur.

Anno 1511. transeuntibus per Vallem Tellinam plurimis Lanceis à Ludovico Rege conductis, victum absque ullo precio impertiri coacti, proindeque in magnas suas angustias incolæ redacti sunt.

Dissidiis autem inter Pontificem Maximum Julium 2. & Ludovicum Regem, de [illegible], ob convocationem Concilii, & alias causas ingravescebat. Pugna etiam adversa ad Ravennam, Pontificis animum magis exacerbabat. Omnes igitur, quos poterat, contra excommunicatum Regem excitat: inter quos præcipui quidem Helvetii, & Rhæti erant: quos propterea vexillis donat, Ecclesiæque Defensores ac Principum Domitores, cognominat. Gallorum quoque militum insolentia in Vulturena, Clavennæ & Bormii, crescebat. Hi namque [illegible] regionum, in strictissimis [illegible] consistente, Equisones & Viatores transitu prohibebant, eosque captivitate, & bonorum [illegible] multabant.

Hortatu itaq; summi Pontificis, & injuriis ac vexationibus lacessiti, insuper juribus suis antiquis, & legitimis prætensionibus confisi, (magna enim pecuniæ summa nostris, propter stipendia militaria retenta, à Gallis & Mediolanensium Ducibus debebatur) Paulus Episcopus Curiensis cum Rhætis trium Fœderum, (foederis Grisei exercitum ducebat Hercules à Capaul de Flemmo; fœderis Cathedralis & Episcopi, Conradus Planta de Zutz, qui postea etiam primus Vallistellinæ Gubernator datus est: & Decem-jurisdictionum, [illegible] Davosianus) per montem Berninam, anno 1512. die Jovis 24. Junii, [illegible]

feliciter sunt ingressi. Castra mox duo fortissima, Platamala, in confinibus [illegible], cui [illegible] Strave Gallus præerat; & Tiranense, cujus Castellanus Stephanus Bastierus erat, interveniente Aloysii Quadrii Equitis, se dedunt. Die dominico, 27. prædicti mensis & anni, Tilii, Rhætis jurata est fidelitas, atque ita etiam Bormium, Comitatus Clavennæ & Tres plebes lacus Larii, universo populo congratulante (Deo gratias!) capta & recuperata: tantum in Castro Clavennæ occupando sex menses insumpti. Præsidiarii, duce Jacobo Fayet Gallo, commeatu destituti, se dedunt, & per Helvetiam Gallias repetunt.

Anno sequente, pro majori securitate, Castra, Malo-plattę, Tirani, Trixivi & Turris Olonię destruuntur. Maximilianus Sfortia, Ludovici Mauri filius, qui ab Helvetiis & Rhętis in Ducatum restitutus, propter [illegible] impendiorum & benemeritis, sponte sua & libere, omnes illas regiones, quas in Ducatu Mediolanensi ceperant, illis cedit. cujus rei literæ, anno 1513. datæ, extant.

Anno 1515. Galliæ Rex Franciscus in Insubriam [illegible] amissa, recuperare satagit: cujus partes sequebantur fratres duo, Galeatius & Julius Sancti Severinates, ex his Julius, Comò receptus, ea, quæ ab Helvetiis & Rhætis tenebantur, armis se repetiturum asserit: nuntiosque propterea cum milite ad Larii accolas, qui in ditione Rhętorum erant, mittit; statimque in sua vota pertrahit. idem cum Volturenatibus & aliis tentat: qui cum opportunum præsidium nullum a Gallis [illegible] viderent, imperata facere recusant. Sub [illegible] Caspanenses, cum Trahonensibus quibusdam, [illegible] Gallorum prælio ad Melignanum, [illegible]

vel-

reddit, Gallicam acclamatione (*Franza Franza*) tollebant, & Rhætorum insignia ex parietibus delebant. Sed a Rhætis per Clavennam celeriter subsidio missis, de improviso opprimuntur & carceri, pœnis, & exilio mulctantur: interim etiam amissis lacus regionibus, per missos eo milites receptis.

Franciscus quidam Moronus Leucensis, Cæsaris partes sequens, in Volturena & circumvicinis locis, gregarios aliquot (contra Magistratus voluntatem) collegit, cum quibus in montibus, [illegible] aliquas incendit. Sed a Vallistellinis, Comi evocatis, reprimitur.

Como, Regis nomine, præerat Joannes Vandanesius: qui naves multas Comi instruxit: & cum valida classe, cujus major pars Turenses erant, Suricum delatus est: ut regiones a Rhætis occupatas, in potestatem Regis redigeret. id quod facile factu fuit: cum nullum militem Rhæti, citra montes, in præsidio reliquissent. Incolæ in arvis erant: & classis jam ad Suricum ipsam appellebat. Vandanesius ut colloqueretur cum indigenis descendit: cumque a quodam bombardula in adversos Gallos exonerata esset: continuo ipse ira succensus, Suricum & Gleram, cum navibus armatis ibi inventis incendi jubet. Anno 1516. die 16. mensis Maji factum hoc est.

[illegible], Gallorum impetum paululum sustinentes, [illegible] subsidium avide expectabant: [illegible] Vandanesius in Volturenam [illegible] tentabat. Sed tunc omnis Gallorum & Venetorum exercitus, ad Abduam, a Maximiliano Imperatore, cum auxiliariis Helvetiis & Rhætis, fugatus, Mediolanum se receperat.

rat. Itaque, mutato consilio, Comum ille revertitur.

Rhæti, Suricensium vicem ulturi, Belanum veniunt, & Coreni residuum igni tradunt. Mox, transgresso desuper Mussii saxo, in Vallem Menasii descendunt, corrasisque pecuniis apud Porletiam, domos quasdam cremant. inde reversi, Menasium, Gallicæ factionis, cùm indicta pecunia non solveretur, ferè totum Vulcano sacrant. Vascones interim per [illegible] delati, Grabadonam accedentes, incolas pecunia mulctant; & nonnullas domus apud Menasium etiam comburunt.

Brevì post, anno 1516. Friburgi Aventicorum, die 29. Novembris, pax perpetua, inter Galliæ Regem, Helvetios & Rhætos, initur. Rex, Helvetiis suas Præfecturas cis montes, Rhætis Volturenam, Comitatum Clavennæ, & Bormium, liberè possidenda dimittit. De Lariacolis, Triumpilinis, ambiguus & incertus tractatus erat. Joannes Jacobus Trivultius, Dux Regius eos castro suo Mussio adjicere volens, [illegible] mittit. Rhæti contrà firmiter nituntur, & à populo, suasu Antonii à Brentio, cognomento Stulti, & Gallico nomini inimici, qui Aduncum pro ipsis retinuerat, revocantur. Sic Gallis cedentibus, (prout etiam anno 1523. Cathedrali & Decem-jurisdictionũ fœdere Gallicum quoque fœdus acceptante, omni prætensioni Rex Galliæ super Triumpilinis, liberè, pro se & successoribus suis, renunciavit, Rhætisq; assignavit) prædictoque Antonio è vivis sublato, Rhæti per suos Magistratus, Triumpilinos, usque ad [illegible]

Valle

Vallis itaque hæc, cum Comitatu Clavennæ & Bormii, jure antiquissimo possessionis, & ex titulis meritis justissimis, tum liberè a Rhætis acquisita, magna gloria adhuc regitur, & possidetur.

Situs ejus secundum longitudinem, ad pedes summorum Rhætiæ montium est: unde flumina Italiam petentia, scaturiunt; ex quibus Abduas Vallemtellinam totam trásfluit, & mediam interſecat. Ab Oriente sunt Rhæti Vallis Monasterii, Tirolenses, & Vallis Solis incolæ: a Meridie, Camuni & Bergomates, Venetæ ditionis: Occidentem versus, Lacus Larii accolæ: ad Septentrionem, Peſclavienſes, Engadini & Pregalli, Rhæti. Longitudo ejus est 6[illegible]. milliarium Italicorum; quæ decem Germanica efficiunt: Latitudo est incerta. Juxta Sanctum Britium, in Bormiensi; ad Sanctum Jacobum, in Tiliensi; ad Sanctam Mariam ad Savellum, in Sondriensi; & ad Sanctum Gregorium, montemq; Pelscum, in Morbeniensi, & Trahonensi ditione, in ostiis satìs angusta reſtringitur.

Amœnitatem & fertilitatem hujus regionis depingere hoc meum penicillum non valet: palmam certe illa inter omnes Europę Valles, Scriptorum cõſenſu, jamdudum obtinuit. Magna hic excellentiſſimi vini copia, cujus etiã Scriptores antiqui ſummâ cum laude meminerunt: Cato apud Servium; Strabo libro 4. Plinius libro 14. cap. 1. 2. & 6. Virgilius Georg. libro 2. Martialis lib. 14. ep. 100. Suetonius in Augusto cap. 77. Ejus jucundo & salubri potu, Augustus olim, atque etiam nunc iisdem Imperatores & Principes nostri maximo delectantur; proinde hinc in Rhætiã [illegible] [illegible], Italiam, Helvetiam, Comitatum Tirolis, Sueviam, Bavariam, Austriam, Bohemiam, aliasque regio-

nes, magnâ quantitate avehatur: in dies ſingulos totius anni, comparatione inſtitutâ, ultra centum ſalmas (onus equi eſt, centum menſuras vini excedens) ex Valle exportatis. Habet etiam multas convalles: quibus tanta lacticiniorum ubertas, ut vicinis quoq; magnam illorum copiam ſuppeditent.

Flumina, præcipue Abduas, maxime piſcoſi ſunt: ubi Salares, ſeu Lucii varii, (nos *Truttas* vocamus) magni ponderis capiuntur.

Cunctarum denique, præter ſalem, (qui ex Valle Oenanâ vicinâ advehitur) ſumma hîc eſt copia rerum.

Non minus vere, quam apte, Ludovicus Maurus Dux, illac tranſiens, Vallem in tres partes diviſit: Planitiem, Agrum, & Pratũ: tractum ſecundum dextram Abduæ ripam, Vineam; & alteram ripam, Caſtanetum vocavit. Hoc illa incommodi habet, quod ab eluvionibus aquarum magna damna accipiat. Unde, proverbio recepto, olim reditus & proventus Vallis in quinque partes diſtribuebantur: prima Principis erat, ſecunda, Eccleſiaſticorum; tertia, Nobilium, quarta, Agricolarum: quintam aqua devorabat.

Ut ſolum fœcundum & dives: ſic populoſa, & pulchris oppidis Vallis repleta eſt. in toto enim Vallis, Clavennenſiſque Comitatus diſtrictu, ad centum parochiæ ſunt. Gens robuſta, formoſa, & manu prompta eſt. Nobilium magna ibi copia, qui armis & literis (ultra centum hodie gradu Doctorum inſigniti, vivi numerantur) reliquæ Italiæ nobilitati non cedat. Plebs induſtria, & labore nemini ſecunda: ut propterea in præcipuis Italiæ oppidis aliqui horum inveniantur, & propter fidelitatem [illegible]. Ad mandata denique & iuſſa Principis omnes ſunt parati

Sed

Sed jam ad locorum ipsorum & Politiæ enarrationem est descendendum.

Bormiensem itaque ditionem, in summitate sitam, altissimis montibus undique cinctam, & a soli Volturenæ stricto ostio distinctam, primo ingrediamur.

Distinguitur hæc in quinque Vicinias, seu Communitates minores:

I. Prima est, oppidum ipsum Bormium, unde regioni nomen; elegans & turribus vetustis fultum: multa damna ab incendiis diversis passum. Hic Archipresbyter cum Canonicis, itemque Magistratus, resident. Ad Oppidum pertinent pagi; Platea, Platta, Oga & Fumerogum: quasi fumans rogus, a miserabili eventu nomen adeptum. Cùm enim Veneti, tempore Philippi Mariæ Vice-Comitis, Volturenam vastarent: irruentes in Bormiensem tractum, hic ab incolis supervenientibus fusi, & cadavera illorum, ne aërem fœtore inficerent, concremata fuere.

II. Secunda est Vallis Forba: ubi Parochia est ad Sanctum Nicolaum; item pagi, Sanctus Antonius, In plano, Tregua, (ubi induciæ inter Venetos & Bormienses superiori bello factæ, indeque nomen locus sortitus est) Divus Gotthardus, Divus Rochius, Vacciphlegius seu Maglia-vacca; & mons ipse Alfurnus: ex quo Italiam versus scaturiens Mintius, lacumque Benacum permeans, se Pado miscet. A Bormiensi parte Frodolphus amnis nascitur, qui sub oppido Bormii sese in Abduam exonerat.

III. Tertia Vallis interior est, ubi primo Parochia Sancti Galli occurrit: cui annumerantur, Primadum, Tempianum & Molina. Supra hunc pagum, propemodum regio, quæ per juga Rhætica, in Vallem

Monasterii itur, (strictum ibi prope est ostiũ, muroq; quondam munitum, quod Seralium vocant) sitæ sunt saluberrimæ thermæ, nomine Sancti Martini insignitæ, quæ podagricis præsertim, ischiaticis, sterilibus mulieribus, aliisque morbis frigidis, conducere existimantur. De illarum mirabili virtute, cùm Medici, (Caspar Sermundus) tùm Historici, (Joannes Gulerus, Eques Auratus) fusius scripsere. ad quos Lectorem remitto. Hic initiũ suum habet mons Umbrius, ab incolis mons Brailius dictus; ab Historicis classicis vetustioribus, jugorum Rhæticorum nomine, ob altitudinem, insignitus. In hoc monte, Abduas fluvius scaturiginem suam habet: qui Volturenam præterfluit; inde in Larium lacum vergit, eumque permeans Laudum Pompeji transit; tandemq; se in Padum exonerat.

Altera Parochia Vallis, est Pedenucis: ubi sunt Vici, Semaucum, Isolatia; unde flumen Isolatia per Vallem erumpens, Abduæ inseritur. Sequitur Mons Fustanus: ubi Tripallum, & Vallatia; deinde in [illegible] Fera Vallis, aliis Ferrea, ob minas ferri, quæ ibi sunt, dicta. In hujus solitudinis planitie, campus quidam est; Campus de Luco, ob vicinum nemus, vocatus. Nulli unquam visuntur ibi flores. In hoc loco, conflictum magnum contra Arrianos, tempore Divi Ambrosii, Episcopi Mediolanensis, contigisse affirmant [illegible] que rei aliqua nostro etiam tempore apparuere vestigia. [illegible] etenim diversi generis ibi inventa, ossaque [illegible] repræsentantia.

IV. Quarta Vallis inferior est: ubi Cepina, Sancta Maria Magdalena, [illegible], Sanctus Bartholomæus,

mæus, Sanctus Brius, ibi regio, uti diximus, ostio angusto, Seralio dicto, claudebatur.

V. Quinta Vallis Luvinum [illegible] solitudo est; ædesq; hinc inde dissitæ stant. Politica autem hujus regionis administratio, hæc est. Trium Fœderum Rhæti Prætorem eo mittunt: cujus Magistratus, ut & reliquorum Prætorum, biennalis est. Hic a Bormiensibus salarium accipit: & Præsidis munere, illius nempe qui suffragia colligit, fungitur; suos Vicem-gerentes in Civilibus & Criminalibus habet, quos ex Senatu sumit; Cancellarium preterea, & clavem unam ad processus & Scripturas.

Cæterum ipsi incolæ, propterea quod in confinibus sint, plurimis privilegiis & immunitatibus semper honorati fuêre. Eligunt Magistratus suos liberè: in quorum electione, ad evitandas prehensationes, sortem adhibent: fabis videlicet nigris & albis usi. Cal. Maji, pro officiis generalibus creandis, congregantur: ubi in Concilio magno & populi, [illegible] ex oppido Bormio, & totidem ex tribus Vallibus, (Luvinum tamē tres tantùm dat) conveniunt. Hi Officiales (hunc hic præcipuus inter ipsos est) eligunt; quorum duo sunt: itemq; Senatores, quorum in Criminalibus sexdecim judicant; decem ex oppido, cæteri sex ex Vallibus. In Civilibus, tredecim Consiliarii omnes oppidani sunt. Vallis Luvinii, in levioribus causis, [illegible] [illegible] habet. Certa [illegible] obtinent. Appellationes omnes ad trium Fœderum Oratores, in Comitiis, deferuntur. [illegible] [illegible] [illegible]

Ad [illegible]

[illegible] administrandi & gubernandi forma est. Vallis [illegible] tria Tertiaria dividitur. Superius nempe, ubi sedes Prætoria Tirani est; (sequitur proxime [illegible] quod nullo Tertiario annumeratur, atque etiam suum Prætorem habet) Medium, cujus Capitaneus & Vicarius Sondrii resident; & Inferius, quod duos Prætores habet: quorum alter Morbenii, alter Trahonæ residet. quisque suum Locum-tenentem, Cancellarios, & famulos, habet: suaque salaria ex Camera dominicali & a Valle recipiunt.

Magistratus eorum biennalis est: ipsique cum mero mixtoque imperio præsunt. In sua jurisdictione quisque (præter Capitaneum, quem Gubernatorem Vallis vocant, qui, [illegible] Medii tertiarii in Criminalibus administrationem, etiam in tota Valle, si legitima ordine prævenerit, dominium habet) & Criminales & Civiles causas administrat.

Processus secundum ordinem statutorum Vallistellinæ, a Dominis Rhætis datorum, instituuntur: quæ in Civilibus, & Criminalibus, modum [illegible] consonum præscribunt; & ad quorum observationem Officiales juramento se obstringunt. Processus deinde tam offensivi, quam defensivi, (nisi gratiâ aut transactione interveniente, res ab Officiali componuntur) Vicario Vallistellinæ, coram quo, uti Capitaneo, Civiles controversiæ decidi & cognosci, in Medio tertiario, possunt, exhibentur: qui deinde [illegible] jurisconsulto (nisi ipse legum Doctor [illegible] modo, [illegible] condemnatoriam [illegible] secundum [illegible] speciem, consilium [illegible] Officialis [illegible] sententiam Vicarii moderari & mitigare quidem, aggravare minime potest.

Cau-

Causæ Civiles à quolibet Officiali, in sua jurisdictione, diligenti scrutinio, secundum formam à statutis præscriptam, decidiuntur, Partibus, aut altera earum tantum requirente, cum consilio Jurisperiti Assessoris (ita statutis monentibus) agitur. In Casibus, quorum in statutis nulla mentio, jus Commune Cæsareum, ex eorundem statutorum dispositione, sequuntur. In Matrimonialibus vero, Officialis processum instruit, qui deinde, cum consilio Vicarii Vallistellinæ, ex dispositione statutorum, sententiam fert.

Voluntur autem, in rebus publicis, quas ipsi administrandas habent, hunc ordinem observant. Ab Agentibus seu Legatis totius Vallis, qui Sondrii congregari solent, Cancellarius Vallis eligitur, penes quem diplomata, & rescripta gratiosa, a Dominis suis cōcessa, cum cæteris Vallis juribus & privilegiis asservantur: hic idem, si quæ imperata à Principe aut Officialibus veniant, aut talearum seu collectarum imponendarū causa, quæ secundum æstimationē plerumq; fiunt, (æstimum autem, h.e. æstimatio, est illud, quod bonis stabilibus, ad computationem solidorum & librarum, impositum est. Sic totius Vallis æstimatio est, librarum Imperialium 3380. quarum quælibet viginti solidos efficit) vel si quæ aliæ causæ, totam Vallem concernentes tractandæ sint, Agentes Vallis convocat: quorum deliberationes in præsentia Gubernatoris Vallistellinæ, aut Assessoris illius factas, Legati ad domos referunt.

Tertiarum Superiorum quoque Cancellarium habet, nec non consilium Tirani habent, ad quod Communitatum Decani convenire solent. In Medio terziero, munere hoc fungitur Cancellarius Vallis

ipsi-

ipsique Decani Sondrii congregantur. In Inferiore utraq; Squadra, Morbeniensis & Trahonensis, suos Cancellarios & consilia; quibus Consules Communitatum intersunt: Tilienses etiam suum Cancellarium & consilium Communitatis habent. Sunt porro in quolibet Tertiario, quatuor Justitiæ Consules: quorum Tilium duos habet. Doctores illi plerumque aut Legum periti sunt, & a suis Tertiariis eliguntur. Hi curam Minorum gerunt: à Tutoribus & Curatoribus administrationis rationes exigunt: in contractibus & distractibus, Minorum nomine celebrandis, decretum suum interponunt. Eliguntur etiam Syndici, seu Defensores: qui statutorum observationem, & gratiosorum Rescriptorum exsecutionem, solicitant.

Suos quoque Militiæ Capitaneos & Officiales habent, sub quibus, in tota Valle, ter mille selecti, & in albo inscripti sunt. Quælibet Communitas per totam Vallem, singulis annis, unum etiam eligit, qui præsit. Hos in Tertiario Superiore & Medio, atque etiam Tilii, Decanos vocant: in Inferiore, & Comitatu Clavennæ, Consules dicunt. Hi, cum suis Syndicis, seu Consiliariis, secundum divisionem Communitatum, (quarum aliquæ in diversas partes tribui solent; quas alii Quadras, alii Vicinantias, Contratas, Colongellos, Cantones, & aliter vocant) à Communitate eliguntur: & curam jurium & prærogativarum illius gerunt. Notificatus criminales, Decani seu Consules, vigore juramenti præstiti, Officiali & Magistratui renunciare tenentur. Omnibus enarratis Vallis aut Communitatis oneribus sustinentibus, de officio juste & legitime administrando, juramentum ab Officiali deferunt.

Jam

Jam ad loca ipsa lustranda progrediamur. Et primò quidem ratione situs, Tertiarium Superius se offert; cujus undecim Communitates sunt: & in duas plebes, propter Archipresbyteratus, distinguitur: Matiensem, quæ superiores sex Communitates; & Villensem, quæ cæteras, complectitur.

I. Tiranum oppidum, olim Villacia dictum, & ad dextram Abduæ ripam situm, ruinâ olim periit: paulatim deinde, eo loco ubi hodiè cernitur, ædes exstructæ sunt. Sedes ibi Prætoria est: locus ipse populosus, & amœnus. A' Ludovico Mauro, contra impetus Rhætorum, anno 1487. sub Seraphino Quadrio ibidem Prætore, mœnibus primò cinctum fuit: quæ postea, sub Rhætorum dominio, corruêre. Arcis destructæ muri etiamnum suprà visuntur; hęc, Decanum unum, & duodecim Consiliarios habet. Contratæ, quæ eo spectant, hæ sunt: à dextro Abduæ latere: Raſiga, (ubi in loco munito, emissarius quidam Joannis Jacobi Medicæi, cum de Volturenæ invasione cogitaret, sub habitu Monachi, templum in honorem Sancti Rochi ædificare simulavit; quod reverà fortalitium erat. quâ re à Rhætis cognitâ, inhibitus ille fuit. Brusium versùs, in ipsis confinibus, Castrum Plattæ-malæ steterat) Molendina, & Fulla, seu Fullonica.

In hac Contratâ situm est templum, in honorem beatæ Virginis maximis sumptibus extructum; & egregiè ex Pario lapide, qui non procul abinde in monte reperitur, exornatum. Ibi diva Virgo Maria, anno 1[illegible]6. Mario Homodæo Tiranensi, ficus colligenti, apparuisse dicitur; & in sui honorem templum ædificari mandasse. Frequentes eo, ex longinquis etiam locis, peregrinationes fiunt.

In festo Sancti Michaelis, solemnes ibi celebrantur nundinæ; unde Rhæti nostri, ingentem armentorum numerum, in Italiam mittunt. Prope Sancta Perpetua est, ubi stetit olim arx, à Capitaneorum familiâ, erecta.

Sequuntur Contratæ de Nasino, Roncajola, de Botigiolis Baruffinis, Vesolis: ab alterâ Abduæ parte, Cologna, Campus, il Dosso; ubi Castrum Homodęorum fuit.

II. Suprema, situs ratione, Tertiarii hujus Communitas, est Sondalum, pagus egregius, cum sequentibus aliis: Le Prese; sic dictus locus, quòd proximè Turricula sit, Vallem (uti diximus) constringens. Ad eum pertinent Valles, Fine & Rezen; unde torrēs Rezalaschus in Abduam (ut & omnia reliqua Vallistelinæ flumina) influit: ibidem sunt, Frontale & Fumera. Sequuntur, Buladorum, Mondaditia, Contrata Pontis, Mons Fili, & Summa Cologna, Migiontum, Supra Tiolum, Taronum in monte.

III. Tertia Communitas Grosium est. A' quo vix stadio uno distāt duo Castra; alterū Castrum de Grosio, alterum Sancti Faustini dictum: à Venostis olim habitata, quæ deinceps, anno 1526. unà cum cæteris Volturenæ & Comitatus Clavennensis castris, à Dominis trium Fœderum diruta fuêre. Pertinet ad Grosium, Tiolū inferius, unde via trita est, quæ per montem Mortirolum in Vallem Camonicam ducit: item Contratæ de Vernuga, & Rovoledo, Vallis Grosinæ; ubi mons Davoste eam cingit.

IV. Grossobtrum, (ubi Grosium versùs, torrens Ruascus stridet) magnus pagus est, Contratas seu vicinias habet: Roncale, Prata, Plateā, & S. Sebastianū.

V. Ve-

V. Vervium quinque Contratas habet: de Nova, de Falciis, Rigorbellum, de Scalottâ, & Monschiecum.

Enumeratæ Communitates, præter oppidum Tiranum, ad dextram Abduæ ripam sitæ sunt. Deflectamus nunc, ad alteram quoque partem.

VI. Matium seu Maze, sedes Archipresbyteri est: Viculi ibi sunt, Vionum, Villa-nova, Massones, Sparsum, (cui Castrum de Pedenale, in rupe suprà situm, imminet) & Mons Matii.

VII. Tovum, cum Contratulâ Pristino; supra quam situm fuit Castrum de Bella-guardâ.

IIX. Lucrum, ubi Turris destructa jacet. Prioratum habet, Ordinis D. Augustini, Centuriati dicti. Ejus fundatio familiæ Capitaneorum, Sondrii quondam degentium, asscribitur. Ad hanc Communitatem pertinet vicus, Sancta Maria Magdalena vocatus.

IX. Sernium, cum vicis, Bojolo, Sancto Gotthardo, & Valle Clausâ.

X. Villa & Stazona; ubi olim etiam Communitas de Cosetto fuit; quæ nunc cum istis coaluit. Cantones quinque habet: à dextro Abduæ latere, 1. Villa. Ista sedes Archipresbyteri est: quò spectant, Platti, Al ragno, Novalia, Runcus major, Vallis-pilasca, Summusvicus, Revola & Torcularia. Trans Abduâ, 2. Stazona, ubi ad Sanctum Jacobum Castrum à Capitaneis exstructum, nunc destructum, cernitur. 3. Malchanum cum S. Rocho. 4. Sancta Christina. 5. Sanctus Antonius, cum loco alla Motta.

XI. Blanzonum, cum Baratta & Placedâ, ubi suprà in monte Lmina dicto, Turris fuit. Ultima hæc, quoad situm, Communitas superioris Territorii est.

P 2

Adeſt jam Communitas & Prætura Tilii; quæ duodecima pars totius Vallis in æſtimo eſt: ubi quondam Caſtrum Tilium, in loco eminenti ſitũ, fuit, Valli imperans, & eidem nomen dans, à Lazzaronis habitatum. In monte ibi propè aliud Caſtrum fuit, Ripa dictum. Dividitur in triginta ſex Contratulas. tot enim ſunt Conſiliarii: duosque Decanos habent; alterum Nobilium, alterum verò plebis.

Ex Contratis præcipuæ, à ſecundo Abduæ latere, ſunt: Platea, Beſta, Bellamira, de Sylveſtro, Sanctus Martinus, Ligonũ inferius & ſuperius, Sanctus Joannes, Frigeri, Summa-ſaxa. In planitie verò; Boaltium, Sutii Pons Treſendæ, Sanctus Jacobus Nigola. Ab alterâ Abduæ parte: Grania; Peſclavini, pars Vallis Malginę, Pondonum, Carona, (ubi Caſtrum ejusdem nominis fuit) Allicetum, Vallis Belviſi (ubi optimum ferrum excoquitur, indeque ad Bergomates iter eſt, Vicinia Aprica, Eccleſia Divi Petri, & hoſpitale in confinibus ſitum. Inde per viam Zapelli d'Auriga dictam, in proximos Camunos itur. In planitie, ad radices montis, Contrata de Francheſiis eſt.

Proximum eſt Medium Tertiarium, quod ſeptemdecim Communitates habet. I. Sondrium eſt, propter reſidentiam nobile. primus ejus ſitus, circa annum Domini 1200. prope Maſegrium fuit; & ſe Caſtelletum uſque (ubi Sancti Syri ſacellum eſt) extendit; tempore autem bellorum deſtructum, ſecundò ſub templo Sancti Euſebii, (qui locus Villa vocatur) à civibus reædificatum fuit: qui illic ad tempora uſq; Henrici ſeptimi Imperatoris, anno 1309. quietè habitavêre. Ab Imperatoris poſtea exercitu, quòd Guelphis addicti cives eſſent, igne rurſum & ferro oppi-

oppidum vastatum, tandemq; ad pedem Masegrii, & alluentem Malerum flumen; ubi etiam nunc visitur, exstructum, & anno 1318. fossâ circumdatum: Anno vero 1325. cùm Franchinus Rusca Comensis, Gibellinæ factionis, Trixivium castrum cum exercitu teneret; mœnibus, instinctu Theobaldi Capitanei, cinctum fuit.

Anno 1328. à Franchino & Raviciâ Ruscâ, fratribus, obsesso Sondrio, cives tunc Castrum de Monte-Cucco erexere. Illorum Dux erat Lazarinus de Lucino: cui Buccellarius cum copiis, ex Valle Serianâ, auxilio venerat. Re igitur infectâ, obsidionem fratres Ruscæ solvêre.

Anno 1335. Azo Vice-Comes Mediolani, instigatione dicti Franchini Ruscæ, odio contra Capitaneos ardentis, mœnia oppidi diruit: quæ exinde in ruinis jacent. Capitanei Castra de Masegrio, cum aliis, possedêre. quæ inde ad Beccarias, & ab his in Salicæorum manus, pervenêre. Archipresbyter in oppido Sondrio residet; quod in quinq; hodiè Quadras dividitur.

1. Quadra Nobilium de Sondrio, qui de septem Consiliariis semper tres habent.

2. Plateæ ad quam pertinent Contratulæ; Aqua calida, Platea de Masegrio, Scarpatecti, & Ponchiera.

3. Proximus est mons Sondrii, olim Rovoledus dictus: ubi Majonum, Ascherii, Mossini, Arquini, Gualtherii, Ronchi. Fuit ibi quondam Castrum Sancti Georgii: ubi hodiè Cœnobium Sancti Laurentii, à Monialibus sub Abbatissæ regimine, habitatum, cernitur; à familia de Capitaneis fundatum.

4. Del Dosso: ubi Triassum, Bassola, Colombera, Gualzii, Sondrini, Marcii.

5. Triangia, cum Ligario, Pradellâ, & Moronis. Quondam etiã erat ibi Quadra Nobilium Beccariarum; quorum bona nunc pars in alios translata.

Ad Sondriensem Communitatem, pertinet Vallis Malenci: tamen Malencenses suũ habent Antianum, & sex Consiliarios: tot enim Quadræ sunt. 1. Pondoledum: ubi locus est ad Turrim vocatus. 2. Campus. 3. Ecclesia. 4. Mirolum. 5. Caspogium: ubi olim Castrum Capitaneorum fuit. 6. Lanzada, Vedum, Ganda, & Tornadri.

In monte del Oro, Malerus amnis oritur; & ex loco, Busco de Claretio, per eundem montem, ad proximos Prægallos & Engadinos, via ducit.

Ad cæteras nunc Communitates hujus Tertiarii, à dextro Abduæ latere incipientes, progredimur.

II. Pontum, magnitudine nulli totius Vallis oppido secundum: tres Decanos habet: Exemptorum, *(Gentilhomini)* Nobiliũ, & Vicinorum. Trans-Abduani vici Communitati huic inserti sunt; Satium, (ubi munitum quondam Castrum ejusdem nominis) Carugum, Briotti, Alberda, cum parte Vallis Agnedæ.

III. Clurium; (ubi tres, ut suprà diximus, Decani sunt) item Glera, Castionum super Pontum, (hic Turris quondam munita, nunc excisa, visitur) & Trans Abduani, Castrum Aquæ, Scal[illegible], Pontiari, Vallis Arignæ, (unde Armila flumen oritur) & pars Vallis Malginæ.

IV. Trixivium, propter residentiam Capitanei & Vicarii, in Castro fortissimo, ut [illegible] dicant, quondam celebre. Hodie Vicarius Vallistellinæ adhuc

huc pro tribunali ibi in controversiis Civilibus sedet: ibidemque Archipresbyteratus est. Contratæ sunt; Burgus, Platea, Fovea, Sanctus Thomas & Menatti.

V. Mons Aquæ, supra Trixivium situs. Contratulæ sunt; Rusconum, Pledum, Palcarii, Ramponi, & Rebuffi.

VI. Montanea, quatuor Quadras habet. 1. Nobilium est, qui sparsim habitant. 2. Surana, & Sancta Maria de Perlongo. 3. De Bono, (ubi Pendolascum, suprà in dorso, Turris fuit) & Dossum de Boisio. 4. De Leputiis, ubi Sanctus Joannes, Masaretia, Prata, (torrens ibi Davalionus præterlabitur) Paini, Sanctus Antonius. Castrum ibidem fuit Grumellum, à familiâ de Piro possessum: aliud item superiùs in monte, de Mancâ-pane dictum. Ad hanc Quadram spectant Contratæ, Spriana & Marvegia, in Valle Malenci sitæ.

VII. Castionum, olim Communitas Andeveni dicta: ubi in medio montis, supra Castionum, Turris fuit. Quadræ sunt quatuor. 1. Castionum ipsum. 2. Andevenum & Vendulum. 3. Grisonum, Moroni, & Platta. 4. Montis Quadra, Sovernum, & Pyrari.

IIX. Postalexium, cujus quatuor etiam sunt Quadræ. 1. Postalexium planum. 2. Contrata de Sambrolo. 3. Del Dosso. 4. Lonum.

IX. Berb[illegible]um ubi Archipresbyter residet, duos D[illegible]nos, ac novem Colongellos seu Contratulas habe[illegible] [illegible] Communitas secatur. Sub oppido [illegible] Sancti Michaelis Castrum fuit Rocc[illegible] Sci[illegible]. Contratæ sunt, Polagia, Priviolum, Sg[illegible], [illegible]usonum, (ubi in monte suprà, ad Sacel-

Sacellum Sancti Georgii, Castrum Mongiardinus stetit) Sedurnum, Rogoledum, Sognum, Muscium, Lescunum, Bulgarum, Sanctus Petrus, Pedemontum, Monasterium, & Marogia.

X. Buffettum, ad sinistram Abduæ ripam, primum est: ædes hujus pagi, cis & trans Abduam, sparsæ sunt. Contratæ item; Pajosa, à flumine sic vocata, Vallis bona, & pars Vallis Agnedæ.

XI. Plateda; cui adhærent Bessega, & Betoli. Fluviolus Venina præterfluit. Post hancce Communitatem, Vallis est, Ambria dicta: hujus incolæ quoad taleas aliquâ immunitate fruuntur, & nulli Communitati inserti sunt. Inde, ad proximos Bergomates callis est.

XII. Faedum, cum Sancto Bernhardo, totius Vallis minima Communitas est.

XIII. Albosagia, quatuor Quadras habet: 1. Superior dicitur, & Cantonum, Paribellos, atque illos della Motta, comprehendit. 2. Inferior; ubi Moizi, & Delini. 3. Carasale: ubi Turris Albosagia adhuc stat. 4. Carbonera.

XIV. Cajolum, antiquitùs Communitas Soltogii appellata fuit; cum quinque Viciniis: 1. Cajolum est. 2. Liuri, à Valle dicti: unde etiam fluviolus ejusdem nominis erumpit. 3. Pransera. 4. Loteri. 5. Nogaredum, cum Palude.

XV. Cidrascum, præter pagum, Viciniam Montis Spinetæ seu Massones, cis Abduam, habet. Amnis præterlabens Cidrascus etiam vocatur.

XVI. Fusine: ubi quondam multæ fabrorum ferrariorum officinæ, quæ pago nomen dedêre. In ejus territorio est Vallis Madre; in quâ est Vicinia Pizzabella.

bella. Amnis inde Madrascus prorumpit: commodumque in Bergomatum ditionem iter est.

XVII. Ultima Tertiarii hujus, ratione situs, est Cōmunitas Colorina. hujus sex Viciniæ sunt. 1. Colorina ipsa. 2. Vallis. 3. Poyra. 4. Sanctus Jacobus; & in monte, Rodelum. 5. La Corna. 6. Mons Ononæ.

Tertiarium Inferius, Abduâ terminum statuente, in duas Squadras, Morbeniensem & Trahonensem, dividitur. Prioris à sinistro Abduę latere sitæ, duodecim Communitates sunt.

I. Morbenium oppidum; quod à morbo nomen traxisse videtur: quòd primitùs juxta templum Sancti Martini exstructum esset, ubi paludes multæ, quarum exhalationibus aër corrumpitur. Sed temporis successu, in locum salubrem, ad pedem montis, cui ab utrâque fluminis Bitti ripâ, (qui oppidum jam interluit) duo Castra imposita erant, translatum, & mœnibus circumdatum fuit; quæ nunc ruinosa jacent. Magnus eò populi ad nundinas hebdomodarias concursus est. Ad templum Sancti Antonii, Cœnobium est Dominicanorum, sub Prioris disciplinâ; cujus fundatio ad annum Domini 1300. refertur. Ad oppidum etiam spectant Viciniæ, Camperbolum, Vallis & Arsium. Habent in administratione suâ duodecim Syndicos, & Canepariũm.

Ex sequentibus hinc, situs ratione,

II. Communitas Furcula se offert: ubi in planitie templum Divi Gregorii est. Talamonam versùs, munimentum magnum fuit, Turratia hodiè dictum: item Serta, Sylveta. In monte verò sunt; Faidum, ubi S. Gotthardus, Fovea, Pratum, Levizolum & Sostila.

Q

III. Talamona; quam Rancajola amniculus alluit. Vicinias habet: Premianam, Dondonum, Serterium, & Vallem Tartani; quæ nomen à torrente ex eâ profluente, habet. Ibi Campus, pagus est. Vallis deinde in duas alias minores, Biorcham & Zocchatam vocatas, scinditur, utraque ad Bergomates tendit.

Proxima inde est Vallis Bitti, à flumine, ex altissimis montibus promanante, denominata.

In dextro hujus latere,

IV. Communitas Bema est, ad quam vicus Tayda, in alterâ ejus ripâ situs, pertinet.

V. Albaredum; unde regia & trita via, per proximum montem, ad Bergomates ducit.

Ab alterâ verò Bitti ripâ, monti magìs propinquâ, Communitas est

VI. Gerola; cujus Viciniæ; Platea, Rapizzi, Mazzi, Castellum, Lavezolum, Fovea, Tegiola, Roya, Nansonchium, Casinellæ & Fœnile.

VII. Pedesina; unde callis est in Vallem Saxeam, Ducatus Mediolani.

IIX. Rasura, cum Contratâ de Molendinis.

IX. Cosium, sedes quondam Prętoria in planitie, ex antiquioribus Vallis oppidis est. Suprà in monte, arx munitissima fuit, à Vice-Dominorum familiâ olim habitata; jam destructa. In monte sunt; pagus Saccus, superior & inferior. In planitie verò; Rogoledum, Plantina, Planium, Vallate: ibi Abbatia Sancti Petri fuit.

X. Rogolum: supra quod, in monte, arx Sancti Georgii fuit; Viciniæ sunt; Andelum, Occha, Fistolera, & Cassinæ.

XI. Alebium, (quæ Communitas, per torrentem Lexi-

Lexinam, à Rogolo ſeparatur) pagus amplus eſt,& domus hinc inde diſſitæ. Abbatia ibi, Aqua frigida vocata,Ordinis Ciſtercienſium quondam erat.

XII. Ultima in hoc Tertiario Communitas,eſt Plantedium;cujus ædes quoque diſperſæ ſunt. Ibi in Confinibus, ad foſſam, per quam Abduas olim fluebat,fuit Burgus Franconis, à Francileone,Imperatoris Mauritii militiæ duce, (uti libro tertio monuimus)dictus. Ibidem hodiè eſt templum Sanctæ Agathæ,& in circuitu rudera quædam Urbis eximiæ Volturenæ cernuntur. Non procul ad Larii lacus ripam, Turris Olonia fuit:& Sancti Stephani Sacellum. Hîc, utì & in proximo loco Montecchio,à Comite Fontium,Gubernatore Mediolani, anno 1603. duo propugnacula (ut alibi prolixiùs explicavimus) erecta fuêre.

Squadra Trahonenſis in undecim Communitates diviſa eſt.

I. Trahona,oppidum Prætorium, in ſuos Cantones diſtributũ: videlicet Somagna, Monscuccus,Suſingovum, Cofedum, Manetiæ, Corlatium, S.Agatha, Valleta,Biogium; quod in alto monte ſitum eſt.

Retrogrediendo ad fines Tertiarii de Medio,

II. Communitas Bulli,in monte ſita eſt:cui annumeratur Villapicta in planitie.

III. Communitas Ardenni; ab ardendo, ob nimium æſtum, ſic appellata. Præpoſitura Sancti Laurentii hîc eſt. In planitie,Caſtrum fuit, à Capitaneorum familiâ erectum. In monte,arx Sancti Lucii. Viciniæ montanæ ſunt; Gadiũ,Platea-longa,Plota,Biolum, Scenenum, Fovea: in planitie verò, Maxinum,à flumine nomen trahens.

Conſcendentibus montem Pelaſcum, retrò jacet

IV. Datium: inde dictum, quòd hîc telonium de armentis, quæ in Valle Maxini æſtiva habebant, Principi perſolveretur. Contratulæ ſunt; Rovelidum, & Ceridum. Ibi, in proximo monticulo, qui culmen de Datio dicitur, apparent veſtigia exciſæ arcis; quæ pro ſpeculâ totius Vallis ſerviebat.

V. Clivium; pagus antiquus eſt. Huic Communitati inſerta ſunt; Caſpanum, (ob ſedem Paravicinorum & Mallacridarum celebre) Bedolium, Caſa Pici, Caſa Saxi; Roncalea inferior & ſuperior, Tovate, (à torrente præterlabente nomen ſortitũ) Chempum, Vallate, Nogaredum, Seronum, Sylva-plana, Aquamarcida, & Cevum in Valle Maxini.

VI. Mellum, & huic additum Conſelium, (cui Caſtrum, Demophilos dictum, Vice-dominorum olim habitaculum, imminet) Sanctus Joannes, Clivaſca, Prægroſſum; & Vallis Maxini; ubi Sanctus Antonius, Cataegium, Filolera, Remenum, (ingens hîc ſaxum, coloſſi inſtar, cernitur, magnitudine 35. latitudine 10. & altitudine 15. ulnarũ) item Sanctus Martinus. Prope hunc thermæ ſunt, à Maxino flumine, qui inde ex monte oritur, dictæ, cardiacis præſertim & hepaticis ſalubres: quarum virtutem Joannes Gulerus à Veineck, Eques Auratus, in hiſtoriâ Rhætiæ; itemq; Petrus-Paulus Paravicinus, Medicus Comenſis; & Joannes Andreas Mallacrida, Medicus Volturenus, ſcitè deſcripſerunt. Eſt in eâdem Valle Vicinia, Cornolum vocata, nulli Communitati inſerta: quæ collectas ſuas ſeparatim ſolvit.

VII. Cercunum: cui adhærent, Pluſognum & Creſta.

IIX. Ci-

IIX. Cinum; cui ædes aliquot hinc inde ſparſæ annumerantur. Caſtrum ibi propè in ruinis cernitur.

Reflectentibus in planitiem,

IX. Campus Vicus occurrit. Vicinias habet, Cermeledum, (cui Dorſum Vice-Comitis incumbit: ubi arx familiæ Caſtellorum Sancti Nazarii fuit) Deſcum, & Barcum.

X. Mantellum: cui Viciniæ aſſignatæ ſunt; Soriate, Puſterla, & Cortile.

XI. Dubinum; Viciniam Forzonicum habet.

Monaſterium, (ſic dictum, quòd Conventus Monialium ibi fuerint: quæ propter aëris intemperiem, Comum, aut ad Sanctum Laurentium in monte Sondrii ſe contulêre) etſi tantùm Vicinię nomen, non autem Communitatis, habeat; æſtimum tamen ſeparatim ſolvit. Hic mons Sancti Juliani eſt, à Sacello ibidem exſtructo vocatus. In Confinibus Comitatus Clavennæ ſunt; Proveſcium, Morterium, & Bocca (*Oſtium*) Abduæ, qui in Larium ibi influit.

Ad Comitatum tandem Clavennæ pervenimus. (Nomen hoc à clave venit: per Caſtrum enim Clavennæ, tanquam per clavem, exteris populis tranſitus in Italiam olim præcludebatur.) In duas ille jurisdictiones, Clavennenſem & Plurienſem, tribuitur, munitiſſimo loco ſitus. Orientales habet vicinos Prægallos: Occidentales, Miſaucos, & Larii lacus accolas: à Meridie, Boccam Abduæ: ab Occidente, Vallis-Rhenanos & Averſenſes, Lepontios Rhætos.

Clavennenſis jurisdictio in tres iterum partes eſt diviſa. 1. In Oppidum ipſum, cum Viciniis adhęrentibus. 2. Cōmunitates quatuor exteriores; & 3. Vallem Sancti Jacobi.

I. Oppidi meminit Antoninus Augustus, in Itinerario suo. Hodiè pulcherrimis ædificiis exornatum cernitur: magnusque illuc populi, propter commerciorum frequentiam, concursus. Anno 1486. à Bonâ, Joannis Galeatii, Mediolani Ducis, matre & tutrice, contra impetus vicinorum Rhætorum, mœnibus cinctum fuit: quæ collapsa nunc jacent. Castrum munitissimum ei imminebat; cui principium Comes quidam Angleriæ, anno 1162. sibi à Friderico I. Imperatore timens, dedit. Aedificium Joannes Galeatius & Joannes-Maria Vice-Comites, Mediolani Duces, auxêre. Lazerta, Præfectus Galliæ Regis Ludovici, anno 1500. aggeribus communiit. Tandem à Dominis Rhætis, anno 1536. cum aliis Castris in Valletelinâ, destructum fuit.

In oppido sedem habet Archipresbyter, & Magistratus à Rhætis missus, quem Commissarium vocant. Hi cum mero & mixto imperio, gladiiq; potestate, (uti etiam Pluriensis in suâ jurisdictione) in Civilibus, Criminalibus, & Matrimonialibus, jus liberè exercent. Vicarium in Maleficiis nullum habent; sed ad statutorum Comitatus (quæ in multis diversa à Volturenensibus sunt) observationem juramento adstricti, in gravioribus causis, jurisperitorum operâ & consilio plerumque utuntur. In toto Comitatu, sub designatis Capitaneis, mille selecti milites, albo inscripti sunt.

Oppidani verò, hanc in suis rebus administrationis formam observant. Eligunt singulis annis, & sorte plerumq; adhibitâ, Consulem, & Vice-Consulem, qui Quæstoris munere fungitur: binos item justitiæ Consules, quorum munus biennale est; duos Syndicos, ad defen-

defensionem privilegiorum oppidi; duos Provisionarios, ut vocant, qui etiam biennales sunt; virum unum Consilii, & Cancellarium: his adduntur quatuor ex provectioribus, qui adjuncti, *l'aggionta*, appellantur. Quatuordecim isti, potestatem rerum publicarum oppidi habent.

Viciniç, ad oppidum pertinentes, hæ sunt: Bettum, Dragonera, cum Crotto, (propter cryptas subterraneas, quarum maxima circa oppidum est copia, quibus illi pro cellis vinariis utuntur) item Maina, Campadellum, Planazola, Orellum, Tannum, Planum, & Capiola.

A' sinistro autem Mairæ fluminis latere; Prata, I. Communitatem invenimus. Hujus Viciniæ; Dona, (ubi Cœnobium est Monachorum Sancti Benedicti, sub Priore viventium, fundatum à Valentinâ, Joannis Galeatii filiâ, Duci Aurelianensium nupta) Stova, Pratella, Ufcionum, Lodenum, Vallis Bovera: in planitie, Mala-guarda, & Bella-spata.

II. Communitas, est Novatum, in duos Consulatus divisa; Novatensem, & Samolicensem. Novatum, castrum in monticulo habuit: cui inserviunt, Ripa Lacus, Metiola dicta, (ubi merces, quæ per Larium vehuntur, in publico borbonio asservari solent) Campus, Verceium, Ceium, Vicus, & Vallis Codera, à monte Coderâ sic vocata; ubi Codera & Cola in ingressu Vallis est.

Abduam tranantibus, primò se offert Samolicũ, sive Summus lacus, ut Antoninus Augustus in Itinerario habet: in capite enim lacus stat. Hîc Sanctus Fidelis, sub Imperatore Maximiano, martyrium ob Christi confessionem sustinuit: cujus corpus an-

no 937.

no 937. sub Episcopo Ubaldo, Comum translatum fuit.

Viciniæ illius sunt; Vigazolum, Casenda, Era, (cui Castrum Sancti Andreæ à Trivultiis exstructum, impositum erat) Pajedum, Sylva-plana, Monasterium, Nogaredum, Roncionum, Mons-novus. Alia quoq; fuit ibi Turris, Panisperdutus vocata, parùm distans à fluviolo Bogiâ, qui in Mairam illabitur. In planitie ædes aliquot sunt, ad Trivultiam dictæ.

III. Gordona: prope quam Castrum S. Catharinæ stat. Contratulæ illius sunt; Coloredum, Scioium, Cusparanum, Cimavilla, Pontum, Vallis de Bodegno, Montes de summâ ruinâ. Ex hac Communitate iter, per montem Furculam, ad Misaucos est.

IV. Mese est; pagus nomen hoc Communitati dedit. Contratulæ sunt; Scandolera, Piperellũ in monte, (ubi Castrum ejusdem nominis fuit) Castrona, & Carcasaccum.

Vallis Sancti Jacobi, seu Campus-Dulcinus, in duodecim Quartarias dividitur; quæ sunt: S. Jacobus, & S. Guilelmus; (ubi corpus ejus sepultũ esse dicitur) Vohum; (ubi Ecclesia Beatæ Virginis Mariæ, & Lironum est) Campus-Dulcinus, seu Sanctus Joannes, ob templũ dictus; Frazitium, (ubi Castrũ fuit) Montes Sancti Bernardi; Montes de Medio; Madesium, (olim Tarvesede, [*torvaædes*] ut Antoninus innuit, dictum, ubi regia via erat) Planazũ, Porcaretia; Stambilonum, & Sterletia: item Insula, Turni, Tegiatum, Rastelia; ubi principium Cardinællis est. Via præceps ita vocatur, per Ursulerum montem, qui alpium Adularum membrum præcipuum est, & per excellentiam etiam Adula dicitur. Ex eo Lira amnis oritur, & Mairæ se

ræ se prope Mesem miscet: sunt in monte ipso vestigia Turris antiquæ; ubi via regia dividitur: altera per Tarvesedem; altera per Cardinællem, ducens. In monte ipso præterea hospitium est, transeuntibus percommodum.

Hæc Vallis civilem jurisdictionem habet: ubi Ministralis, Locum-tenens, Cancellarius à duodecim Consiliariis eliguntur. Appellationes ad eosdē duodecim Consiliarios Vallis deferuntur. De livellis autem, & censibus cum pacto luendi, coram tribunali Clavennensi respondere tenentur.

Prætura Pluriensis; (Prætor enim Rhæticus ibi Magistratus est) à Clavennensi juris dictione, per flumen Pluviam distincta est; suumque etiam habet Archipresbyterum. Oppidi nomen à plorando deducunt. quondam enim magnâ aquarum & saxorum ruinâ oppressum dicitur; & proinde in alium locum, ubi Castrum Bellofortum situm erat, translatum. hodiè populosum, & ædificiis sumptuosis ornatum est.

Jurisdictio in duas Communitates distinguitur; Plurium scilicet, & Villam.

Pluriensis Communitas, Consulem cum novem Consiliariis habet. Horum quinque cum Consule in oppido, ubi etiā sunt Vice-Consul, Caneparius, duo Consules justitiæ, & totidem Provisionarii.

Ad oppidum spectant; Sancta Crux, Sanctus Martinus, & Aurogum; ubi Castrum fuit. Viciniæ deinde sunt; Cilanum, (ubi castrum ejusdem nominis est) Polinum, & Pradelium; Roncalia item, Pestera; (hîc sumptuosissimum familiæ Vertematum-Francorum palatiū visitur) Borsium, Crana, Giupedum. In montibus deinde, Savonium, (unde iter ad Aversenses

Rhætos) Dasile & Carottum. In montibus ex adversâ Mairæ ripâ, lapis est; ex quo antiquitùs (attestante Plin. lib.36. c.22.) lebetes [*lavezzi*] coquendis cibis utiles, aliaq; vasa, tornari solent; quæ ad circumvicinas regiones, magnâ quantitate devehuntur.

Villa, altera Communitas, ita à pago dicta est. Ad eam pertinent Viciniæ; Ponteila, Clavera, (castri rudera ibi cernuntur) Sanctus Eusebius, Canetum, Poirum, Tajedum, (quò habitatores, qui olim Pondeiæ in confinibus erant, se contulêre) & Pyrarium. A' Valle Prægalliâ, per flumen Loverum, separatur.

Et sic Rhætiæ primæ Inalpinæ situm, antiquitates, bella, fœdera, & politiam, summâ quâ potui brevitate, & fide historicâ, descripsi, investigavi, enarravi, tradidi, finii: ad gloriam DEI *Omnipotentis, & dulcissimæ Patriæ exaltationem.*

Amen.

IN-

INDEX LOCORVM, PERSONARVM, ET RERVM.

A.

Anto-

Berben-

Bren-

Cu-

E.

En-

Fœdus

Grego-

Hilti-

Leo

Maximi-

Nava-

ad

Rudol-

Theo-

Tog.

Valla-

FINIS.

Sphalmata, quæ in Palladem hancce Rhaticam irrepserunt, æquus benevolusq́; Lector sic corrigere non gravabitur.

Pagina 11. lin. 10. deleatur coma post Alpinos.
Pag. 14. lin. 14. ponatur pro receptam, receptum
Pag. 21. lin. ult. pro Brixiensem, Brixinensem.
Pag. 25. lin. 12. pro Brumsli, Brumsi.
Pag. eâdem in indice familiarum nobilium, sub litera C. addi potest, Cazola. Cattabari.
Pag. 28. sub lit. P. addatur, Pini. Pusterla.
Pag. 30. sub lit. S. addatur Sonnenberg Com.
Pag. 43. lin. 2. pro ætate, æstate.
Pag. 47. lin. 24. pro observatur, obversatur.
Pag. 58. lin. 24. pro Ferlenforst, Feilenforst.
Pag. 65. lin. 19. pro Lintgovia, Lintzgovia.
Pag. 73. lin. 10. pro Brugum, Bugum.
Pag. 77. lin. 4. pro Einhoffium. Elnhoffium.
Pag. 82. lin. 7. pro Brussnang, Bussnang.
Pag. 85. lin. 19. pro Donspergum, Dornspergum.
Post pag. 174. corrigatur numerus folii 175.

BASILEÆ
excudebat
IOAN. IACOBUS GENATHIUS,
Notar. Publ. & Acad. Basil. Typographus.
Anno
MDCXVII.